

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „V. PÂRVAN”
FUNDAȚIA „RĂDĂCINILE EUROPEI”

Dunărea - axă a vechilor civilizații europene
Regiunea Porților de Fier
Seria monografii
II

Petre Roman

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE ÎN BAZINUL DUNĂREAN AL PORȚILOR DE FIER

EDITURA ARTEMIS

Săpături arheologice în bazinul dunărean al Porților de Fier

Archäologische Ausgrabungen im Donaubecken des Eisernen Tores

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”
FUNDAȚIA „RĂDĂCINILE EUROPEI”
Dunărea axă a vechilor civilizații europene
Regiunea Porțile de Fier

Seria monografii
II

Petre Roman

**SĂPĂTURI ARHEOLOGICE
ÎN BAZINUL DUNĂREAN AL PORȚILOR DE FIER**

EDITURA ARTEMIS

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://www.instarhparvan.ro>

Volum apărut cu sprijinul **HIDROELECTRICA**

Secretar de redacție: Daniela Ecaterina Roman
Procesare parțială: Oana Mădălina Tinca
Desen: Cornelia Lungu
Tehnoredactare: Coneliu Dan
Coperta: Coneliu Dan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ROMAN, PETRE

**Săpături arheologice în bazinul hidrografic al
Porților de Fier**

ISBN 973-566-188-8

**I Nicolăescu-Plopșor, C. S., Păunescu Alexandru, Săpăturile
de la Băile Herculane în 1960-1961**

**II Diaconu Petre, Roman Petre, Câteva urme de viață din sec.
al VII-lea în Insula Banului 973-566-188-8**

**III Roman Petre, Dodd -Oprișescu Ann, Dogaru Mircea, Simon
Mihai, Descoperirile de la Ostrovul Corbului în 1982.**

Toate drepturile și responsabilitățile asupra conținutului aparțin autorului.

Editura ARTEMIS

Str. Piața Presei Libere nr. 1,

C.P. 33, OP 120, Cod 013701

Sector 1, București

Tel./Fax: 021 318 83 44

email: office@semneartemis.ro

web: www.semneartemis.ro

Difuzare:

Tel./Fax: 021 310 74 59, 021 311 49 36

email: semne_artemis@yahoo.com,

difuzare@semneartemis.ro

COMENZI ONLINE

– sute de cărți la un click distanța –

www.semneartemis.ro

Tiparul executat la S.C. SEMNE '94 SRL

Tel./Fax: 021 667 08 20

București, 2010

Cuprins

Prefață

I

Petre Roman, Băile Herculane – Peștera Hoților	11
<i>Amplasament</i>	11
<i>Istoricul cercetărilor</i>	11
<i>Cercetări în perioada 1965 – 1973</i>	14
- Urme din perioada feudală	16
- Resturi hallstattiene	17
- Descoperiri din epoca bronzului.....	19
- Stratul Coțofeni	19
• nivelele eI – eVII	20
• nivel f.....	21
• nivel g	22
• nivel h	23
• nivel i	25
• nivel j	25
- <i>Conținutul stratului de cultură</i>	26
• obiecte de piatră	26
• obiecte de metal	26
• obiecte de os.....	27
• obiecte din lut ars (depunerile eI – eVII, f, g, h, i, j)	27
- <i>Componente culturale</i>	34
• Coțofeni	34
• Kóstolac	35
• Vučedol.....	35
- <i>Ariile culturale care conțin componentele de la Herculane</i>	36
- <i>Structurile etno-culturale ale acestor componente</i>	37
- <i>Concluzii</i>	42
- <i>Ilustrații</i>	45
Petre Roman, <i>Unele probleme ale neoliticului târziu și perioadei de tranziție în lumina săpăturilor de la Băile Herculane – Peștera Hoților</i>	103
Petre Roman, <i>Einige Fragen des Spätneolithikums und der Übergangsperiode im Lichte der Grabungsarbeiten von Băile Herculane – Peștera Hoților</i>	115

*

C. S. Nicolăescu-Ploșșor, Al. Păunescu, <i>Săpăturile de la Băile Herculane în 1960-61</i>	119
--	-----

*

II

Ostrovu Banului

Petre Diaconu și Petre Roman, <i>Câteva urme de viață</i> <i>din sec. al VII – lea în Insula Banului</i>	125
---	-----

*

III

Săpăturile arheologice de la Ostrovul Corbului (com. Hinova, jud. Mehedinți)

Petre Roman, <i>Perioada 1970 – 1977</i>	131
Idem, <i>Campania din 1978</i>	133
Idem, <i>Săpăturile din 1979</i>	134
Idem, <i>Campania din 1980</i>	135
Idem, <i>Săpăturile din 1981</i>	137
Petre Roman, Ann Dodd-Oprîțescu, Mircea Dogaru, Mihai Simion, <i>Descoperirile de la Ostrovul Corbului în 1982</i>	140
Petre Roman, <i>Săpăturile din 1983</i>	146
Idem, <i>Raport asupra săpăturilor efectuate în 1984</i>	149

Prefață

Cu înțelegerea și sprijinul financiar al noii conduceri a Hidroelectrică (director general Ciprian Mihai David), se continuă publicarea izvoarelor arheologice ieșite la iveală în urma construirii hidrocentralelor de la Porțile de Fier.

Este o procedură firească pe care ne-o cere practica mondială, aplicată încă din veacul XIX.

Intrăm astfel, treptat, în normalitate, dând curs și unei reflecții pe care mi-a exprimat-o la München marea personalitate care a fost prof. Georg Kossack: „descoperirile de la Porțile de Fier nu sunt proprietăți ale vreunei țări. Ele sunt bunuri ale vechilor civilizații europene aflate în administrarea României și Jugoslaviei. Dacă n-o puteți face, adresați-vă instituțiilor europene”.

Nu ne putem abandona însă obligațiile, expunându-ne unor aprecieri jenante pentru țară.

Până în prezent, descoperirile din bazinul hidrografic al Porților de Fier, au făcut obiectul a numeroase articole publicate în reviste al Academiei Române, sau muzeelor implicate mai mult în acțiunile de cercetare (Drobeta-Tr. Severin, Reșița, Lugoj, Caransebeș, Timișoara, Cluj-Napoca, Craiova). Multe sunt publicate în limbi de largă circulație. Mai multe volume au apărut, de asemenea, în țară sau în colaborare cu instituții de prestigiu din Europa.

A fost înființată și o comisie româno-jugoslavă, interacademică, care a organizat mai multe simpozioane internaționale ale căror lucrări s-au publicat în mai multe volume. Toate în limbi de largă circulație mondială.

Multe descoperiri au fost integrate în lucrări de doctorat susținute în cadrul Institutului Român de Tracologie.

În final, a apărut Fundația „Rădăcinile Europei” în cadrul căreia „Dunărea este axă a vechilor civilizații europene”. Ea își are sediul la Constanța, unde s-au organizat numeroase simpozioane anuale, cu participări europene, asiatice și de peste ocean. În prezent, Fundația – al cărei președinte este I.P.S. Teodosie – are deja la activ mai multe realizări și volume care includ și ultimele publicații despre Porțile de Fier, în care s-a implicat, firesc, Hidroelectrică.

Domeniul de cercetare este vast și cere un imens și îndelungat efort.

Bazinul hidrografic al Porților de Fier are ca axă Dunărea în care se varsă, din stânga și dreapta, numeroase izvoare și râuri, mai lungi sau mai scurte, cu debite mai mari sau mai mici.

Unii dintre afluenți secționează zonele muntoase de la sud sau nord și devin culoare de legătură între comunități, respectiv evoluții culturale din alte bazine hidrografice, facilitând mișcarea surselor umane, economice și culturale.

Așa se face că, cercetările multidisciplinare ale zonei afectate de construirea hidrocentralelor dunărene, s-au extins în limita mijloacelor avute la dispoziție, în întregul bazin al Porților de Fier.

Unul dintre obiectivele avute în vedere a fost și Peștera Hoților/Grota Haiducilor de la Băile Herculane, în care am efectuat săpături în intervalul 1965 -1973. Expunem rezultatul cercetărilor în prima parte a prezentului volum (cu texte redactate în 1984 și 2008 - 2009), la care se adaugă și raportul, inedit, redactat de C. S. Nicolăescu - Ploșșor

și Al. Păunescu asupra investigațiilor din 1960 – 61. De asemenea, textele dactilografiate publicate la Craiova în seria Comunicări I, 1967, p. 1 - 34.

Întrucât despre locuirea eneolitică, am detaliat în Dacia XV/1971, p. 47-80, în textul de față relatăm în special despre locuirea Coțofeni și post-Coțofeni.

Un catalog, dacă nu complet cel puțin cât mai cuprinzător, va face obiectul unui nou volum. Acesta presupune însă un efort ilustrativ pe care, deocamdată, nu-l putem realiza.

În intervalul 1965-1973 am fost implicat în investigațiile arheologice de pe Insula Banului (Ostrovu Golu), Insula de la Moldova Veche și Ostrovul Corbului. Din Ostrovu Golu tipărim segmentul asupra „Câtorva urme de viețuire din sec. al VII-lea în Insula Banului” redactat de Petre Diaconu și Petre Roman, apărut dactilografiat, în seria Comunicări II, la Craiova în 1967, p. 1-12.

În partea a III-a sunt cuprinse rapoartele asupra săpăturilor întreprinse pe Ostrovu Corbului, între Km. fluviali 911- 912, în perioada 1970 - 1984. Un segment redus asupra campaniei din 1982 a fost publicat anterior (P. Roman, Ann Dodd-Oprișescu, M. Simion, M. Dogaru în Materiale și Cercetări Arheologice, a XVII-a Sesiune Anuală, Ploiești 1983, București 1992, p. 101 -107) (în actualul volum la p. 10-14).

Regruparea lui în acest ansamblu, o socotim utilă.

Petre Roman

Sunt autori în prezentul volum, următorii:

- Petre Roman

- acad. C. S. Nicolăescu-Plopșor și Alexandru Păunescu,
iar coautori:

Petre Diaconu – Petre Roman

Petre Roman, Ann Dodd-Oprișescu, Mircea Dogaru, Mihai Simon

*

Fotografia de pe coperta 1.

Băile Herculane – Grota Haiducilor”/ Peștera Hoților”.

Arheologi implicați în cercetarea siturilor din Bazinul hidrologic al Dunării la „Porților de Fier”.

De sus în jos, de la stânga la dreapta:

- Petre Roman

- Attila Lászlo

- Doina Ignat

- Gheoghe Lazarovici

- Marilena Florescu

Fotografia de pe coperta 2: vas Coțofeni din nivelul f.

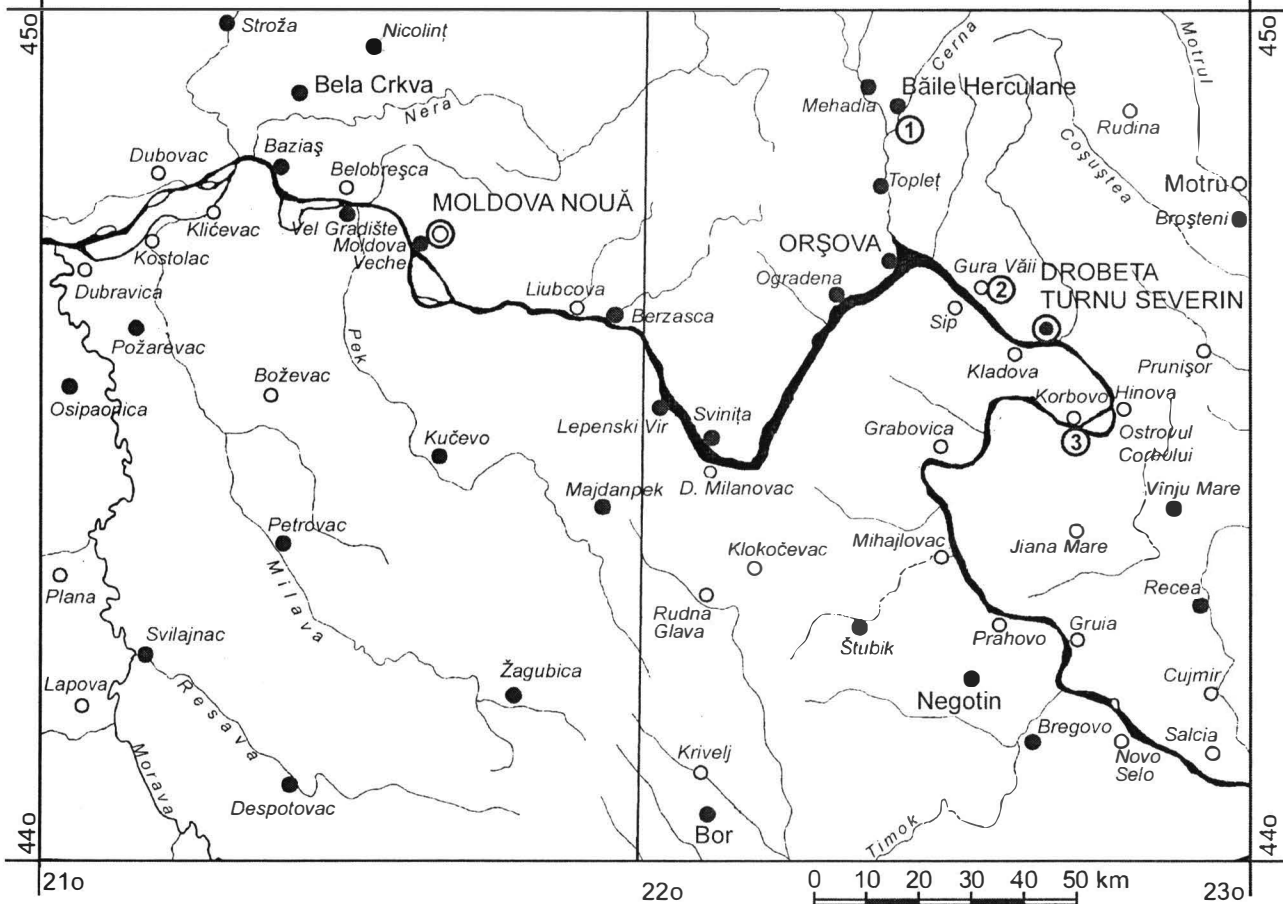

Fig. 1. Obiective cercetate în bazinul hidrografic al Porților de Fier. 1 - Baile Herculane - Peștera Hoților; 2 - Ostrovul Golu/Banului/Gura Văii; 3 - Ostrovul Corbului.

I

BĂILE HERCULANE - PEȘTERA HOȚILOR

Petre Roman

Amplasament

Peștera Hoților de la Băile Herculane este situată deasupra actualului „Hotel Roman” și a vechilor băi romane – de la care se păstrează resturi de apeducte. Față de firul Cernei, peștera se află la 50 m înălțime, având o altitudine absolută de 257 m.

Ținutul are legături deschise spre Transilvania, peninsula Balcanică și Mediterană, iar pe potecile ce se încrucișează pe plaiurile munților cu Oltenia și restul Banatului.

Adăpostul și refugiul natural care a făcut obiectul unor atente investigații are trei intrări, accesibilă piciorului fiind doar una, cea din mijloc (fig. 2). Prin cele trei galerii corespunzătoare intrărilor se pătrunde într-un coridor a cărui parte anterioară nu este propice unei locuiri umane din cauza puternicului curent de aer ascendent. În schimb, partea sa terminală (încăperea A), rotonda (încăperea B) și o galerie laterală (încăperea C), toate trei uscate, ferite de curenți și cu o temperatură constantă tot timpul anului, au atras, în diferite perioade, mici comunități umane care au transformat peștera în locuință de durată sau lăcaș ocazional pe timpul folosirii izvoarelor termale ce țâșnesc de pretutindeni.

Aflată în imediata apropiere a băilor moderne, peștera a fost și este obiectul vizitat de marea majoritate a celor care trec și rămân prin stațiune un timp mai scurt sau mai îndelungat.

Istoricul cercetărilor

Nu este de mirare că peștera a atras încă de timpuriu și atenția oamenilor de cultură sau știință. Primele cercetări aparțin unui grup de medici și naturaliști unguri care, în 1872, au descoperit mai multe fragmente ceramice lucrate cu mâna sau la roată¹. În 1904, Augustin Solymosi a cercetat interiorul peșterii găsind cinci fragmente ceramice². Săpături a făcut Ottokár Kadić în 1916³, urmate de o sondă executată de Muzeul Olteniei, în rotonda mare, în 1927. Din această sondare au ieșit la iveală fragmente ceramice geto-dacice și feudale timpurii.

Cele mai numeroase „cercetări” aparțin însă căutătorilor de comori care au răscolit stratul de cultură arheologic din galeria mare în proporție de 70%.

Săpăturile efectuate în anii 1954, 1955, 1960, 1961, de către un colectiv format din C. S. Nicolăescu-Plopșor, Eugen Comșa și Alexandru Păunescu, s-au desfășurat în galeria principală de acces care fusese răvășită anterior de săpături mai vechi⁴ (fig. 2).

Un mic sondaj a fost practicat și în galeria sudică (fig. 2).

¹ A. Kongr.munkalatai, p. 73; Bodrog Milleker, Délmagyarország régiségleletei, I, Timișoara 1897, p. 46 - 47.

² Bodróg Milleker, Délmagyarország régiségleletei, III, Timișoara 1906, p. 82.

³ Ottokár Kadić, Barlangi Közlemények V, 1917, p. 107 – 111.

⁴ C.S. Nicolăescu – Plopșor și colaboratorii, *Șantierul arheologic Cerna –Olt*, SCIV VI, 1955, 1-2, p. 140 – 145.

Încă din 1954 s-a observat că în gura peșterii n-a existat o locuire umană; atât din cauza prăbușirilor de stânci cât și a curentului ce vine dinspre o galerie de acces⁵. Spre interior se menționează, în afara resturilor paleolitice și epipaleolitice, urme de locuire ale culturilor Tisa, Sălcuța, Coțofeni și refugii temporare din prima și a doua epocă a fierului, din perioada romană, din feudalismul timpuriu și epoca modernă⁶.

Într-o zonă nederanjată, aflată în pătratul 10 al secțiunii din 1954, s-a păstrat un martor stratigrafic care conținea 15 niveluri succesive, grupate în două straturi distincte.

Primul fragment ceramic ar fi apărut în nivelul 6.

Stratul superior, format din vetre suprapuse, nu avea suficiente resturi ceramice pentru a se determina succesiunea cronologică⁷.

Nivelul 12, cu o vatră masivă pe un pat de cioburi, părea să aparțină epocii bronzului, iar ultimul secolului XX⁸.

Se specifica în mod expres că nu s-a lămurit problema succesiunii culturilor postpaleolitice, problemă care urma să fie rezolvată „cu ușurință” în încăperea cea mare⁹.

În săpăturile din 1955¹⁰ s-au delimitat, de asemenea, două straturi cu „17 dungii” de locuire¹¹ din care „dungile” 5 - 17 sunt atribuite postpaleoliticului¹². „Dungile” 5 - 6 alcătuiesc, după autori, un strat în care au apărut fragmente ceramice Vinča¹³.

Stratul este suprapus de o vatră construită pe un pat de pietriș și este acoperit de dungile 8 - 9 cu resturi de tip Sălcuța IV, inclusiv torți pastilate. Dunga 10 datează din aceeași perioadă oferind și un fragment cu toartă aplicată¹⁴.

Stratul de cultură cu dungile 11 - 17 a fost atribuit culturii Coțofeni¹⁵ cu ceramică incizată.

Ornamentul cu boabe de linte a apărut doar în dunga 15¹⁶ iar cel punctiform cu motive romboidale în dungile 15 - 16¹⁷. Surprinzătoare a fost, negăsirea, în această zonă a ceramicii ornamentată cu împunsături succesive¹⁸.

În galeria sudică, unde s-a executat un sondaj de 4 x 2 m, cu adâncimea maximă de 1 m, stratul postpaleolitic are grosimi de 0,50 – 0,58 m, fiind nederanjat numai la bază unde s-au găsit resturi neolitice târzii și bronz incipient, fragmente ceramice ornamentate în tehnica împunsăturilor succesive, ceramică din bronzul mijlociu pusă în legătură cu Periam - Pecica, Verbicioara III, dar și dacică, romană și feudal timpurie¹⁹.

⁵ *Ibidem*, p. 141.

⁶ *Ibidem*, p. 142.

⁷ *Ibidem*, p. 145.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ C. S. Nicolăescu Ploșor, Eugen Comșa și Al. Păunescu, *Șantierul arheologic Băile Herculane, Materiale și Cercetări Arheologice III*, 1957, p. 51 – 58.

¹¹ *Ibidem*, p. 53.

¹² *Ibidem*, 54.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 54, fig. 3.

¹⁶ *Ibidem*, p. 55.

¹⁷ *Ibidem*, fig. 3/1.

¹⁸ *Ibidem*, p. 55.

¹⁹ *Ibidem*, p. 56.

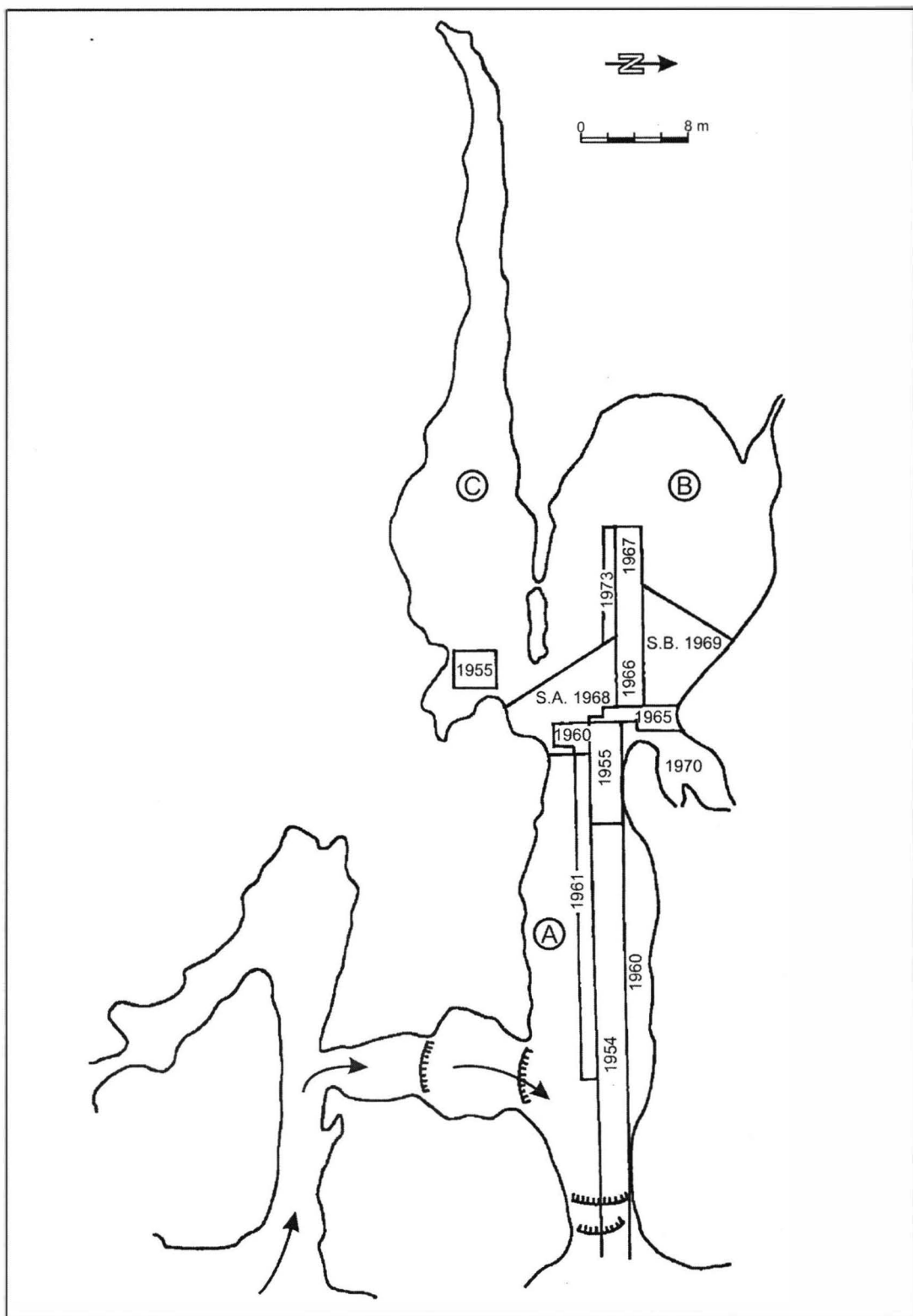

Fig. 2. Planul orizontal al Peșterii Hoților, cu amplasarea săpăturilor arheologice

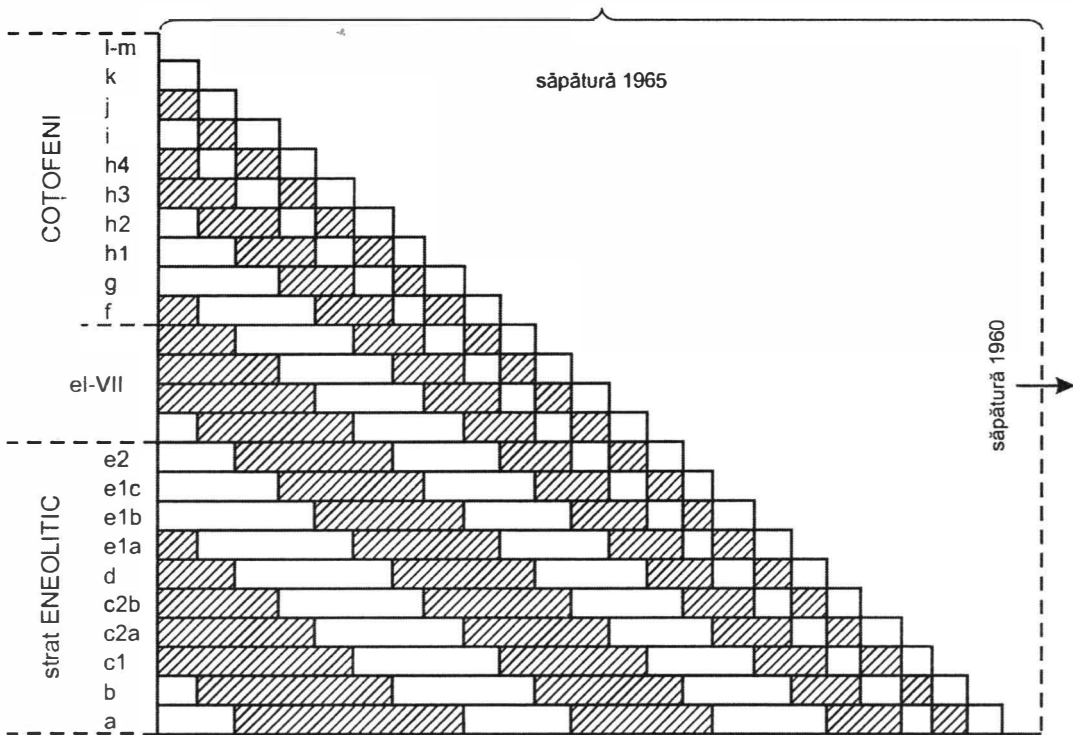

Fig. 3. Secționarea pantei de acces pentru turiști (1965)

Rezultă așadar, în urmă cercetărilor anterioare, că Peștera Hoților ar fi cunoscut locuiri succesive din vremea culturilor Vinča, Tisa, Sălcuța târzie, Coțofeni, în epoca fierului, perioada romană, prefeudală, feudală și modernă.

Într-un raport, rămas nepublicat²⁰, asupra săpăturilor din 1960 – 1961, C. S. Nicolăescu - Plopșor și Al. Păunescu menționează existența, în stratul V (post-paleolitic, gros de 0,60 - 1,10 m, cercetat la limita dintre încăperile A și B), a trei niveluri de locuire: Tisa târzie (adică Bodrogkeresztúr), Sălcuța IV, Coțofeni. Cât privește cultura Vinča, ea ar fi influențat-o doar pe cea sălcuțeană, nemaivorbindu-se deci de o locuire propriu-zisă.

Cercetări în perioada 1965 – 1973

Săpăturile din Peștera Hoților de la Băile Herculane au fost reluate în 1965 și continuate apoi până în 1973²¹ (fig 2) în cadrul acțiunii de amploare întreprinsă în zona viitorului lac de acumulare de la Porțile de Fier.

După încheierea primei campanii (1965) de la Gura Văii (pe Insula Banului/Ostrovul Golu) care a durat din primăvară până în toamnă, drept „recompensă”, C. S. Nicolăescu - Plopșor ne-a încredințat, pentru sezonul de iarnă, cercetarea peșterii

²⁰ Se tipărește în prezentul volum la p. 45 - 48.

²¹ Cu intermitențe au participat la săpături: Fl. Mogoșanu, M. Nica, I. Aldea, Gh. Lazarovici, Elena Terzea, Marin Cărciumaru, Alexandra Bolomey, D. Ignat. Scurte vizite au făcut: Em. Moscalu, Marilena Florescu, Attila Lászlo, Fl. Medeleț, Radu Ciuceanu. Au fost oaspeți, deseori, C.S. Nicolăescu - Plopșor și arheologii Muzeului « Porților de Fier » din Drobeta - Tr. Severin.

ferită de precipitații. Și-a exprimat dorința de a realiza microstratigrafiera depunerilor postpaleolitice cu ajutorul căreia să se verifice rezultatele obținute în așezările din zona Porților de Fier ce nu permiteau observații mai amănunțite. În același timp, se dorea sesizarea modului de manifestare a influențelor culturale care, pe un culoar natural și ușor accesibil, se vehiculau dinspre sau înspre Valea Dunării (fig. 1).

Totodată se urmărea și îmbogățirea datelor despre locuirea epipaleolitică și descoperirea unei postulate locuiri musteriene. Acestea urmau să se bucure de o atenție specială și vor reprezenta un obiectiv încredințat, din 1967, lui Fl. Mogoșanu (fig 5).

Săpăturile noastre au lungit spre vest secțiunea din 1954, 1955, 1960 și totalizau, până în 1968 inclusiv, 37 m² (fig. 3). Aceasta deoarece dezvelirea nivelurilor de locuire am făcut-o personal numai la șpaclu. Succesiunea stratigrafică a nivelurilor de locuire postpaleolitice a fost stabilită, încă din 1965, într-o suprafață de circa 8 m², situată în capătul vestic al secțiunii din 1954 și 1960 (fig. 2) pe care am găsit-o teșită pentru a ușura accesul vizitatorilor. Urmărind îndreptarea malului pentru a obține un profil stratigrafic vertical (fig. 4), la început nu am avut la dispoziție decât o fâșie lată de 10 cm pentru cel mai nou nivel de locuire și de circa 1,50 m pentru cel mai vechi. Prin sacrificarea situațiilor de grund, în favoarea stabilirii precise a poziției stratigrafice a fiecărui obiect arheologic în parte, suprafețele detașate nu depășeau, la început, dimensiuni cu laturi mai mari de 50 cm. Acolo unde situațiile o impuneau, restabilirea ansamblului unor complexe (spre exemplu, vetre special amenajate) s-a realizat din asamblarea segmentelor. Fiecare groapă de par sau gang de animal a fost cu grijă evacuată fapt ce face imposibil amestecul materialelor aparținând unor niveluri de locuire diferite.

Mai mult încă, întrucât spre nordul secțiunii noastre, după un anumit nivel, locuirea n-a mai fost posibilă, zona a devenit loc de aruncare a resturilor menajere. Acestea au fost luate în considerație doar atunci când erau părți componente ale unor obiecte descoperite în zona centrală.

Nivelurile de locuire postpaleolitice au fost numerotate începând de la bază, cu litere: a, b, c₁, c₂, (c_{2a} - c_{2b}), d, e_{ia}, e_{ib}, e_{ic}, e₂, e₁ - VII, f (uneori f₁ și f₂), g, h_{1a}, h_{1b}, h_{2a}, h_{2b}, h₃, h₄, i, j, k, l, m, n (fig. 4).

În anul 1966, am început săparea unei secțiuni, pe axul longitudinal (fig. 2), lată de 2 m, pentru a urmări în ce măsură fâșiile de depuneri reprezintă niveluri de locuire propriu-zise, cu o mai mare extindere în spațiu, sau refaceri ale vetrelor de foc. S-a constatat și una și alta.

În 1967 secțiunea longitudinală a mai fost extinsă cu încă 7 m (fig. 2). Pentru verificarea situațiilor anterioare, săpătura a început de la capătul opus, iar nivelurile au fost numerotate de sus în jos cu cifre (1, 2, 3 etc.). Apoi s-a stabilit similitudinea cu cele din capătul estic, numerotate de jos în sus cu litere. Legăturile s-au stabilit cu ușurință fără dubii. Cu litere, nivelele au fost marcate, de jos în sus, de la a la n, iar cu cifre au rămas, în unele secțiuni, de sus în jos, numerele 1 la 4 (fig. 12-14).

În 1968 s-a săpat o suprafață (A) situată la sud de secțiunea longitudinală (fig. 2) zonă supusă pericolului degradării. Era deja o săpătură de rutină pentru îmbogățirea materialului arheologic și urmărirea limitelor maxime ale nivelurilor de locuire.

O nouă suprafață (B) a fost cercetată în 1969 spre peretele nordic al „rotondei mari” (fig. 2), alta în 1970 în cotlonul din aceeași zonă (fig. 2). Săpăturile au fost oprite

în 1973 după cercetarea, prin extindere, a zonei sudice din aceeași „rotundă” (secțiunea C) (fig. 2; 51-53).

Minuțiosul sistem de lucru practicat la Băile Herculane nu exclude ci micșorează numai, la maximum, posibilitatea amestecului de material arheologic aparținând unor niveluri diferite de locuire. Este greu de precizat însă dacă unele fragmente de vase folosite la construirea vetrelor aparțineau vremii sau erau adunate din cotloane unde se aruncau resturi. Sunt posibile ambele variante.

Deseori, în cadrul vetrelor făcute direct pe nivelul de călcare, prin scoaterea repetată a cenușei, acestea se tot adânceau în nivelul sau nivelele anterioare. Alteori, are loc curățirea nivelului de călcare și astfel puteau fi antrenate și materiale ale nivelului mai vechi. Toate acestea nu au darul de a ne face mai optimiști asupra propriilor noastre cercetări din așezările în aer liber și de mare întindere.

Locuirea postpaleolitică de la Herculane suprapune o depunere sterilă formată din fărâmituri mărunte de stâncă. Din loc în loc, se întâlnesc colțuri de stânci mari a căror bază se găsește mult mai jos.

În zona săpată de noi, pe o lungime de 11 m, s-a practicat în perioada postpaleolitică o ardere puternică a nivelului de călcare care a transformat pietrele calcaroase în var (fig 13).

Rezultatul incendiului este o fâșie continuă de cărbune. Peste ea a urmat apoi lipirea, în fâșii subțiri, cu pământ humos, a zonei incendiate. Stratul de humă a fost și el puternic ars la roșu, obținându-se în acest fel o platformă de pământ ars care-i ferea pe viitorii locuitori postpaleolitici ai peșterii de umiditate.

Cât anume s-a întins spre partea din față a peșterii această platformă, nu știm. Din raportul asupra săpăturilor din 1955 deducem că ea a existat și acolo, deoarece se menționează existența, spre capătul vestic al secțiunii din 1955, a unei vetre lungi de peste 2 m care suprapunea direct depunerile anteneolitice²². Nicio vatră descoperită de noi nu avea însă asemenea dimensiuni, deci era un segment din platformă.

*

Urme de locuire din perioada feudală

Resturile din această vreme par a se structura în două: cele mai noi (bănuim că preced stăpânirea austriacă) pot justifica numele peșterii (Grota Haiducilor/Peștera Hoților) iar cele mai vechi par să dateze din feudalismul timpuriu.

Resturile de la „haiduci” s-au păstrat în secțiunile longitudinale (A, C) cercetate în 1967, 1973 și suprafața B/1969.

Constau dintr-o succesiune de vetre suprapuse care au produs o albiere orientată vest - est ce se plasează în cele trei secțiuni enumerate mai sus.

O primă depunere (de sus în jos) se află în secțiunea longitudinală (□ 1-2g-h) și constă din vetre pe substrat de humă galbenă (fig. 15 - 16). Între ele și în jur, depuneri de cenușă. Gropi de par cu diametrul mic înconjoară, sunt în apropiere sau perforază una din vetre (anterioară). Spre est, în □ 1 - 2d-f, o groapă a căutătorilor de comori (efectuată după 1943) distruge nivelul de călcare al acestei vremi și ale celor medievale anterioare (fig. 16).

²² C.S. Nicolăescu -Plopșor, Eugen Comșa și Al. Păunescu, *op.cit.* p. 54.

Nivelele 2 a-c constau din succesiunea de vetre (numerotate de sus în jos) care au provocat albierea pe direcția vest - est din secțiunile longitudinală, sudică și B (fig. 16). Spre est, nivelul lor de călcare a fost distrus de groapa sus-menționată.

În suprafața B / 1969 sub vatra 2a realizată pe un postament de humă s-a aflat o masă de cenușă albă (de la carpen). Focul a fost făcut pentru vatra 2b, peste cenușa altui foc anterior (vatra 2c) (fig. 41).

În suprafața C/1973 vatra 2a se află în □ 4 – 5 și se adâncește afectând și vatra 2 b (fig. 41). Pe vatră s-au găsit 2 fragmente ceramice feudale. La construirea vetrei 2b, albierea anterioară (2 c) a fost nivelată cu pământ adus de pe laterale.

Locuirea din perioada feudal timpurie este de luat în considerare prin prezența unei vetre, situată la est de cele feudale târzii, distrusă în cea mai mare parte de săpătura clandestină (fig. 41). Era construită din humă în amestec cu pietre. Peste fundație s-a lipit un strat de humă. Pe vatră, un fragment ceramic la roată, feudal timpuriu se pare. Sub lipitură, dar într-o margine, un alt fragment ornamentat cu un motiv în val, feudal timpuriu. Atribuirea vetrei feudalismului timpuriu sau dezvoltat este discutabilă. Pe această vatră se putea călca și în zilele noastre, pe ea se călca sigur și în perioada vetrei nivelului 2a, ea aflându-se pe nivelul de călcare și al vetrei 2b. Cele 2 fragmente ceramice feudal timpurii puteau fi acolo, ca și altele mai vechi peste care se putea călca la mari distanțe de timp (fig. 15).

*

Resturi de locuire din perioada hallstattiană

Încă din 1965, la verticalizarea profilului de la limita celor două încăperi (A și B) s-a constatat că în □ 1 – 2 est, după nivelul g era o depunere neagră, granuloasă cu gropi și pietre mari. În depuneri, materialul era amestecat: resturi Coțofeni, hallstattiene, romane și altele. În □ 3 nivelul h, era secționat de o groapă hallstattiană în care erau fragmente de la o strachină din prima epocă a fierului.

În secțiunea longitudinală, în □ 1 b, c/1966 am aflat o altă groapă mai mare cu cioburi hallstattiene.

În □ 2 b – c/ 1966, peste o vatră a nivelului m a apărut un nivel negru- cenușiu, granulos (nivelul n), din care s-au cules mai multe fragmente hallstattiene. În □ 2 c era o vatră pe pietre mari căzute din pereții peșterii (fig.17). Peste pietre era pământ galben. În jurul vetrei, pe toată suprafața, s-au găsit fragmente ceramice hallstattiene.

În □ 2 și jumătatea estică a □ 2b numeroase ganguri de animale introduc în nivelele de locuire și fragmente ceramice hallstattiene. În □ 2b-c peste baza puternic bătătorită a nivelului l este o depunere maronie puternic arsă, în care, pe lângă resturi Coțofeni, se întâlnesc și altele hallstattiene sau feudale.

În □ 1h – j o vatră cu lipitură, perforată în colțul lj de o groapă, suprapune, în colțul □ 1h, o alta (gr. A), sub formă de clopot (fig.17). Deci, o staționare mai îndelungată în perioada hallstattiană.

În secțiunea B/1969 (fig. 42), pe latura dinspre cea centrală, apare o vatră din humă, cu pietre la bază și pe margine. Ea aparține nivelului notat cu n, este la același nivel cu 2 a (feudal) și, deși aproape face masă comună cu vatra acestuia, nu se ating iar

arderea este în puncte diferite, zona de contact având humă galbenă nearsă. Deci două construcții diferite, cea notată cu **n** fiind mai degrabă anterioară. De altfel, nivelul de călcare al vetrei feudal timpurii, era cu 2 cm mai sus.

Pentru vatra nivelului **n** s-a tăiat un lăcaș adâncit circa 10 cm (fig. 42). Pe margine s-au pus pietre iar locul a fost umplut cu pământ granulos și pietre, totul fiind lipit cu humă. În umplutură s-a găsit un fragment ceramic hallstattian. Conturul vetrei se orientează diferit și pare a reprezenta o vatră anterioară perioadei feudal timpurii.

Spre nord de vatra nivelului **n**, pe sol era o altă ardere, puțin ulterioară celei **n**. Ultimele două vetre aparțin probabil hallstattului, în acest sector în jurul vetrelor și chiar pe ele găsiindu-se fragmente ceramice hallstattiene.

Vetrele, folosite la intervale diferite, indică segmentarea nivelului hallstattian care, în secțiunea centrală, s-a putut observa prin 2 vetre suprapuse.

Un nivel subțire, maroniu-închis (datorită arderii), s-a detașat între secțiunea longitudinală și o vatră cu pietre de la baza depunerilor hallstattiene. L-am marcat cu litera **I** și acestuia îi corespunde o vatră amenajată într-o albiere în care s-a introdus humă (fig.18). La baza albiei un fragment ceramic hallstattian de la o strachină și un altul din aceeași vreme. Nivelul **I** aparține deci hallstattului (fig. 42).

Vatra cu pietre de la baza depunerilor hallstattiene, suprapusă de nivelul **I**, s-a construit astfel: din afara peșterii s-a adus humă amestecată cu pietriș. A fost căptușită cu lespezi sau fragmente de la vase mari cu pereți groși. În humă erau câteva fragmente ceramice Coțofeni și un con cu margini sub formă de umbo din cupru. Fragmentele cu care s-a căptușit vatra erau Coțofeni. Dar conul? Verbicioara sau Hallstatt. Vatra suprapune un nivel Verbicioara, deci ea nu poate fi decât Verbicioara - etapa II-a sau Hallstatt timpuriu.

Depunerile hallstattiene acoperă toată suprafața **B**, cu excepția zonei vetrelor medievale. Locuirii din epoca fierului îi aparțin și mai multe gropi de pari, unele cu diametru apreciabil care se adâncesc până la 40 cm. Au susținut baldachine, paturi ?

Baza depunerii hallstattiene este foarte frământată: numeroase gropițe, albieri, denivelări.

Depunerea hallstattiană a dat cel mai numeros material : ceramică, unelte de os, un ac de cupru, o mărgea, piese de podoabă din aramă.

Ceramica este, în general, neagră, lustruită, ornamentată cu caneluri și șanțuri. Un fragment are imprimare motive în **S** umplute cu o materie albă făinoasă.

Ceramica se înscrie în grupa canelată transilvăneană, cu influențe de tip Insula Banului și ocupă, după toate probabilitățile, o poziție pre-Basarabi.

Depunerea hallstattiană este formată din pământ granulos, cenușiu și este foarte groasă în comparație cu altele, în special lângă stâncă și mai ales în colțul nord-estic al secțiunii **B** unde atinge 15 cm. Spre secțiunea centrală și capătul vestic al secțiunii **B** acesta se subțiază vizibil (5 cm). Faptul se explică prin curățirea și azvârlirea repetată spre margine. În perioada feudală târzie, stratul hallstattian este curățat din zona centrală și azvârlit spre peretele lateral al peșterii unde tavanul coboară mult sub orizontală. În zonele unde aparențele par să indice depuneri normale, materialele s-au adunat separat, cu mențiunea superior și inferior.

În secțiunea **C/1973**, în □ 4, depunerea hallstattiană (niv. 3) a fost tăiată de albierea feudală. În □ 6 – 7 depunerile hallstattiene se mențin întregi, dar nivelul de călcare suprapune direct depunerea hallstattiană **3b** care, în □ 6, are o vatră de foc pe sol

și două gropi de par. Prin detașare se constată însă că în acest □ 6 avem de-a face cu o groapă și o vatră de foc în care s-au încastrat și două fragmente ceramice la roată, putând fi puse în legătură cu nivelurile 2b și 2c sau cu unul 2d din perioada romană. Nivelul 3b rămâne astfel o depunere subțire iar 3a o alta, gălbuie, mai groasă. În □ 6 – 3, nivelul 3a este format din calupuri de pământ, unite prin calcarul scurs din pereții peșterii în urma ploilor. Acest nivel nu are și o vatră. În □ 7, în colțul nord-vestic, depunerea 3a se adâncește în nivelul 4 al epocii bronzului. La baza nivelului 3 s-au găsit un ac de aramă cu volută (fig. 55), și o placă perforată, la cele 4 colțuri (fig. 55), în □ 6.

*

Locuirea din epoca bronzului. Cultura Verbicioara

În secțiunile din 1967; B/1969, C/1973 au putut fi recuperate, sub depunerile hallstatiene, resturi din epoca bronzului aparținând culturii Verbicioara.

Astfel în SI/1967 □ li - j (adică la extremitatea vestică), s-a delimitat o vatră. Nivelul, marcat cu cifra 4, este gros și conține mult material. La bază, pe nivelul de călcare - deci s-ar putea să aparțină nivelului 5 (Coțofeni) - s-a găsit o săgeată sau un peduncul. În □ 1e – f depunerile bronz au fost distruse de vetrele feudale.

În S.B./1969 depunerea este subțire și săracă în material. Este formată dintr-un pământ galben - cenușiu, granulos în zona vetrelor și mai consistent (humos) pe lângă peretele peșterii unde, parțial, s-a calcifiat. Depunerea nu mai apare pe profilul vestic, fiind răzuit în perioadele hallstatiene sau feudal târzie. Sub o vatră erau un fragment feudal, câteva Verbicioara și unul hallstatiene.

În S.C./1973 nivelul 4 este destul de gros și are material semnificativ. Se delimitează în □ 7 și 5 unde este foarte subțire și antrenează la bază fragmente ceramice Coțofeni și unul Vučedol. În această suprafață nivelele 3 (hallstatiene) și 4 (Verbicioara) nu ne-au oferit nicio vatră.

*

Stratul de cultură Coțofeni

Stratul aparținând culturii Coțofeni se suprapune peste cel eneolitic și este suprapus, la rândul său, pe o mai mare suprafață de un nivel din epoca bronzului, iar în zone mai restrânse de depuneri hallstatiene sau mai recente. Ultima situație apare la limita cu încăperea C unde stratul a fost răzuit de amenajări moderne.

Are o grosime variind între 40 și 70 cm, iar în cadrul lui s-au putut delimita cel puțin 20 depuneri arheologice (fig. 4-6 ; 12-14) de o mai mare sau mai restrânsă extindere, cu mai multe sau mai puține complexe de locuire. Este posibil ca în toate acele cazuri, când aria de răspândire în încăperea B a fost limitată, locuirile să fi cuprins comunități foarte reduse numeric și ca ele să fi folosit în special încăperea A și partea anterioară (estică) a încăperii B (fig. 13)

În zona săpată în perioada de după 1965 s-a putut constata că primii locuitori creatori ai culturii Coțofeni au amenajat terenul prin nivelarea stratului masiv și compact de cenușă rezultat din incendiul care a încheiat locuirea eneolitică a peșterii.

După aceea, focul s-a făcut direct pe nivelul de călcare, rezultând mai multe vetre care trădează o mai scurtă sau îndelungată folosire.

Depunerile $e_I - e_{VII}$

Prin verticalizarea peretelui săpăturilor anterioare (1955, 1960), în 1965 s-a cercetat o suprafață de circa 8 m² carioată de la nord spre sud (fig. 3-4 ; 10/1-4 ; 11/1-2, 4).

În □ 1, depunerea numerotată cu litera e (groasă de 10 cm, cenușiu-închisă, compactă, cu mult cărbune) s-a separat în două: e_I – eneolitic și e – Coțofeni.

În □ 2 – 3, depunerea e (Coțofeni) apare ca o bandă de cărbune, groasă de 3 – 4 cm, suprapunând nemijlocit stratul eneolitic (e_2). Gropi de pari perforază stratul cenușiu mai vechi.

În □ 4 s-a găsit o vatră pe sedimentul de cenușă anterior. Două gropi de pari se adâncesc 28 cm.

Pe o distanță de 80 cm din □ 5, albiate pe direcția nord-sud, erau vetre succesive pe care le-am numerotat $e_I - e_{VII}$. La baza albiei era o groapă de par.

În □ 6, depunerea e_{VII} era formată din benzi foarte înguste; e_{VI} avea trei găuri de pari; $e_{IV} - e_{III}$ erau din cenușă cu oase calcinate și fragmente ceramice arse secundar, iar $e_{II} - e_I$ din cenușă moale și cărbune.

În secțiunea longitudinală orientată est - vest (fig. 13-14 nivele $e_I - e_{VII}$), deschisă în 1966 (cu dimensiunile de 2,50 x 2 m, □ 1 - 2a - c) și continuată în 1967 (suprafață de 7 x 2 m, □ 1 - 2 d-j) am găsit un strat întins de cenușă cu vetre suprapuse, făcute direct pe nivelul de călcare. În □ 1a - 2a nivelul e_I avea o vatră amenajată în stratul de cenușă eneolitic e_2 (fig. 34). În □ 1a, la bază, nivelul e_{II} avea pământ ars la roșu, cu resturi arheologice arse și ele tot la roșu. Peste ele s-a găsit o bucată de zgură de metal.

Resturi de vatră au apărut și în □ 1c pentru nivelele e_{IV} și e_{III} (fig. 31-32). În □ 2b - c nivelele $e_{IV} - e_I$ dispar.

Nivelul e_V este subțire în □ 1b-c și 2b iar în □ 1c are o vatră pe stratul de cenușă (fig. 30). Cenușa este împrăștiată și în □ 1d - f unde apar și gropi de pari.

Nivelul e_{VI} are, în □ 1a - c, vetre la bază și două gropi de pari în □ 1a (fig. 29).

Nivelul e_{VII} ne-a oferit două vetre: una în □ 1a și altele în □ 1 - 2c - h (fig. 28).

În SA /1968 (fig. 39-40), cu excepția $e_{VII} - e_{VI}$, nivelele e s-au separat mai greu între ele. Nivelul e_{III} a avut o vatră.

Nivelul e_I ne-a prezentat semne de întrebare deoarece cenușa are conformația celei din e_2 , materialul este trecut prin foc, la bază are o bandă neagră cu cărbune și arsură, materialul este înnegrit iar cel din cenușă este roșu. Partea superioară a stratului de cenușă a fost foarte denivelată, cenușa era întărită și trasă spre peretele peșterii. Resturile ultimului nivel eneolitic sunt trase spre laterală, materialul este majoritar eneolitic și doar câteva fragmente ceramice sunt Coțofeni.

S. B/1969 (fig. 2). În jumătatea sudică a secțiunii se succed vetre ale nivelelor $e_I - e_{VII}$ (fig. 49). În schimb, în jumătatea nordică materialul fiind amestecat, s-a numerotat f bază. În acesta a apărut și un pumnal de aramă (fig. 57/12) asemănător celui din e_V /1965.

La săparea nivelelor $e_I - e_{VII}$ din jumătatea nordică a secțiunii s-a constatat că, prin nivelare, materialul a fost amestecat. Predomină, zdrobitor, cel $e_I - e_{VII}$. Material decorat în tehnica împunsăturilor succesive, fără scoică pisată în pastă (dispărută mai demult), apare rar. După detașarea masei de cenușă, albă și dură, care separă nivelarea de cel mai

nou nivel fără tehnica Furchenstich, a apărut - în partea sudică - o arsură neagră, puternică; în partea vestică o vatră cu cărbune direct pe sol, cu puțină humă.

Spre est, urmează o vatră amenajată pe o piatră de mari dimensiuni (1,50 x 0,80 m) înclinată de la nord spre sud. Mai spre est, apar vetre direct pe sol care aparțin, probabil, nivelului e_{VII} . Spre nord de vatra pe piatră se observă humă la baza nivelului e_I .

Vetrele $e_I - e_{VII}$ s-au construit peste stratul de cenușă al stratului eneolitic.

Între două pietre, aflate în colțul NV al secțiunii, la baza nivelului e_I , s-a găsit o vatră din humă. Stratul de humă, gros de 7 mm, are în interior și bucăți de pământ ars la roșu. Sistem obișnuit. O altă vatră pe humă este în colțul secțiunii.

Nivelarea g - f din jumătatea nordică a secțiunii B a ras nivelurile $e_I - e_{VII}$, amestecând materialul arheologic. Locuirea Coțofeni se suprapune aici celei eneolitice, nivelul de călcare separator fiind foarte puternic bătătorit.

S.C/1973. În această secțiune nivelurile au fost marcate cu cifre de sus în jos, astfel că celor $e_I - e_{VII}$ le corespund cele cu nr. **10** (fig. 53). Nivelul **10 bază**, maroniu-gălbui granulos, cu pământ depus în perioada $e_I - e_{VII}$ are urme de asvârlitură. În □ 5 depunerea s-a luat ca un întreg. În □ 6 - 7, **10 bază** a fost divizat în **10 b₁** superior și **10 b₂** bază. În □ 7, **10 b₁** ne-a oferit un fragment ceramic ornamentat în tehnica Furchenstich, adică poate sta în legătură cu nivelele f-g sau "poate depunerile e încep a avea și ele un asemenea element" (reflecție menționată în carnetul de săpături).

În □ 7, lângă peretele sudic, era o vatră pe sol cu negreală și cenușă, în legătură cu nivelul **10 b₁** (fig. 53/10b₁).

În □ 1 - 3, nivelul **10 b₁** și **10 b₂** sunt în parte deranjate de lucrări moderne care fac nesigure unele fragmente, decorate în tehnica împunsăturilor succesive, găsite aici.

În □ 3 era o vatră pe sol, cu folosire îndelungată și un strat gros de cenușă și cărbune negru.

Nivelul **10 b₂** apare și în □ 1-3 ca o depunere subțire, cu urme de vatră pe peretele dinspre secțiunea centrală în □ 1.

Nivelul **10 b₃** are la bază o vatră de mari dimensiuni, înroșită spre peretele sudic și înegrită spre secțiunea centrală. Totul se suprapune peste stratul de cenușă eneolitic (e_2).

Gropi de baldachine, venind din nivelul f, au perforat depunerile **10**.

Stratul de cenușă de la bază se întâlnește în □ 1-4. În □ 5-7 sunt răspândiri de cenușă din zona inițială de producere.

Teoretic, se poate admite și o acțiune coțofenească pentru realizarea unui strat izolant, dar stratul de cenușă este atât de bătătorit încât presupune un interval de timp între el și locuirea Coțofeni, cu atât mai mult cu cât în banda de cenușă nu avem fragmente ceramice Coțofeni.

Nivelul f. În suprafața cercetată în 1965, la limita dintre □ 2-3 (fig. 9/4), sub o vatră a nivelului g, era nivelul f cu o mare cantitate de melci (fig. 66), cenușă, oase, un colț de mistreț perforat (fig. 57/17), un vas întregibil. La bază, nivelul f avea o vatră cu multă cenușă. În □ 2-3 sunt numeroase gropi de pari care se adâncesc uneori până în pământul viu, perforând stratul de cenușă e_2 . În « nivelul melcilor » avem amestec de cenușă, calupuri de pământ roșu sau galben, bucăți de pământ ars la roșu, melci și oase de pește.

□ 1 este galben - cenușiu, granulos, cu cioburi și mult material arheologic.

□ 4 are vatră pe pământul nivelului mai vechi. Este cărămiziu, gros, granulos, cu melci și oase.

□ 5. S-a aflat o groapă cu diametrul de 30 cm și adâncă de 25 cm. În dreptul țărșului □ 5 o altă groapă, de par, cu diametrul de 8 cm și adâncime de 40 cm (fig. 9/4). Nivelul este cărămiziu, granulos, cu bucăți de vetre. Suprapune un strat de cenușă. La bază, o vatră direct pe stratul de cenușă. Devine f_1 iar cealaltă f_2 .

□ 6. Este clar segmentat în f_1 - f_2 . Are vetre cu cenușă și melci. O râșniță de piatră, de mari dimensiuni este albiată pe centru. Culoarea nivelului este galbenă. Nivelul f_2 suprapune o bandă de cenușă.

Suprafața săpată în 1966 a dat un nivel clar (fig. 27) detașat prin culoare galbenă, granulos, bogat în melci. Are baza pe cenușă cu vetre în □ 1-2 b (fig. 27) iar în □ 1 b-c un calup de lut galben. Din nivel s-au scos vase întregibile și un vâscior mai mic. Lângă peretele nordic al suprafeței săpate în 1967 s-au găsit vetre amenajate pe humă galbenă. În jur s-au aflat gropi de par și o râșniță de mari dimensiuni (fig. 27). În această secțiune nivelul f corespunde depunerii 10 superioară.

În S.A/1968 s-au descoperit gropi de par de mari dimensiuni (pentru baldachine ?) (fig. 38). O vatră a fost amenajată pe un pat de cioburi. Este de culoare neagră și a fost suprapusă de alta a nivelului g . Baza nivelului f este destul de frământată prin gropi mai mici sau mai mari, denivelări ale nivelului de călcare, scobituri în depunerea de cenușă de dedesubt. Unele fragmente ceramice cu ornamente în tehnica împunsăturilor succesive de tip clasic provin dinspre peretele peșterii și sunt dubioase. În nivel au apărut resturi ceramice bogate, melci, oase de pește, cuarțit. Este posibilă o schimbare de comunitate după e_{VII} .

S.B/1969 are nivelul f constituit din pământ galben-maroniu, cu multă cenușă și materii organice. Este foarte afânat. Se suprapune direct peste masa de cenușă a nivelelor e_1 - e_{VII} .

Prin degajarea totală a nivelului se constată o grosime impresionantă, fiind intercalat între stratul de cenușă, puternic bătătorit până la peretele peșterii și vetrele nivelului g . În cazul de față, nivelul f ne apare ca o nivelare în perioada nivelului g , cu pământ galben în general (adică în bună măsură adus) amestecat cu numeroase resturi arheologice (fragmente ceramice, oase, melci, bucăți de pământ bolovănos sudat cu material arheologic). Baza nivelării pare a fi spre peretele nordic al peșterii.

Nivelul f nu are vetre de foc în această suprafață și faptul întărește presupunerea unei nivelări. În capătul vestic al suprafeței, nivelării f îi corespund benzi separate (nivelele 7 – 10). Deci nivelul f a avut segmente distincte deranjate în anumite zone prin nivelarea din perioada g . Nivelul f sau g are/au gropi de pari de mari dimensiuni.

În secțiunea C/1973 nivelului f ar trebui să-i corespundă depunerea numerotată cu 10 mijlociu.

Nivelul g În suprafața cercetată în 1965, în □ 1 este galben-cenușiu, granulos, cu cărbuni. A fost suprapus de o depunere neagră cu material amestecat, inclusiv hallstattian și roman.

În □ 2-3 nivelul este cenușiu-cărămiziu. Are o vatră la bază (fig. 9/3), albiată pe direcția est – vest, din pământ înroșit puternic.

În □ 4 nivelul este roșu - cărămiziu, granulos. Se desprinde în calupuri mari și este perforat de ganguri.

Ca o bandă gălbuie, greu detașată de nivelul **f**, ne apare depunerea **g** în □ 5. De la baza ei mai multe gropi de pari de mari dimensiuni (fig. 9/3). O separare clară am înregistrat și în □ 6.

În suprafața dezvelită în 1966, baza nivelului **g** s-a detașat clar: pământ de culoare roșiatică deosebit de cel verzui al nivelului superior **h**.

În □ 1b am descoperit o vatră pe sol, cu două folosiri succesive, arsă la negru. În □ 2a vatra era pe lut galben.

Nivelul **g** era bogat în materiale: melci nu prea mulți, oase, pietre din pereții peșterii.

În suprafața **A/1968**, la baza nivelului, era o vatră pe humă galbenă ce suprapunea vatra nivelului **f**.

În suprafața **B/1969** în perioada nivelului **g** - cu depunere galben-maronie, granuloasă - s-a adus mult pământ din afara peșterii. Nivelul de călcare este foarte frământat, în anumite zone călcându-se chiar pe **f**.

În colțul SE al secțiunii era construită pe humă o vatră de mari dimensiuni care suprapunea un nivel de cenușă amestecat cu cochilii de melci. Întrucât vatra a suferit numeroase fracturi precizarea formei este dificilă. A avut, sigur, gardină și fătuială.

În centrul secțiunii erau urme slabe de arsură. În colțul sud-vestic am găsit un fragment de vatră pe humă fățuită având la bază un pat de cioburi și lespezi. Spre vest, ulterior, focul s-a făcut direct pe sol și acesta pare să-i aparțină nivelului **h₄**.

În pământul de construcție al vetrei au apărut fragmente ceramice cu ornamente realizate prin împunsături succesive rudimentare.

Nivelul h

Secțiunea 1965 (fig. 8/1-2 ; 9/1-2). În □ 2-3 nivelul **h** este gros de 10 cm. Se subdivide, în jumătatea sudică a □ 3, în **h₁** - **h₄**, iar în cea nordică în **h₁** și **h**. Este secționat de o groapă hallstattiană și de una mai nouă în dreptul țarușului □ 3.

În □ 4 depunerea **h₁** este cenușie, cea **h₂** este vineție și are la bază o vatră puternic arsă la roșu. Subnivelul **h₃** este tot vinețiu și are la bază o vatră puternic arsă. Subnivelul **h₄**, vinețiu, se detașează prin pojghița de călcare. Toate depunerile nivelului **h** sunt granuloase.

În □ 5 depunerea **h₁** este de culoare cărămizie; **h₂** cu două vetre suprapuse la bază (**h_{2a}** și **h_{2b}**), este vinețiu și peste vatra **h_{2a}** are o bandă de cărbune și cenușă. Depunerea **h₃** are o vatră pe sol, albiată, cu cărbune și cenușă. O bandă vineție, cu nivel de călcare clar detașat, a fost numerotată **h₄**.

În □ 6 vatra inferioară (**h_{1a}**) s-a amenajat peste un pat de cioburi. Vatra **h₁** este construită din bucăți mari de pământ ars care s-au unit cu lut. Depunerea **h₂** (divizată în **h_{2a}**, **h_{2b}**, **h_{2c}**) este construită din pământ granulos ce se desprinde în bucăți mari, cărămizii. Secvențele **h₃** - **h₄** sunt vineții, granuloase.

Suprafața cercetată în 1966 ne-a oferit următoarele situații: separarea depunerii **h₁** de **g** este dificilă. În □ 1a, la baza lui **h₁**, sunt resturi ale unei vetre (fig. 26). Depunerile **h_{2a}** - **b** se întâlnesc numai în □ 1 - 2a fiecare având la bază câte o vatră făcută direct pe nivelul de călcare (fig. 25). Ele se subțiază până dispar.

Depunerea **h₄** are o vatră amenajată pe lut galben (fig. 23). Peste ea s-a construit alta, tot din lut galben. Pe părțile laterale s-au format depunerile designate **h₄**, **i**, **j**.

În □ 1b-c, masa de pământ galben a vetrei este suprapusă direct de vatra nivelului I care a ars puternic, pe o mare adâncime, stratul de pământ. Nivelul I conține și elemente hallstattiene.

În 1967 s-a continuat cercetarea □ 1 - 2_{b-j} din secțiunea longitudinală (fig. 15-24). În □ 2c s-a detașat o vatră pe sol (cărbune negru acoperit cu cenușă albă) aparținând depunerii **h_{2b}**. Nivelul **h_{2b}** este clar detașat, humos. În colțul nord-vestic al □ 2j era o vatră cu cărbuni la bază (fig. 25).

Depunerea **h₃** (fig. 24) este clar conturată, granuloasă, cu cărbuni, oase, puține fragmente ceramice și un mosor din lut. Tehnica împunsăturilor succesive este mai rar întâlnită. În □ 2i -j lângă peretele nordic era o vatră albiată pe centru (fig. 24). Pe peretele vestic, la baza lui **h₃** erau urme de vatră.

În □ 2b - c s-a construit o vatră pe un calup de humă care prin albiere a distrus depunerile **h₃** și **h_{2b}**.

În secțiunea A/1968 primul nivel păstrat pe toată suprafața este **h₁** (fig. 37). Toate secvențele au urme de foc direct pe nivelul de călcare. Depunerile **h₁-h₄** (fig. 35 - 37) sunt de culoare verzuie.

Cercetarea suprafeței B/1969 ne-a oferit următoarele constatări:

Nivelul **h₁** este clar delimitat pe toată suprafața: la bază prin vetre de foc și pământ bine bătătorit (fig. 47). Este singurul care se păstrează pe peretele vestic al secțiunii. Nivelul are pământ granulos cenușiu-verzui, separându-se de solul maroniu al celor anterioare **g-f**. Conține multe fragmente ceramice (fig. 52/1-5; 6; 53/7; 8), dar cele cu scoică pisată apar foarte rar. S-au găsit relativ mulți melci.

Nivelului îi aparține și mormântul unui copil (fig. 47) adâncit cu maximum 20 cm în depunerile **g-f**. Peste schelet s-au pus pietre sau calupuri de humă și apoi s-a lipit cu humă. Nivelurile de călcare ulterioare s-au putut delimita foarte clar. Schelet orientat V (capul) - E (picioarele), puternic chircit pe dreapta. Picioarele chircite puternic pe dreapta, stângul ușor deplasat de presiunea unei pietre. Măinile îndoite din cot, aduse pe piept. Craniul strivit în regiunea frontală și a maxilarului. În fața craniului o coastă mare de bovideu pentru delimitarea gropii. Schelet bine conservat.

Nivelul **h₃** vatră căpăcuiță de o depunere de cenușă ce are la bază o bandă de cărbune care, la rândul ei, suprapune o bandă de cenușă albă, foarte tare. În colțul SE al secțiunii o bandă de cenușă albă, foarte tare. În colțul SE al secțiunii vatra **h₄** a secționat o vatră **h₃** construită din humă peste care s-a aplicat huma lui **h₄** (fig. 45).

Vatra **h₃** (fig. 46) suprapune la bază o vatră din humă cu lipitură (fig. 46). Spre peretele stâncii, separarea depunerilor: **h₃** de **h₂** n-a fost posibilă. Nivelul **h₄** a secționat destul de adânc depunerile anterioare amestecând materialul arheologic. În zona centrală a secțiunii separarea s-a făcut mai ușor. Lângă perete au fost și deranjamente mai târzii: hallstattiene, feudale.

Vatra din centrul secțiunii B/1969, aparținând nivelului **h₃**, s-a construit pe un pat de cioburi lipite cu humă (fig. 46). Același lucru și la vatra din colțul SE.

Vatra din centrul secțiunii (pe pat de cioburi) s-a lucrat pe o vatră mai veche din humă puternic înroșită. La rândul ei aceasta s-a construit pe o vatră mai veche a depunerii **h₁**. Deci vatra intermediară este fie o refacere, fie aparține nivelului **h₂** nediferențiat.

Nivelul h₄ (fig. 45). Nu atinge peretele vestic al secțiunii, oprindu-se la 80 cm de el. Putea fi răzuit de nivelul superior sau de vetrele feudale. Așa cum s-a constatat și în alte secțiuni, limitele sale sunt reduse.

Nivelul este foarte bogat în cărbune, cenușă, pământ granulos cenușiu-verzui. La bază am găsit o depunere groasă de cenușă cu o vatră pe humă, bine netezită. Întregul nivel de călcare are humă și pietriș mai ales în jurul vetrei.

Stratul de humă este subțire și se suprapune peste cenușa vetrelor anterioare. Procentual, scade ceramica cu scoică în pastă și crește cea cu nisip de bună calitate. În nivel s-a găsit un pumnal de aramă și o reprezentare zoomorfă. Focurile succesive de pe vatră au lăsat benzi de cărbuni (trei rânduri).

Vatra nivelului h₄ suprapune vetre ale nivelurilor h₃-h₂ care au o masă de cenușă cu focuri și locuri intense. S-ar putea să fie vorba și de o înlocuire a unui grup uman cu altul, deoarece proporția ceramicii cu scoică pisată din nivel h₄-j este diferită. Deplasare din valea Dunării ?

În secțiunea C/1973 nivelele 8 și parțial 9 (fig. 53/9), corespunzând celor marcate cu h, au vetre pe nivelul de călcare.

*

Nivelul i

În secțiunea din 1965, zona cercetată prin taluzare a fost îngustă și în consecință, materialul obținut a fost redus. În □ 2-3 depunerea era cărămizie ; în □ 4 era mai groasă; în □ 5 apărea ca o bandă vinetie cu nivel de călcare pe o pojghiță; iar în □ 6 se detașa clar.

Suprafața cercetată în 1967 ne-a oferit o depunere gălbui-maronie, cu cărbune la bază, marcată (fig. 53-7). În □ 2j a fost degajată o vatră pe lut galben, cu gardină și găuri de pari în jur (fig. 22); în □ 2i, lângă peretele nordic, o vatră pe calup galben iar în □ 1i un segment de vatră identică cu cea din □ 2j. Aceasta era secționată spre est de o groapă hallstattană (fig. 22). Găuri de pari s-au înregistrat și la baza acestui nivel cu material ceramic numeros.

În suprafața A/1968 nivelul i era conservat pe foarte mici porțiuni.

În suprafața B/1969 nivelul i era granulos, cu multă cenușă. La baza lui, pe o mare suprafață, o masă de cenușă. Materialul arheologic este bogat, inclusiv un idol zoomorf. O vatră (fig. 44), aflată în colțul sud-estic al secțiunii (fig. 44), a fost construită dintr-un strat subțire de humă, cu pietre pe margini. De la o vatră a rezultat o mare cantitate de cenușă, împrăștiată pe nivelul de călcare dar și adunată în jur. Ceramica cu scoică pisată în pastă apare în cantitate mare.

Nivelul j

În secțiunea din 1965 (fig. 8/3) în □ 2 - 3 era o depunere subțire, cenușie-cărămizie, cu o vatră la bază. În □ 5 s-a degajat o vatră arsă puternic la roșu, suprapusă de vetre ale nivelelor l și m.

În 1966 nivelul j ne-a oferit material Kostolac și un fragment ceramic Vučedol.

În 1967 nivelul j (=6) (fig. 21) s-a detașat cu claritate (fig. 21). Era vinetiu-verzui, cu mult cărbune, cenușă, multe fragmente ceramice, oase. Mai gros pe peretele nordic, foarte subțire pe cel sudic avea la bază, pe orizontală, multă ceramică. În □ 1-2g și început de h era o vatră de foarte mari dimensiuni (fig. 21), albiată prin folosire pe direcția est - vest. La bază pământ roșu suprapus de cărbune și multă cenușă deasupra. Spre vest de vatră erau resturi aruncate.

În □ 2j pe nivelul de călcare, o vatră mică. Am recoltat material Kostolac cu ornamente în tehnica împunsăturilor succesive.

În suprafața A/1968 nivelul s-a păstrat pe foarte mici porțiuni.

În suprafața B/1969, cel mai nou nivel Coțofeni (j) era constituit din pământ granulos. În colțul sud-estic al secțiunii, la baza nivelului, pe nivelul de călcare, era o vatră (fig. 43) construită pe un strat subțire de humă așezat peste o depunere de cenușă. Ceramica lucrată din lut în amestec cu scoici pisate este destul de numeroasă. S-a aflat și un fragment ceramic Vučedol.

Dacă nivelul k este foarte slab reprezentat, nivelele l, m, n au fost formate într-o perioadă post Coțofeni. Însă pe stratul Coțofeni s-a călcat, i-au putut fi deranjate depuneri și antrenate materiale.

*

Conținutul stratului de cultură

A) Obiecte din piatră.

A₁) Pentru unelte s-au folosit în mod deosebit așchiile de cuarțit, aflate în număr apreciabil. Într-una din depuneri (j) s-a descoperit și un bolovan de cuarțit de cca 6 kg adus special pentru realizarea uneltelor. În alte depuneri, nucleeele, cu negative de desprinderi, erau mai mici.

A₂) Destul de frecvent au apărut râșnițe primitive realizate din bolovani de râu sau plăci cu paete de mică. Cele mai multe s-au găsit în nivelul f.

A₃) Toporașe miniaturale (fig. 57/5) din gresie silicioasă, cu tăiș curbat, ceafă patrulateră, cu găuri pentru coadă complet sau incomplet străpunse.

A₄) O dălțiță din gresie silicioasă (fig. 57/4), neșlefuită, de formă dreptunghiulară, a fost descoperită în nivelul h_{2b}.

A₅) pandantive (plăcuțe din marmoră) (fig. 57/15-16) de formă trapezoidală, cu orificii pentru sfoară s-au aflat în depunerile e₁ - v₁₁.

B. Obiecte de metal

B₁) În nivelul e_v, pe vatră de foc, s-a descoperit o lamă de pumnal de formă triunghiulară ca și limba de prindere pe care se află trei orificii pentru nituri, într-un orificiu conservându-se un nit din os carbonizat (fig. 57/11) Lungimea lamei este de 9,5 cm, iar lățimea de 3,2 cm. Pe mijloc are o dungă mediană iar în zona de prindere patru mici alveolări rezultate de la ciocănire. Analiza chimică, realizată la ICECHIM, a indicat un procent ridicat de arsen (6%), piesa intrând în categoria bronz cu arsen²³.

B₂) Lamă triunghiulară de pumnal (fig. 57/12), prost conservată, limba de prindere de asemenea triunghiulară, trei orificii pentru nituri, dungă mediană pe ambele fețe, lungime păstrată: 10,8 cm, probabilă 13 cm, lățimea maximă 3,1 cm. Piesa a fost descoperită la baza nivelului f.

B₃) Lamă de pumnal, prelung-triunghiulară, cu o față netedă, cealaltă concavă, lungă de 6 cm, lată de 1,9 cm (fig. 57/13). Piesa prezintă o limbă de prindere lungă de 4

²³ Certificat de analiză nr. 874/24 XII 1968. Șef de laborator G. Stănescu și colectivul (M. Frimescu, T. Gurău, E. Rădulescu).

cm, de secțiune dreptunghiulară. Pumnalul, descoperit în nivelul **h₄**, a fost realizat prin turnare, capătul limbii de prindere fiind ulterior modelat prin ciocănire.

B₄) Undiță descoperită în 1954 (57/9) în încăperea A la 0,40 m, deci în strat Coțofeni, realizată din tablă groasă de secțiune dreptunghiulară. Pentru prindere s-a realizat o buclă, prin îndoire, piesa fiind realizată prin ciocănire.

B₅) Plăcuța ovoidală prelungă (57/14) descoperită într-un nivel corespunzător lui **e_{VI}**, ornamentată de jur împrejur cu butonași realizați în tehnica „au repoussé”.

B₆) Sule de aramă (57/7, 8, 8a).

C. Obiecte lucrate din os

C₁) Sule de dimensiuni mari și mijlocii²⁴ (57/3, 6, 10).

C₂) un dorn²⁵ lucrat prin fațetare dintr-un corn de bovidu fig. (57/2).

C₃) Lamă de cuțit din incisiv de mistreț²⁶ fig. (57/1).

C₄) Dinți perforați pentru salbe²⁷ (57/17-22).

C₅) Dinți ornamentați²⁸ (fig. 57/23).

D. Obiecte din lut ars

Categoria cea mai numeroasă, care caracterizează cel mai bine stratul de cultură, este olăria. Ea evoluează vizibil și semnificativ în cadrul succesiunilor care compun stratul de cultură motiv pentru care va fi prezentată fie pe grupa de niveluri – acolo unde caracterele ei sunt comune – fie pe niveluri – acolo unde deosebirea față de depunerile anterioare sau ulterioare este evidentă.

Depunerile **e_I - VII**

Sub aspect tehnic, întâlnim două categorii:

- Ceramica de uz comun, majoritară, din pastă compactă, dură, cu amestec de pietricele mărunte și nisip, îngrijit lucrată, exteriorul netezit iar interiorul slipuit fin, uneori lucios. Cele mai multe fragmente sunt de culoare cenușie, neagră-cenușie, cărămizie la exterior și cenușie în interior, cărămizie pe ambele fețe cu miezul cenușiu.

- Ceramica de calitate bună este redusă numeric, nu are impurități în pastă, pasta este compactă, aspră la pipăit, vasele prezintă slip pe ambele fețe și sunt de culoare neagră sau neagră-cenușie

Formele sunt doar în parte întregi sau întregibile. În cele mai multe cazuri, trebuie reconstituite. O ceșcuță întreagă, din pastă de bună calitate și slip exterior, cu șanțulețe lustruite ce imită canelurile, pe corp este prevăzută cu o toartă în bandă lată, ușor supraînălțată (fig. 58/7). Frecvente sunt fragmentele de amfore (fig. 58/9-10; 59/10-12), probabil cu două toarte pe maxima rotunjime. Cel mai des apar fragmentele de borcane cu gura larg deschisă, corp ușor curbat, fund drept (fig. 58/1-3, 8, 11; 60/10-11). Castroanele adânci, cu pereții curvați sau tronconici (fig. 60/5) și străchinile semisferice sau tronconice sunt rare. Unele fragmente par să provină de la urcioare de

²⁴ Roman, *Cultura Coțofeni*, pl. 11/6, 10, 13.

²⁵ Roman, *op.cit.*, pl. 11/5.

²⁶ *ibidem*, pl. 11/4.

²⁷ *ibidem*, pl. 52/22, 37 – 39.

²⁸ *ibidem*, pl. 52/24).

mari dimensiuni prevăzute cu o toartă puternică, în bandă lată, care se înalță peste marginea vasului și se prinde de umăr. Un mic bol, grosier lucrat, completează gama de reconstituiri.

Ornamentarea vaselor a fost obținută prin incizii; impresiuni; șanțulețe adâncite și apoi slipuite, imitând, vag, canelarea; reliefuri ce constau fie din creste verticale, fie din aplicații sub forma „boabelor de linte”. Pe un fragment se păstrează urme de incrustații cu alb, pe altul, urme de incrustații cu roșu. Nu întâlnim împunsături succesive.

Motivul ornamentale nu sunt prea variate, dar sunt caracteristice:

a) triunghiuri hașurate. Apar pe patru vase. Într-un caz, pe umărul unei amfore se constată o friză ornamentală formată din triunghiuri hașurate, cu vârful în sus, încadrate la partea superioară și inferioară, de benzi obținute prin impresiuni repetate ce dau linii scurte sau mijlocii în urma apăsării unei matrițe (fig. 59/11). În al doilea caz, pe umărul unei amfore se află o friză obținută din triunghiuri suprapuse, cu vârful în jos (fig. 59/10; 60/4). Grosier executată este o friză, aflată pe umărul unei amfore de mari dimensiuni, formată din triunghiuri hașurate, cu vârful în sus și mărginită la bază de o bandă cu impresiuni de linii scurte, iar la partea superioară de o linie adâncită. Umărul unei amfore, lucrată din pastă brună, s-a ornat cu un șir de triunghiuri hașurate, cu vârful în jos, mărginite la partea superioară de o bandă cu impresiuni cuneiforme, în timp ce registrul inferior constă din linii incizate ce se întretaie neregulat și neglijent (fig. 59/10). Părțile nedecorate sunt lustruite.

b) benzi hașurate. Într-un caz, corpul unui vas (cană? askos?) este acoperit în întregime de benzi verticale înguste. Au fost obținute prin incizii repetate cu ajutorul unui instrument ascuțit ceea ce a permis o execuție fină. Un fragment dintr-un vas asemănător are benzi identice, cu deosebirea că liniile trasoare sunt din șanțulețe și numai hașurile constau din tăieturi fine. O combinație constând din benzi orizontale aflate sub gâtul vasului și benzi oblice ce coboară pe corp se observă pe două fragmente de la o cană.

Benzi ceva mai late și distanțate cam la un cm, mărginite de impresiuni punctiforme, se întâlnesc pe un fragment de mici dimensiuni și amintesc specificul grupului Orlea – Sadovec (fig. 60/9). Pe un fragment se observă o bandă lată hașurată în rețea.

c) Cel mai frecvent apar fragmentele de borcane, ornamentate pe corp prin incizii dispuse oblic, în căpriori, în sistemul triunghiurilor „îngropate”. În unele cazuri marginea acestor vase este decorată cu impresiuni sau creștături, în timp ce sub margine se găsesc creste în relief, dispuse orizontal pentru a servi la apucat, decorate prin impresiuni alveolare. În continuarea acestora, șiruri de impresiuni de forme variate, dispuse pe unul sau mai multe etaje.

d) Pe două fragmente, liniile sunt sub formă de șanțulețe slipuite, dispuse vertical, întrerupte de șiruri verticale, distanțate, de impresiuni mici, dreptunghiulare. Aceste șanțulețe imită canelarea.

e) La fel de frecvente ca și inciziile de la pct. c sunt impresiunile: e₁) Cele mai numeroase sunt executate cu un instrument lat între 8 și 18 mm, care se imprimă oblic lăsând în urmă striații superficiale. Impresiunile sunt fie foarte dese, „lipite”, fie puțin mai rare și sunt organizate orizontal, în unul sau mai multe șiruri.

e₂) Impresiuni cu matriță cuneiformă cu care se realizează șiruri orizontale; e₃) impresiuni cu matriță semilunară; e₄) impresiuni cu vârful unui os; e₅) impresiuni

alveolare; e₆) șiruri de impresiuni ordonate orizontal, oblic și vertical oferă un ornament mai complicat dar nereconstituit din cauza micimii fragmentelor ceramice.

f) Ornament în forma „scheletului de pește” îl întâlnim sub marginea unei străchini tronconice.

g) Ornamentele în relief constau din: ”boabe de linte” plasate pe corpul sau pe linia de despărțire dintre gâtul și corpul vasului și pe torți (fig. 59/2-4, 12); creste în relief dispuse vertical sau orizontal sub marginea vasului. Cele orizontale servesc și ca apucători (fig. 58/6, 11; 61/2).

Ceramica nivelului f

Sub aspect tehnic, categoria de uz comun este cea mai numeroasă: a₁) O specie, cu amestec de nisip și pietricele, este compactă și dură; are culoarea cenușie, neagră-cenușie, castanie, mai rar cărămizie. Interiorul este slipuit subțire, iar pe partea inferioară a vaselor se observă uneori un strat de lut adăugat pentru protecție.

a₂) Unele fragmente au în pastă cantități mai mari de nisip ceea ce le dă o consistență mai mică și devin sfărâmičioase;

a₃) Câteva fragmente de vase au în pastă segmente de cochilii de melci sau scoici pisate;

b) Ceramică de bună calitate, numeroasă, fără impurități, pereți subțiri sau de grosime mijlocie, cu slip pe ambele fețe; de culoare cenușie, neagră, neagră-cenușie, rar castanie și cărămizie.

c) Ceramică fină, nu prea numeroasă, neagră, cu slip strălucitor.

Formele întregi sau reconstituibile sunt destul de variate. Le enumerăm:

- Cești cu toartă supraînălțată. Sunt frecvente (fig 61/4; 62/7; 63/1, 8)

- Căni cu gât scurt și toartă în bandă lată (fig. 62/1, 3-5). Unele torți în bandă foarte lată pot proveni de la urcioare de mari dimensiuni, cu gura trompetiformă, gât cilindric, fund drept, corp sferic;

- Amfore cu corp bombat, două torți pe maxima rotunjime, gât înalt tronconic, margine răsfrântă. Apar frecvent (63/3, 6-7; 67/5).

- Borcane cu gura larg deschisă, corp ușor arcuit, fund drept, cu apucători sub margine. Ele sunt numeroase (fig. 62/8-10; 64/5).

Vase în formă de clopot, cu fund rotunjit sau drept, având, uneori, proeminențe apucători sub margine (fig. 61/8).

- Vas în formă de butie (fig. 64/2);

- Străchini de mai multe tipuri: tronconice (fig. 63/9), cu gura în formă de pâlnie (fig. 62/11, 13, 14, 22); cu gât cilindric și umăr proeminent.

- Castroane adânci, cu marginea teșită în interior (fig. 62/8-9).

- „Oale de lapte”, cu gât înalt, cilindric, tortițe perforate vertical pentru agățat.

Ornamentația se îmbogățește și diversifică vizibil. Motivele ornamentale, realizate prin imprimarea unei spatule late sau a unei matrițe ce se imprimă repetat, lejer sau strâns, atât de larg întâlnită în etapa nivelurilor e₁-vii, devin acum nesemnificative. În schimb, capătă preponderență, pe ceramica de bună calitate sau fină, ornamentele executate în tehnica împunsăturilor succesive sau imprimărilor punctiforme, ambele subordonate incrustației cu alb.

Pe ceramica de uz comun ornamentele obișnuite sunt cele realizate prin linii incizate dispuse oblic, în rețea, în sistemul „triunghiurilor îngropate”. Motivele hașurate oblic sau în rețea, se înmulțesc. Tot astfel proeminențele - apucători alveolate.

Ca element nou, apare ornamentul striat (fig. 62/20; 67/1, 5), constând din benzi înguste superficial sau mai adânc imprimare. De asemenea, tot în tehnica striurilor întreaga suprafață a vasului este ornamentată. Din benzi striate se constituie motive ornamentale simple.

„Boabele de linte” nu sunt mai des întâlnite ca în etapa anterioară dar locul lor în sistemul ornamental devine mai precis fixat: ele evidențiază linia despărțitoare dintre gât și corp, vârful unor motive triunghiulare sau despărțirea unor registre ornamentale (fig. 63/8; 67/1-2, 5).

Pentru continuitatea în epoca bronzului, evidențiem ornamentul de pe corpul unei amfore: la baza gâtului se află o bandă de linii scurte, incizate oblic, mărginită la partea superioară de un șir de „boabe de linte”. Sub ea, pe umăr, găsim un registru de triunghiuri cu vârful în jos și subliniat de o proeminență de tip „bob de linte”. O linie incizată orizontală, pe care sunt „picurate”, „boabe de linte”, separă umărul de partea bombată a vasului ornamentată cu linii paralele incizate și dispuse oblic (fig. 67/5).

Ca și în nivelurile e₁-vii, impresiunile succesive cu o spatulă lată ornează zona de sub marginea vasului unde formează linii orizontale paralele.

Deși pasta albă s-a păstrat în puține cazuri, este cât se poate de clar că în nivelul f incrustația cu alb capătă un rol important. În acest scop, olarii acelei vremi au căutat și găsit mijloacele tehnice cele mai adecvate pentru reținerea pastei încrustate și anume împunsăturile succesive care, deși – alături de incizii – sunt frecvente, sunt încă neîndemânatic executate: superficiale, rare, cu un vârf bont.

Impresiunile sunt punctiforme, alveolare, triunghiulare. Motivistica realizată în această tehnică este și ea încă pe drumul căutării formelor de exprimare: acum ea oscilează încă între maniera comună ariei Coțofeni și aceea a unei vizibile tendințe de regionalizare aflată în stadiul de cristalizare, deci nedefinitivată.

Sub margine, vasele sunt ornamentate cu o bandă formată dintr-un șir, două sau trei de impresiuni punctiforme. Aceasta ca o regulă. Sunt și cazuri însă când întreaga suprafață exterioară a marginii unor castroane sau străchini cu gura în formă de pâlnie este complet ornamentată. Umărul și partea bombată a corpului acestor tipuri de vase sunt, de asemenea, decorate și încrustate cu alb. În cazul străchinilor și castroanelor întâlnim motive în „șah” obținute din alternanțe de grupe de linii scurte în tehnica împunsăturilor succesive; frize ornamentale constând din benzi de linii dispuse în șiruri orizontale sau oblice cu intercalări de linii punctate între ele; metope constând din benzi de linii paralele alternând cu benzi din impresiuni de puncte; alteori, grupe de linii verticale alternează cu metope punctate sau linii scurte dispuse în „câpriori”.

Pe fragmentele de amfore ornamentele realizate din împunsături succesive constau dintr-o orizontală pe umăr din care coboară fâșii verticale. Fâșiile verticale sunt realizate uneori din șiruri paralele de impresiuni punctiforme. Alteori se fac inversări: benzile orizontale de pe umăr sunt realizate din impresiuni de puncte sau negative de forme diferite, în timp ce benzile verticale constau din alternanțe de grupe de linii în tehnica împunsăturilor succesive cu grupe de șiruri punctiforme. Îmbinarea celor două tehnici este și mai perfectă, deși stângaci executată, pe un fragment de amforă pe care banda de pe umăr este formată din metope de linii incizate alternând cu metope de impresiuni alveolare, în timp ce pe corp, printre liniile dispuse oblic întâlnim, din loc în loc, impresiuni alveolare ce au efect vizual plăcut.

Ceștile sau cănițele sunt ornamentate prin linii incizate sau în tehnica împunsăturilor succesive formând fășii dispuse vertical sau îmbinându-se oblic. Mai rar se produc îmbinări între benzile de linii dispuse oblic și impresiunile punctiforme.

Torțile în bandă lată (fig. 62/1, 3, 4-5) sunt acoperite complet cu ornamente, deseori cu incrustație albă păstrată. Și pe torți se observă încercări de a diversifica motivistica prin alteranța dintre incizii - împunsătură succesivă și impresiunea care lasă negative punctiforme.

Pe castroanele adânci, șirurile de impresiuni paralele de sub margine sunt întrerupte de grupe de creste în relief dispuse vertical.

Ceramica nivelului g

Categoria de uz comun, cea mai bogat reprezentată, este compactă, cu nisip, pietricele și alte degresante amestecate în pastă în proporții variabile. Ca excepție apar și fragmente cu puține cochilii de scoici, pisate în amestec cu lutul pastei din care au fost lucrate. Interiorul vaselor este acoperit cu un slip subțire care acoperă totuși asperitățile și porozitățile. Exteriorul este netezit, asperități observându-se numai pe treimea lor inferioară. Culoarea este castanie, cel mai adesea neagră - cenușie.

Specia de bună calitate are în pastă puțini degresanți, vasele sunt slipuite pe ambele suprafețe având un aspect mat sau puțin lucios. Culoarea este castanie, cenușie, neagră - cenușie. Categoria este frecventă.

Categoria fină este redusă numeric, lutul nu are impurități. Ambele suprafețe sunt slipuite, exteriorul fiind lucios. Culoarea este cenușie.

Gama de forme constă din:

- castroane adânci cu partea superioară curbată spre interior, marginea teșită oblic și forme semisferice cu buza teșită, de asemenea, oblic (fig. 70/2; 71/1).

- străchini cu margine în formă de pâlnie sau cu gât înalt și umăr carenat (fig. 69/1, 3).

- amfore cu două torți (fig. 68/2; 69/2, 4).

- borcane cu gura larg deschisă, corp ușor curbat, proeminente - apucători alveolate sub margine (fig. 70/2; 71/1).

- oale de lapte (fig. 68/3).

- cești cu toartă supraînălțată (fig. 68/1).

- căni sau urcioare cu torți în bandă lată (fig. 68/4, 7-8).

Ornamentarea este obținută cel mai adesea prin linii incizate dispuse oblic, în rețea, (mai rar) și sub forma „triumghiurilor îngropate”.

Întâlnim apoi striuri pe tot corpul vasului, dar rar. Nu lipsesc benzile late sau înguste, hașurate (fig. 68/5, 6).

În tehnica împunsăturilor succesive, pentru reținerea pastei albe, s-a ornamentat corpul unor cești sau căni cu fășii late ordonate oblic, lăsând astfel spații unghiulare libere, lustruite. Pe umărul străchinilor, prin împunsături succesive s-au obținut frize de linii paralele, scurte, verticale (fig. 69/1). De asemenea, metope constând din alteranțe de grupe de linii paralele cu zone umplute cu impresiuni punctiforme (fig. 69/9; 68/9).

Ornamente realizate cu impresiuni punctiforme sunt frecvente pe umărul amforelor (fig. 68/2), sub marginea sau corpul altor vase. Pe un fragment de „oală de lapte” s-au obținut triumghiuri cu vârful în jos prin gruparea impresiunilor punctiforme (fig. 68/3).

Ornamentația în relief este săracă: „boabe de linte” pe umărul și marginea interioară a unor vase; creste în relief grupate câte trei și ordonate în poziție verticală (fig. 70/2).

Nivelurile h (h₁₋₄) (fig. 71-73; 74/1-4)

Prezintă în domeniul olăriei caractere vizibil deosebite față de perioada anterioară.

Categoria de uz comun deține locul cel mai însemnat dar se apropie la paritate cu categoriile de bună și fină calitate, luate împreună. În cadrul categoriei de uz comun, ceramica conținând sfărâmături de scoici în pastă ocupă un loc remarcabil. Este prezentă specia „mozaicată”, fără porozități și cu slip subțire în interiorul vaselor.

Ceramica de calitate bună este bogat reprezentată (cca 40 %), are culoarea cenușie-închisă sau neagră-cenușie. În cadrul acestei categorii apare și specia cu slip roșu care ar putea să provină din relațiile de schimb cu comunitățile din Valea Dunării sau Oltenia.

Ceramica fină, cu slip negru lucios este ceva mai bogat reprezentată ca în depunerile anterioare.

Gama de forme crește în varietate:

- borcane cu gura larg deschisă, brâu alveolar și proeminențe - apucători sub margine (fig. 71/7).
- străchini cu gât relativ înalt, umăr proeminent sau ușor retras (fig. 71/2; 73/1), cu buza îngroșată și teșită spre interior.
- castroane adânci cu marginea teșită oblic (fig. 71/4-5, 8), partea superioară bombată sau tronconică; cu buza în forma literei T (fig. 71/6); cu umăr proeminent și gura strânsă – de tip „oltenesc”.
- amfore cu două torți și gât înalt.
- căni cu toartă în bandă lată ce depășește mult marginea vasului (fig. 72/2).
- cești cu toartă în bandă îngustă, de tip cană (fig. 72/1, 8).
- vase de agățat (fig. 72/7).
- linguri cu coadă.
- vase ovale ce le anunță pe cele „de pește” din epoca bronzului (fig. 73/2).
- pahare tronconice, frumos ornamentate (fig. 74/3).

Pentru ornamentare se folosesc aceleași procedee tehnice, la care se adaugă slipuirea cu roșu înainte de arderea vaselor.

Din punct de vedere al motivisticii ca și a formelor, se poate spune că perioada de tatonări a luat sfârșit și că elementele regionale s-au statornicit. Varianta capătă forma „clasică”.

Prin incizii sunt decorate mai ales borcanele cu gura larg deschisă. Liniile incizate sunt dispuse obișnuit, adică oblic, în sistemul „triunghiurilor îngropate” sau a ramurilor de brad. Sub margine, borcanele au adesea un brâu alveolar și proeminențe – apucători, decorate și ele prin impresiuni alveolare. Liniile incizate sub formă de rețea găsim pe marginea exterioară, curbată a castroanelor adânci și de mari adâncimi. Destul de rar apar și benzile hașurate, simplu sau în rețea.

Șiruri de linii scurte, incizate, suprapuse în forma acelor de brad, ormează partea superioară a unor castroane sau – în dispunere verticală – corpul, unor străchini și căni (?). Benzi de linii incizate întâlnim uneori pe torțile în bandă, lată, dispuse în lungul lor; alteori, benzi înguste, hașurate în rețea, formează un grund pentru reținerea, pe o mare

suprafață, a pastei albe calcaroase. Astfel de cazuri anunță deja tendințe de trecere spre excizie. Prin incizie s-au realizat și motive în formă de șah.

Deși rar, întâlnim totuși fragmente ceramice cu motive striate, fie pe tot corpul în dispunere verticală, fie în benzi înguste. Și acestea par a fi produse venite din „aria oltenească” a culturii Coțofeni.

Tehnica împunsăturilor punctiforme, combinate cu aceea a împunsăturilor succesive, ambele subordonate incrustației cu alb, este cel mai adesea întâlnită la decorarea vaselor. Sunt realizate motive, dispuse în frize și metope, de o varietate apreciabilă. Prin acest mod de ornamentare, așezarea din Peștera Hoșilor intră în mod hotărât în aria variantei Coțofeni - Kostolac. Cu predilecție sunt acoperite de ornamente zonele de sub margine, umărul și corpul vaselor. Mai rar, ornamente sunt observate și pe marginea exterioară, înaltă a străchinilor.

Ceramica nivelurilor i-j (fig. 74/5-13 și 75/1-2 pentru niv. i; fig. 75/3-7 pentru niv. j).

Categoria de uz comun este frecventă. Specia cu nisip și pietricele, de culoare cenușie, neagră – cenușie sau cărămizie descrește numeric în timp ce specia cu scoica pisată devine numeroasă.

Categoria de bună calitate, de culoare neagră - cenușie, mai rar castanie sau cărămizie, este foarte frecventă. Printre fragmente apar și resturi de la trei vase cu slip roșu în interior, la exterior sau pe ambele fețe. Categoria fină, neagră, cu slip mat sau lucios se înmulțește de asemenea.

Repertoriul formelor rămâne același ca în nivelurile anterioare și anume:

- străchini: cu marginea curbată spre interior; tronconice cu marginea rotunjită; semisferice cu marginea îngroșată și teșită oblic; de mari dimensiuni, cu fund drept, uneori proeminenți, gât scurt și gură strămtă, slipuită în interior și pe partea exterioară a gâtului cu roșu; străchini cu gura în formă de pâlnie, umăr proeminent dar retras, fund drept (fig. 74/6; 75/4-7).

- castroane adânci, cu marginea rotunjită (fig. 74/5).

- căni și cănițe cu corp bombat, toartă în bandă lată supraînălțată.

- căuce cu toartă în bandă îngustă, supraînălțată (fig. 74/7, 8).

- amfore cu două torți, corp bombat, gât înalt (fig. 74/12; 75/1-2).

- capace (fig. 74/10).

- vase de agățat.

- borcane de formă obișnuită și vase de provizii.

În ornamentare, alături de tehnicile deja menționate anterior apar impresiunile de sfoară răsucită întâlnite pe un vas de agățat (cu torțile perforate vertical), dispuse în linii paralele ce acoperă gâtul vasului și pe un fragment unde se realizează triunghiuri hașurate. Cel mai frecvent întâlnite sunt acum îmbinările de linii în tehnica împunsăturilor succesive cu impresiunile punctiforme, ambele subordonate incrustației cu alb. Motivele obținute sunt foarte variate, bine executate și cu multă fantezie. Sub marginea vasului sunt obișnuitele șiruri (de obicei câte trei) de impresiuni punctiforme, dreptunghiulare, de benzi în rețea, de linii scurte în tehnica împunsăturilor succesive. Mai rar, este ornamentat și gâtul străchinilor. În schimb, umărul acestora este acoperit, în sistem friză sau metopic, cu triunghiuri, romburi, benzi late sau înguste, „flori de

gheață” toate obținute din combinații de puncte. Din linii scurte, prin împunsături succesive, s-au realizat motive „în șah” și benzi dispuse oblic sau în forma „acelor de brad”. Mici romburi hașurate, acoperite cu alb, prefigurează excizia. În aceeași manieră sunt ornamentate amforele lucrate din pastă fină sau de bună calitate.

Pe vasele de uz comun întâlnim obișnuitul decor din linii incizate dispuse vertical, oblic, în sistemul „triunghiurilor îngropate” sau a ramurilor de brad. Brăuri alveolare și proeminente se găsesc sub marginea acestor tipuri de vase.

Motivele striate constau din benzi înguste sau late. Uneori este striată toată sau cea mai mare parte din suprafața vasului.

În relief sunt folosite aplicațiile sub forma „boabelor de linte” întâlnite la baza unei torți și pe linia despărțitoare a gâtului de corp. Se adaugă brăurile alveolate și mănunchiurile de brăuri scurte unite la bază, căci sunt ordonate vertical, printr-o bară în relief.

*

3. Componentele culturale prezente în stratul Coțofeni din Peștera Hoților

În ordinea frecvenței dar și a apariției, trei sunt componentele culturale ce ies imediat în evidență pentru cel care studiază, fie și superficial, ceramica din stratul Coțofeni: **3a** componenta Coțofeni; **3b** componenta Kostolac; **3c** componenta Vučedol.

3a. Componenta culturii Cotofeni

La început, în nivelurile cele mai vechi (e_{I-VII}), ceramica Coțofeni domină cu autoritate și ar fi exclusivă dacă unele elemente ale sale nu ar aparține grupelor comune cu cele din cultura înrudită Baden.

În nivelurile următoare, proporția ceramicii Coțofeni scade dar ea continuă să fie majoritară mai ales la categoriile de uz comun.

Ceramica culturii Coțofeni, care ajută de fapt cel mai bine la identificarea purtătorilor acestei culturi, reflectă pe de o parte caractere comune ale întregii arii iar pe de alta tendințe de regionalizare, continuitate evolutivă dar și mișcarea comunităților în cadrul acestei mari unități etno-culturale: unele dintre ele fiind orientate mai mult spre Banat, altele mai mult spre sudul Olteniei.

La Herculane, în Peștera Hoților, lipsesc cele mai vechi etape din evoluția culturii Coțofeni, respectiv subfazele Ia, b și în consecință, ceramica caracteristică acestor etape, aceea ornamentată cu șanțulețe late și adânci, dispuse în căpriori sub forma „scheletului de pește” sau acelor de brad, nu apare. Nu este vorba, în acest caz, de un fenomen local căci în regiune (descoperiri la Caransebeș, Iaz - „Dâmb”, Gornea - „Locurile lungi”, Bodo) apar descoperiri caracteristice etapelor I a și b din evoluția culturii Coțofeni. Cele mai vechi niveluri Coțofeni din Peștera Hoților evidențiază o etapă finală, Ic, a primei faze, când tehnica șanțulețelor late și adânci pentru ornamentare cade în desuetudine. În schimb, motivele ornamentale constând din benzi late hașurate în rețea, triunghiuri hașurate, triunghiuri „îngropate”, benzi „în căpriori” toate realizate prin linii incizate, subțiri și adânci sau superficiale – tehnică larg răspândită în toate ținuturile ocupate de purtătorii culturii Coțofeni și cu o evoluție îndelungată – capătă la Herculane o poziție când dominantă când importantă. Cu o largă răspândire în aria Coțofeni și prezentă, de asemenea, în nivelurile vechi de la Herculane sunt șirurile de impresiuni late,

triunghiulare sau ovale, ca și benzile realizate din hașuri oblice scurte. Nu lipsesc, „boabele de linte”, imitațiile de canelură²⁹ ce amintesc de vasele culturii Baden.

În nivelurile fazelor II și III, proporția ceramicii Coțofeni, deși scade în raport cu alte componente, se menține totuși majoritară atât în gama formelor (cești, amfore, vase tronconice, vase de provizii, borcane, castroane) cât și în aceea a ornamentelor caracteristice culturii Coțofeni (slipul roșu, inciziile, „boabele de linte”, tehnica împunsăturilor succesive). Este frapantă sărăcia, în comparație cu restul ariei Coțofeni, a tipurilor specifice de străchini. În acest domeniu, tipurile Kostolac le-au înlocuit aproape complet pe cele specifice Coțofeni.

3 b. Componenta Kostolac

Apare în nivelurile g – j, adică pe parcursul fazelor II și III ale culturii Coțofeni. În repertoriul formelor nu se produc schimbări semnificative: majoritatea rămân specifice întregii arii a culturii Coțofeni. Un număr de variante de tipuri de vase, precum străchinile cu gura în formă de pâlnie, umăr ușor curbat sau retras, fund drept sau rotunjit sunt caracteristice componentei Kostolac dar și acestea sunt lucrate în tehnica restului ceramicii. Componenta Kostolac nu apare aici ca rezultat a unor produse de import ci ca preluare a unui stil ornamental datorită contactelor cu alte comunități. Constatăm apoi o evoluție pe care o observăm atât în îndemânarea preluării noului stil - de la stângăcie (în faza II - a) la perfecțiune (în faza a III-a), cât și varietate - de la simplitate la diversitatea motivelor și tehnicilor folosite pentru realizare. Motivele ornamentale, specifice componentei Kostolac, sunt realizate prin impresiuni succesive în largul unei șanțuiri prealabile sau distanțare cu dispunere în șiruri etajate, caz în care se imprimă forme variate (punctiforme, ovale, triunghiulare, patruleter, semilunare, neregulate). Motivele acoperă diferitele părți ale vasului, formând frize sau metope, uneori îmbinate și sânt acoperite, de obicei, cu o substanță albă, de natură calcaroasă. Treptat, spațiile acoperite cu alb se măresc făcând trecerea spre excizia caracteristică componentei Vučedol. La Herculane, fenomenul este sesizabil începând cu nivelul h₂ dar devine evident mai ales în nivelul j.

3c. Componenta Vučedol

Este puțin numeroasă dar foarte valoroasă mai ales sub raport cronologic. Ceramica de acest tip este superior lucrată, cu slip negru sau cenușiu, lucios, pe care ornamentele încrustate cu alb contrastează puternic. Ceramica Vučedol propriu-zisă apare numai în nivelul j³⁰ deși tendința de acoperirea unor suprafețe mari³¹ o înregistrăm mai de timpuriu. Dacă aceste tendințe se datorează unei evoluții normale sau se datorează influențelor determinate de apariția noului stil în regiunile învecinate este mai greu de spus. Foarte important este însă faptul că pentru unele fragmente „Vučedol”, din depunerea j de la Herculane găsim bune analogii în materialele fazei A a culturii Vučedol³². Locuirea Coțofeni din Peștera Hoșilor de la Băile Herculane se încheie deci în perioada de constituire a stilului ornamental Vučedol, înainte de întemeierea așezării de la Moldova Veche – Humca.

*

²⁹ Roman, Cultura Coțofeni, pl. 64/7.

³⁰ P. Roman, Prähist, Zeitschrift, 55.Band, 1980, 2, pl. 8/10, 14.

³¹ *ibidem*, pl. 6/4, 17; 7 – 8.

³² vezi Prajist, Jugoslav. Zemanja, III, Eneolit, Sarajevo 1979, pl. XXVI – 2,5, 7, 10, 11.

Ariile culturale care conțin componentele de la Herculan

Cum am văzut principala componentă este datorată purtătorilor culturii Coțofeni. Deși ne aflăm într-o zonă unde descoperiri mai recente documentează primele etape din evoluția culturii în discuție, Peștera Hoților” a început să fie apreciată de comunitățile Coțofeni abia din etapa Ic când procesul de regionalizare pe spații mari începuse deja. Dacă, în primele etape, aria de răspândire a culturii Coțofeni cuprinde Transilvania, Banatul, Crișana, Oltenia și vestul Munteniei, iar elementele comune cu cele din aria Baden erau numeroase făcând difuză linia despărțitoare dintre cele două culturi, în etapa Ic – documentată și la Herculan – procesul de regionalizare a permis o conturare mai exactă a graniței dintre Baden și Coțofeni pe de o parte, iar pe de altă parte a dus la crearea premiselor pentru apariția variantelor regionale ale culturii Coțofeni.

După unele indicii³³ o pânză subțire Coțofeni pare a se fi extins departe spre sud-vest încă de la sfârșitul perioadei I, adică pe vremea locuirii timpurii din Peștera Hoților de la Herculan. Aceasta presupune descoperirea și a altor așezări de acest tip, din această perioadă, în regiunile nord-estice ale Serbiei și nord-vestice ale Bulgariei, probabil pe măsură ce unele comunități Coțofeni sunt obligate să părăsească sud - estul Transilvaniei și vestul Munteniei.

În fazele următoare, densitatea așezărilor Coțofeni, din amintitele regiuni ale Jugoslaviei și Bulgariei, crește dar ele ne apar puternic marcate de stilurile Kostolac la început și Vučedol mai apoi. Spre sud, H. Todorova ne-a semnalat descoperirea unor așezări Coțofeni în bazinul Sofiot, astfel încât se confirmă presupunerea lui Milojević³⁴ după care, având în vedere elementele de acest tip întâlnite în Macedonia orientală, comunități Coțofeni sau purtătoare ale unor grupe locale înrudite s-au răspândit mult mai spre sud decât au fost consemnate în monografia noastră în 1976.

Poate nu este lipsit de semnificație faptul că, la sud de Dunăre, comunitățile Coțofeni ocupă o fostă arie Bubanj - Krivodol.

Așa cum deja am menționat mai sus, în nivelurile fazelor II și III ale culturii Coțofeni din partea de sud – vest a României se constată puternice influențe de tip Kostolac care fac din așezările de acest tip, aflate în zona muntoasă a Banatului și nord-estul Jugoslaviei, o variantă specifică care poate fi numită Coțofeni – Kostolac³⁵. Așa cum descoperirile de la Băile Herculan au dovedit-o fără tăgadă, influențe ale stilului Kostolac încep să se observe încă din nivelul g (corespunzând etapei a a fazei Coțofeni II), ele devenind tot mai numeroase în nivelurile următoare și menținându-se până la sfârșitul locuirii Coțofeni în peșteră. La Moldova Veche, pe înălțimea Humca resturile Kostolac apar în primele două niveluri de construcții, asociate cu elemente Coțofeni și Vučedol clasice, deci așezarea de acolo începe după încetarea locuirii de la Herculan. Rezultă, neîndoios, o evoluție îndelungată a stilului Kostolac, pe parcursul fazelor Coțofeni II și III. Și regional situația este diferită de la o zonă la alta în cadrul ariei de răspândire a acestui grup. Astfel, dacă avem în vedere faptul că orizontul cronologic Sitagroi Va și Dikili Tash-bronz timpurii Iib - c (nivelele 8-2) lasă să se întrevadă clare

³³ Hissar: Todorović, Arch Jug. IV, 1963, p. 25 - 29, strat VII.

³⁴ Germania, 55, 1977, 1-2, p. 212

³⁵ Roman, Cultura Coțofeni, p. 47, 53 – 55; idem, SCIVA, 28, 1977, 3, p. 419 – 429; idem, Prähist.Zeitschr. 55, 1980, 2, p. 220 – 227.

legături cu Kostolac și Vučedol se pune întrebarea dacă Dikili Tash - bronz timpuriu II a (niv. II - 9), împreună cu Kritsana III, acoperă întregul spațiu cronologic corespunzând orizonturilor Orlea - Sadovec, Baden timpuriu (post Boleráz), Coțofeni I sau dacă nu cumva stilul Kostolac a apărut mai de timpuriu în sud și apoi s-a transmis spre nord. Indiferent care dintre alternative sunt reale, spațiul de evoluție pentru cultura Baden rămâne destul de scurt și eu sunt înclinat să cred că în aceste ținuturi, la scurt timp după orizontul Cernavodă III-Boleráz, a apărut stilul Kostolac care s-a interferat la început cu cultura triburilor Coțofeni cu care, în zonele de contact, a dat naștere la o variantă regională și apoi a influențat vizibil asupra așezărilor Baden târzii. Descoperiri făcute în bazinul Sofiei (la Pernik) și în ținutul Niș (Čardak, Bubanj, Jelenac), unde ornamentele de pe vase sunt acoperite pe zone largi cu o substanță albă, arată apropierea între fenomenul Kostolac pe de o parte și complexe de tip Sitagroi Va - Dikili Tash - bronz timpuriu IIb-c și implicit zona primară de iradiere a noului stil ornamental. Aria Kostolac se întinde din Metohia și bazinul Moravei la sud, cu interferența în nord - vestul Bulgariei, până la confluența Dravei și Tisei cu Dunărea la nord, din Bosnia în vest și până la Porțile de Fier în est. Ulterior, comunități Kostolac, marcate deja de stilul incipient Vučedol, se răspândesc, de-a lungul Dunării mijlocii și Tisei, spre nord, contribuind substanțial la apariția grupului Bošaca în Slovacia. Influențe Kostolac sunt vizibile, de asemenea, în așezări Coțofeni din nord-estul Banatului, Transilvania Centrală, nordul Olteniei și Crișana.

Cât privește elementele Vučedol de la Herculane, ele se explică prin apariția unui stil ceramic ce folosește pe larg excizia și care, treptat, ocupă spații foarte întinse. Spre est, ceramica Vučedol tipică găsim la Ostrovul Corbului, dar influențe Vučedol sesizăm în faza a III-a a culturii Glina asupra așezărilor din nord - estul Olteniei și centrul Munteniei. Fragmente ceramice Vučedol s-au găsit la Pernik în apropiere de Sofia. Cam la aceeași latitudine se găseau în lungul Moravei, în Bosnia iar spre nord în Croația, Slovenia, Srem, Vojvodina. Într-o fază târzie, comunitățile Vučedol ating Adriatica, iar sub forma Nyírség nord-estul Ungariei și estul Slovaciei.

*

Structurile etno-culturale ale acestor componente și spațiile pe care le-au ocupat

Componentele prezente în stratul de cultură de la Băile Herculane, circumscrise – cum am văzut – în ariile unor mari complexe culturale precum: Coțofeni, Baden, Kostolac, Vučedol au fost explicate – cu referire evidentă la aceste ansambluri – fie ca un rezultat al evoluției locale, fie ca expresie a unor migrații: nordice, estice, sudice – în sens vest-anatolian.

Dacă le tratăm pe rând, în ordinea firească a ponderii pe care o ocupă dar și cronologică, vom lua în considerație în primul rând, pe purtătorii culturii Coțofeni, socotiți, de mai mulți cercetători, reprezentanți ai unei migrații nordice³⁶. Alți autori au

³⁶ L. Franz, WPZ, XIII, 1926; H. Reinerth, Manus, VII. Ergänzungsband, 1929; H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, 1939, p. 72; M. Roska, *Közlemenyek I*, Cluj 1941, p. 96.

subliniat elementele sudice³⁷. După ultimul război, accentul s-a pus pe originea locală și pe adausurile de elemente estice, sudice și vestice³⁸.

Analizând cultura Coțofeni în evoluția sa și fenomenele care au avut loc înainte pe teritoriul ocupat de purtătorii acestei culturi, precum și cadrul cronologic orizontal și, în acest fel, și influențele pe care le-a primit, ajungem repede la constatarea că fenomenul Coțofeni este mult mai complicat decât s-a admis anterior. Astfel, dacă admitem o evoluție locală, nemijlocită, din fondul eneolitic de tip Sălcuța - Petrești - Ariușd, va trebui să ne explicăm cum a fost posibilă o modificare atât de profundă a repertoriului de forme, a manierei și motivelor ornamentale, a economiei și altor aspecte ale vieții materiale și spirituale. Va trebui apoi să explicăm cum a fost posibil ca un fond format din grupe culturale deosebite să dea naștere unui fenomen unitar, mai ales în faza incipientă a culturii Coțofeni căci variantele regionale apar abia în faza a III-a.

Dacă admitem o migrație - fenomen care a fost susținut prin aspectele deplin cristalizate ale culturii, cum ar fi: tehnica împunsăturilor succesive, ceramica ornamentată cu aplicații în forma boabelor de linte, ceramica ornamentată cu impresiuni șnurate - nu putem explica evoluția în trepte progresive normale și firești, de la simplu la complex și divers, receptivă la influențe străine dar și atât de originală în esența sa, încât analogiile pe care le putem stabili sunt foarte generale și dispersate pe imense spații geografice.

O derivare nemijlocită a celui mai vechi orizont Coțofeni din culturile Sălcuța, Petrești, Ariușd, nu este de acceptat din cauza rupturii tipologice. Cercetările efectuate în stratul eneolitic din Peștera Hoților, cărora li s-au racordat descoperiri de pe un vast teritoriu est-central și sud-est european, au evidențiat un orizont cultural și cronologic care se interpunea între fondul eneolitic de tip Sălcuța - Petrești - Ariușd și cultura Coțofeni.

Acest orizont, de tip Herculane II - III, Cheile Turzii, Sălcuța IV, reprezintă o sinteză rezultată din amestecul culturilor eneolitice locale, aflate sub presiunea comunităților nord-pontice, care asimilează și un număr limitat de elemente nord-pontice infiltrate adânc în mediile culturale sud-est europene (vezi, spre exemplu, Decea Mureșului, Csongrad, Șuplevec, Bakarno Gumno).

Sinteza de tip Sălcuța IV - Herculane - Cheile Turzii reprezintă o etapă foarte importantă, dacă nu esențială, în procesul de constituire a culturii Coțofeni, deoarece:

a) prin această sinteză barierele tradiționale între culturile eneolitice locale au fost sparte și ia naștere o unitate culturală peste care nu întâmplător se va suprapune aria culturii Coțofeni.

b) în cadrul acestei unități care acționează ca un filtru, se produc selectări importante și modificări ale bunurilor proprii diferitelor culturi eneolitice. Sunt moștenite, astfel, o serie de forme: cești, câni, străchini, se accentuează maniera coțofenească de construire a vaselor cu gura în formă de pâlnie și se renunță la o serie de forme ce rămân specifice doar culturilor cu ceramică pictată.

c) Tehnica de ornamentare suferă, de asemenea, modificări structurale. Se renunță la pictura tradițională (cu grafit sau policromă) în favoarea picturii cu alb, brun, negru și

³⁷ I. Nestor, 22. Bericht R.G.K, 1933, p. 63 – 64.

³⁸ D. Berciu, în *Istoria României*, vol. I, 1960; idem în *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, 1961, p. 131 – 132.

a picturii crude cu alb și roșu. Tehnica incrustației pe suprafețe pregătite prin împunsături succesive, incizii, impresiuni de puncte câștigă un teren apreciabil

d) Și motivele ornamentale se modifică. Spirale apar în număr mic, se înmulțesc meandrele, triunghiul trece pe primul loc. Motivele geometrice liniare (triunghiul, romb, benzile) realizate din puncte pe fond scrijelat și spoit cu o substanță albă păstoasă sunt foarte frecvente și constituie un punct de plecare pentru ornamentica variantei bănățene a culturii Coțofeni. O manieră tipică de ornamentare care se va transmite și fazei I a culturii Coțofeni este împărțirea suprafeței vasului în două sau patru zone ornamentale. Tipologic, o mare parte a elementelor din complexul Herculane - Cheile Turzii se reîntâlnesc în complexe ale fazei Coțofeni III, deci ele nu ajung în cultura Coțofeni în linie dreaptă. În faza inițială a culturii Coțofeni găsim însă bunuri culturale din orizontul Herculane - Cheile Turzii care nu se mai transmit în fazele sale ulterioare, nu mai sunt deci agreate.

Faza I-a a culturii Coțofeni are un aspect „barbar” atât în comparație cu perioada anterioară cât și cu cea ulterioară. Este clar că s-au produs noi evenimente care preced cultura Coțofeni. Documentarea actuală ne permite să luăm în considerație două noi elemente: fenomenul Cernavodă III și fenomenul Celei, Orlea – Sadovec.

Fenomenul Cernavodă III cuprinde o arie imensă: de la Marea Neagră până în Bosnia, din Macedonia până în Slovacia. Elemente sau înrâuriri ale sale aflăm în Macedonia răsăriteană, Moravia, sudul Poloniei, Austria și sudul Germaniei. Pe teritoriul României cuprinde Dobrogea, Muntenia, Oltenia, sudul și vestul Banatului, câmpia joasă din vestul țării. Nu avem încă descoperiri de acest tip din interiorul arcului carpatic, dar unele descoperiri de la Tărtăria au atât de multe asemănări cu Cernavodă III, încât au fost atribuite acestui orizont de către V. Pavúková³⁹. Este deci de așteptat ca și în interiorul arcului carpatic, fie să apară astfel de descoperiri, fie ca să se documenteze etape Coțofeni foarte timpurii, contemporane și puternic influențate de cultura Cernavodă III. Fenomenul Cernavodă III se datorează atât unei evoluții locale cât și unor mișcări etno-culturale. Evoluția locală se manifestă mai ales în cadrul comunităților Cernavodă I supuse timp îndelungat unui proces de autohtonizare, proces ce capătă o coloratură aparte datorită influențelor vestanatoliene. Atunci când astfel de influențe devin foarte puternice putem vorbi deja de transformarea culturii Cernavodă I într-o nouă cultură: Cernavodă III.

Influențe sudice s-au exercitat și asupra complexului Sălcuța IV - Herculane - Cheile Turzii și a variantelor înrudite din Jugoslavia (Hissar, Vajska), Bulgaria (Teliș, Galatin), Ungaria (Hunyadi halom) sau Slovacia (Lažňany), astfel încât o tendință spre elemente comune cu Cernavodă III înregistrăm și în arealul schițat, unele comunități cum este aceea de la Șturovo⁴⁰ putând ajunge stadiul Boleráz (pendantul Cernavodei III) prin evoluția fondului local. Cernavodă III – continuatoare a Cernavodei I – avea în structură o puternică componentă etnică nord-pontică. Larga difuziune a fenomenului Cernavodă III stă însă în legătură și cu mișcarea unor comunități de la Dunărea de Jos spre vest, sub presiunea triburilor de tip Cernavodă II. Acestea din urmă s-au constituit într-o unitate culturală specifică în partea de sud a Moldovei, cuprinzând într-o sinteză, elementele usatoviene târzii, Gorodsk târzii și ale amforelor sferice. Într-o etapă distinctă a evoluției lor s-au deplasat spre sud și vest în teritoriul comunităților

³⁹ Symposium über Badener Kultur, Bratislava 1973, p. 312.

⁴⁰ V. Pavúková, Slov. Arch. XXVII, 1979, 1, p. 17 – 55.

Cernavodă III care, la rândul lor, au fost antrenate în mișcare acoperind părți importante ale orizontului Herculane - Cheile Turzii și ducând cu ele noua cultură spre ținuturile Dunării mijlocii unde deja se înregistrase o tendință locală asemănătoare.

Comunitățile Cernavodă II erau însoțite și de purtători ai mormintelor tumulare cu ocră, purtători care s-au dispersat pe mari spații din centrul peninsulei.

Noile mișcări au „barbarizat” modul de viață și destabilizat întinse regiuni, astfel încât nu este de mirare că într-o perioadă de restabilire a echilibrului, cultura materială a diferitelor comunități are un aspect „barbar”.

Aceasta este fondul din care a luat naștere cultura Coțofeni: fondul local transformat, adăușul de elemente nord-pontice demult autohtonizate și profund modificate chiar în structura etnică, adăușul de elemente nord-pontice de curând sosite. Desigur proporția elementelor alogene este diferită de la regiune la regiune. S-ar putea ca în Transilvania numărul lor să fie foarte redus. La Dunăre însă, așezările Coțofeni conțin o ceramică cu scoică în pastă, lucrată deci într-o manieră tipică Cernavodă III, de unde rezultă probabilitatea includerii unor asemenea comunități în cadrul culturii Coțofeni.

Tot astfel, morminte tumulare cu ocră sunt cunoscute din aria culturii Coțofeni, astfel încât în structura culturii au fost cuprinși și purtători ai grupelor nord-pontice.

Aspectele Orlea - Sadovec și Celei nu ne arată altceva decât fenomenul cultural de coțofenizare, respectiv de difuzare a bunurilor sudice spre nord, bunuri trecute prin filiera culturii Ezero. Cultura Coțofeni este deci o sinteză a evoluției culturale locale la care participă elemente etno-culturale nord-pontice (autohtonizate sau nou sosite) și multe bunuri culturale sudice.

Spre est, pe un fond Cernavodă II, cu mult mai numeroase elemente nord-pontice și volino-podolice va lua naștere un cerc cultural vest-pontic în care intră și descoperiri de tip Ezerovo, ca un reflex al strânselor și dinamicelor contacte între Balcani și lumea troiană.

La Herculane componenta Coțofeni reflectă mai întâi procesul evolutiv al culturii ce duce la treptata regionalizare, dar și contactul permanent (dacă nu și schimbarea uneori) cu comunități din valea Dunării, comunități cu numeroase moșteniri de elemente Cernavodă III.

Are oare componenta Kostolac o semnificație etnică în cadrul așezărilor Coțofeni? Sau doar o valoare artistică, respectiv răspândirea unei mode ornamentale? Așezarea eponimă a culturii Kostolac se află în apropierea ariei de răspândire a culturii Coțofeni și ea însăși ar putea fi cuprinsă în aria de interferență Coțofeni – Kostolac.

Când, pe baza acestor materiale și a altora de la Šuplja Stelna, Vinča, Belgrad – Kalemegdan și Sarvaš, VI. Miložić a creat noțiunea de „cultura Kostolac, mai nouă decât Baden timpuriu și contemporană cu Badenul mijlociu și târziu și Vučedolul timpuriu”⁴¹, el a inclus în noua noțiune atât elementele badenoide sau coțofenoide cât și pe cele deosebite de acestea două.

Ulterior s-a încercat să se pună în evidență așezări Kostolac pure de origine nordică, din cadrul Rössen⁴².

În studii anterioare⁴³, noi am atras atenția asupra faptului că noțiunea de Kostolac este din capătul locului „impură” deoarece cuprinde deopotrivă și moșteniri sau

⁴¹ VI. Miložić, WPZ, 30, 1943, p. 41-54 și PZ, 34/35 (1949 - 1950), 1953, p. 151-158.

⁴² A. Benac, Glasnik Sarajevo, XVII, 1962, p. 38 – 40.

influențe Baden și Coțofeni și că deci ar trebui să vorbim în cazul celor de tip Pivnica de o „cultură Pivnica” care, intrând în contact cu Baden a dat manifestări culturale specific, ce pot fi numite Baden-Kostolac (ca variantă sau ca etapă cronologică în evoluția culturii Baden), iar în contact cu Coțofeni a dus la crearea unei variante Coțofeni - Kostolac. Așezarea eponimă rămâne să fie încadrată, foarte probabil, la noțiunea Coțofeni - Kostolac.

Cât privește originea nordică, principala obiecție este de natură cronologică: Rössen se datează mult mai timpuriu nu numai în raport cu Kostolac, dar chiar și în raport cu ceramica cu împunsături succesive din orizontul Retz - Bajc - Gajari - Herculane, Cheile Turzii. Deci o derivare a unor așezări „Kostolac pure” de tip Pivnica din Rössen trebuie înlăturată. Mult mai apropiată în timp este apariția unei ceramici cu împunsături succesive în complexe de tip Retz - Bajc - Gajari - Herculane, Cheile Turzii - Bodrokersztúr II etc. Deși și între acestea și Kostolac se interpun două orizonturi în care tehnica împunsăturilor succesive la ornamentarea vaselor nu este folosită și anume: Cernavodă III - Boleráz și Coțofeni I. Se întâmplă însă că în ambele orizonturi se folosesc alte tehnici de ornamentare, incrustația căzând în desuetudine. Atunci când moda revine se refolosesc tehnici deja cunoscute și păstrate în tradiție. Apoi, după toate aparențele, stilul ornametal Kostolac apare mai de timpuriu în sud, în Macedonia, decât în nord și aceasta apropie în timp cele două orizonturi despre care am amintit. Oricum nouă nu ni se pare că putem admite migrația care să schimbe sau să îmbogățească tipul somatic al regiunii care ne interesează. În regiunea în care se manifestă acest stil, pe care am designat-o ca aria unei variante Coțofeni - Kostolac credem că avem de-a face cu răspândirea unui stil ornamental. Mișcarea limitată a unor comunități nu o excludem, dar ea se limitează la același cadru care se bizuie în principal pe fondul local care asimilase deja un număr de elemente răsăritene încă din perioada Cernavodă III - Boleráz. O mișcare de mai mare amploare pare a se fi produs de la sud spre nord (deci nu invers) într-o perioadă când comunitățile Kostolac, aflate sub presiunea Vučedol, au fost nevoite să urmeze drumul de-a lungul Dunării spre nord unde au fondat așezări de genul celor de la Iža⁴⁴. Sub influența unor astfel de centre se produce transformarea stilului ornamental Baden într-o nouă modalitate cuprinsă în noțiunea de Bošaca.

*

Culturii Baden i s-a presupus un timp o origine nordică, apoi, egeo-anatoliană. Mai recent, s-a arătat însă că ea se naște dintr-o etapă de tip Cernavodă III - Boleráz și că evoluția ulterioară a ei presupune asimilarea unor bunuri culturale sudice egeo-anatoliene, unele ajunse în aria Baden pe calea schimbului, altele ca urmare a mobilității comunităților din acea vreme. Deci nici elementele Baden observate în cadrul unor așezări Coțofeni nu implică alte elemente etnice în afara celor din substrat și a celor alogene deja menționate.

*

⁴³ P. Roman, Comunicări, Seria arheologică I, Craiova, 1967, p. 20 – 21; idem, SCIVA, 28, 1977, 3, p. 419 și urm; P. Roman și I. Nemeti, *Cultura Baden în România*, București, 1978, p. 53 – 55.

⁴⁴ V. Pavúková, Slov.Arch., 16, 1968, 2, p. 333 și urm.

Unui stil ornamental nou se datorează și apariția culturii Vučedol. Căci, trebuie subliniat de la început, el se asociază cu elementele tradiționale anterioare, Kostolac sau Coțofeni în cadrul unor așezări stabile, cu lungă durată de folosire. Se constată apoi o certă evoluție a stilului vučedolian, de la incrustație pe incizii, impresiuni, excizii foarte înguste sau spații scrijelate spre excizia largă care permite acoperirea unor mari suprafețe din corpul vasului. Dacă deci analizăm descoperirile în ordinea lor cronologică firească, constatăm o legătură tipologică de la formele și motivele ornamentale ale perioadei Coțofeni - Kostolac - Vučedol și numai în final Vučedol. Când s-au căutat alte origini decât cele locale pentru noul stil ornamental s-au avut în vedere elemente izolate, uneori dintre cele nou apărute în cadrul culturii Vučedol. De aici originea estică atunci când se luau în considerație unele morminte tumulare, ornamente șnurate, ceramica cu scrijelituri, documentarea folosirii carelor, existența catacombelor etc. Sau alte origini când se supraevaluau alte elemente. Noi nu excludem, desigur, mișcări limitate în teritoriu, dar nu credem că ele sunt de natură să producă schimbări etnice deosebite. O mișcare mai mare pare a se fi produs abia la sfârșitul culturii Vučedol când deplasarea comunităților Glina și a purtătorilor mormintelor tumulare spre vest au silit comunități vučedoliene să se refugieze spre vest, nord-vest și nord unde au creat aspectele adriatice (Laibacher Mor și Nyírség) ale acestui mare complex.

CONCLUZII

Cercetările efectuate în și asupra stratului aparținând culturii Coțofeni, sedimentat în Peștera Hoților de la Băile Herculane, ne-au pus la dispoziție un bogat și expresiv material arheologic și ne-au permis observații de natură să stimuleze formularea unor concluzii cu valabilitate nu numai pentru zona restrânsă din care provin ci pentru un areal foarte întins.

Valoarea lor deosebită rezidă în primul rând din poziția stratigrafică în care au zăcut și au fost scoase la lumină. De aici rezultă valori cronologice de excepție pentru întregul material .

Valoarea lor deosebită constă, de asemenea, în faptul că ele reflectă evoluția culturală de pe un spațiu neînchipuit de vast: din Grecia în sud până în sudul Poloniei în nord, Carpații orientali în est până la Adriatica în vest. Dacă stațiunea s-ar fi aflat cu 40 km spre est, în centrul Olteniei, valoarea analogiilor n-ar fi depășit hotarele provinciei menționate. Dacă ea ar fi fost tot atâția km spre nordul aceleiași provincii, analogiile s-ar fi întins și asupra Transilvaniei. Dacă stațiunea s-ar fi aflat la vest de Carpați, analogiile ar fi cuprins și aria Baden dar nu mai mult. Iată deci cât de fericită este, uneori, cercetarea unei stațiuni situată într-un loc unde se încrucișează numeroase curențe culturale.

Descoperirile de la Herculane ne-au oferit și date de natură să apreciem diversitatea comunităților care au creat cultura Coțofeni. Avem în față, pentru comparație, așezările aceleiași culturi de la Basarabi și Ostrovul Corbului pe de o parte și pe aceea de la Herculane, pe de alta. Și primele și ultima sunt așezări în toată regula, stabile, cu locuința construite în primele cazuri, cu peștera amenajată drept locuință în ultimul caz.

Primele două aparțin însă unor comunități numeroase, cu o economie care nu putea fi pastorală și diversă, dar cu pondere de bază agricolă. În același timp, există însă și comunități reduse numeric, căci este greu de crezut că la Herculane se adăpostea doar o parte a unei comunități mai mari, care deși stabilă o bună perioadă a anului, avea ca ocupație principală creșterea vitelor. Regiunea nu putea oferi altceva în afară de puțin vânat, pescuit și cules de melci. Să reflecte oare aceste constatări moduri de organizare socială și economică diferită, chiar grupe etnice diferite?

Să fie oare comunitățile de tipul celor de la Herculane mai reduse și cu condiții de viață mai vitrege? Și cele mai inventive și dinamice? Căci nouă nu ne scapă din vedere faptul că într-o cultură care oferă atât de puține indicii privitoare la preocupări legate de prelucrarea metalelor, comunitatea de la Herculane ne-a lăsat urme certe care grăiesc despre activitatea metalurgică a membrilor ei. Ea își produce singură unelte și arme, din cupru bogat în arsen (până la 6%), adică din bronz cu arsen.

Comunitatea de la Herculane, spre deosebire de acelea de la Ostrovul Corbului și Ostrovul Șimian se dovedește totuși mai mobilă, în mai variate contacte (cu toate că este mai departe de Dunăre) cu ținuturile învecinate. Nu este exclus ca membrii ei să circule pe plaiurile și văile munților, de pe o parte și alta a Dunării, căci prea identice sunt bunurile culturale pe care ni le-au lăsat, cu toate că ele nu provin din centre meșteșugărești.

Folosirea izvoarelor termale în scopuri terapeutice nu este nici ea exclusă. Comunitățile de la Herculane ne oferă, probabil, unul dintre cele mai tipice exemple de adaptare la condițiile de viață a unui grup uman într-o perioadă de mari frământări.

ILUSTRĂȚII

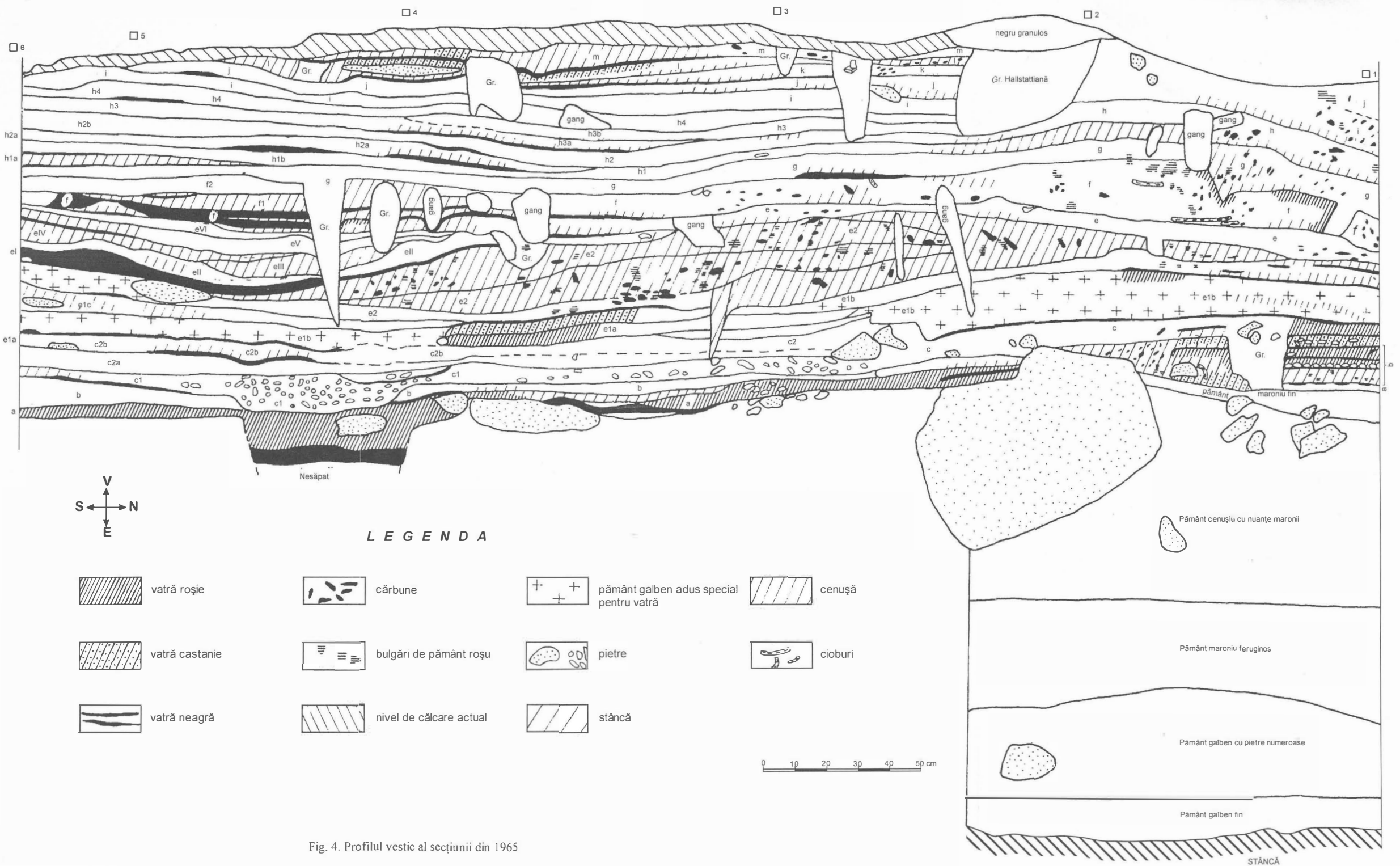

Fig. 4. Profilul vestic al secțiunii din 1965

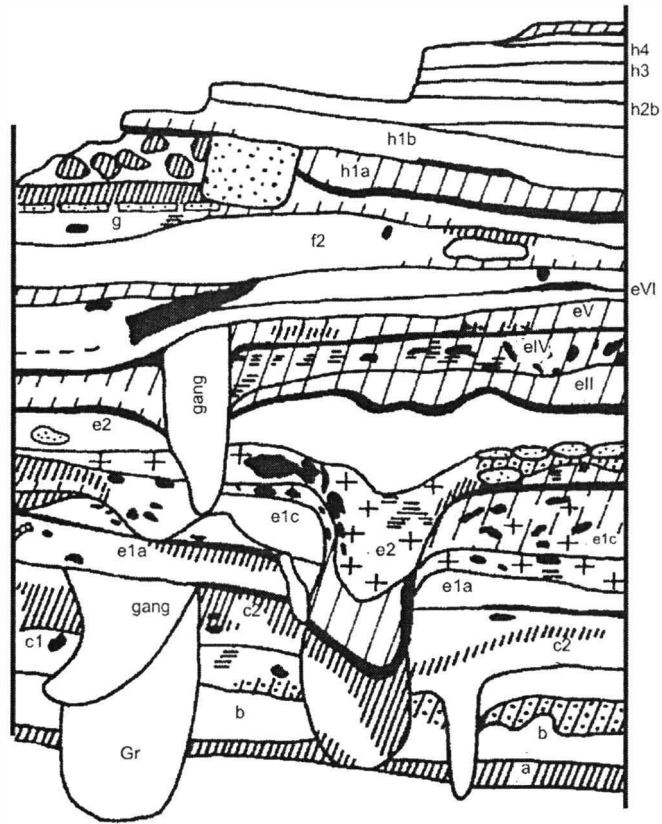

Fig. 5. Profilul sudic al secțiunii din 1965.

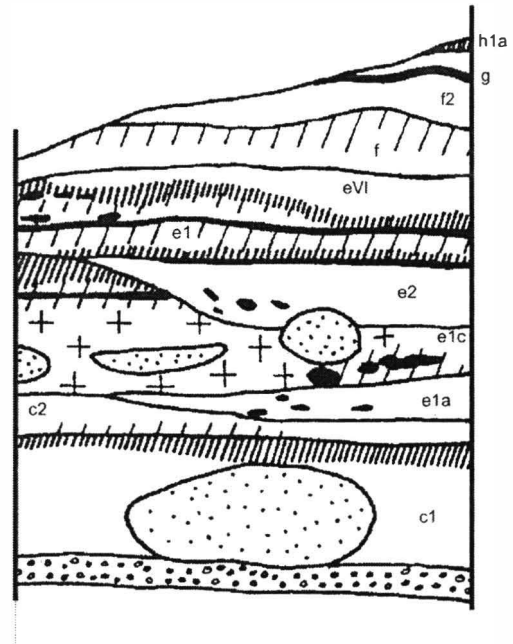
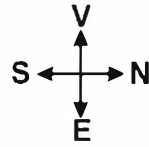

Fig. 6. Profilul vestic al □ 6 din secțiunea 1965

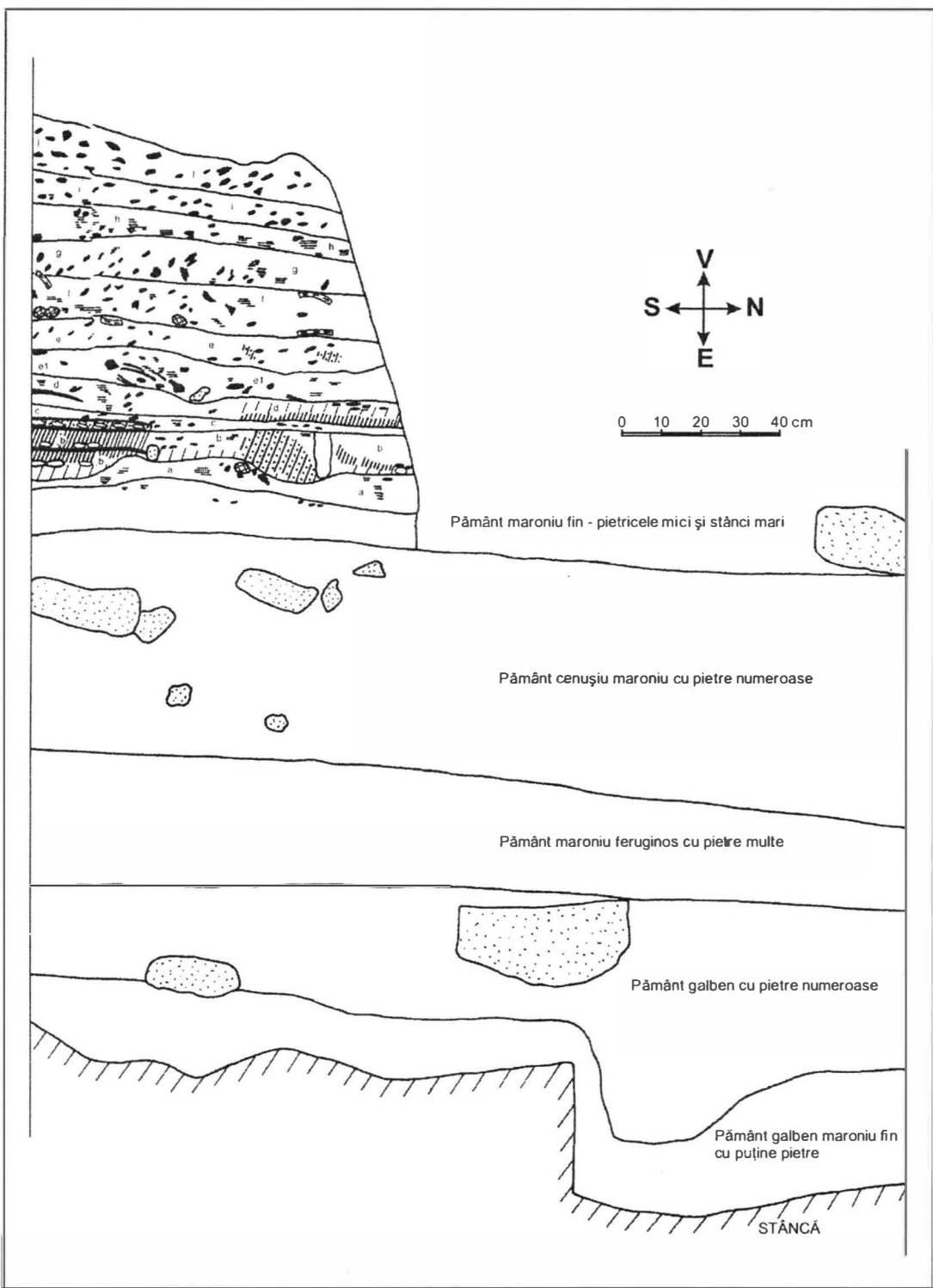

Fig. 7. Profilul nordic al □ I din secțiunea 1965

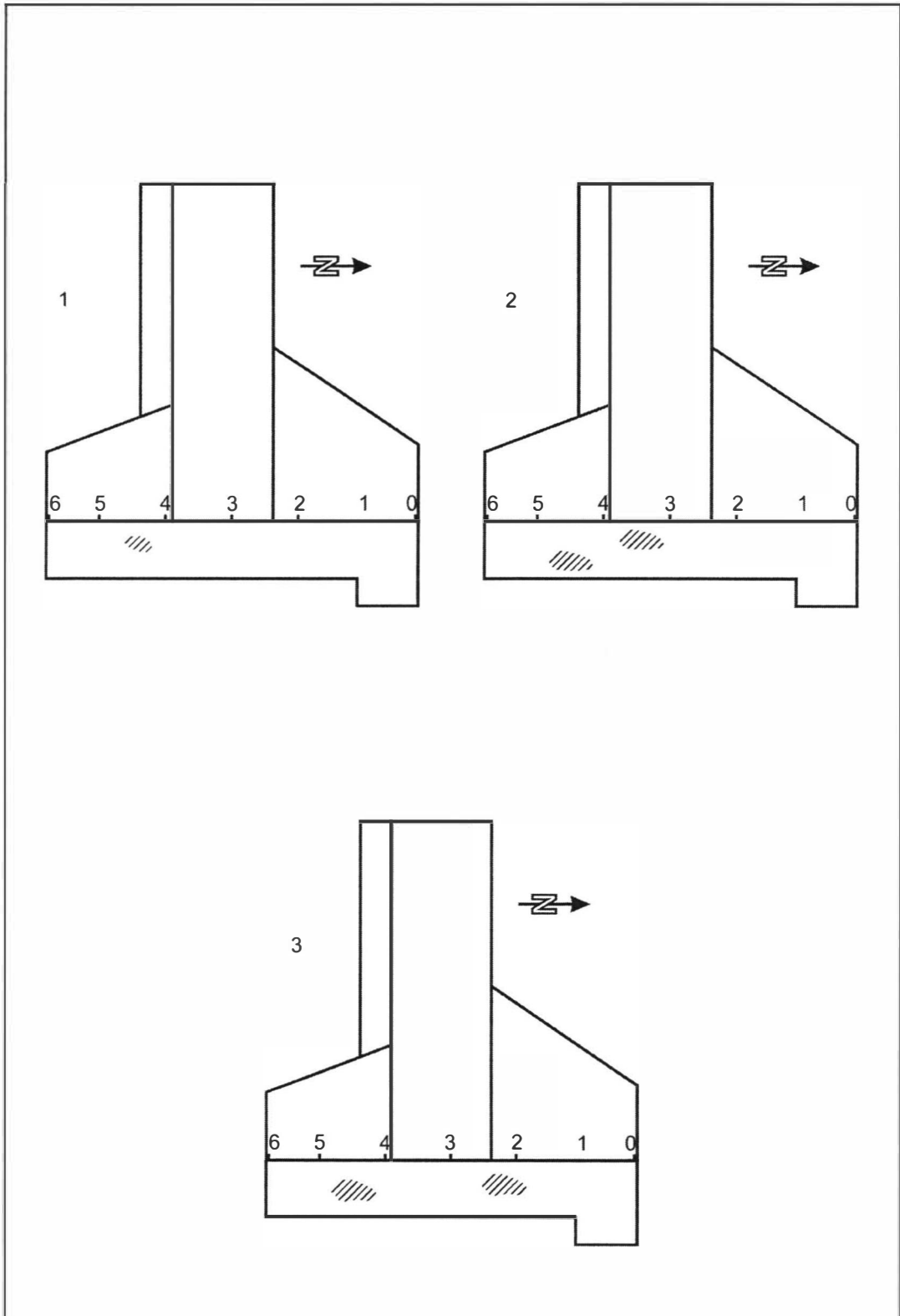

Fig. 8. Marcarea vetrelor din S 1965: 1 - nivel h_{2b} ; 2 - nivel h_3 ; 3 - nivel j

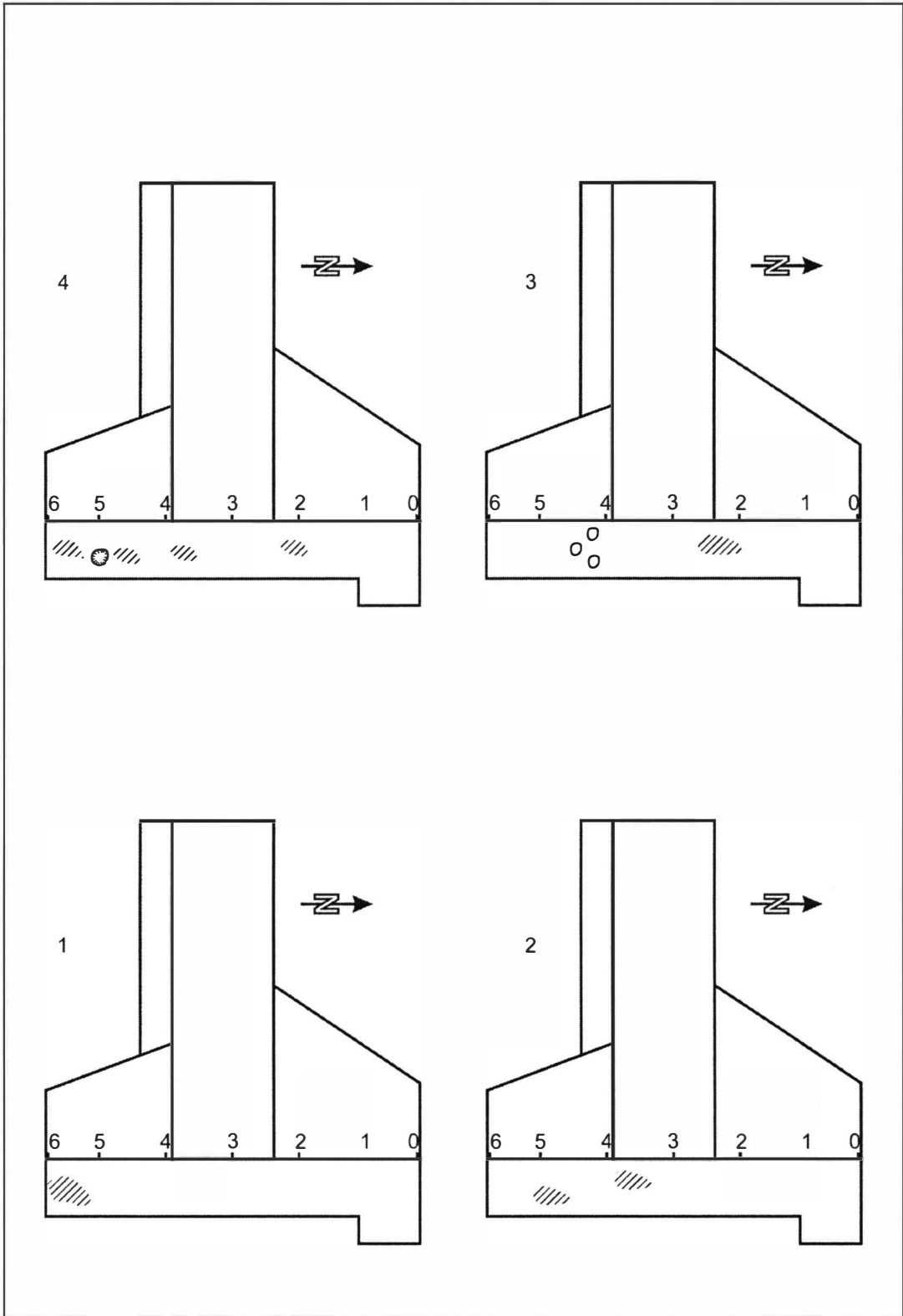

Fig. 9. Marcarea vetrelor din S 1965: 1 - nivel h_1 ; 2 - nivel h_{2a} ; 3 - nivel g; 4 - nivel f

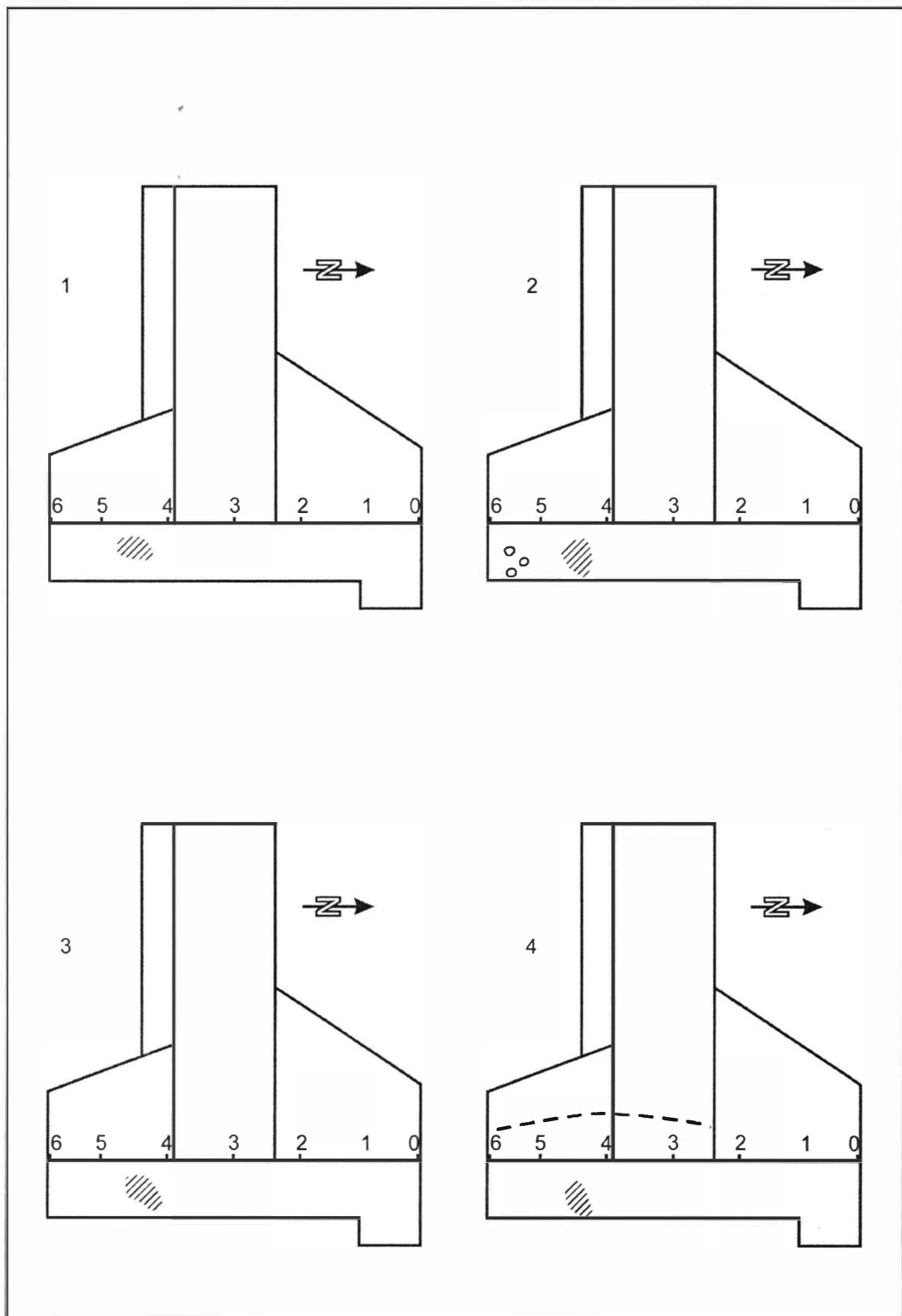

Fig. 10. Plasarea vetrelor din S 1965; 1 - nivel e_{VII} ; 2 - nivel e_{VI} ; 3 - nivel e_V ; 4 - nivel e_{IV}

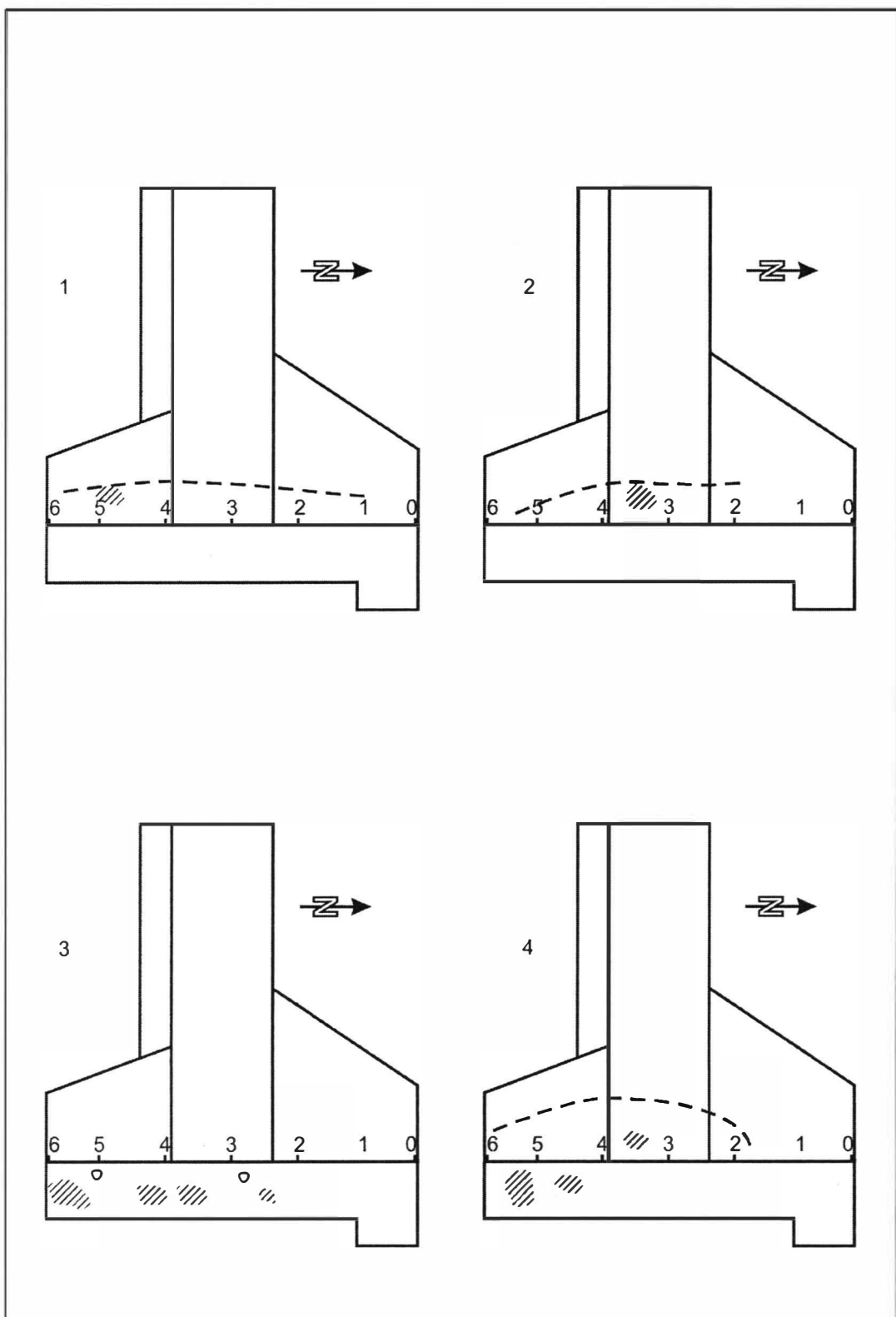

Fig. 11. Plasarea vetrelor din S 1965; 1 - nivel e_{III} ; 2 - nivel e_{II} ; 3 - nivel f_{1-2} ; 4 - nivel e_I

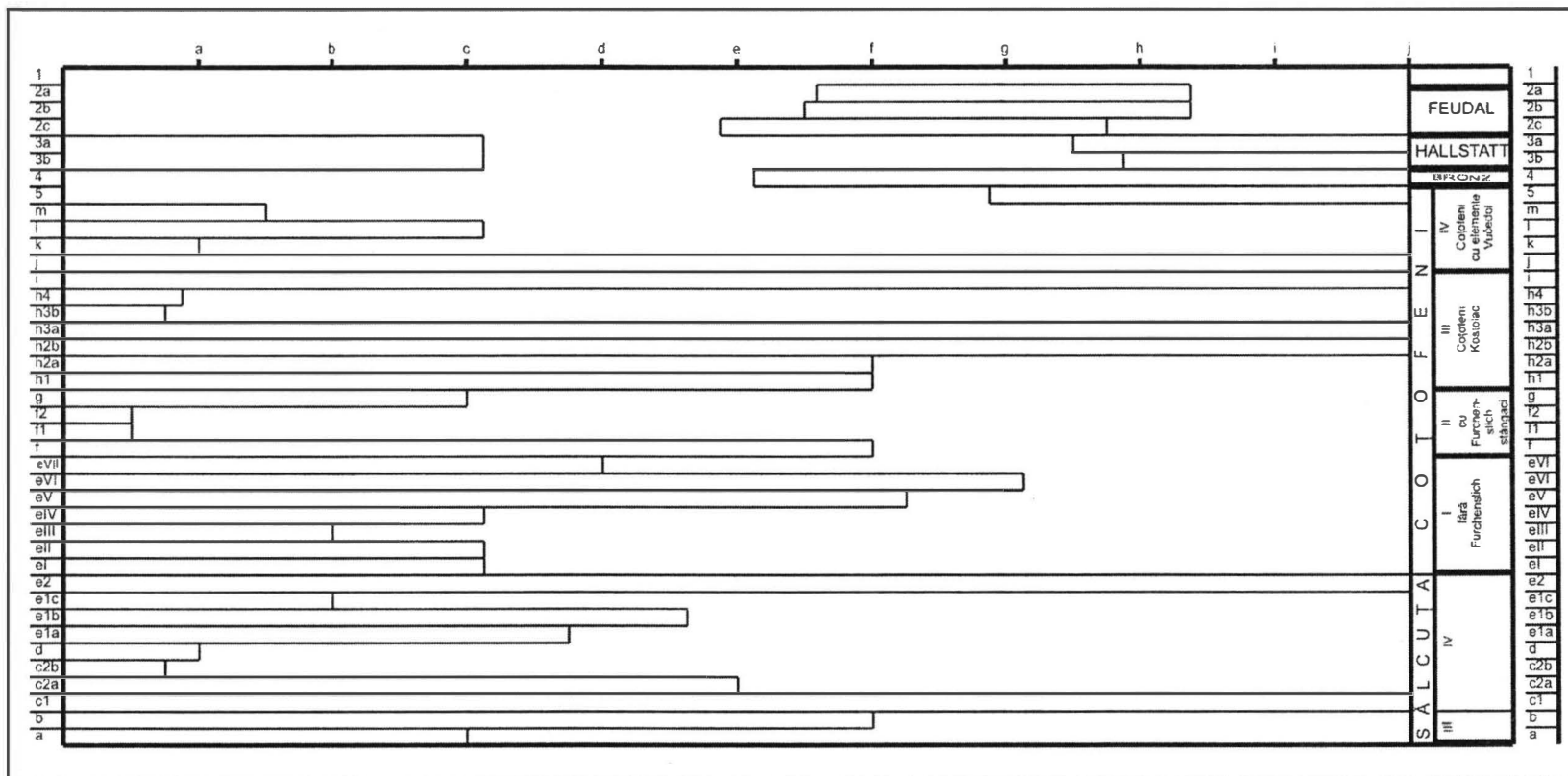

Fig. 12. Schișă succesiunii nivelurilor din secțiunea longitudinală E-V/1966-1967

Fig. 14. Segment din profilul sudic (□ I_{a-c}) al secțiunii longitudinale (1966)

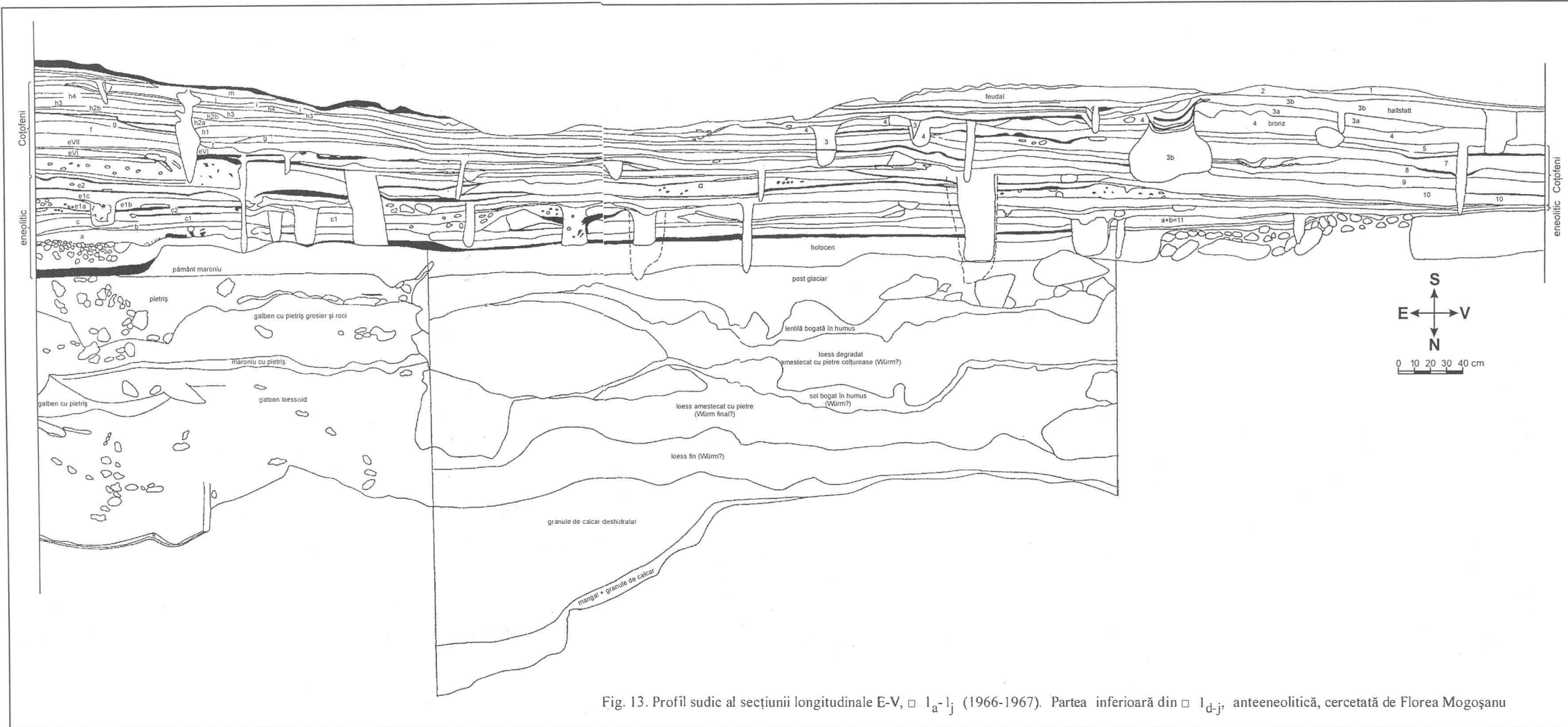
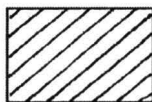

Fig. 13. Profil sudic al secțiunii longitudinale E-V, □ 1_a-1_j (1966-1967). Partea inferioară din □ 1_d-1_j, anteneolitică, cercetată de Florea Mogoșanu

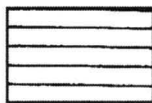
LEGENDA PLANURILOR

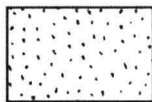
vatră

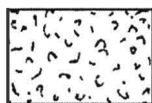
lut galben

pământ ars roșu

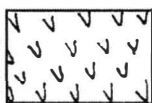
cenușă

pietre

groapă

maroniu

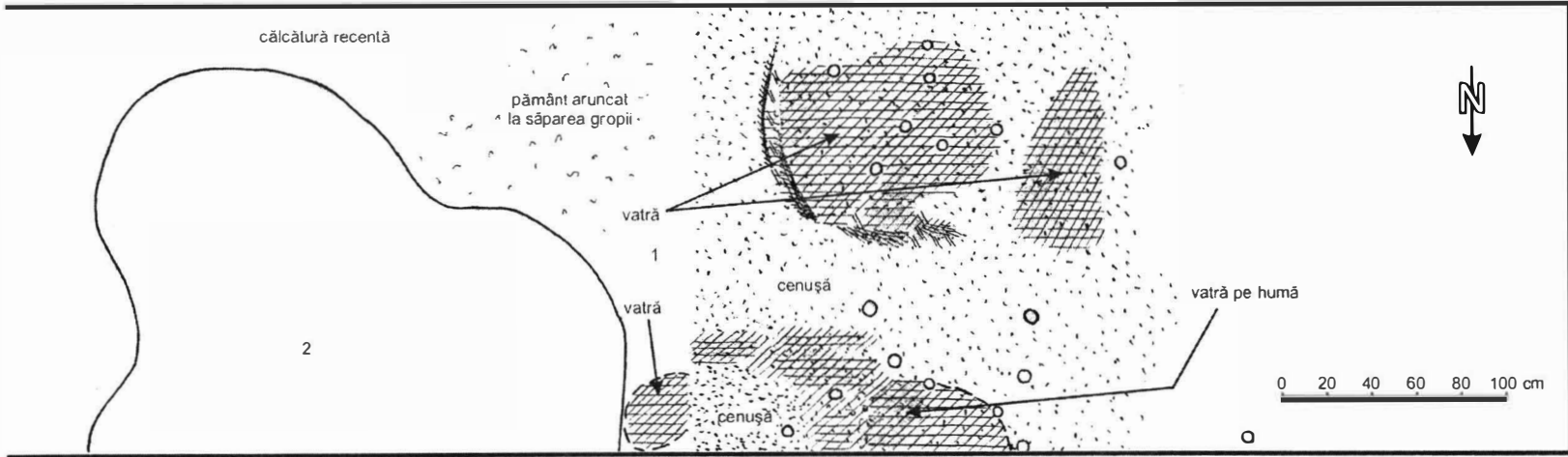

Fig. 15. Secțiunea E-V (1967). 1 - nivel actual ("Haiduci") cu vetre de foc; 2 - groapă modernă a căutătorilor de comori.

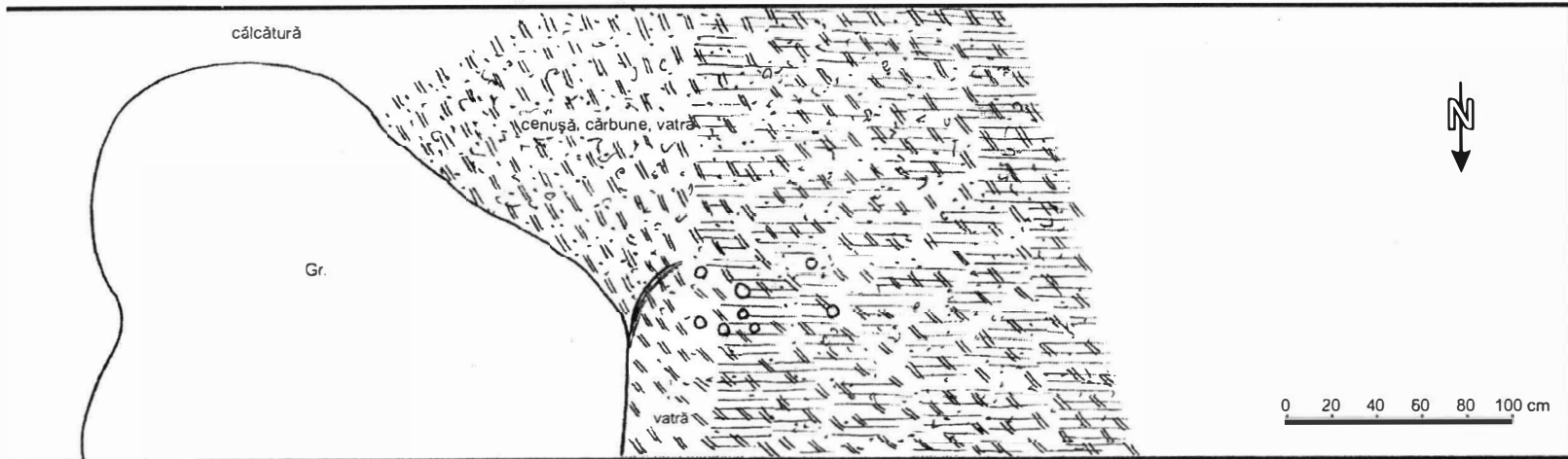

Fig. 16. Secțiunea E-V (1967). Nivel 2₃; 2_c feudal. Vetre de foc. Groapa căutătorilor de comori.

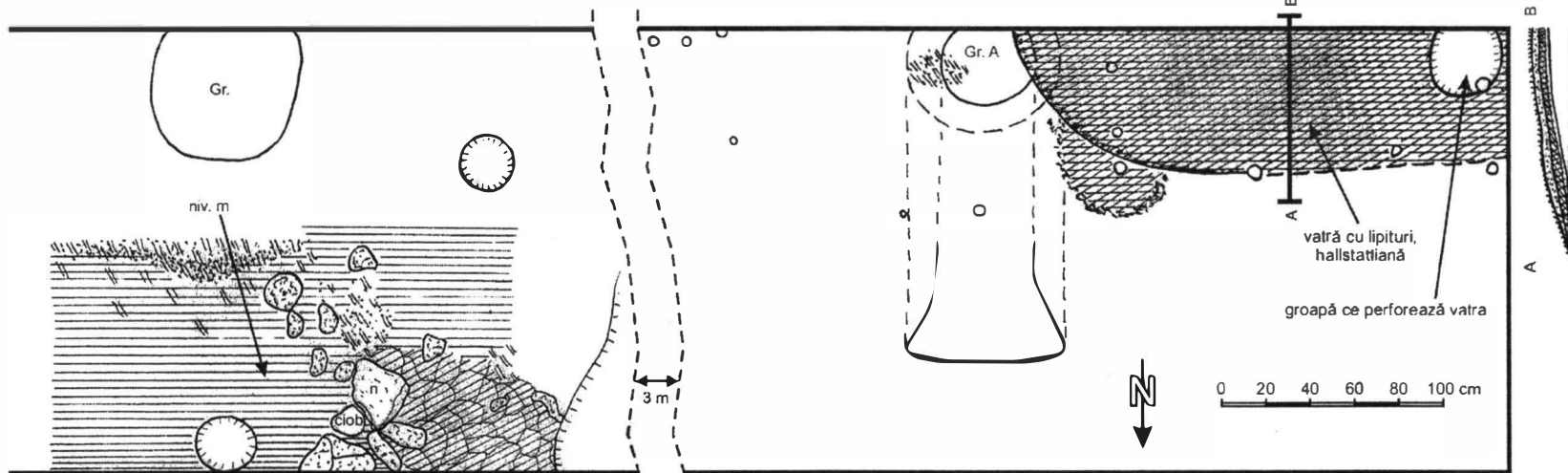

Fig. 17. Secțiunea E-V (1967). Nivel 3 hallstattian.

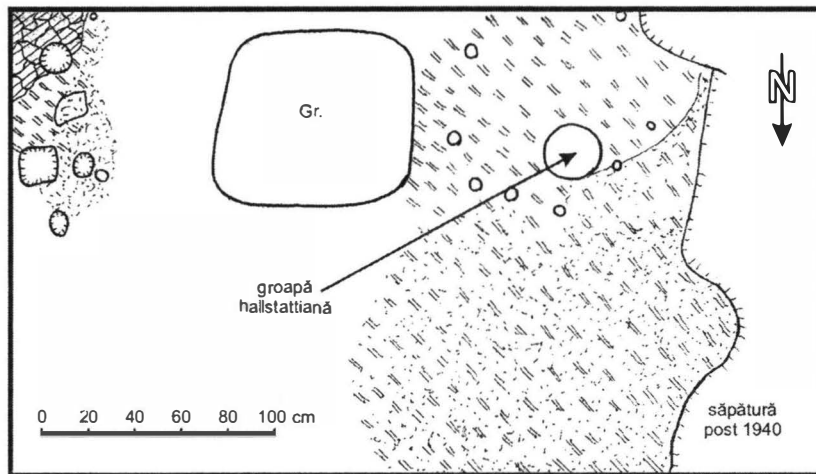

Fig. 18. Secțiunea E-V (1966-1967) (□ a-d). Nivel 1 (?), Hz (?)

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://www.instarhparvan.ro>

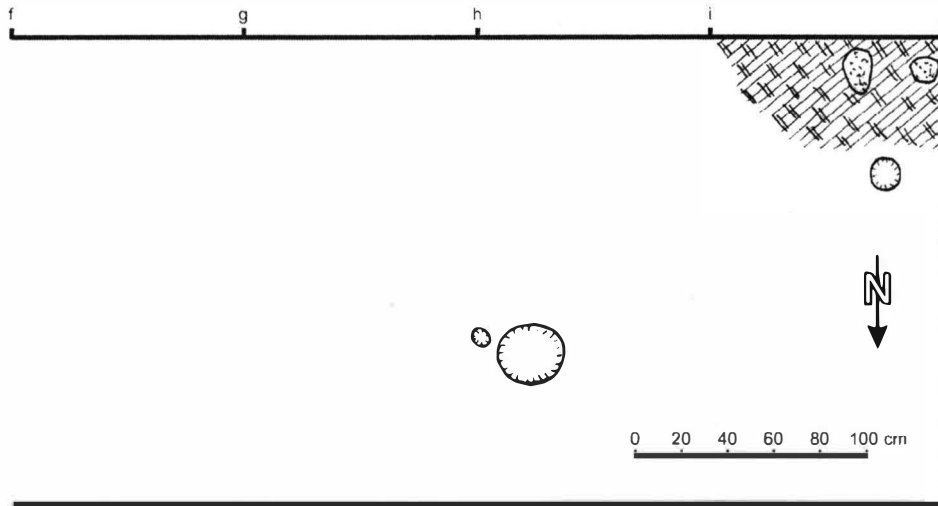

Fig. 19. Secțiunea E-V (1967) (□ g-j). Nivel Verbicioara (nr. 4)

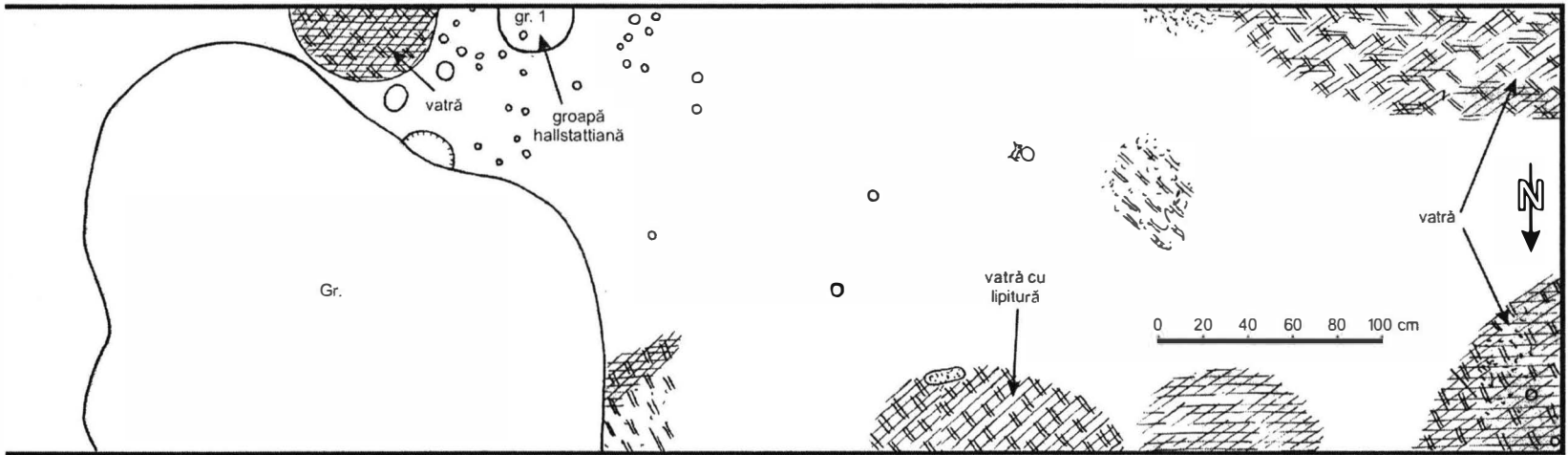

Fig. 20. Secțiunea E-V (1967) (□ d-j). Nivel 5 Coțofeni

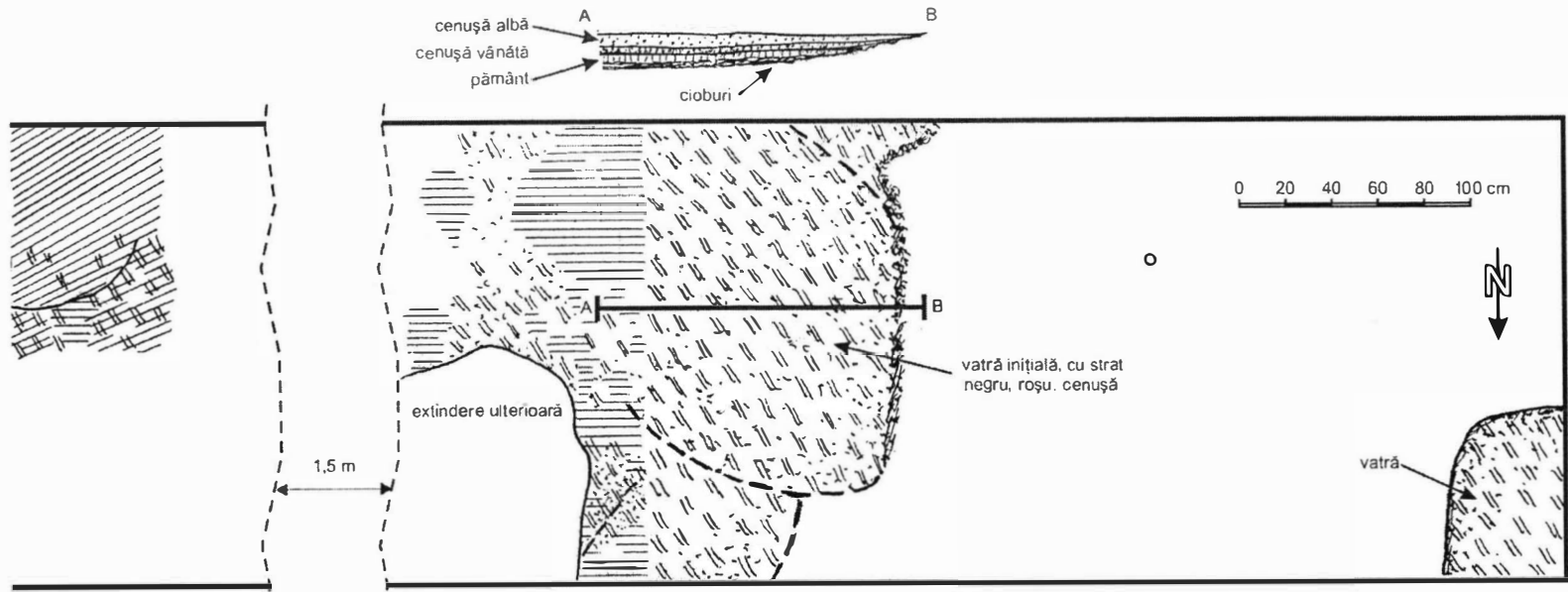

Fig. 21. Secțiunea E-V (1967) (□ d-j). Nivel 6 (=j)

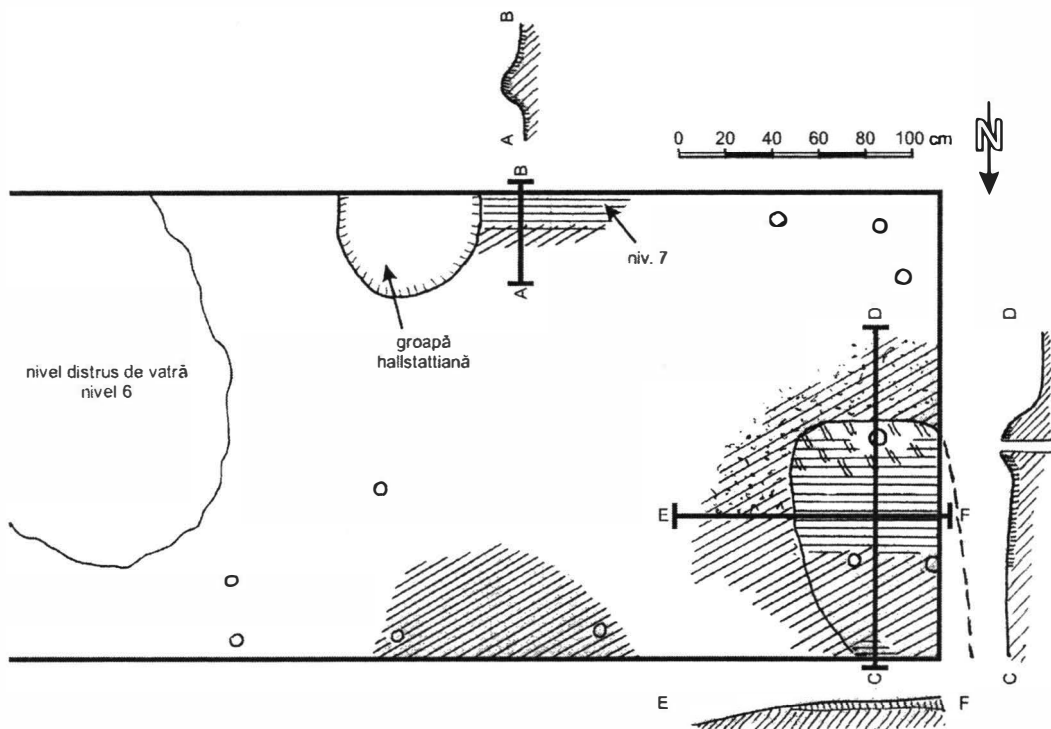

Fig. 22. Secțiunea E-V din 1967 (□ d-j). Nivel 7 (=h₄)

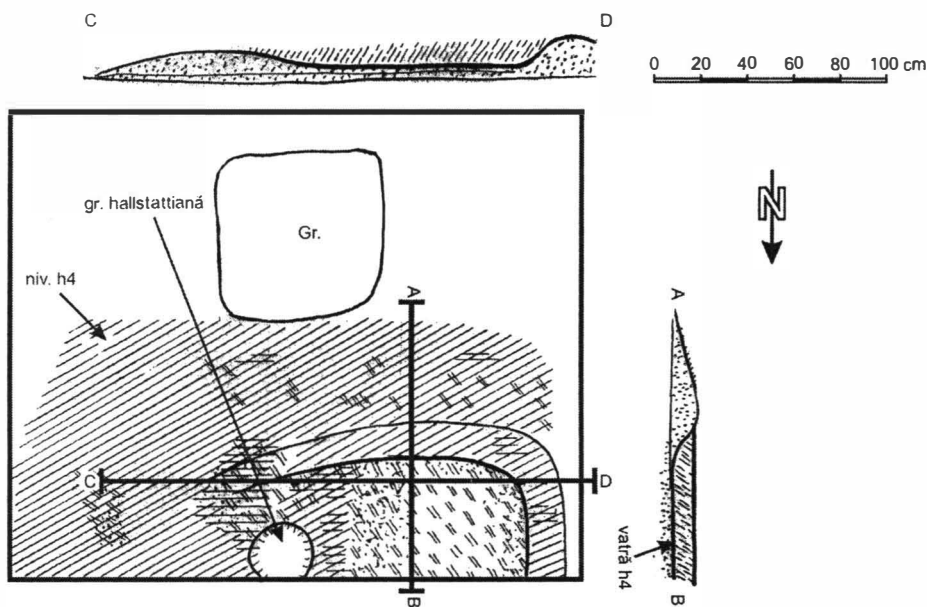

Fig. 23. Secțiunea E-V din 1966 Nivel h₄, vatră cu grădină

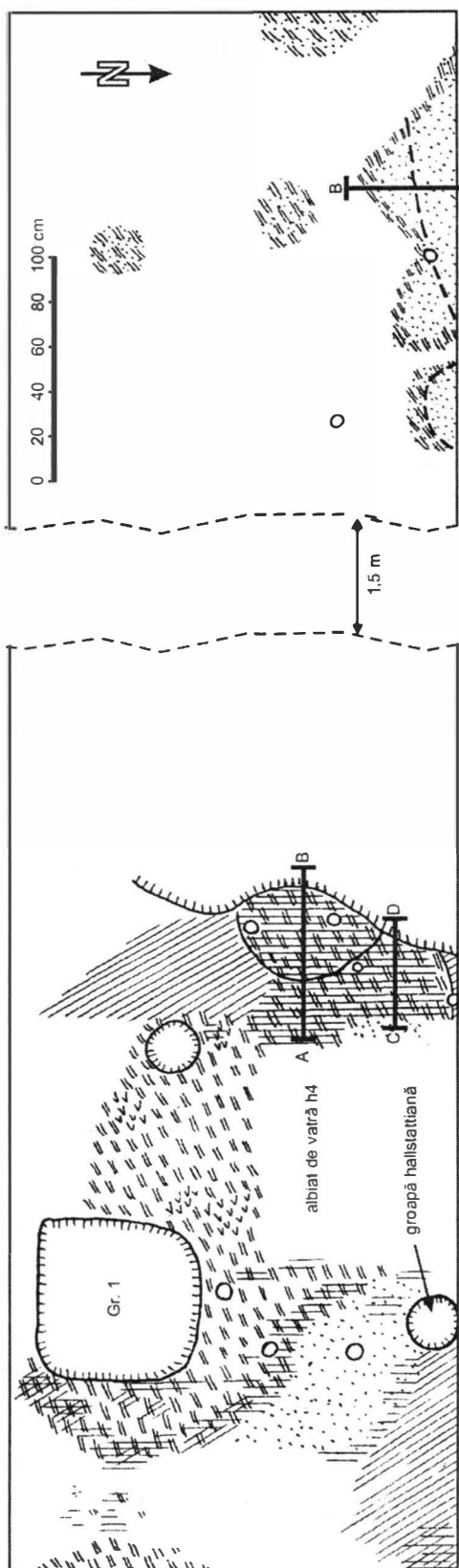

Fig. 24. Secțiunea E-V din 1966-1967. Nivel h₃

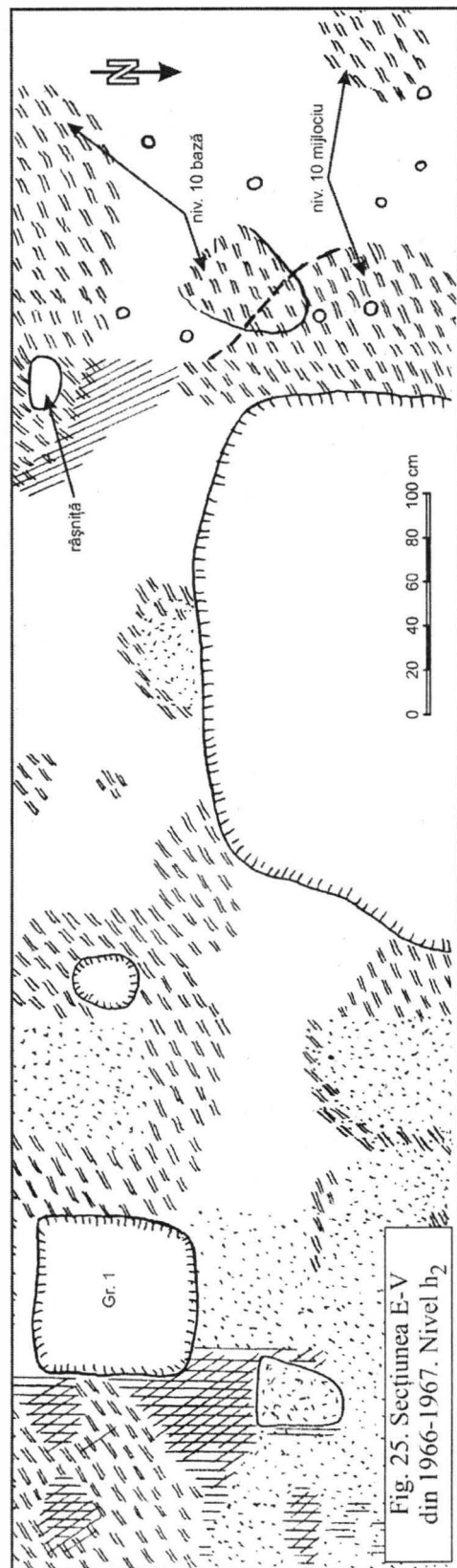

Fig. 25. Secțiunea E-V din 1966-1967. Nivel h₂

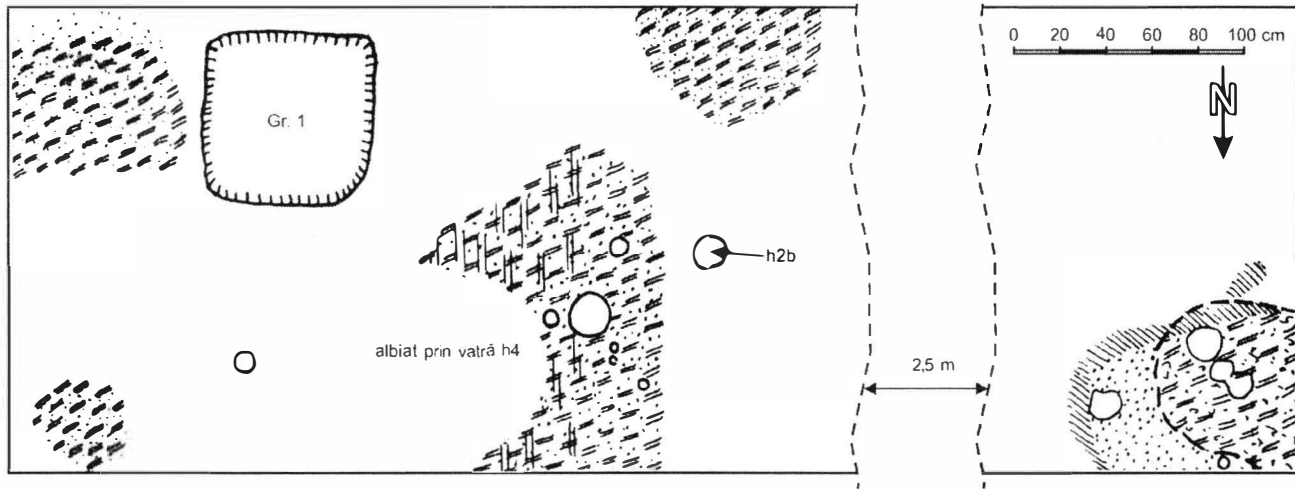
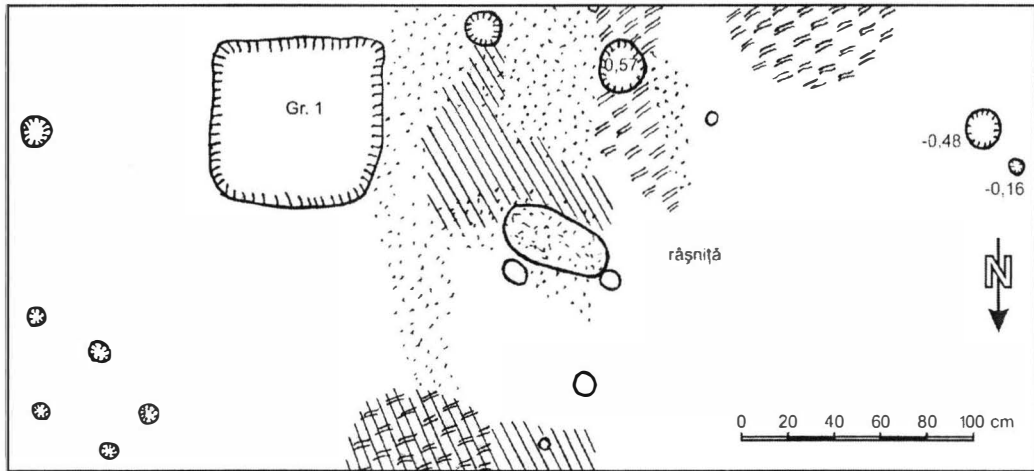
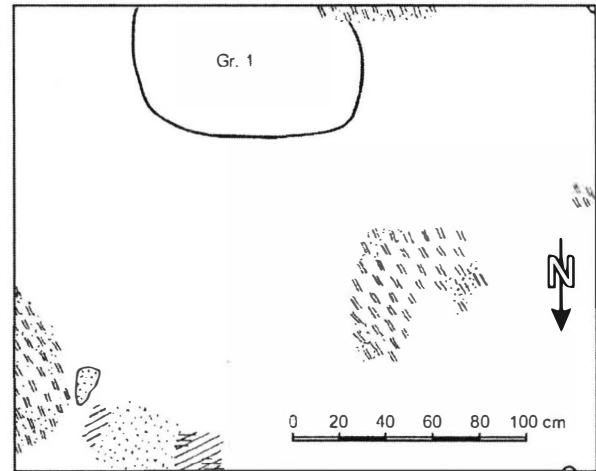
Fig. 26. Secțiunea E-V din 1966-1967. Nivel h_1

Fig. 27. Secțiunea E-V din 1966-1967. Nivel f

Fig. 28. Secțiunea E-V din 1966-1967. Nivel e_{VII}

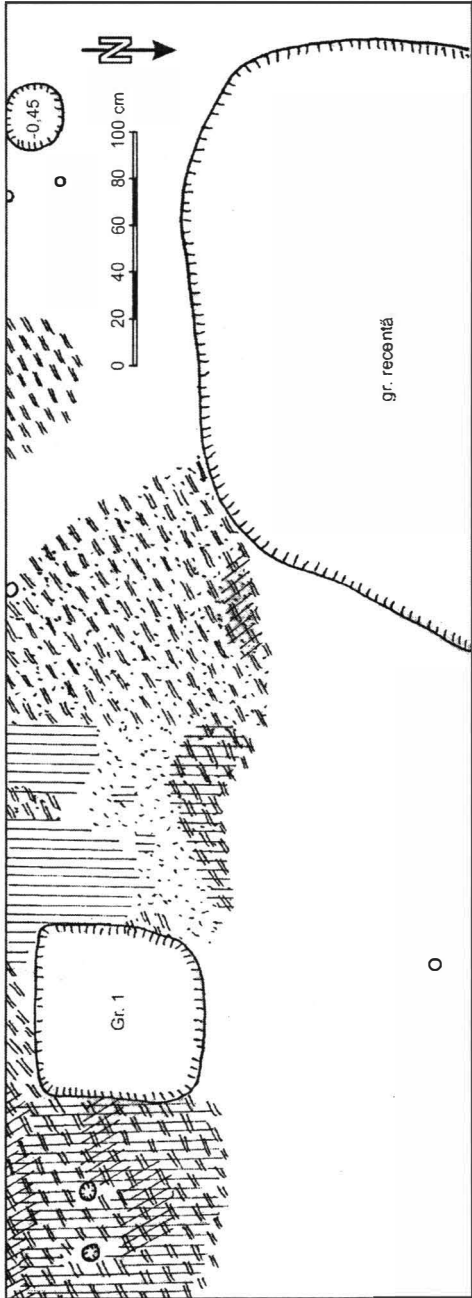

Fig. 29. Secțiunea E-V din 1966-1967. Nivel cVI

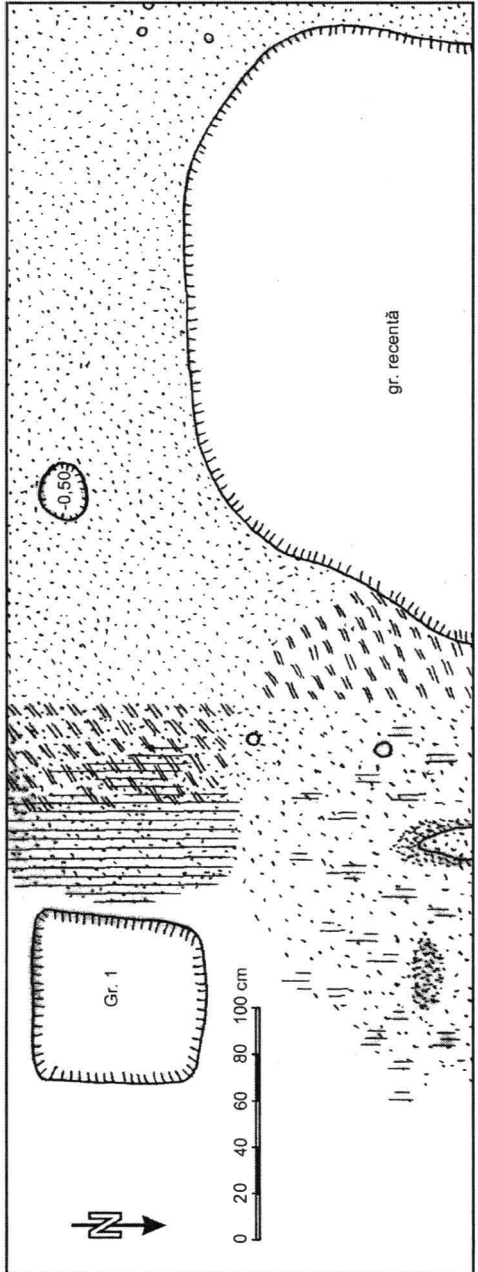
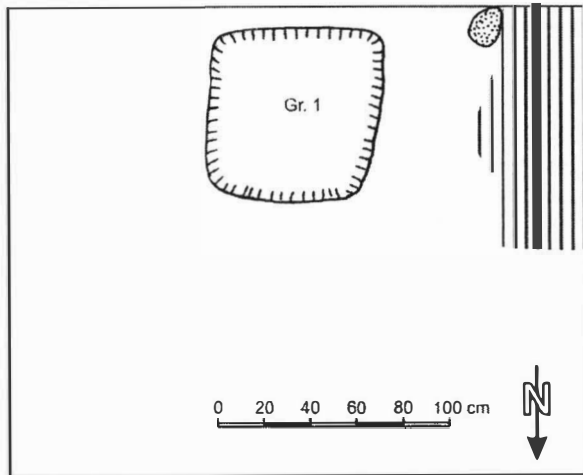
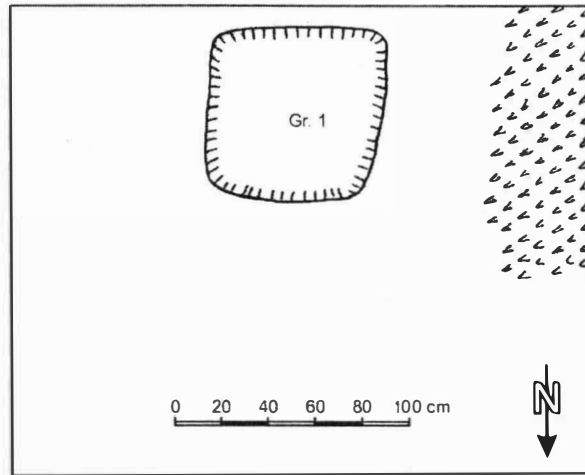
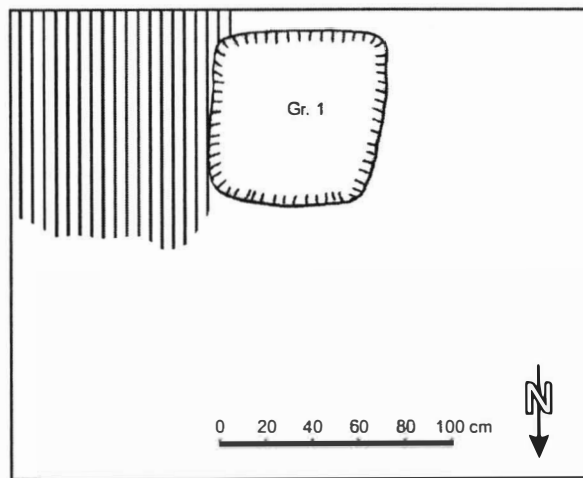
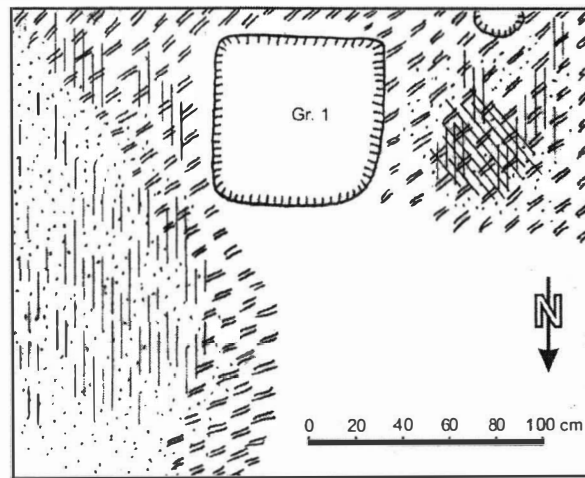

Fig. 30. Secțiunea E-V din 1966-1967. Nivel cV

Fig. 31. Secțiunea E-V din 1966. Nivel c_{IV}Fig. 32. Secțiunea E-V din 1966. Nivel c_{III}Fig. 33. Secțiunea E-V din 1966. Nivel c_{II}Fig. 34. Secțiunea E-V din 1966-1967. Nivel e_I

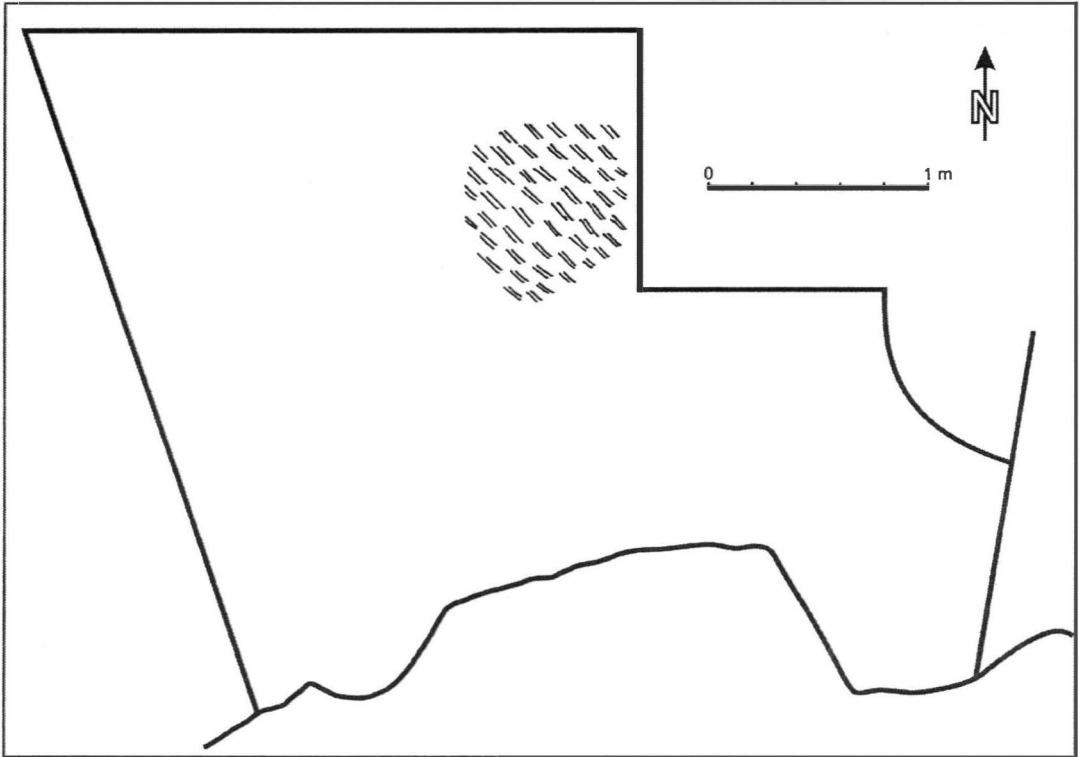

Fig. 35. Suprafața A (1968). Nivel h_4

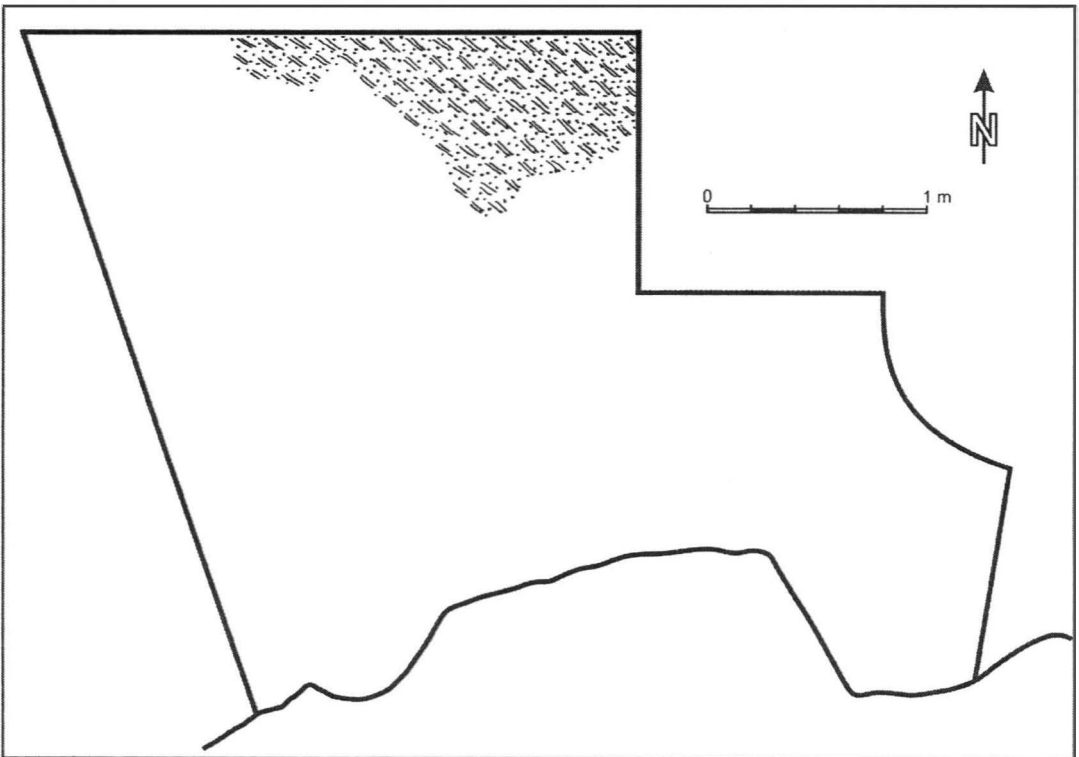

Fig. 36. Suprafața A (1968). Nivel h_{2a}

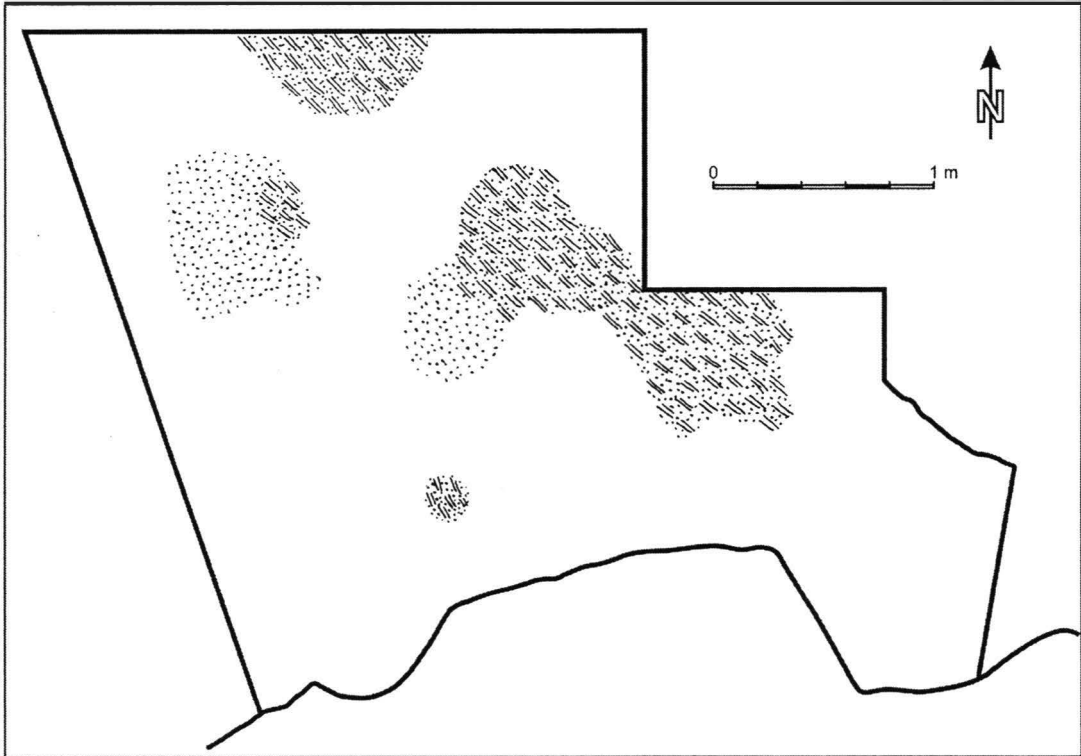

Fig. 37. Suprafața A (1968). Nivel h_1

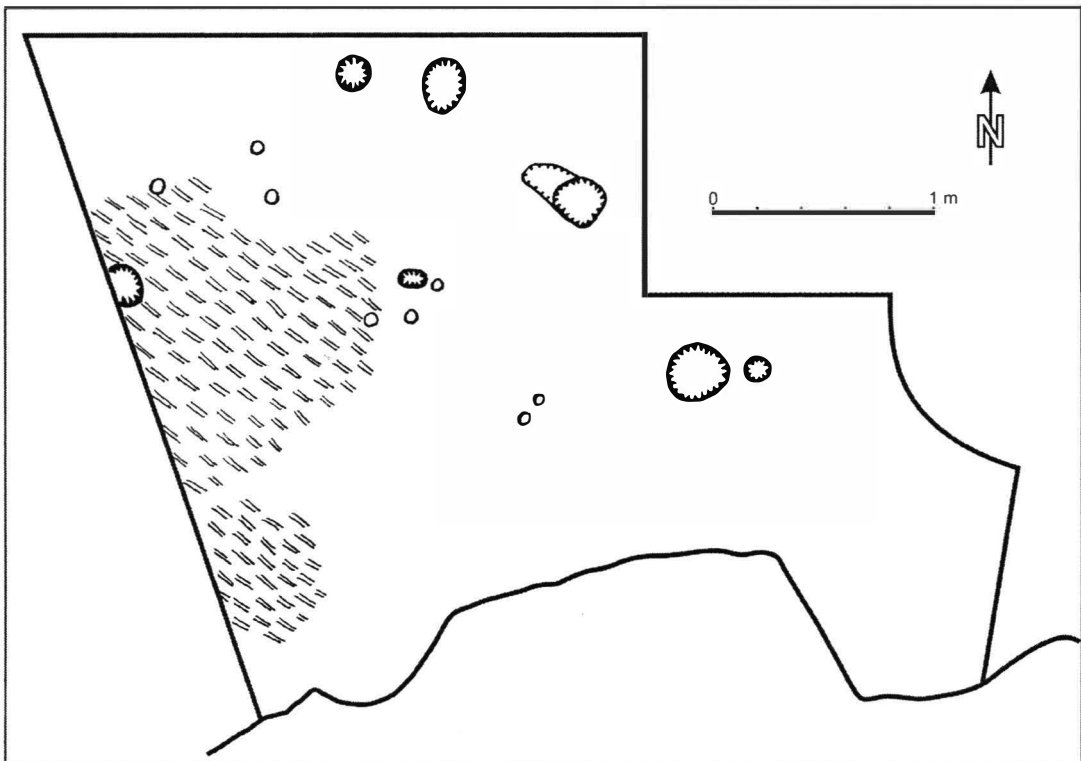

Fig. 38. Suprafața A (1968). Nivel f

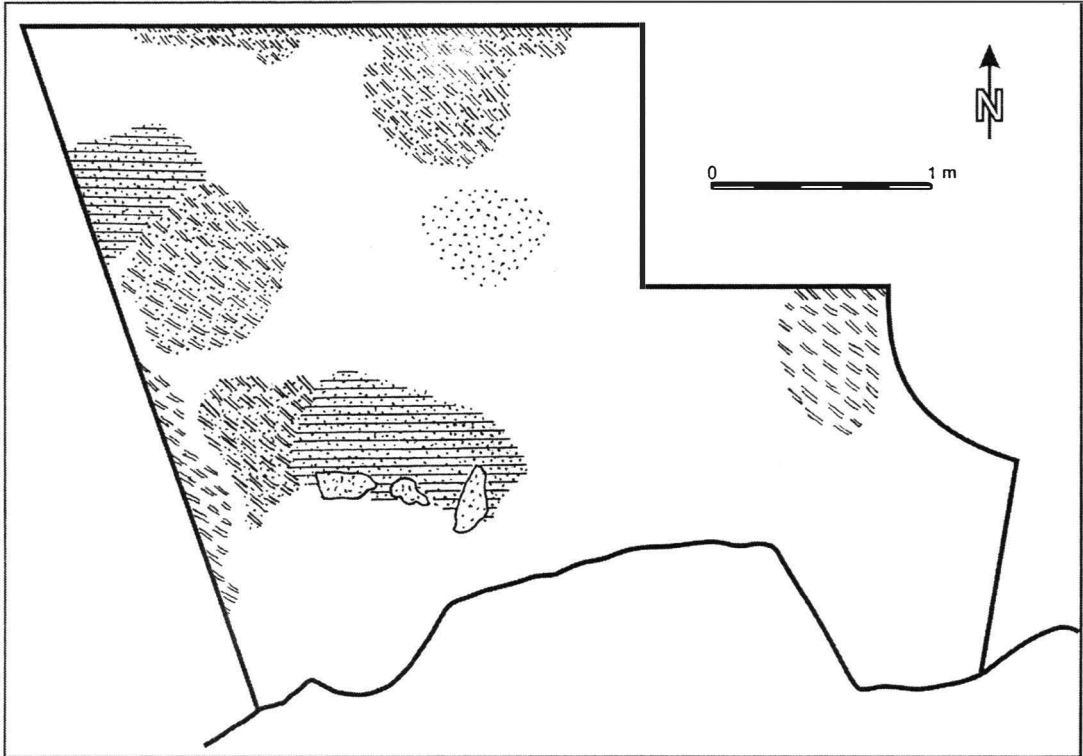

Fig. 39. Suprafața A (1968). Nivel eVII

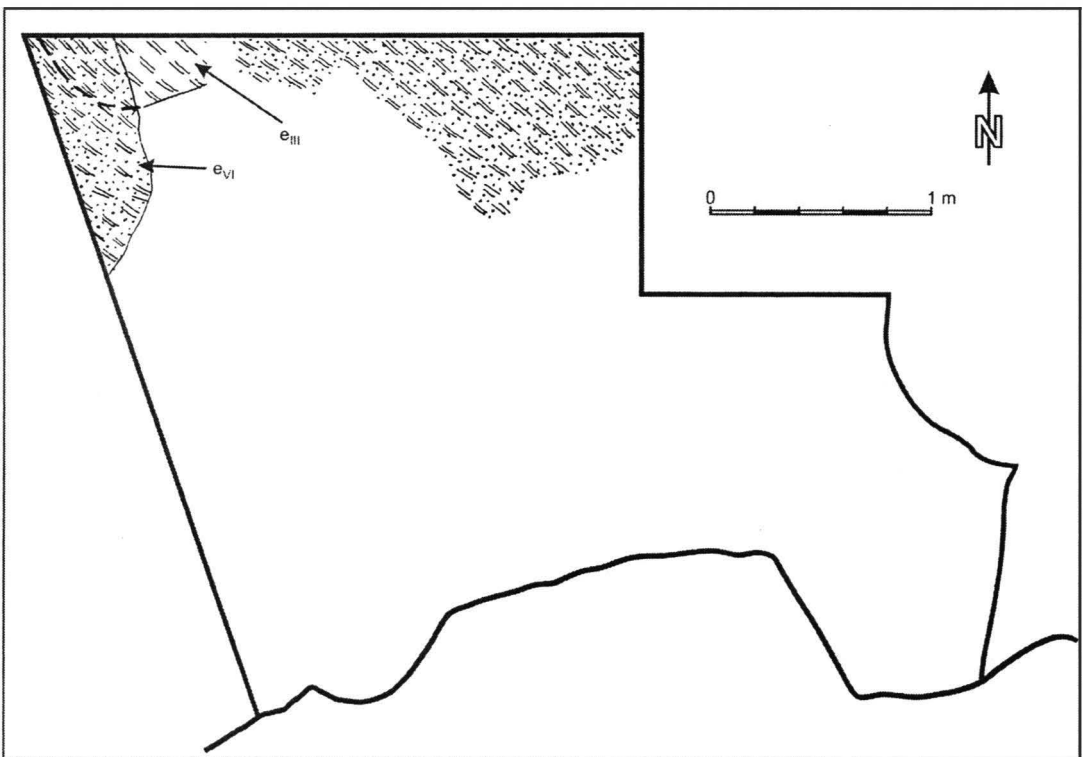

Fig. 40. Suprafața A (1968). Nivel VI. III

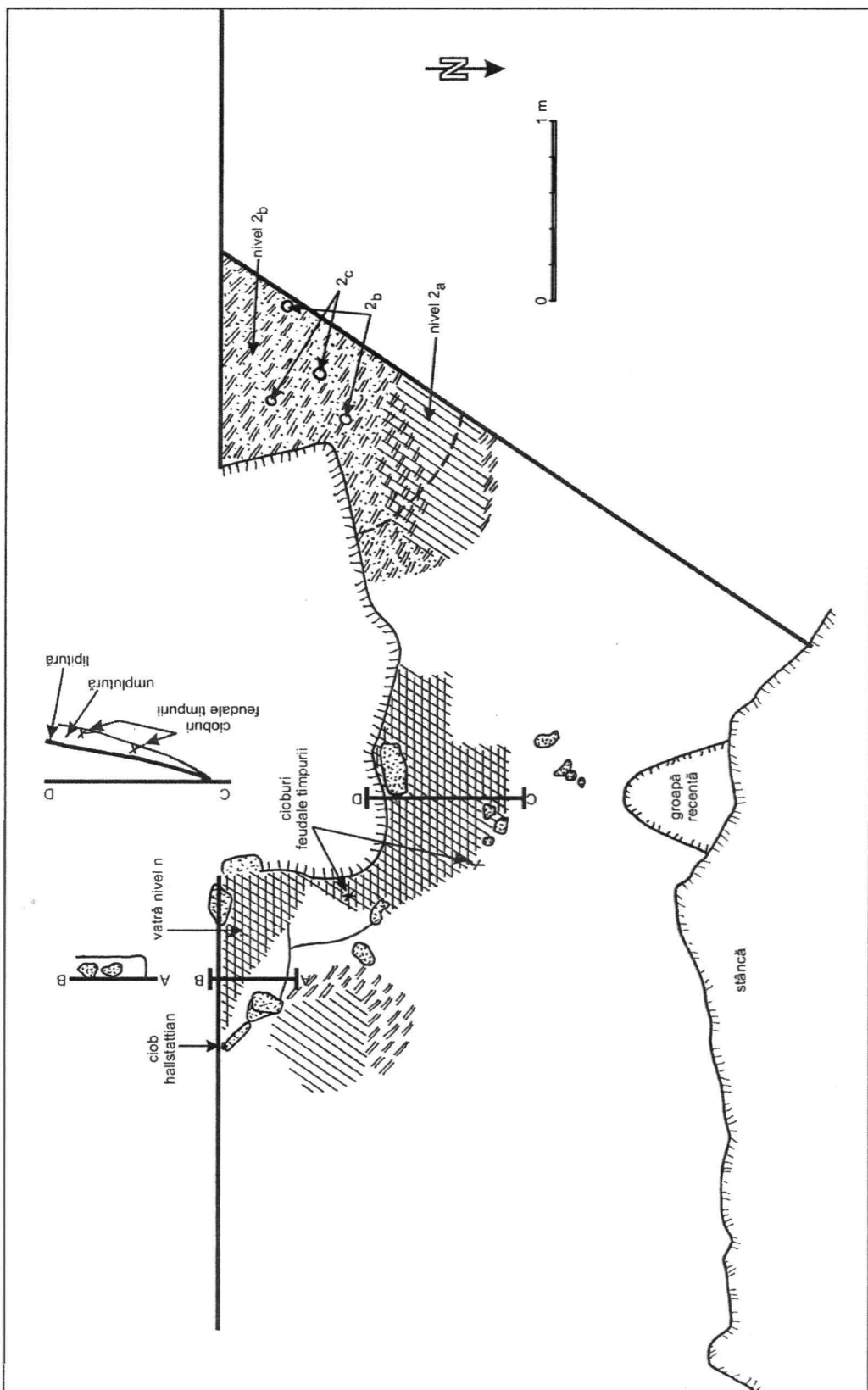

Fig. 41. Suprafața B (1969). Niveluri feudale

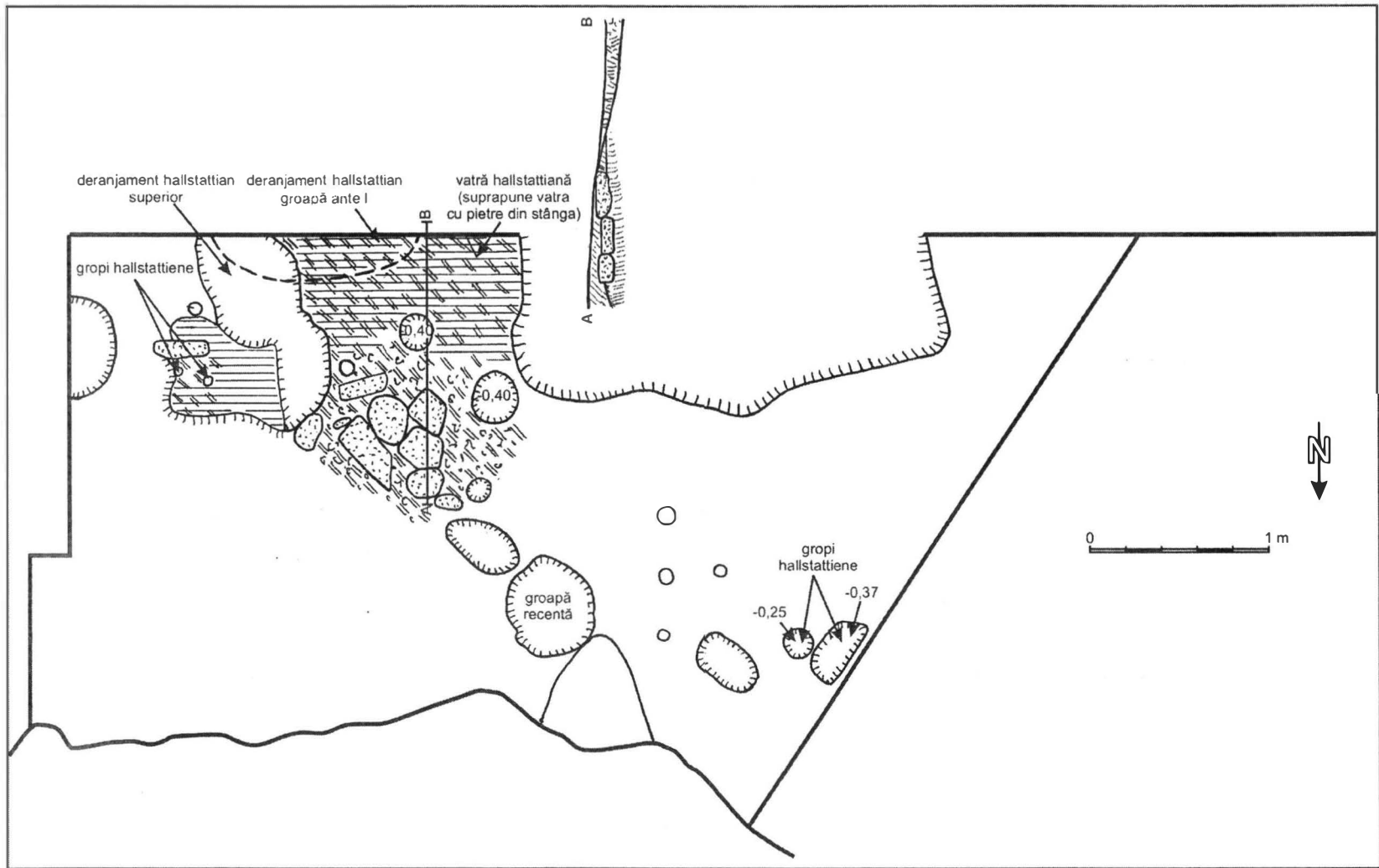

Fig. 42. Suprafața B (1969). Niveluri hallstattiene
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://www.instarhparvan.ro>

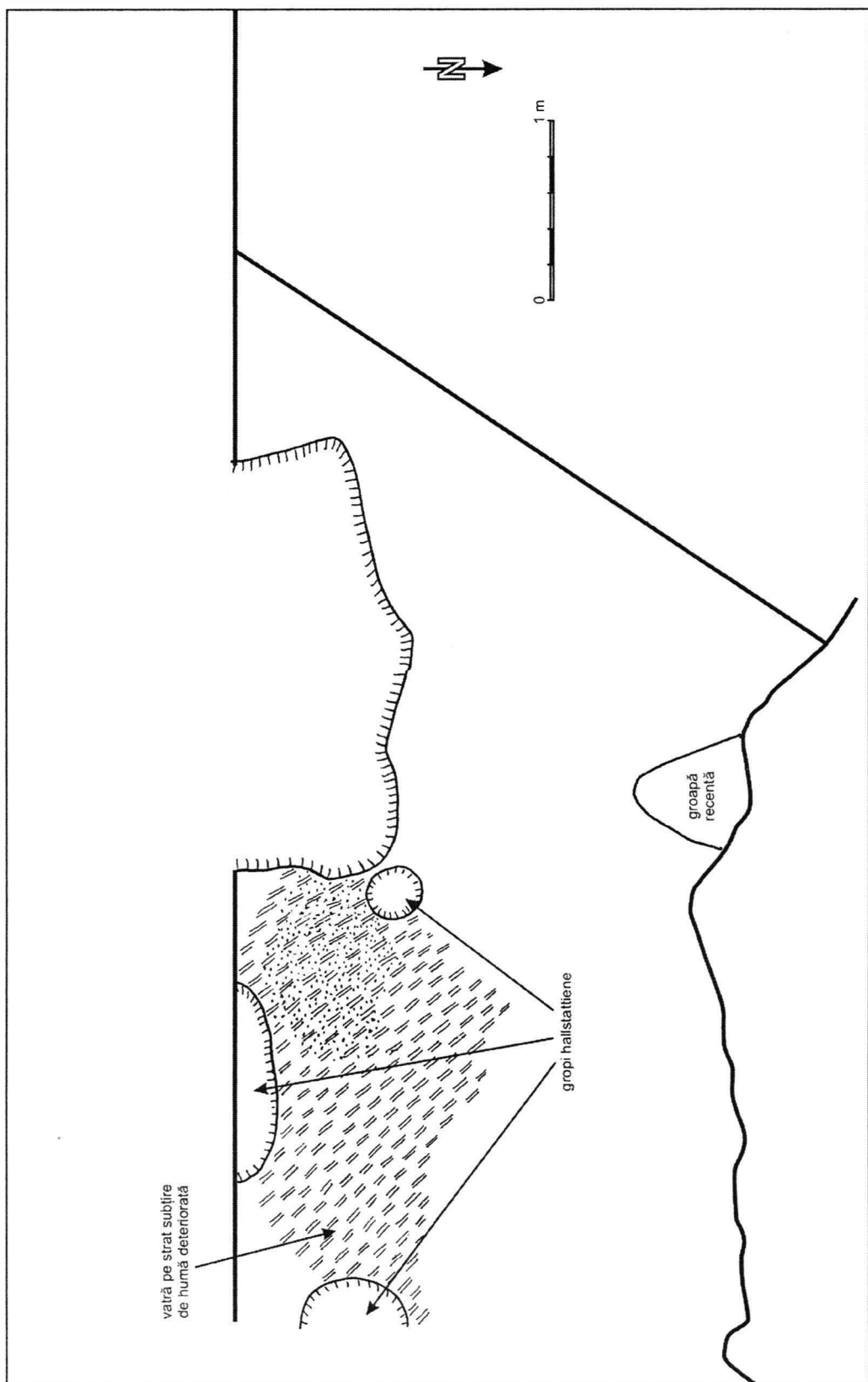

Fig. 43. Suprafața B (1969). Nivel j Cotofeni

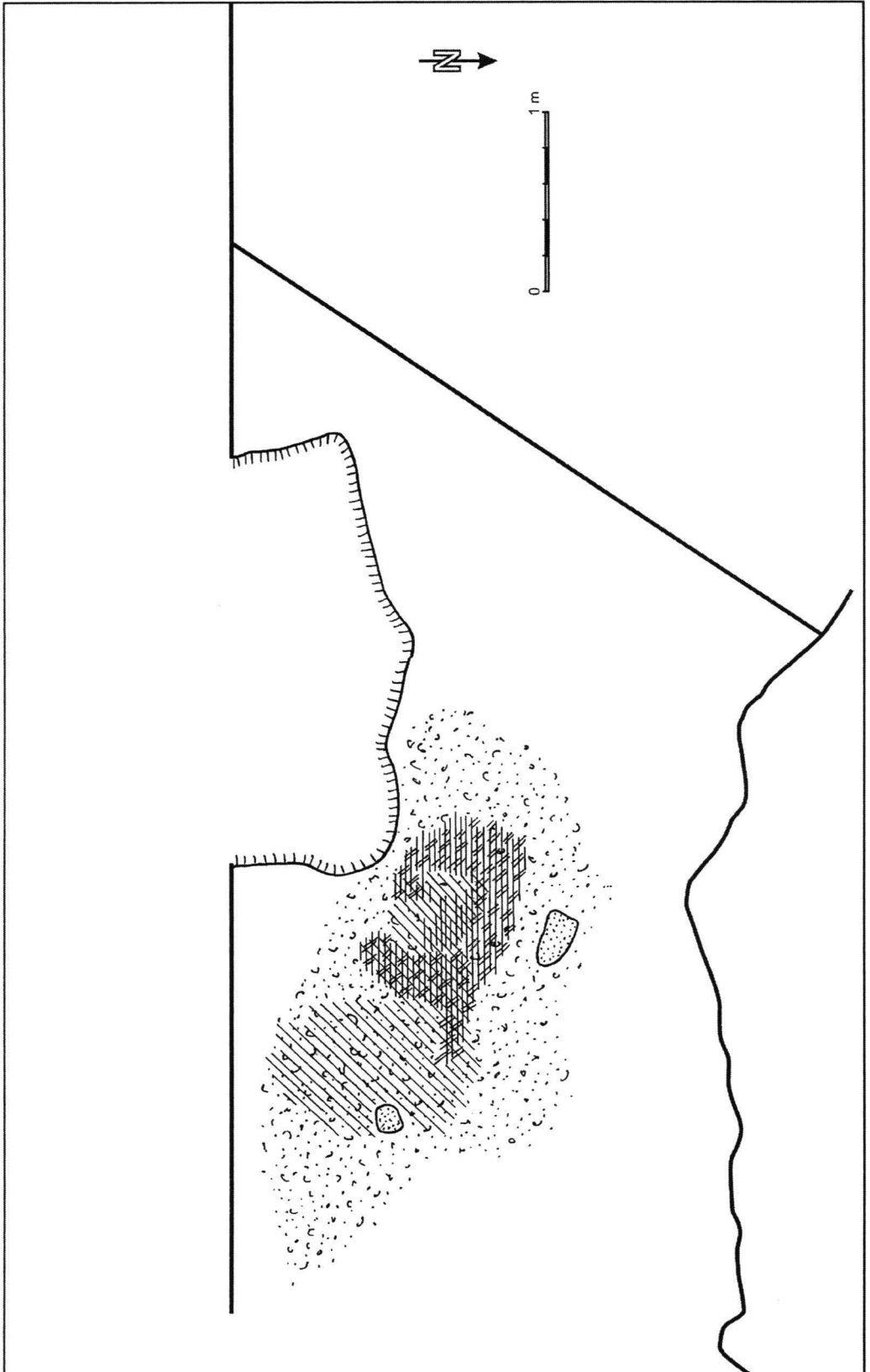

Fig. 44. Suprafața B (1969). Nivel i Cotofeni

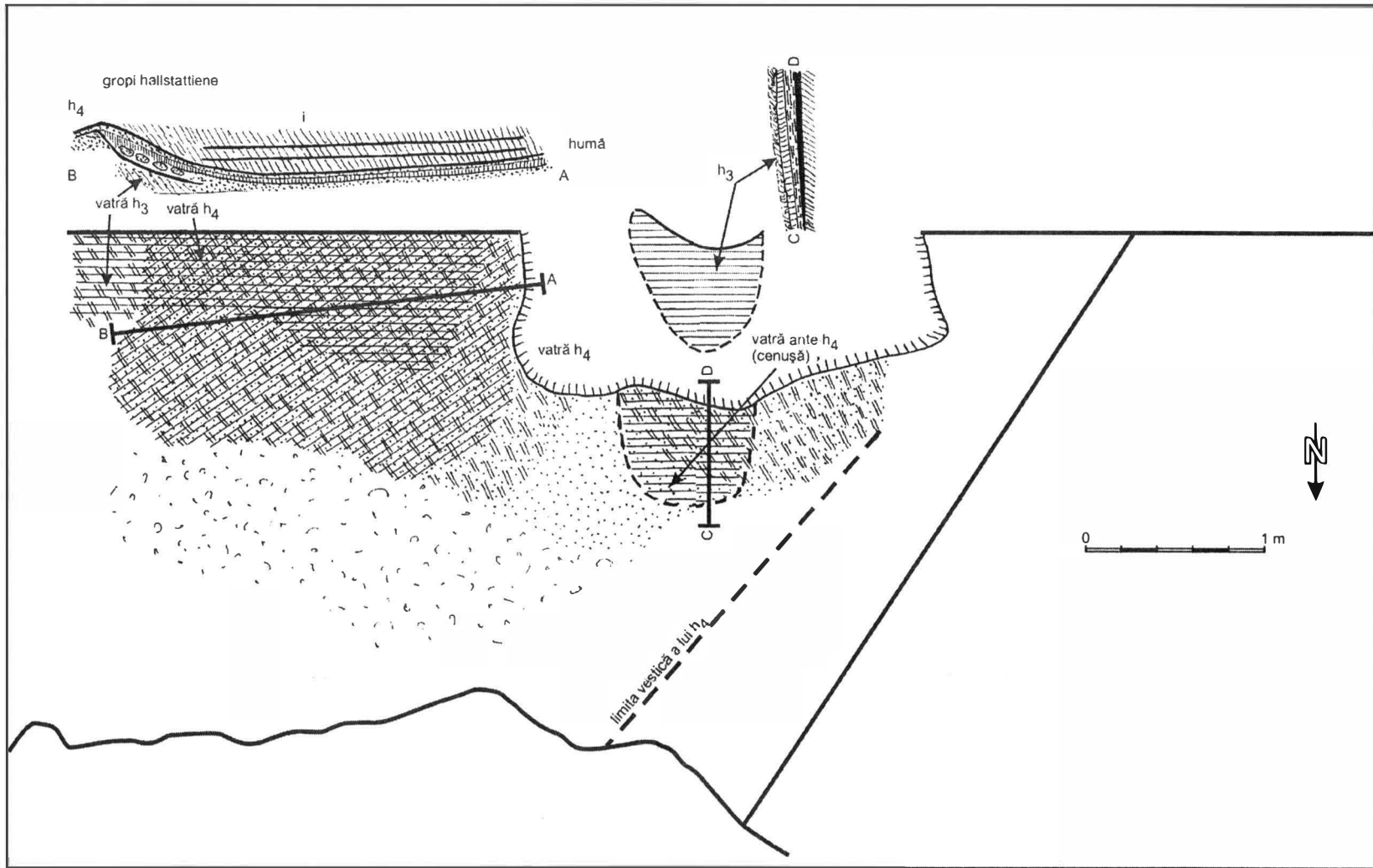

Fig. 45. Suprafața B (1969). Niveluri h_4 - h_3
<https://biblioteca-digitala.ro/> / <http://www.instarhp-arvah.ro>

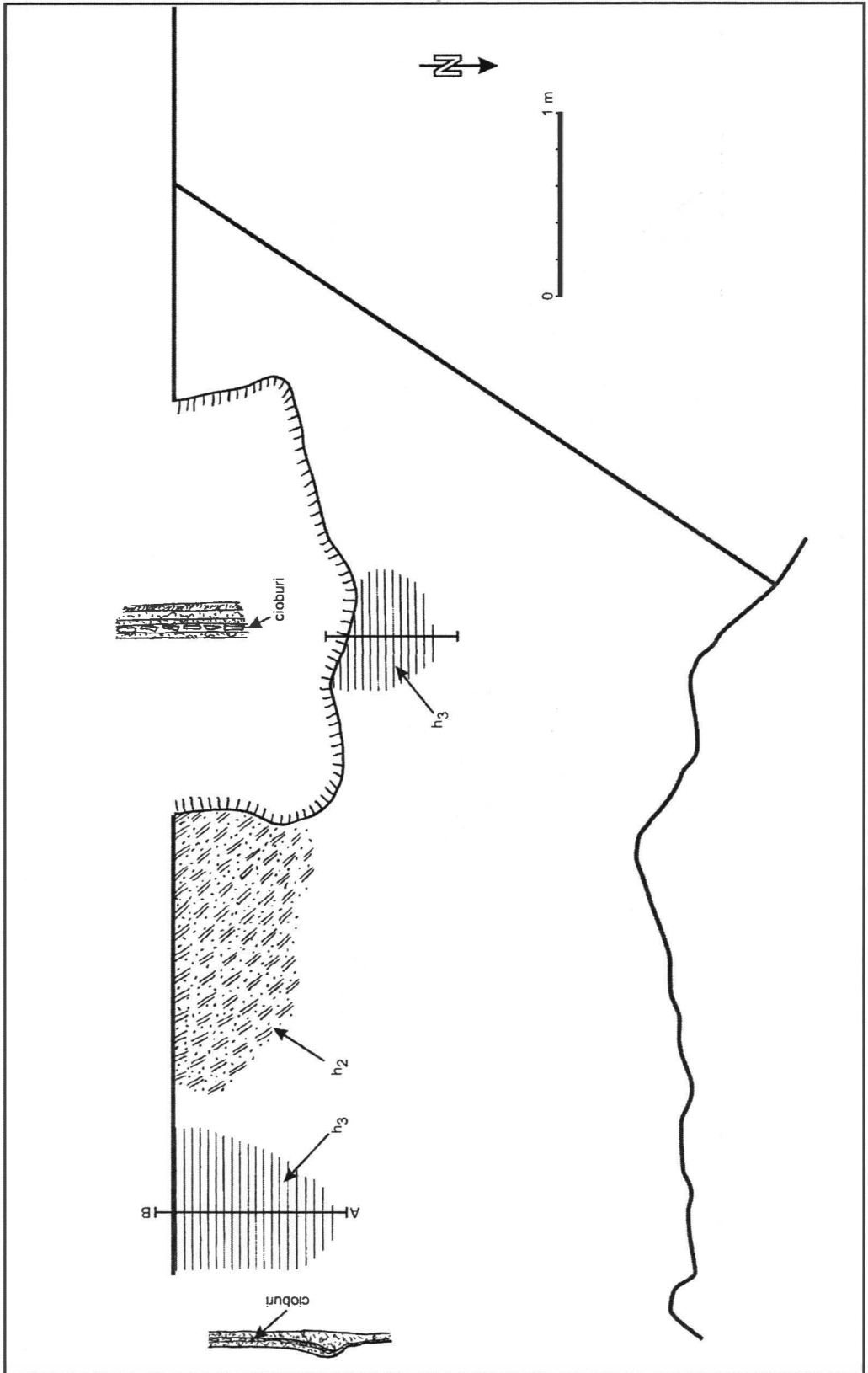
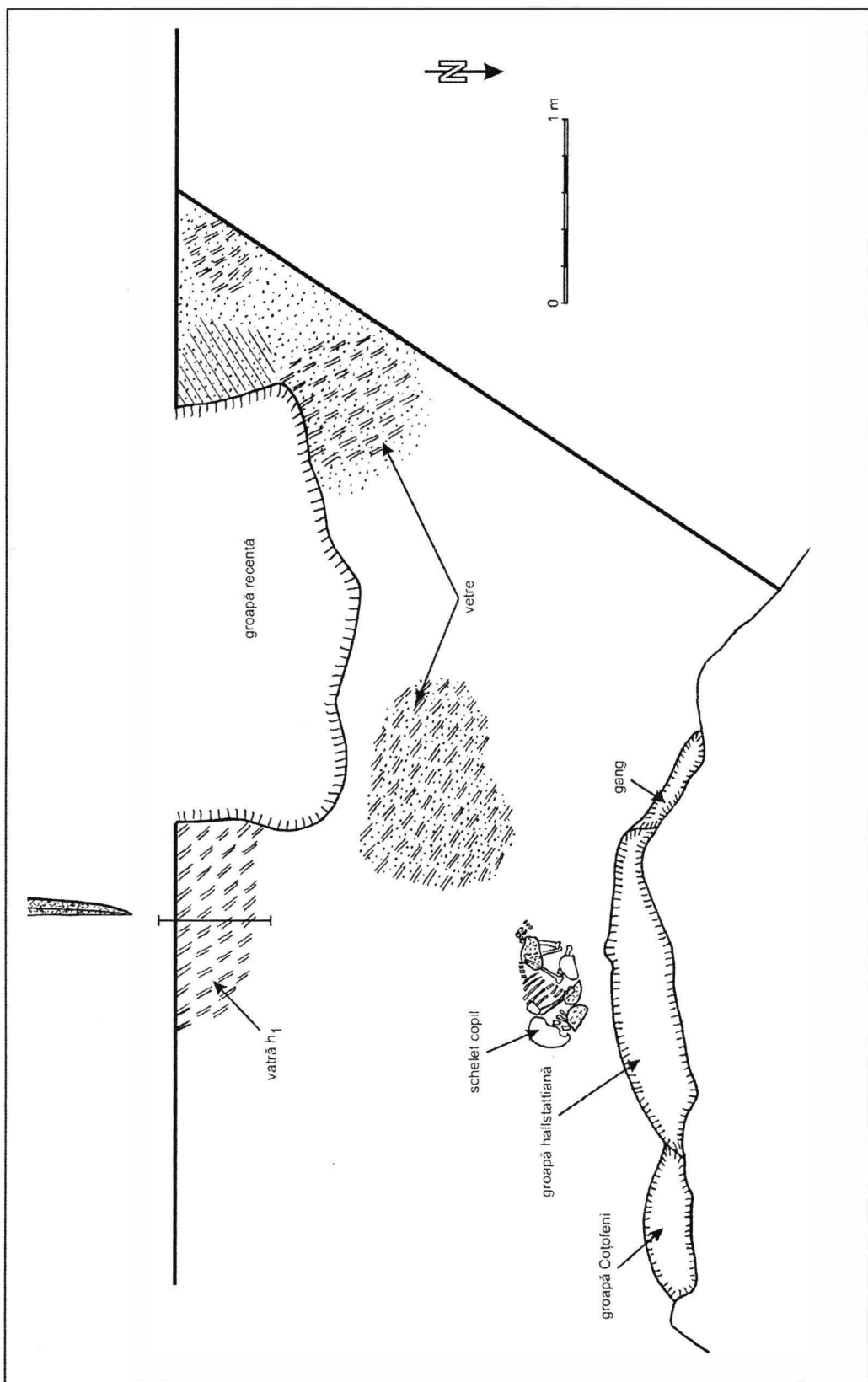

Fig. 46. Suprafața B (1969). Niveluri h_3 - h_2 - h_1 Cotofeni

Fig. 47. Suprafața B (1969). Nivel h₁ Cotofeni

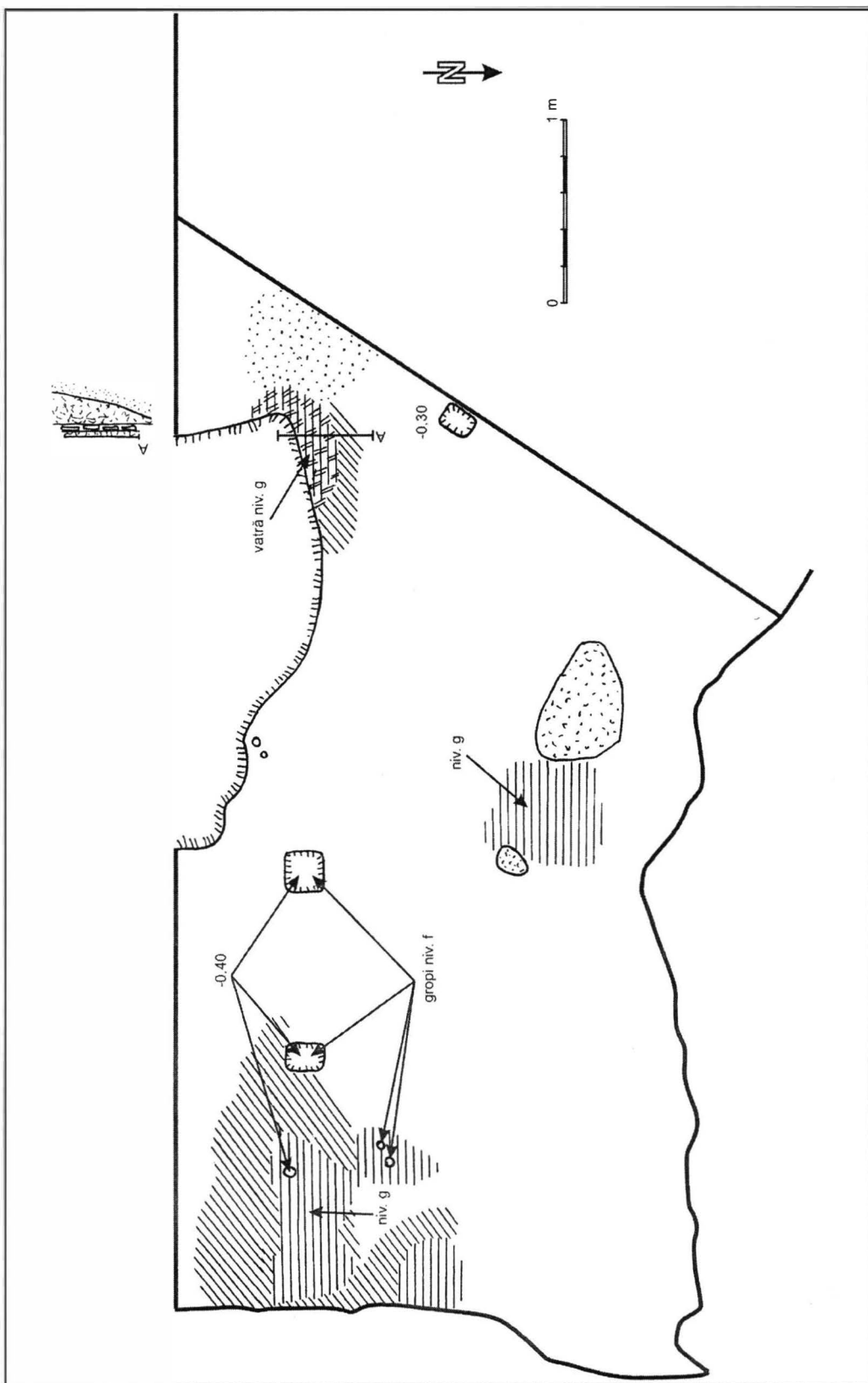

Fig. 48. Suprafața B (1969). Nivel g Coțofeni

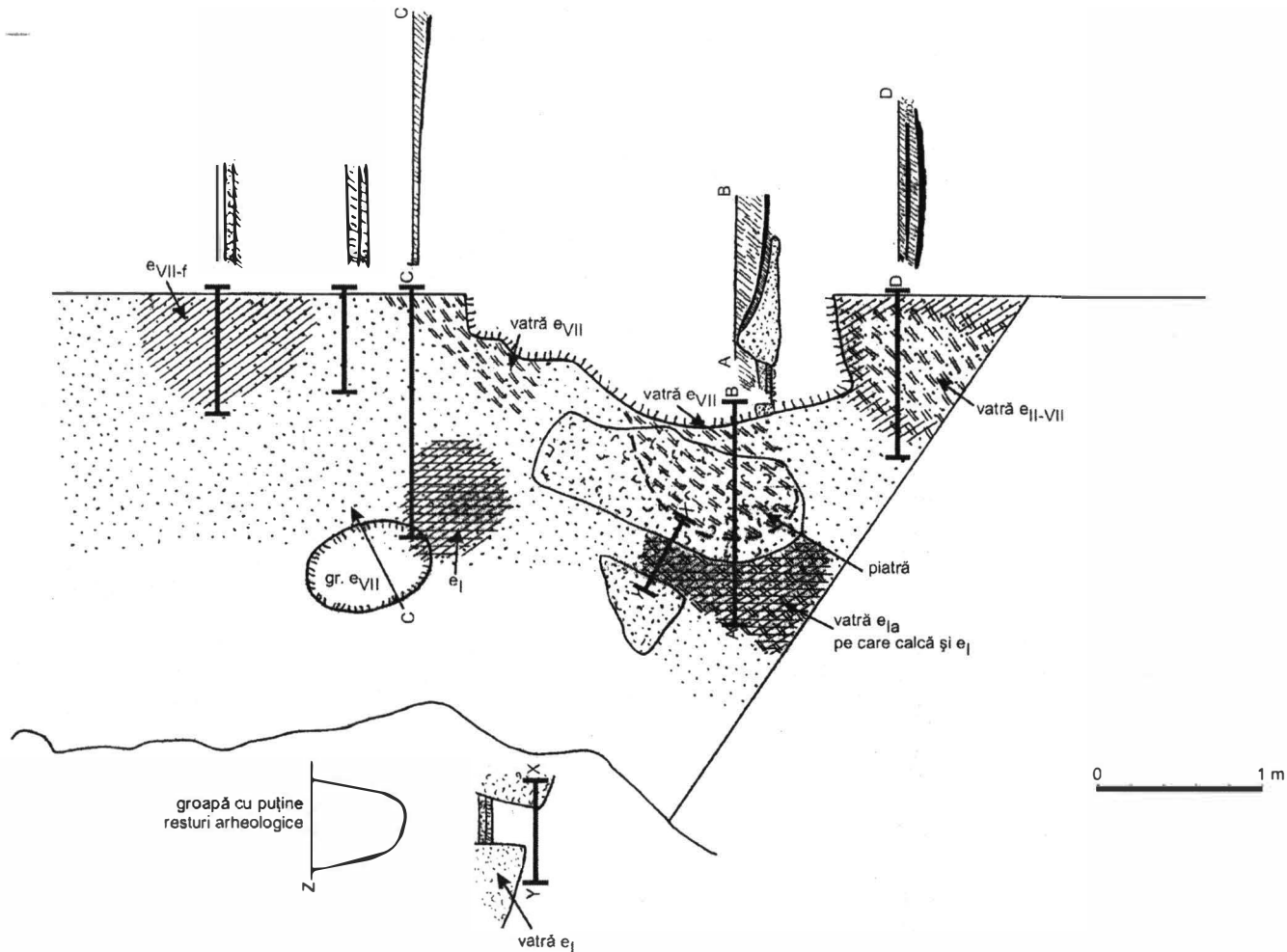

Fig. 49. Suprafața B (1969). Niveluri e-e^{VII} Coțofeni

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://www.instarhparvan.ro>

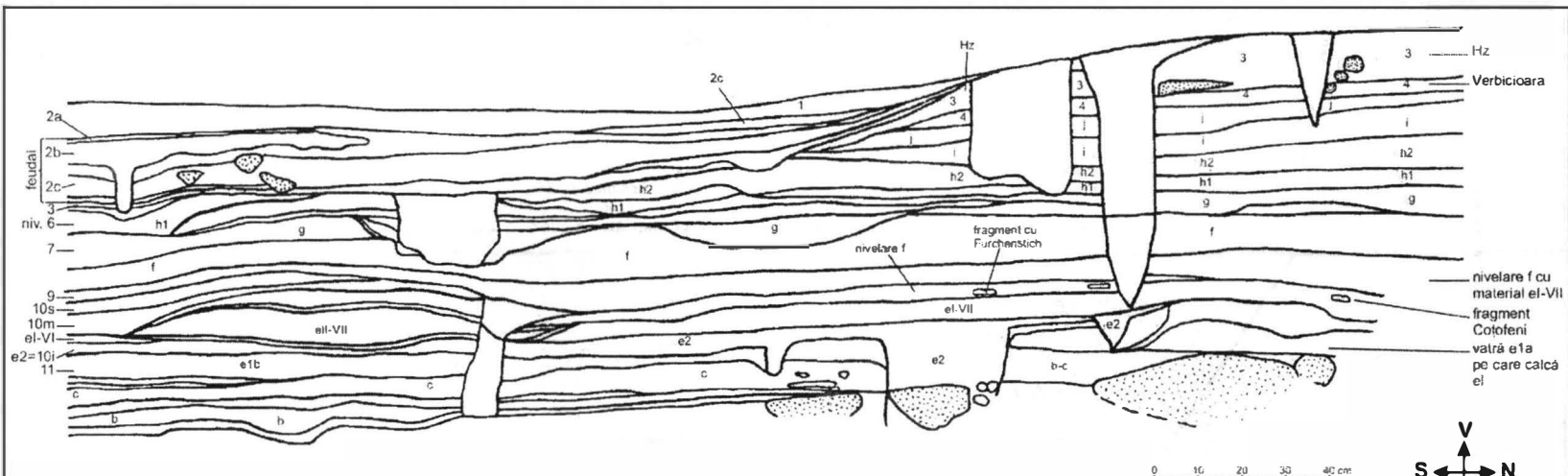

Fig. 50. Profilul vestic al secțiunii B

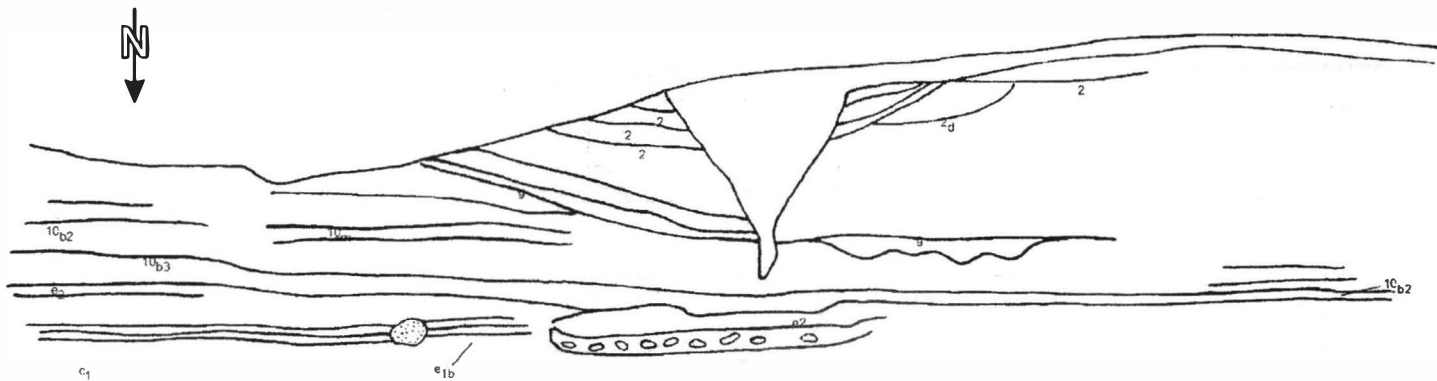

Fig. 51. Profilul sudic al secțiunii C

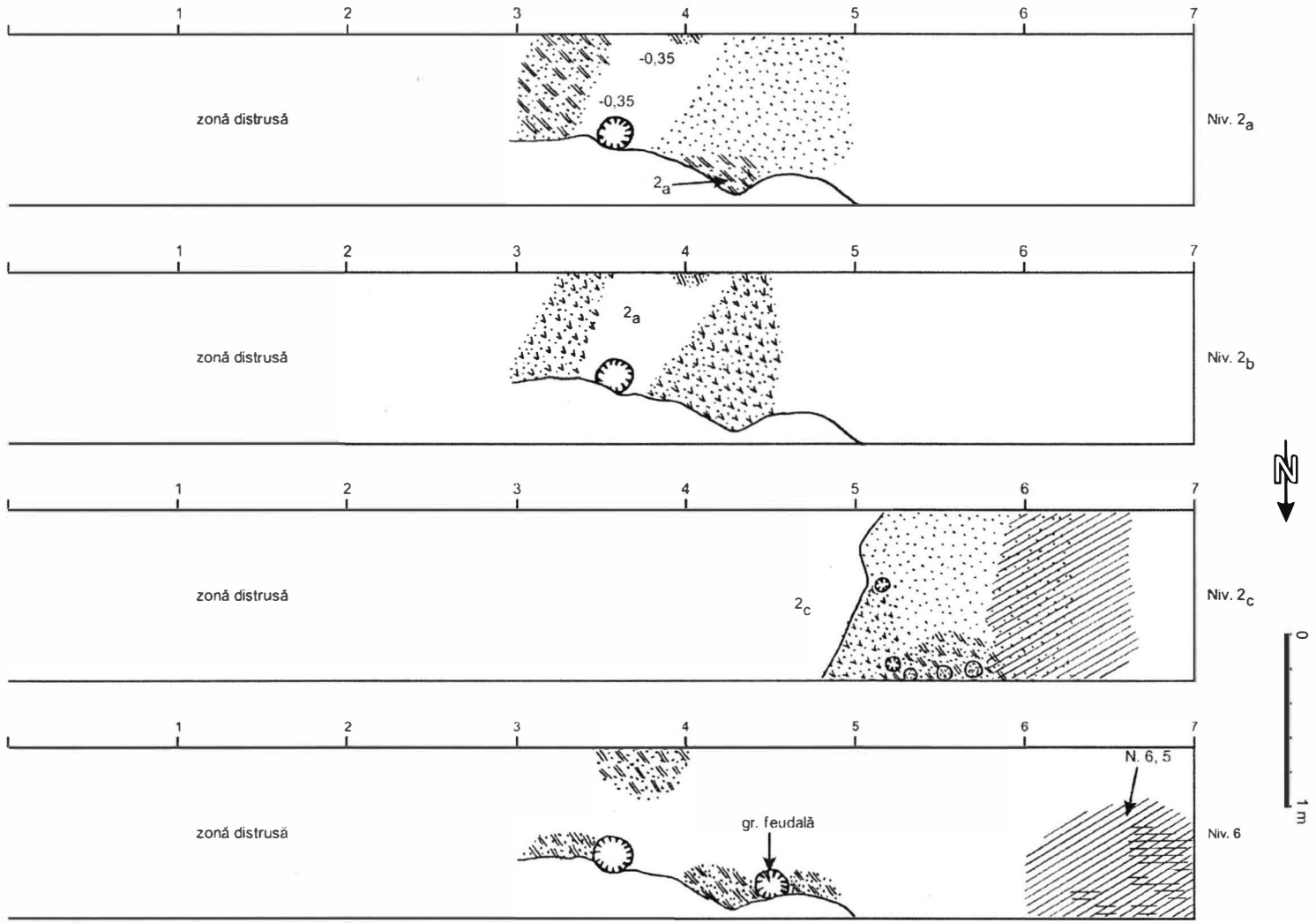

Fig. 52. Secțiunea C (1973). Nivelurile 2_{a-c} - vetre feudale și zonă deteriorată. Nivelul 6 - Coțofeni

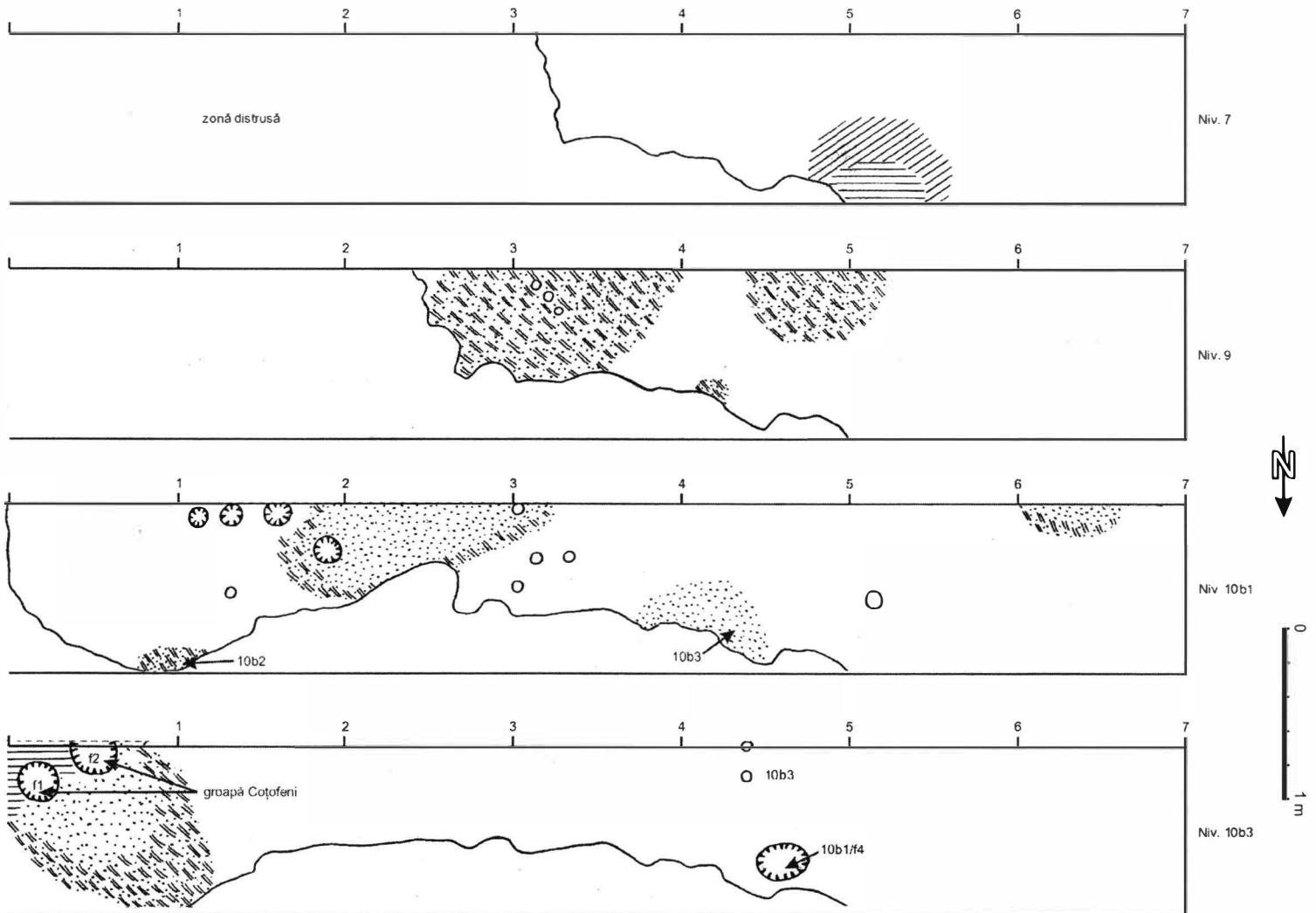

Fig. 53. Secțiunea C (1973). Nivelurile 7, 9, 10/1, 10_{b3}. Niveluri Coțofeni

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <http://www.instamparvan.ro>

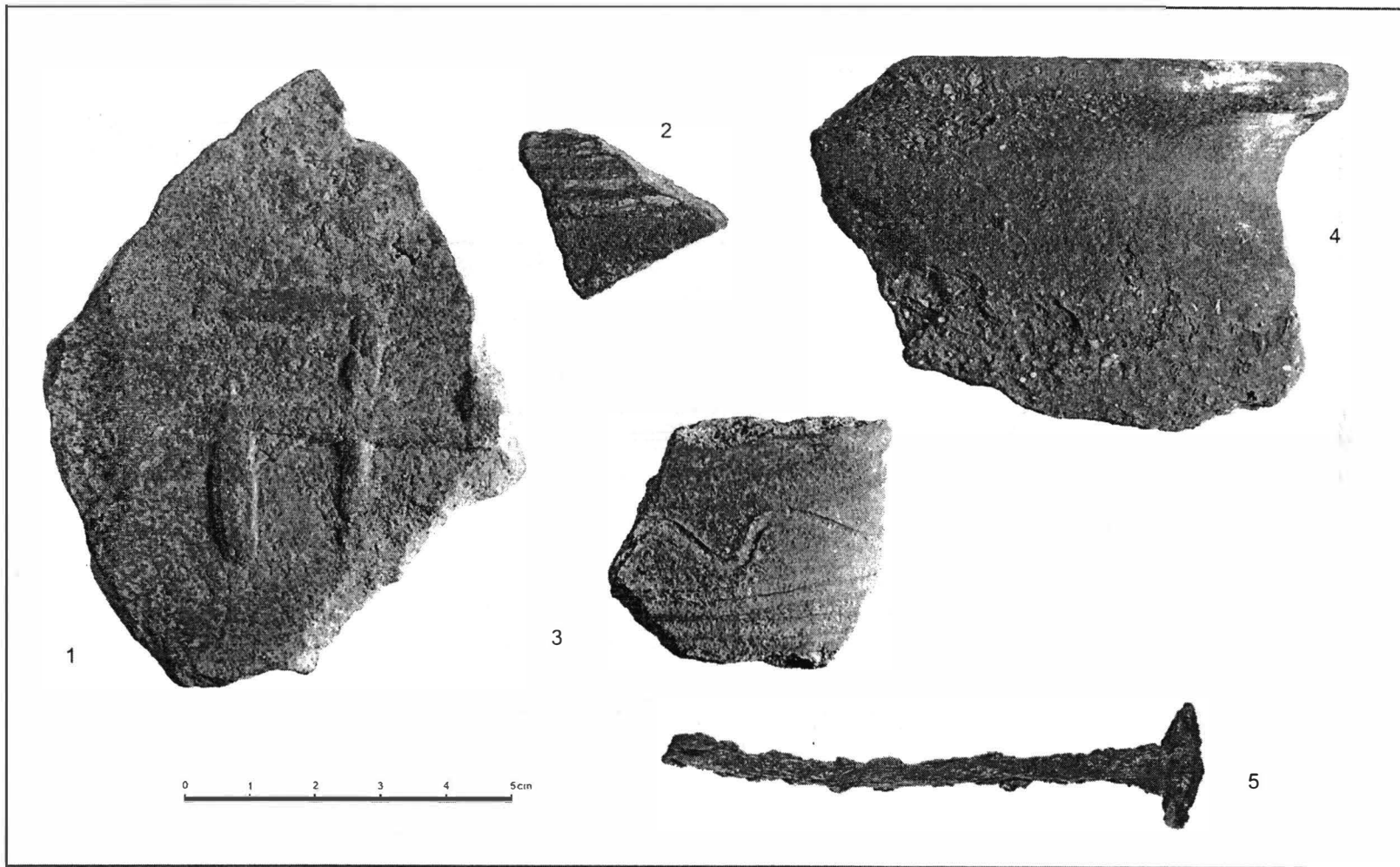

Fig. 54. Obiecte feudale timpurii: 1/1954 □14, -0,05 m; 2, 3 - S. B/1969, vatră; 4/1965 - passim.; 5 - piron de fier

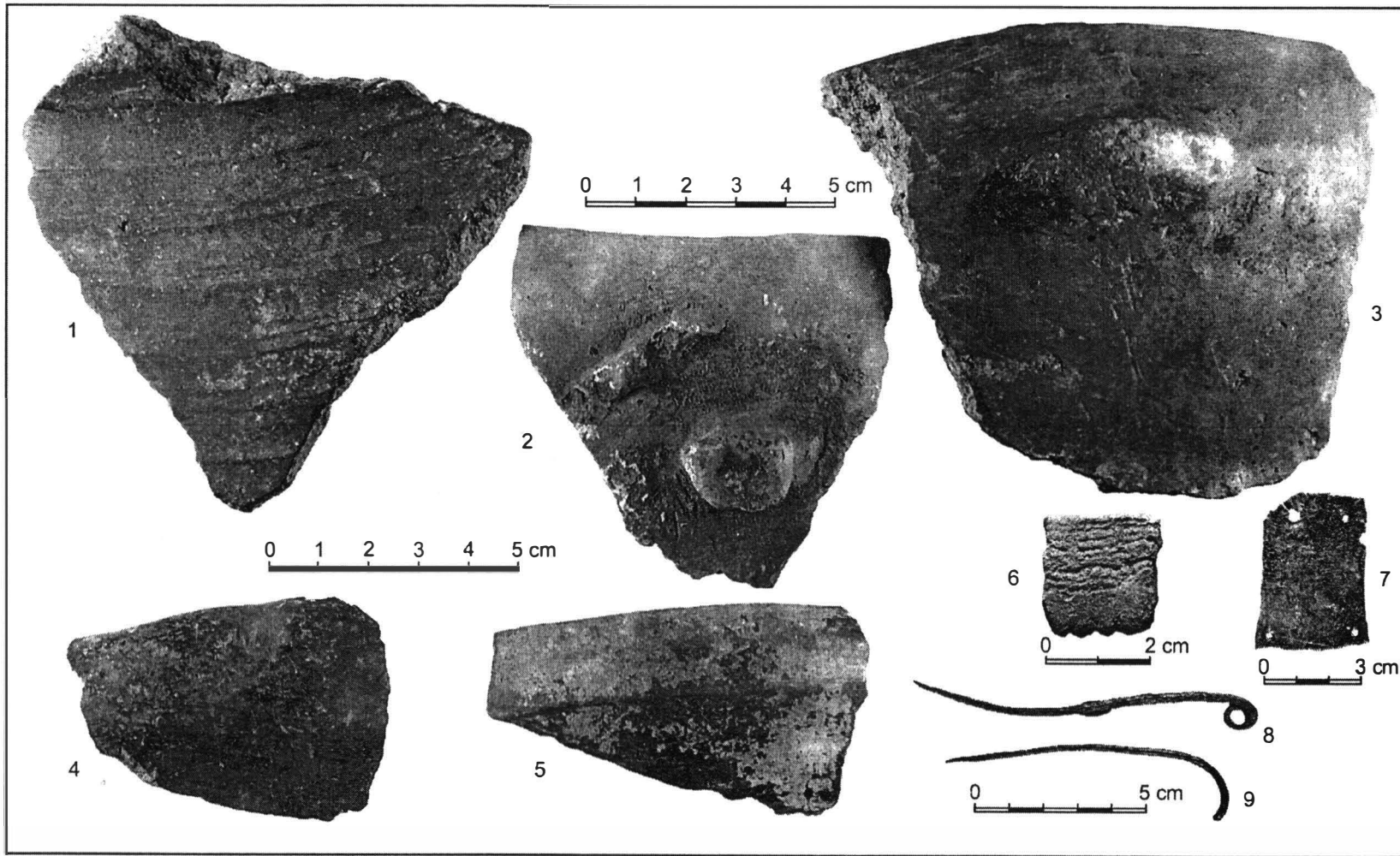

Fig. 55. Ceramică, obiecte de os și metal din niv. hallstattiene

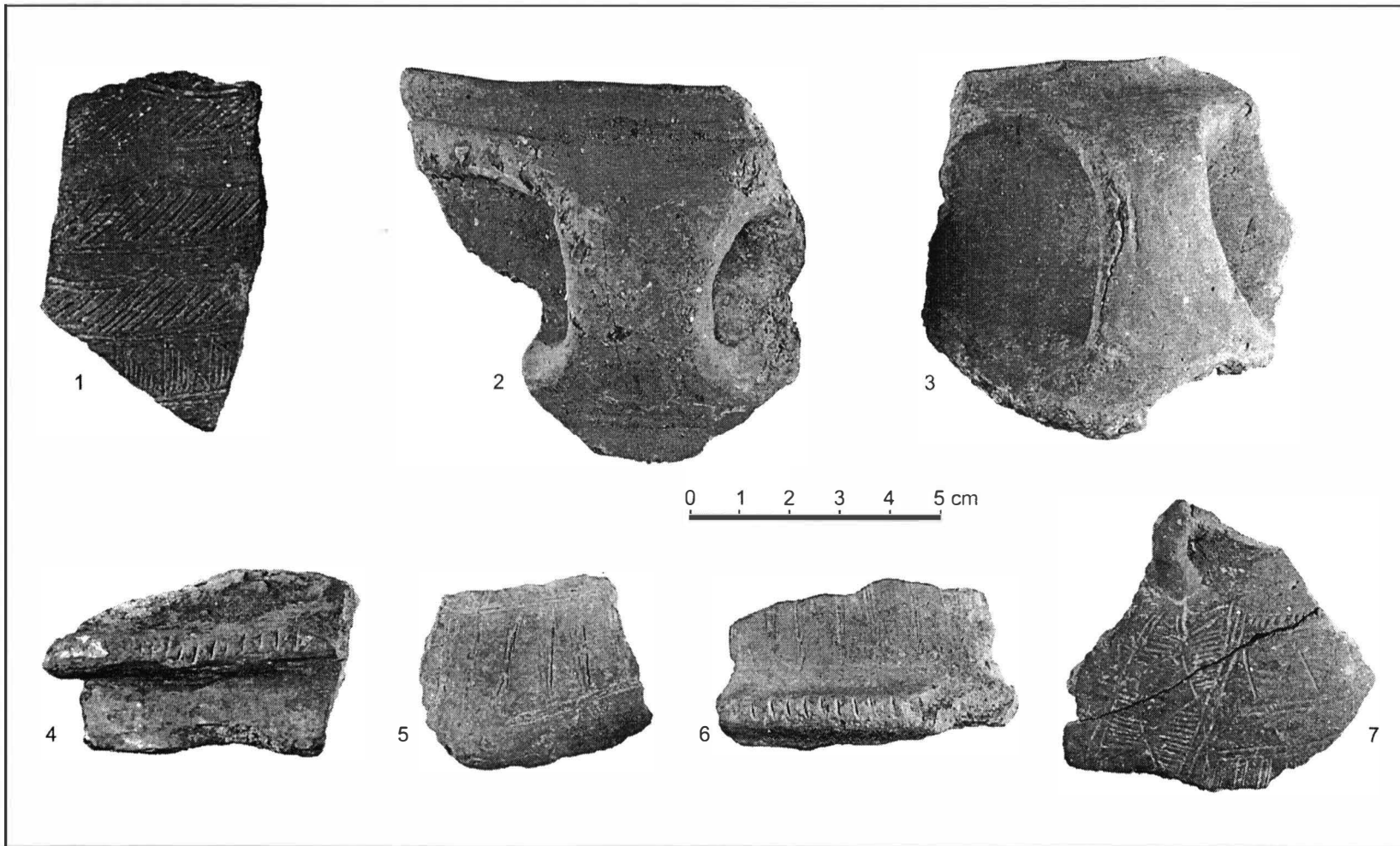

Fig. 56. Ceramică Verbicioara: 1, 2, 4-6 - S. 1965, passim.; 3 - 1967, □ 2_{i-j}, niv. 4

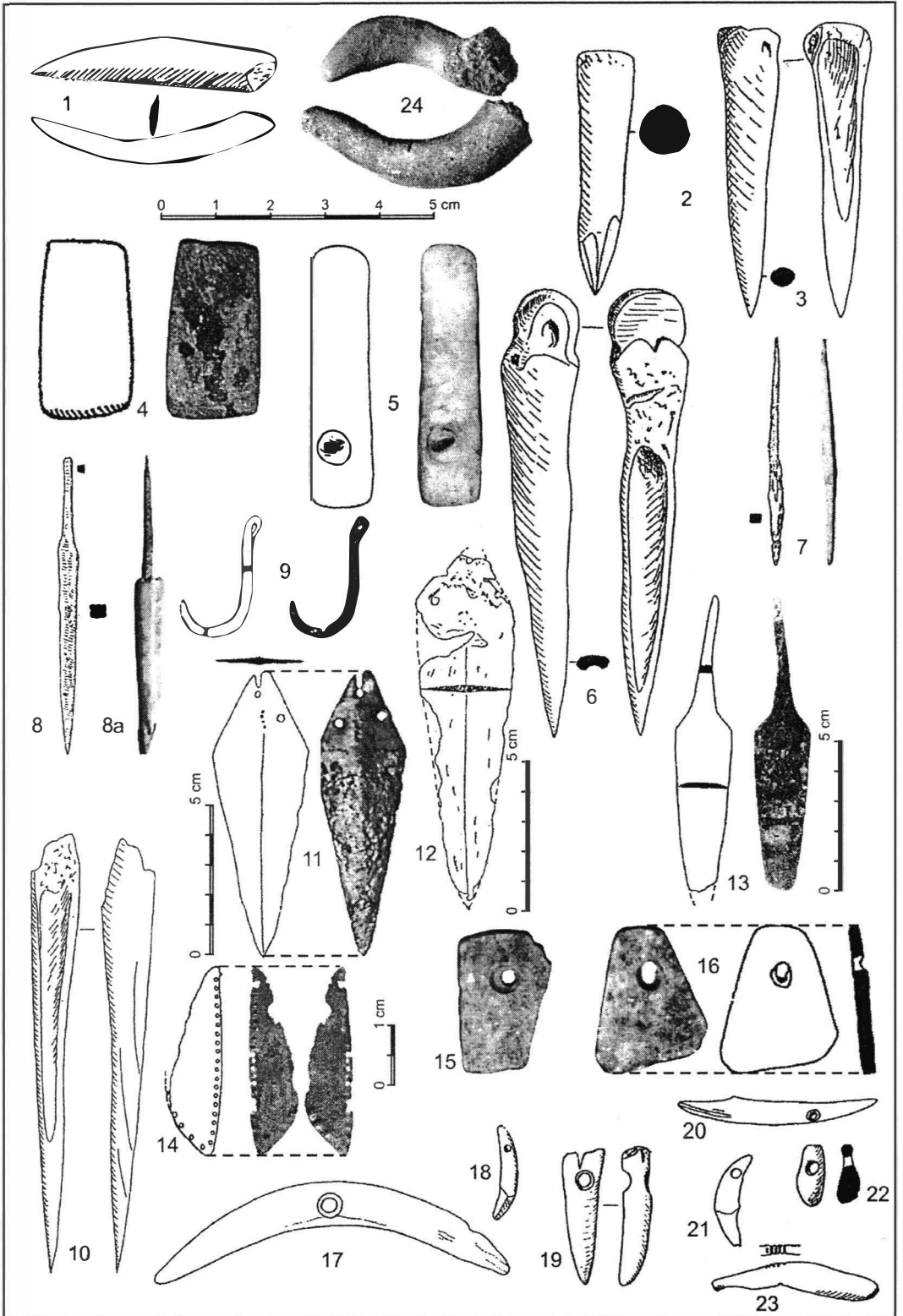

Fig. 57. 24 - corn de bovidu, din lut; 1-3, 6, 10 - obiecte din os; 17-23 - podoabe din os; 4, 5, 15, 16 - obiecte din piatră; 7-9, 11-14 - obiecte din metal

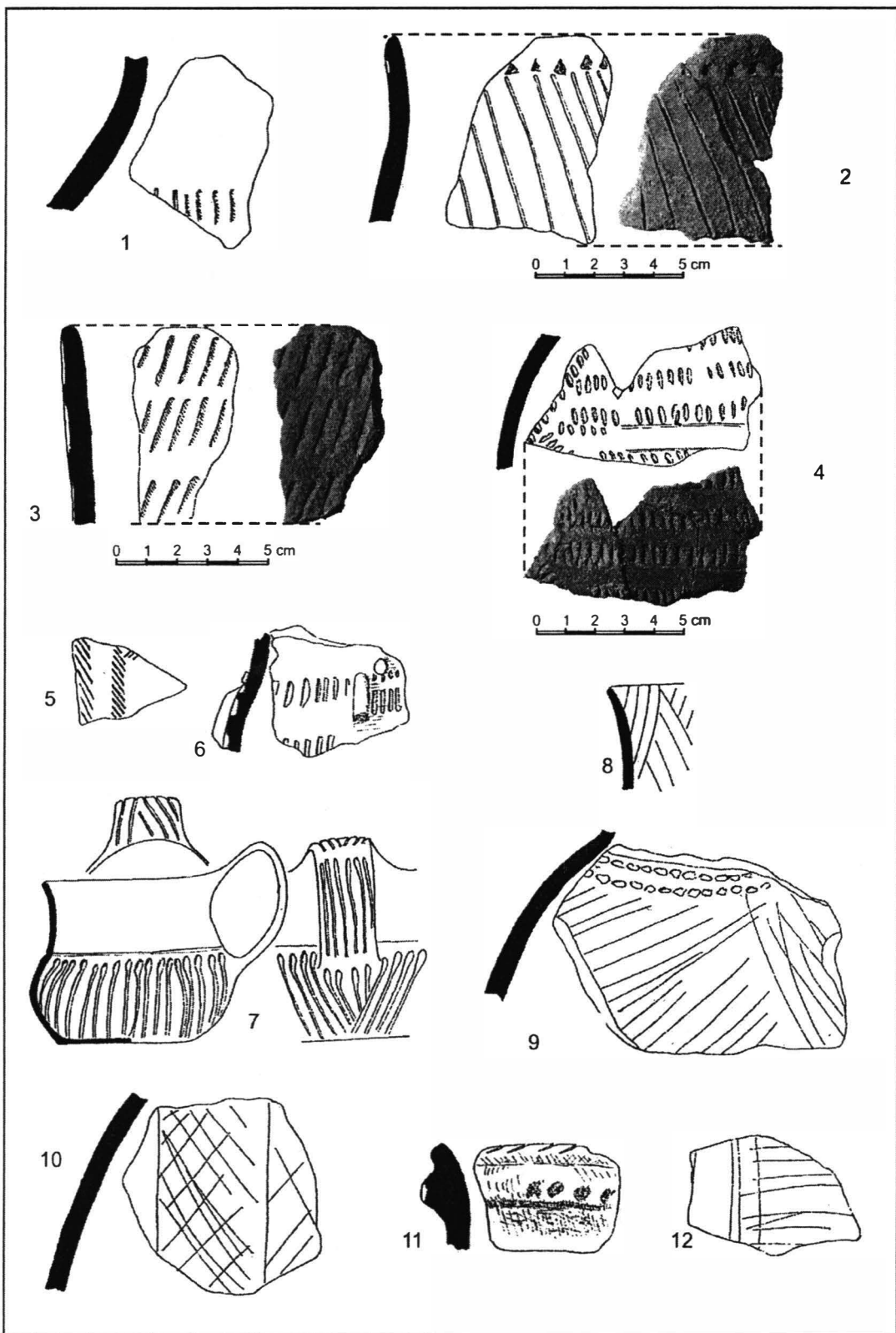

Fig. 58. Cultura Coțofeni: nivel e_I-e_{VII}

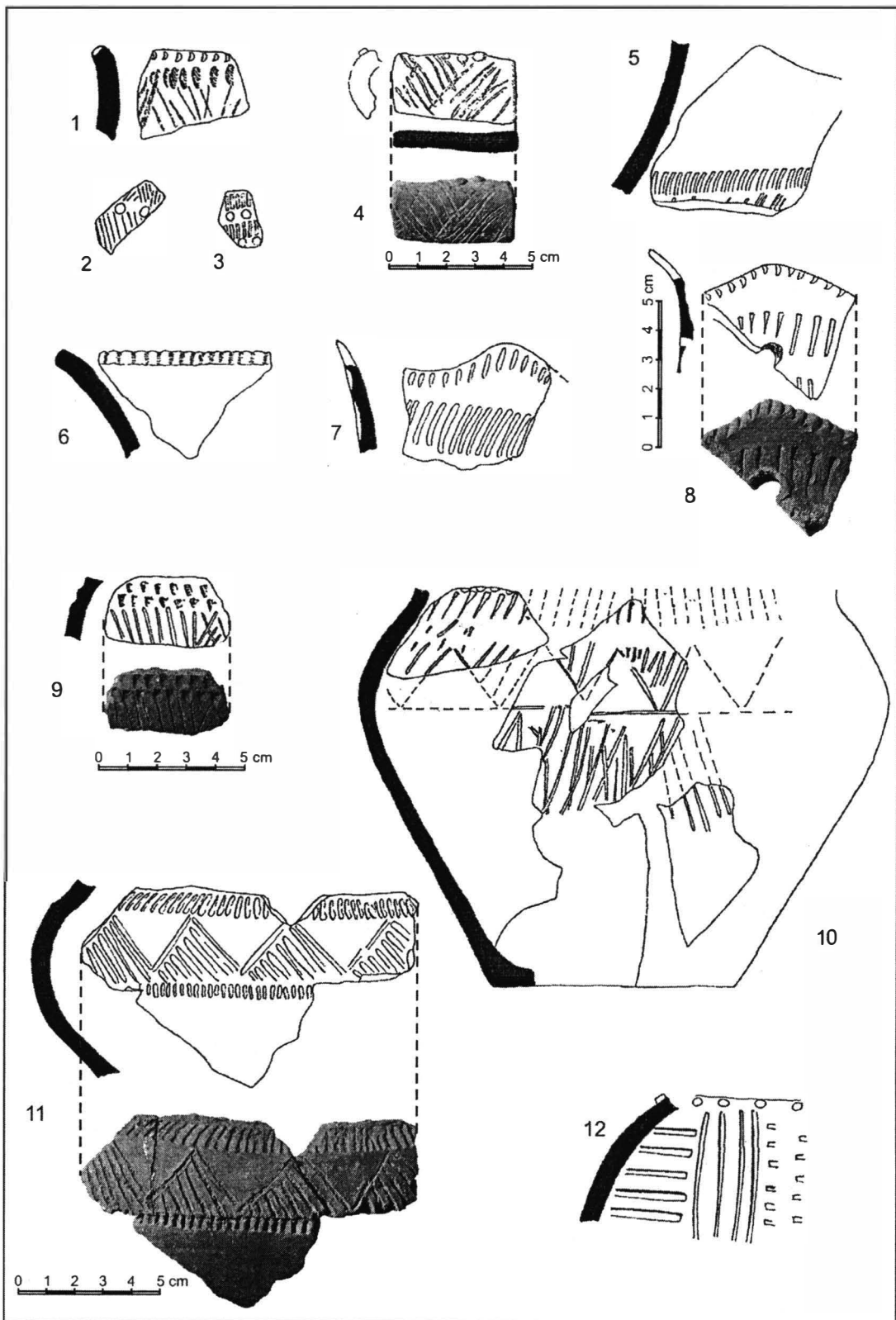

Fig. 59. Cultura Coțofeni: nivel e₁-e_{VII}

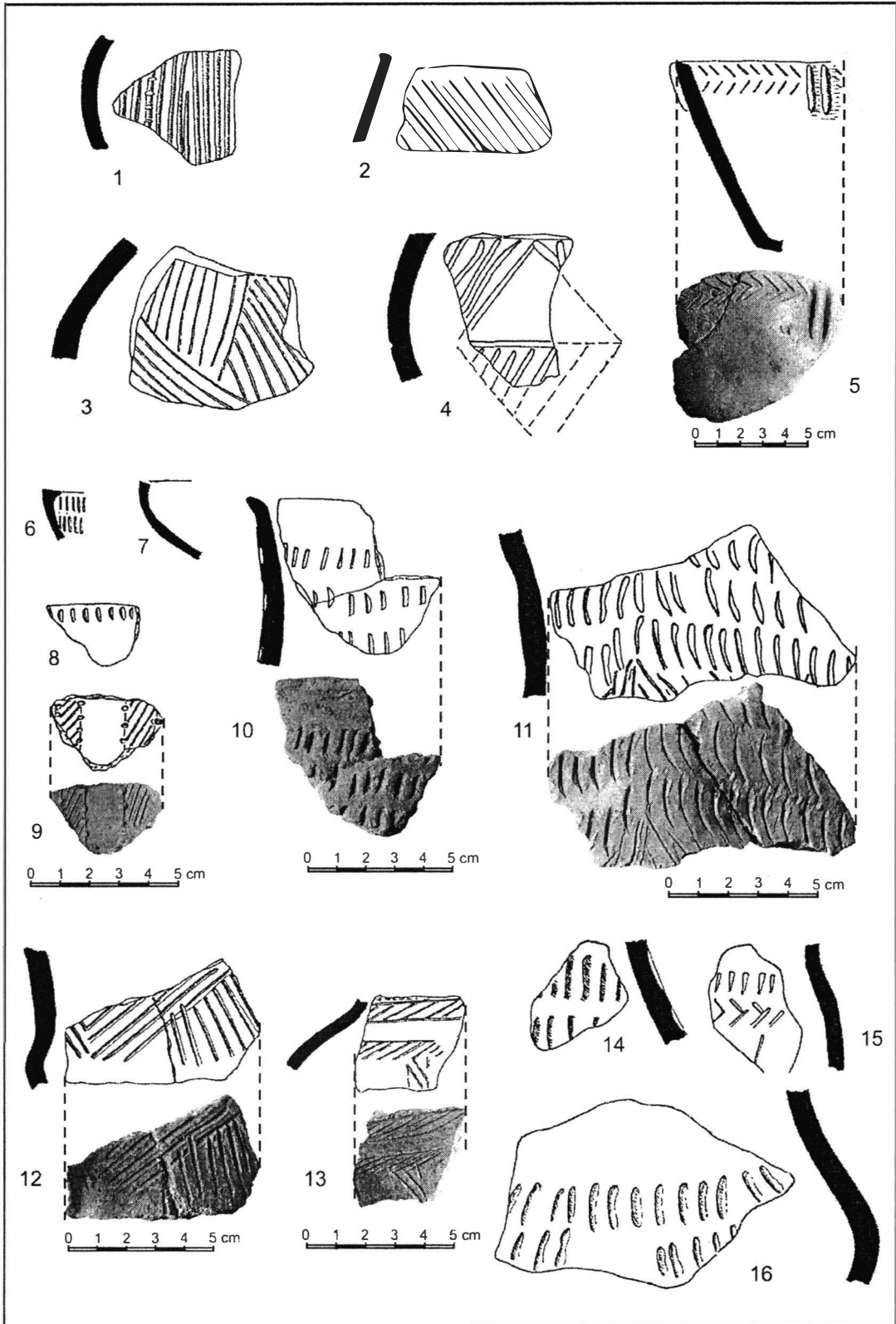

Fig. 60. Cultura Coțofeni: nivel e₁-e_{VII}

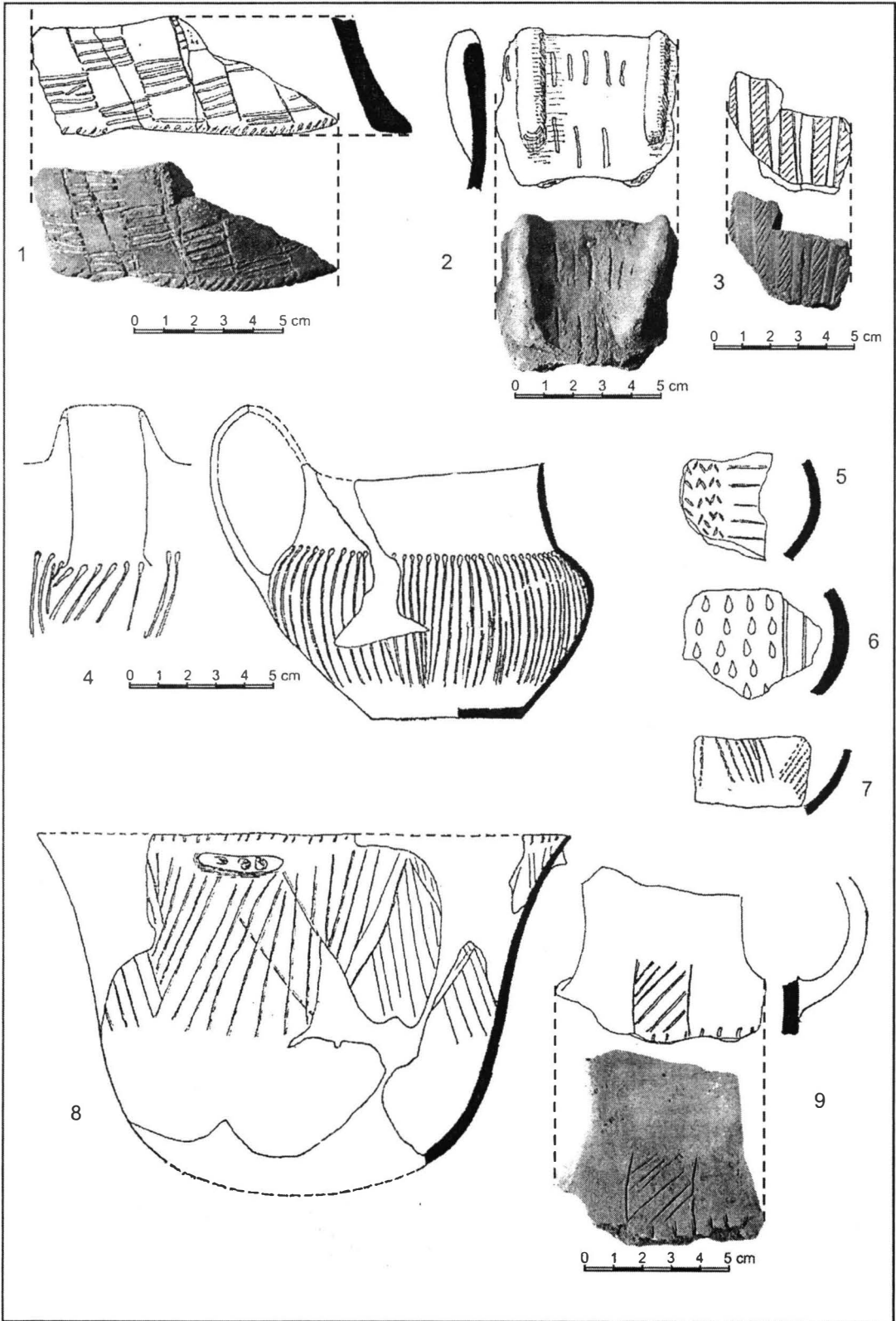

Fig. 61. Cultura Coțofeni: 1-3 - nivel e₁-e_{VII}; 4-9 - nivel f

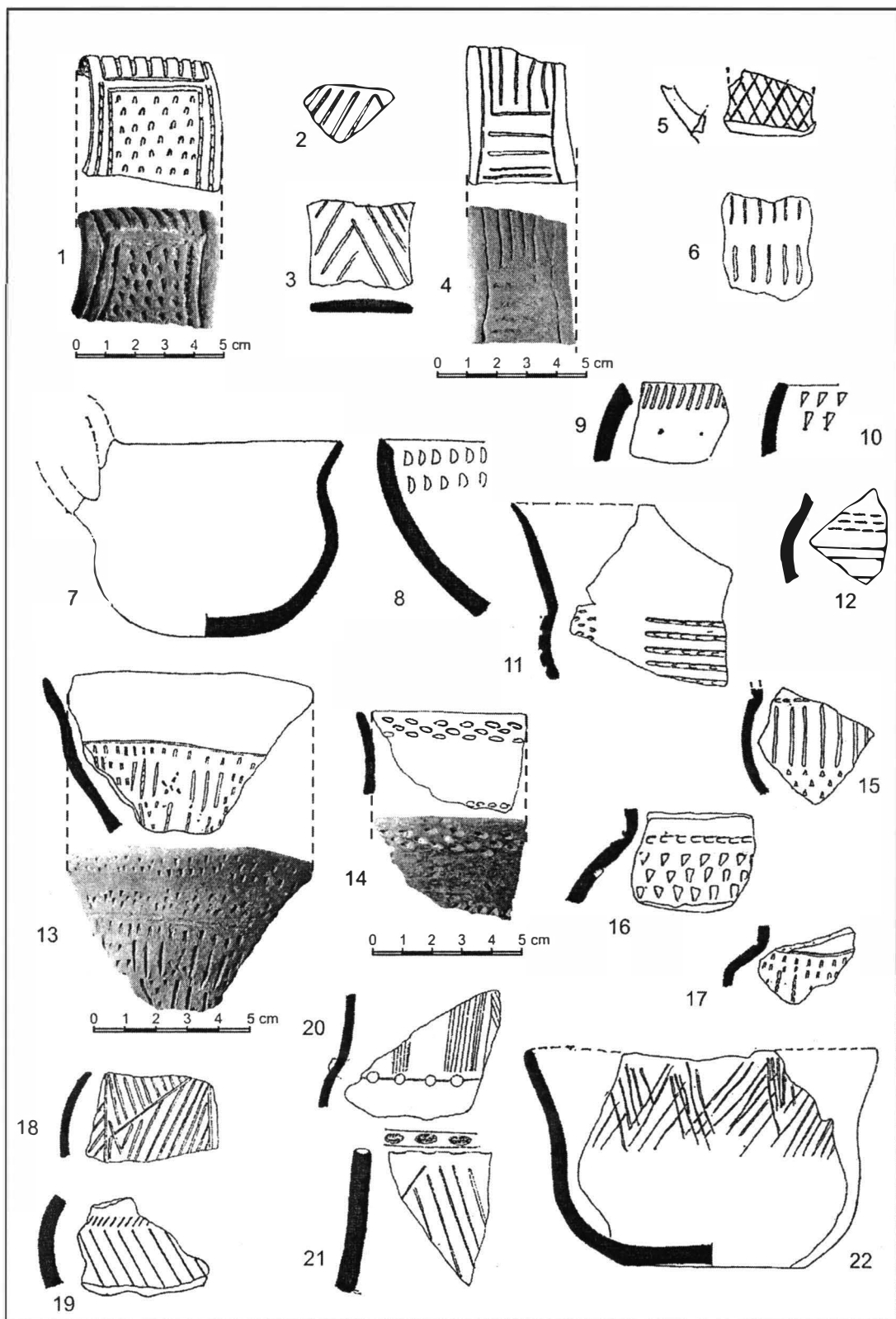

Fig. 62. Cultura Coțofeni: nivel f

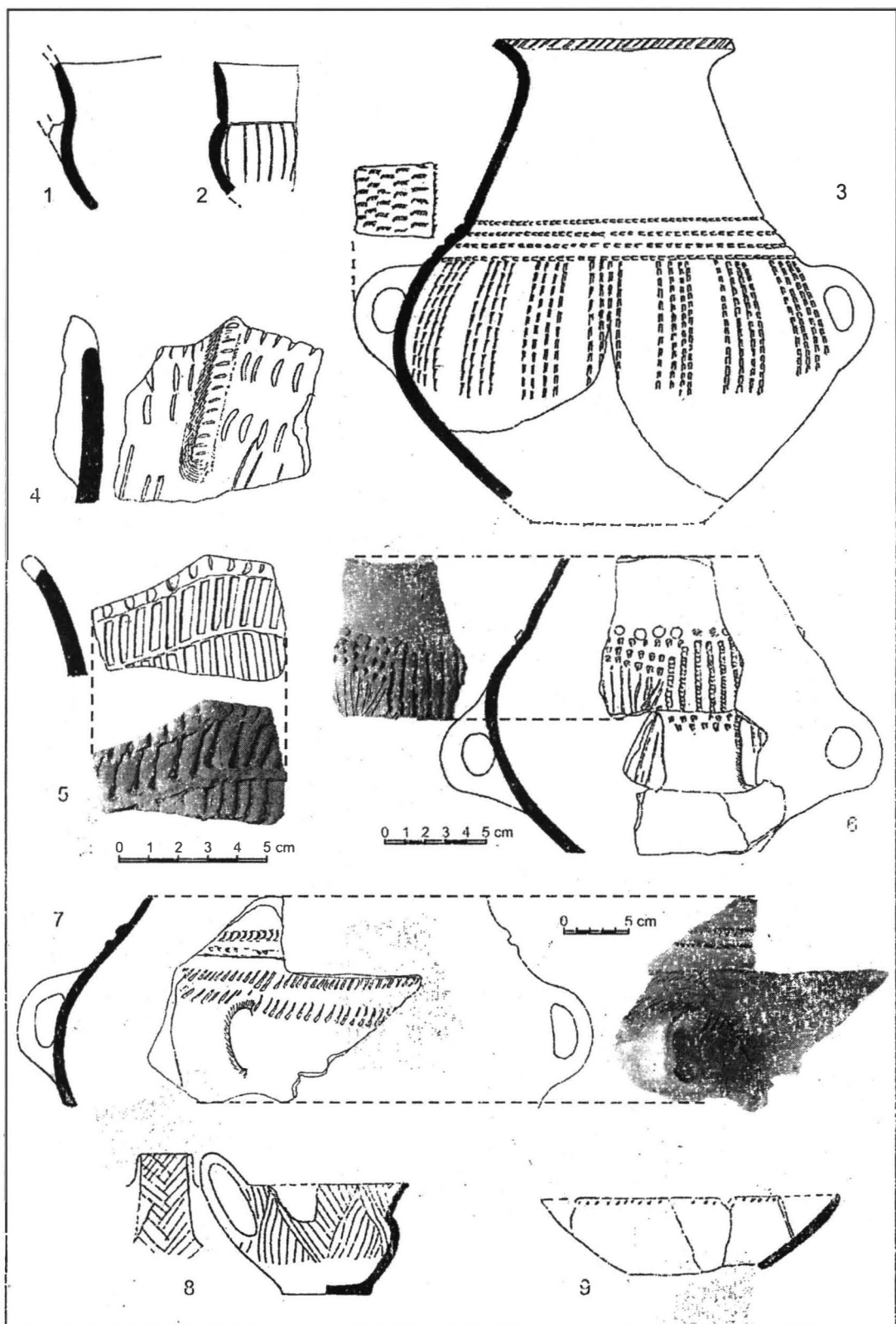

Fig. 63. Cultura Coșofeni: nivel f

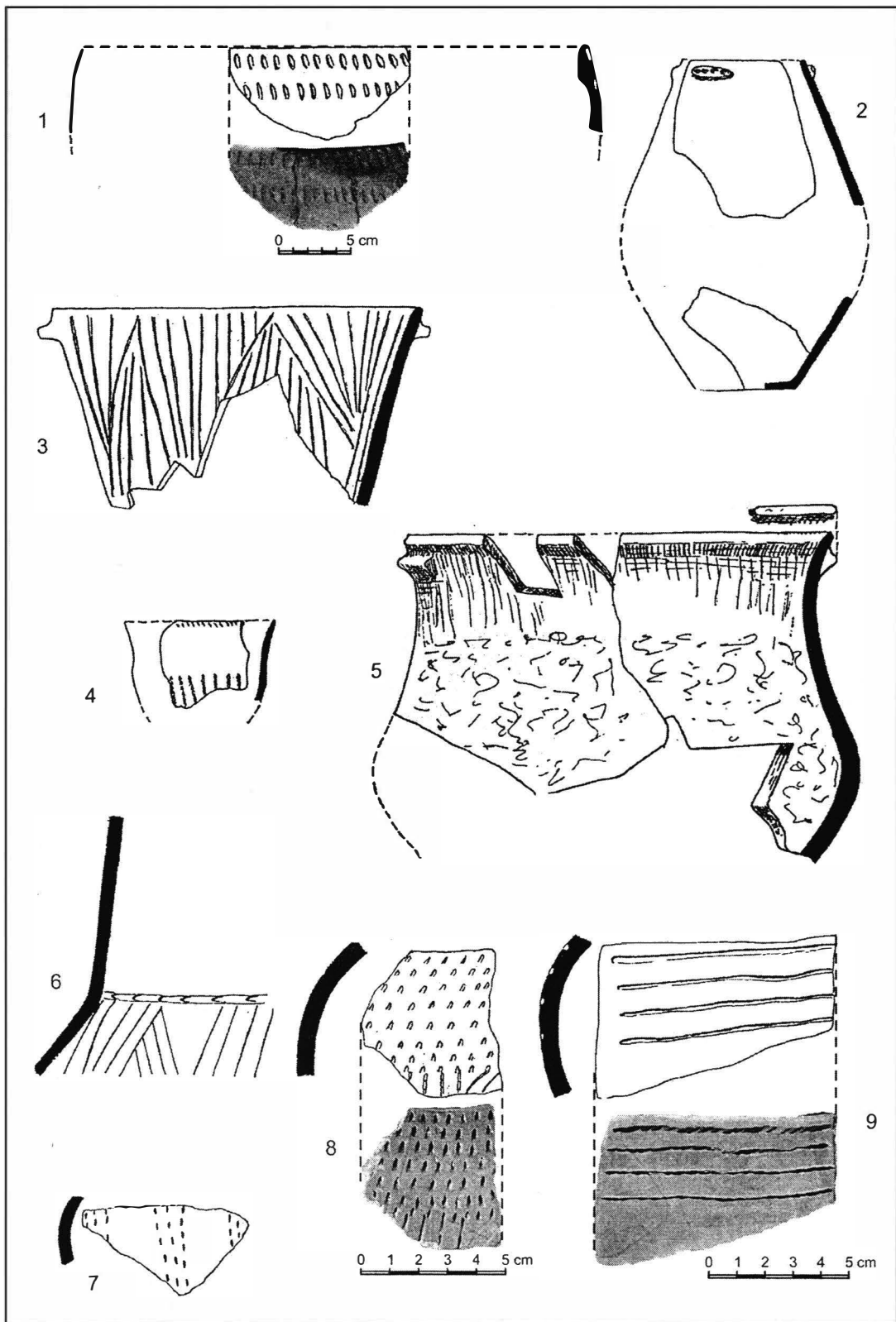

Fig. 64. Cultura Coțofeni: nivel f

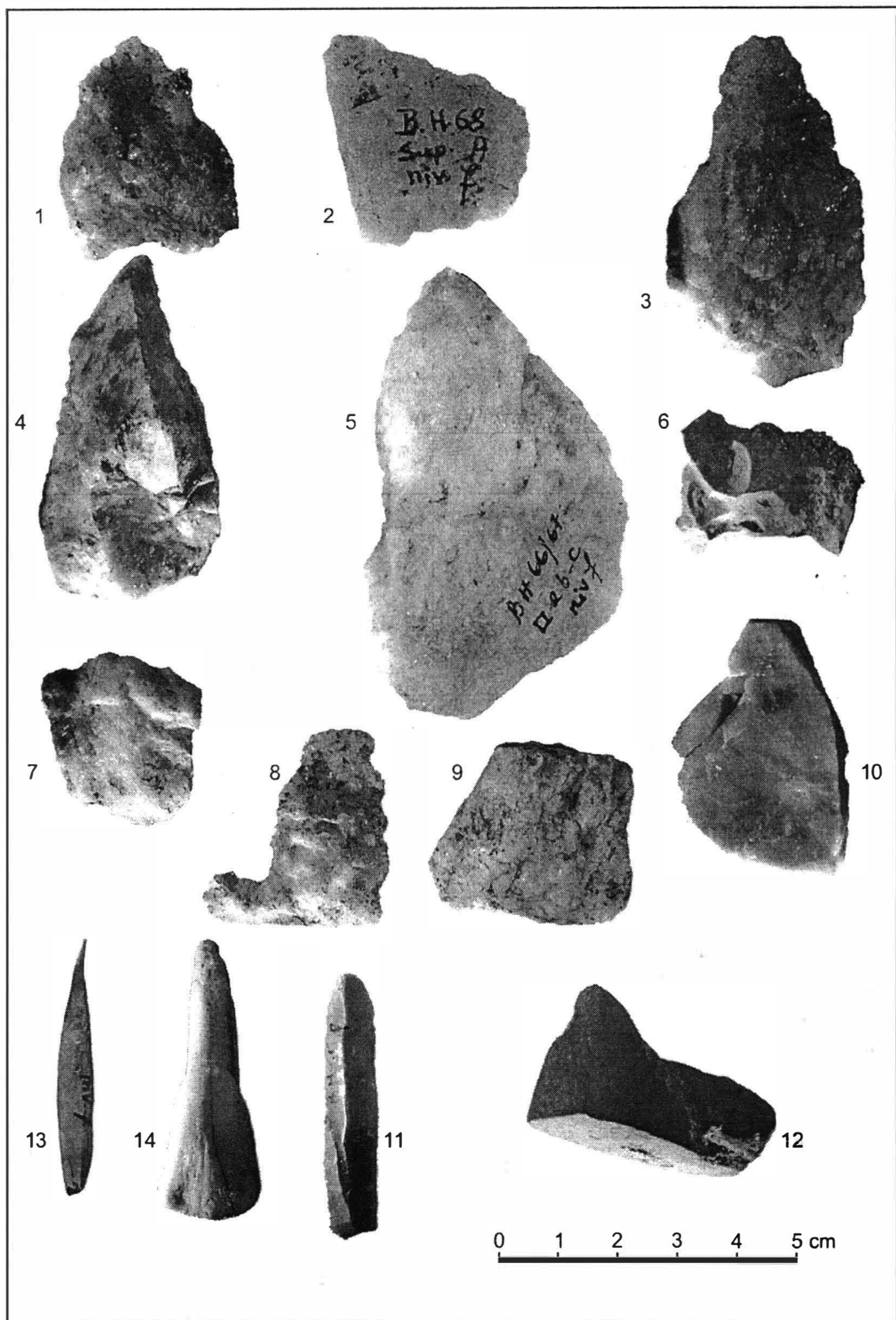

Fig. 65. 1-10 - așchii de cuarț; 11 - lamă de silex; 12 - lustruitor din piatră; 13-14 - dinți de os.
- Material din niv. f

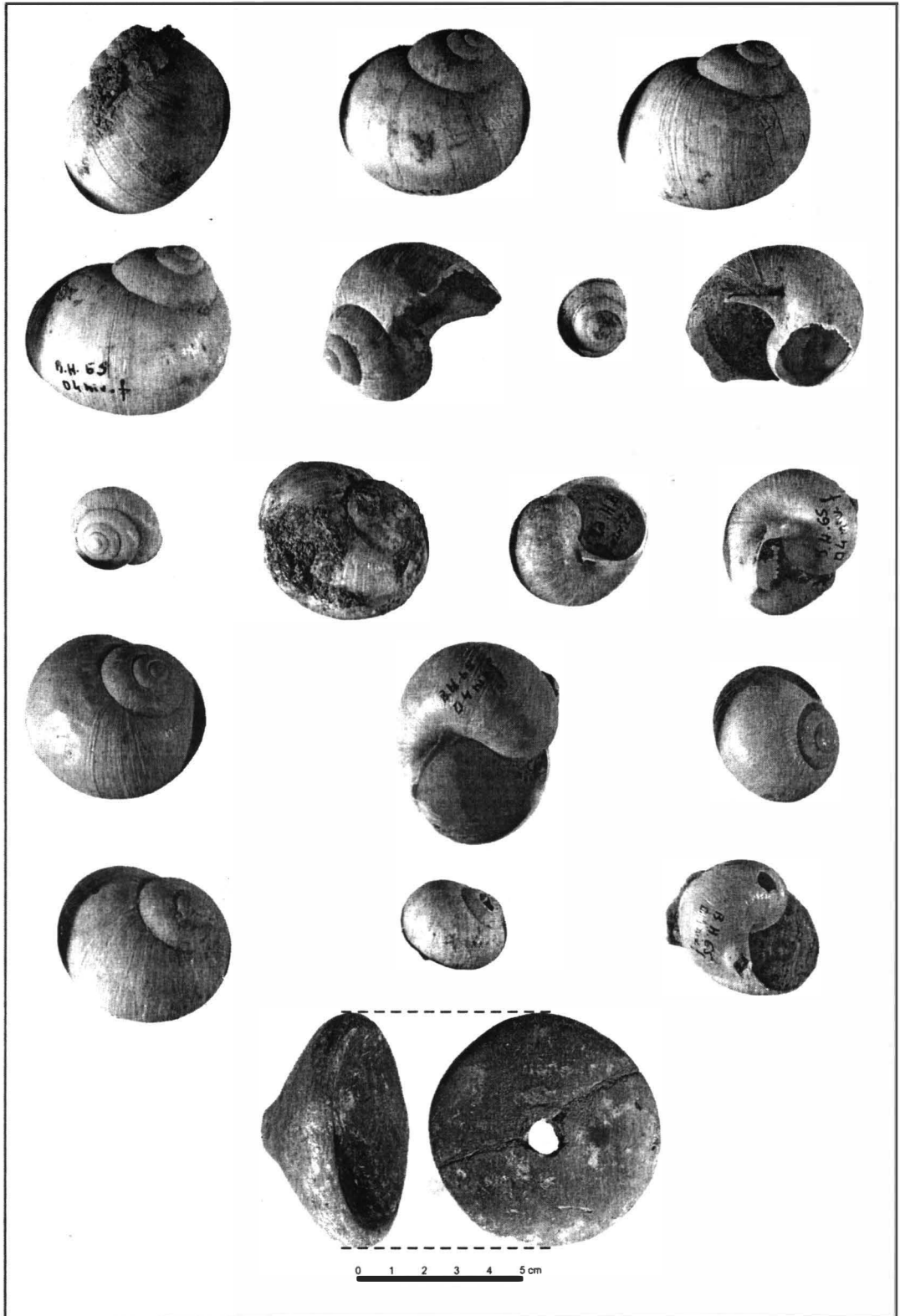

Fig. 66. Melci și fusaiolă din niv. f

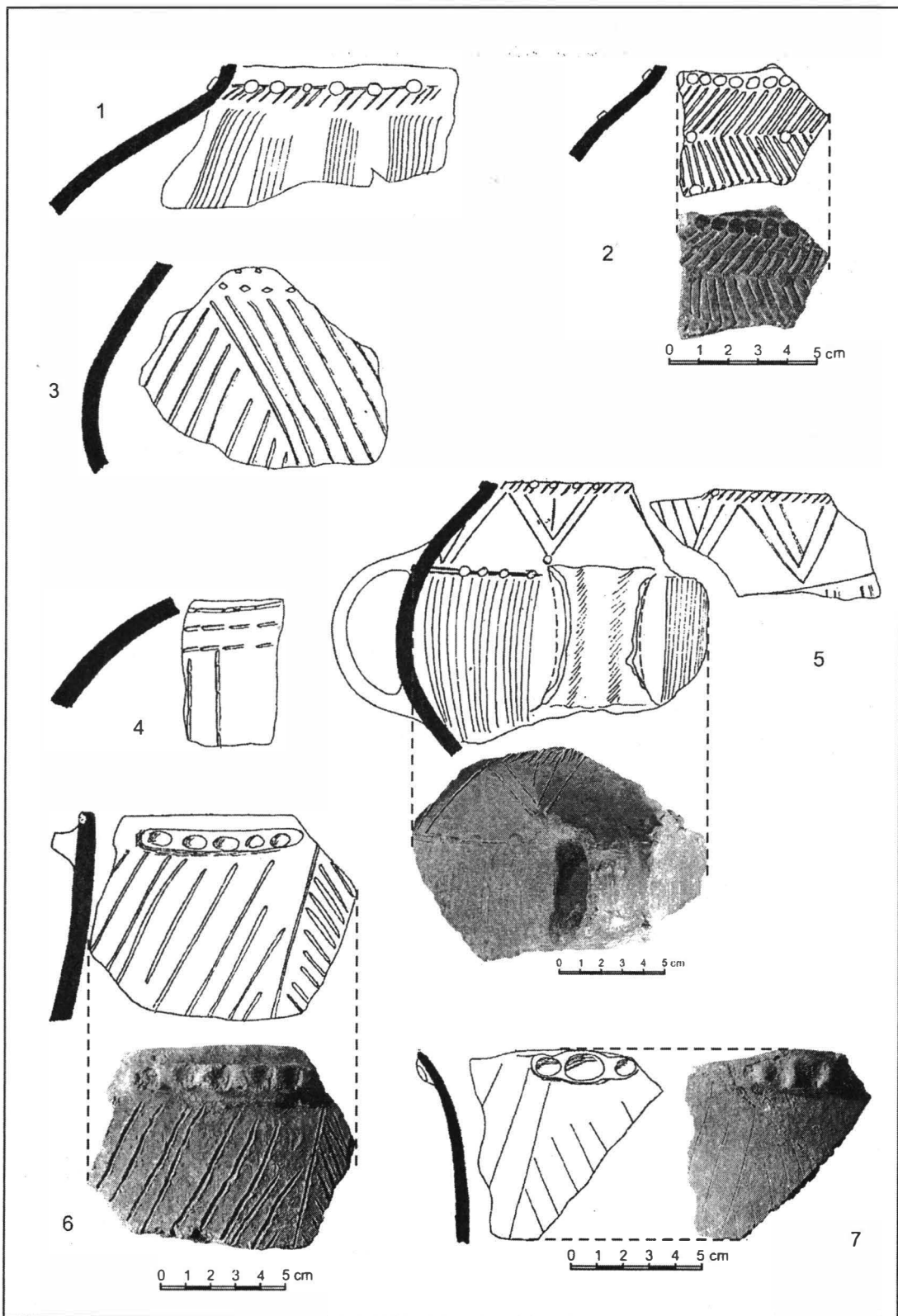

Fig. 67. Cultura Coțofeni: 1-6 - nivel f; 7 - nivel g

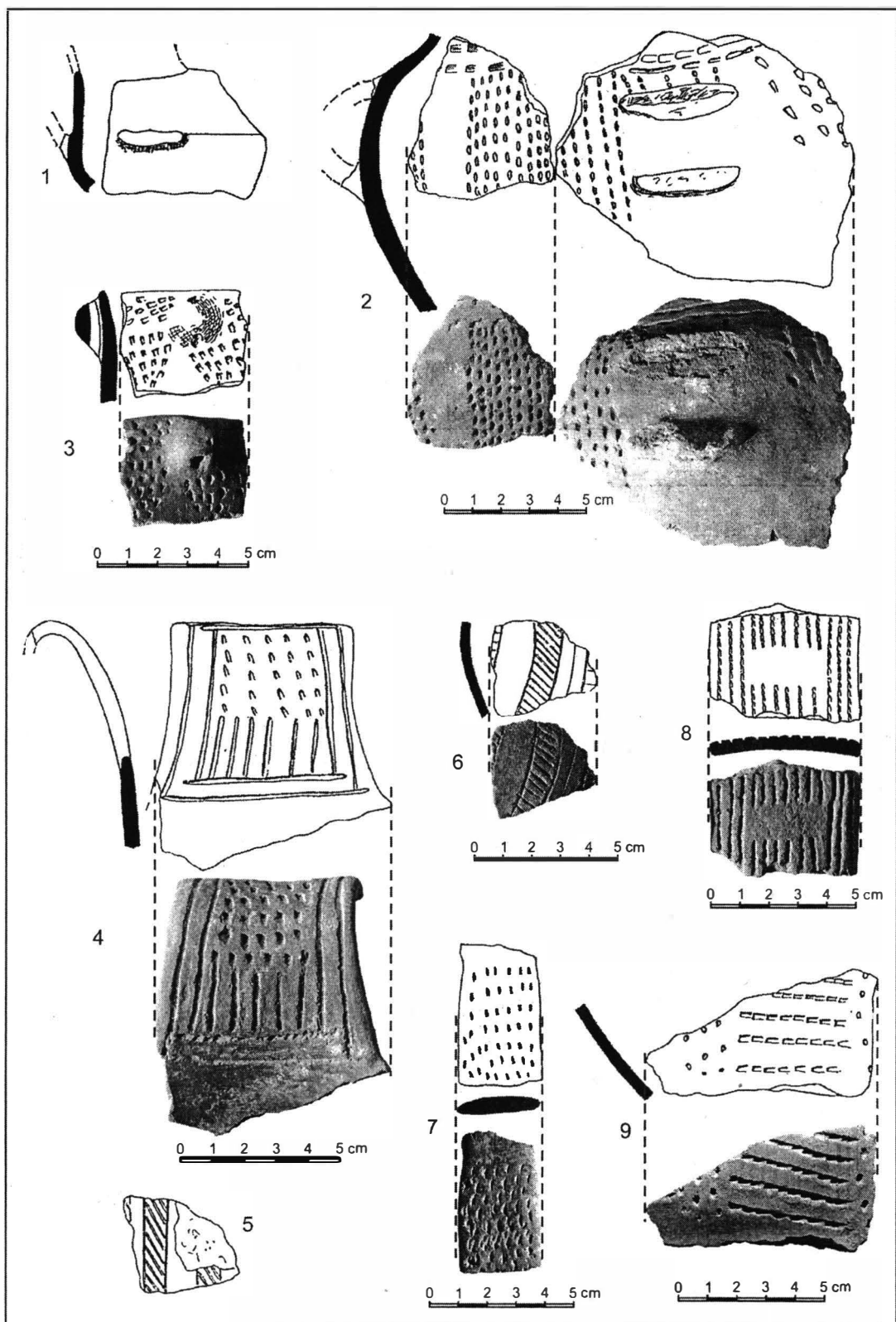

Fig. 68. Cultura Coțofeni: nivel g: 2, 4 - niv. f-g

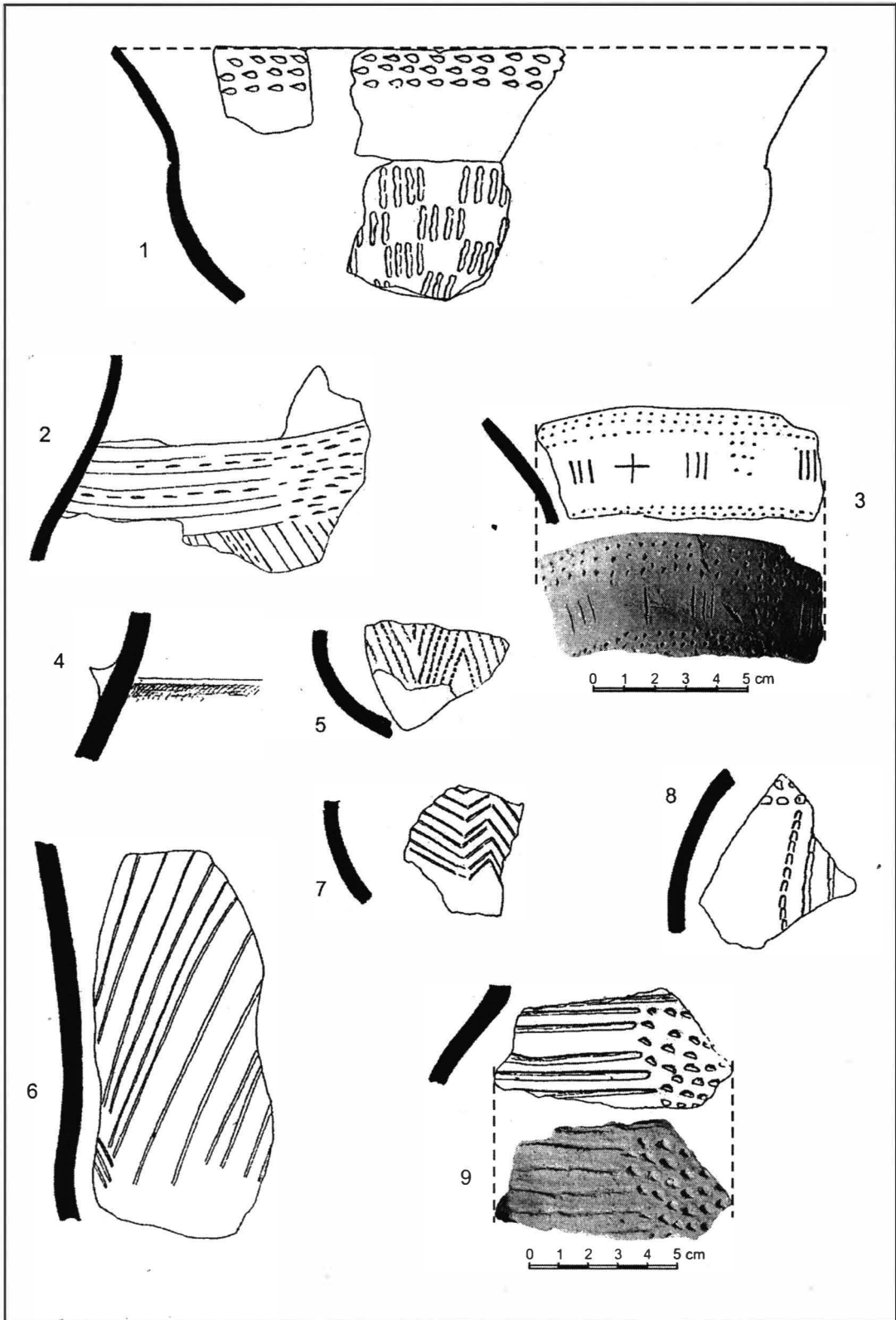

Fig. 69. Cultura Coțofeni: nivel g

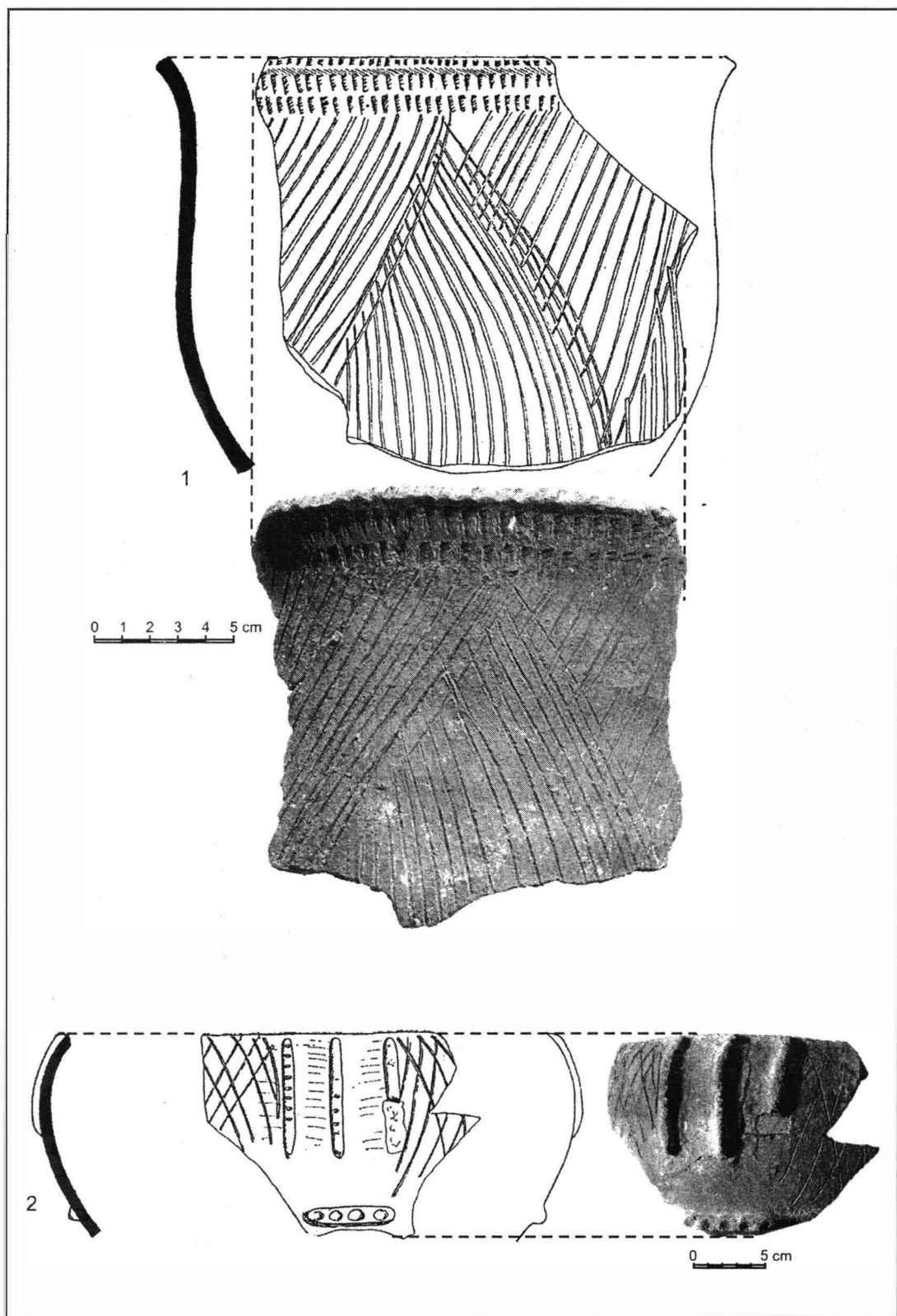

Fig. 70. Cultura Coțofeni: nivel g

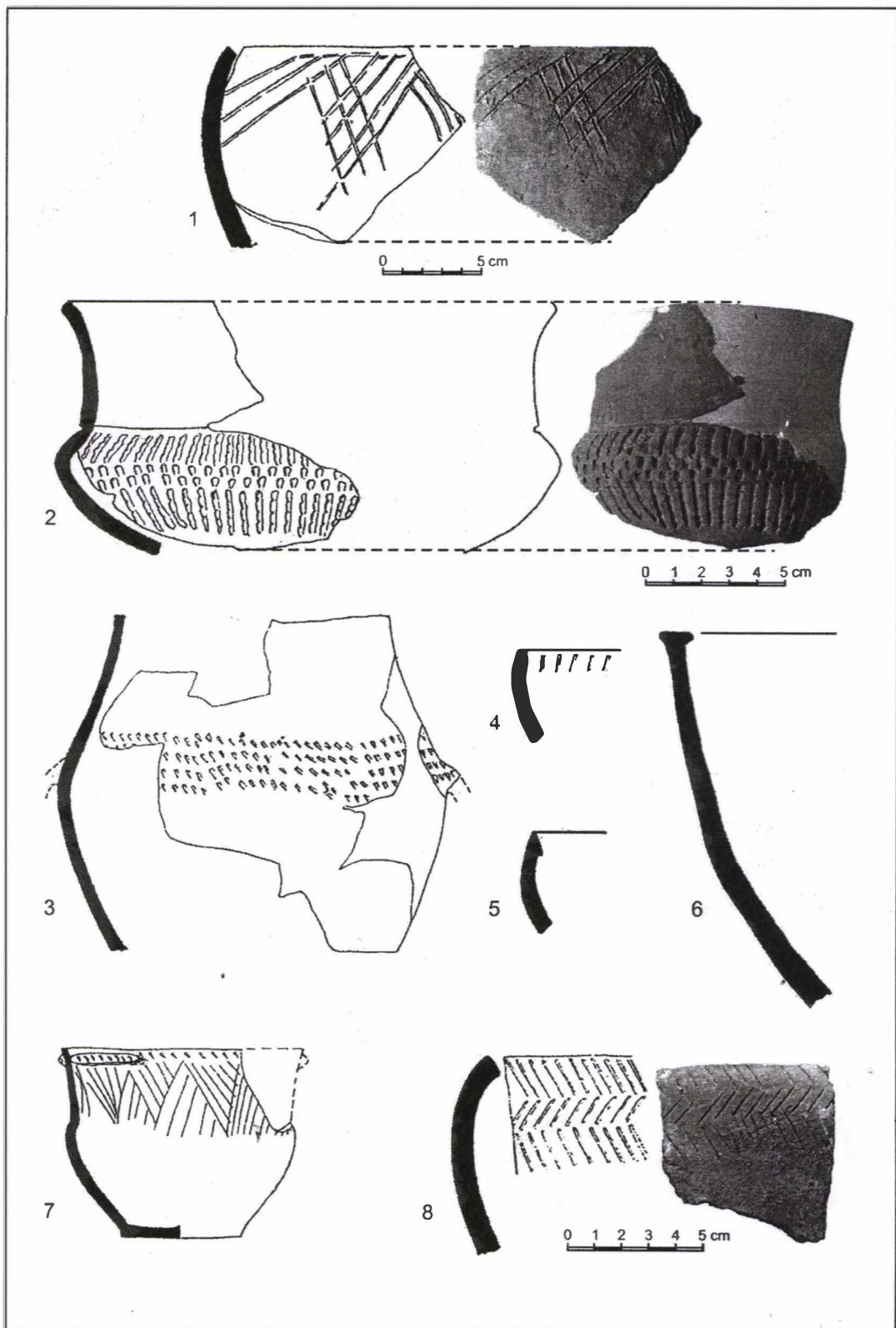

Fig. 71. Cultura Coțofeni: 1 - nivel g; 2 - nivel f-g; 3-7 - nivel h₁; 8 - nivel h_{1,3}

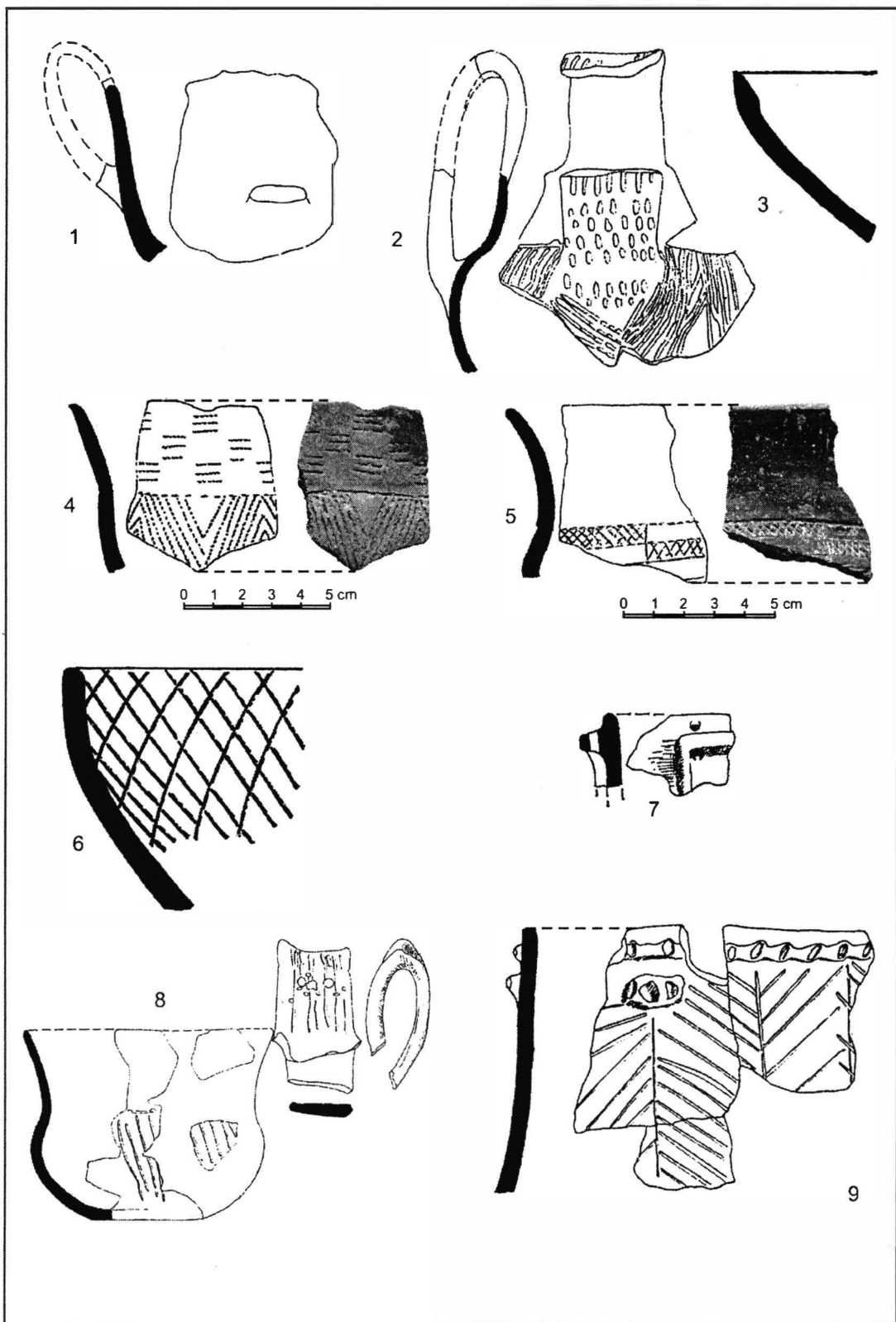

Fig. 72. Cultura Coțofeni: 1-7, 9 - nivel h_1 ; 8 - nivel $h_{2,3}$

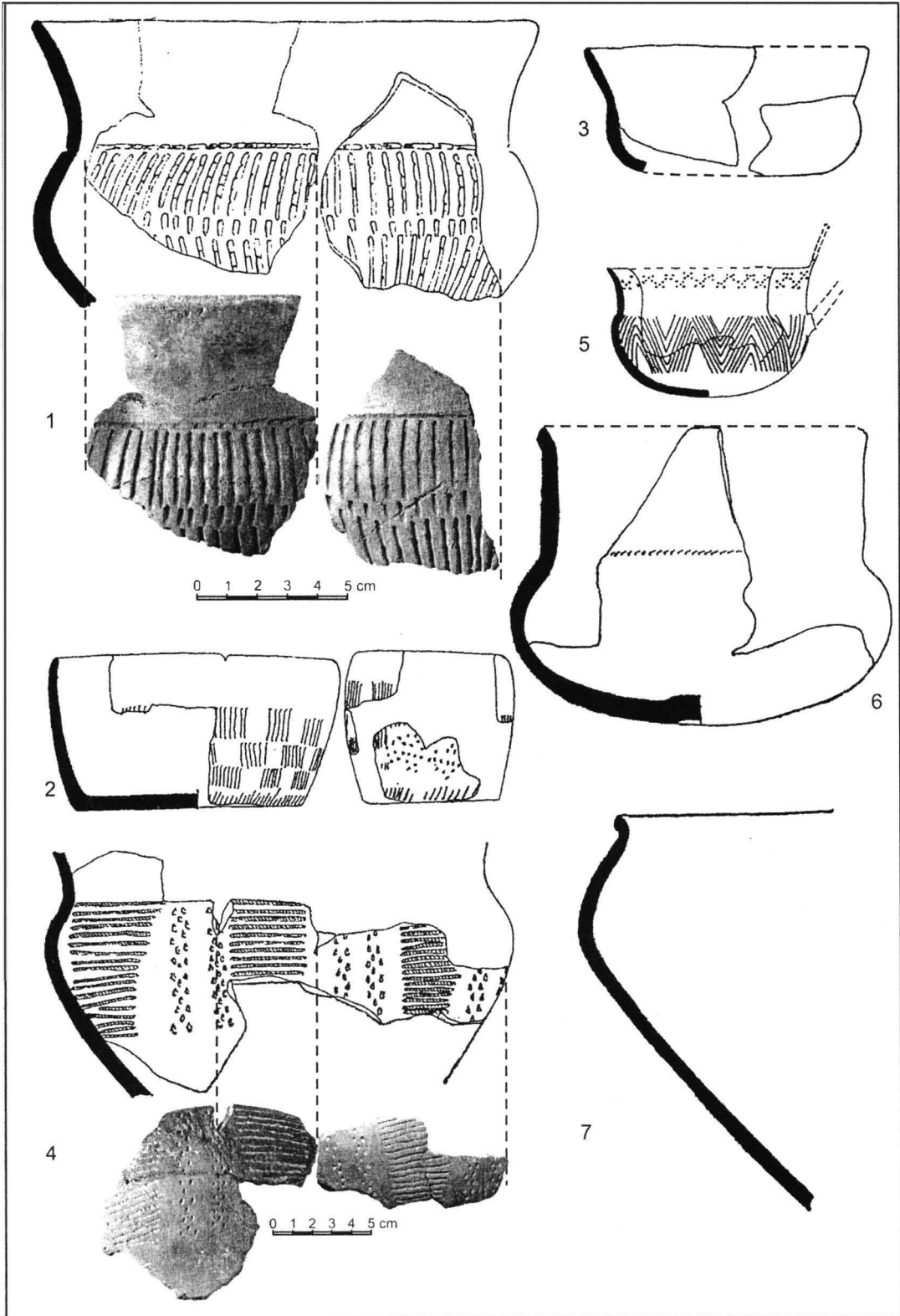

Fig. 73. Cultura Coțofeni: 1 - nivel h_1 ; 2 - nivel h_3 ; 3-7 - nivel h_2 - h_3

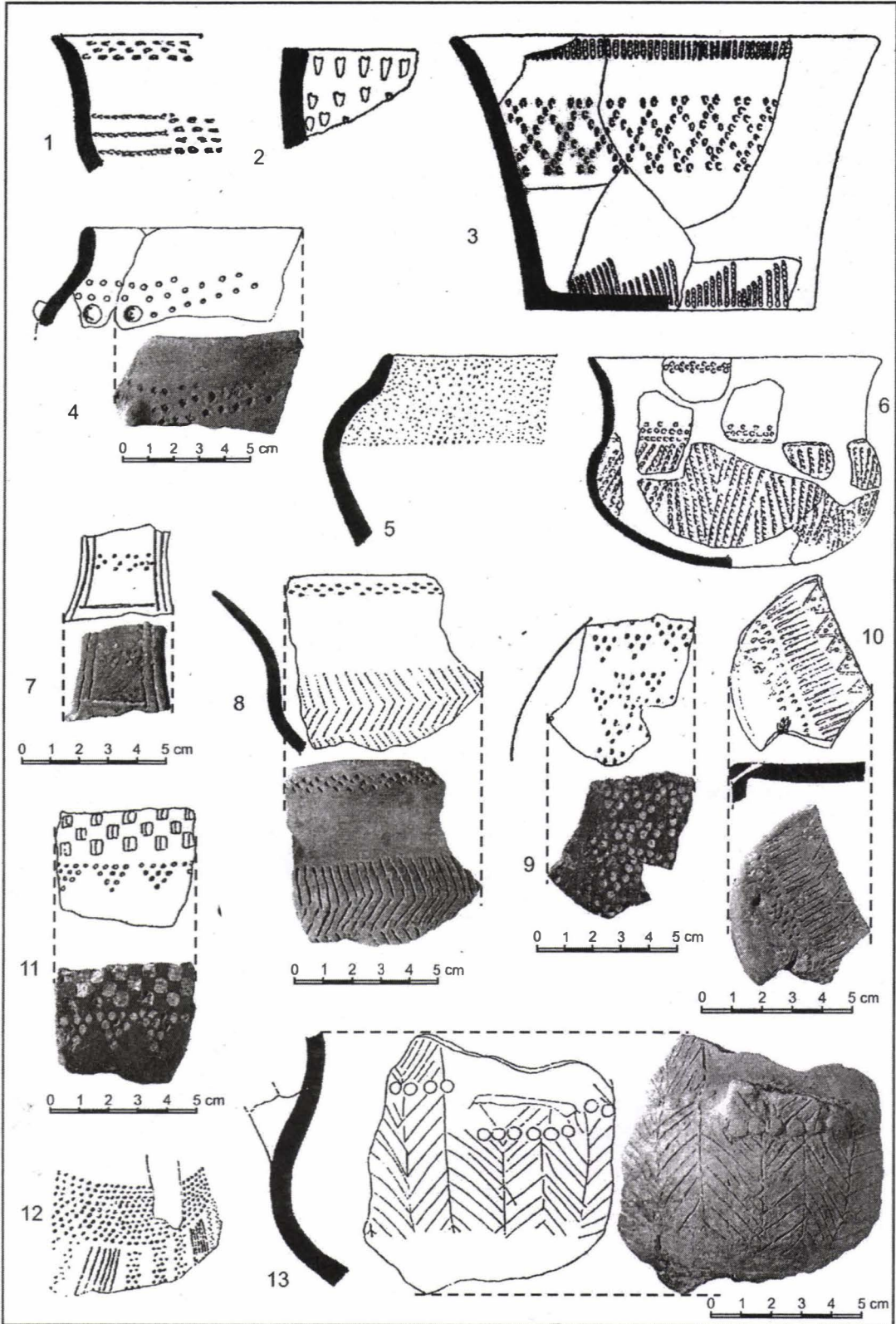

Fig. 74. Cultura Coțofeni: 1-2 - nivel h_1 ; 3 - nivel h_4 ; 4 - nivel h_4-i ; 5-13 - nivel i

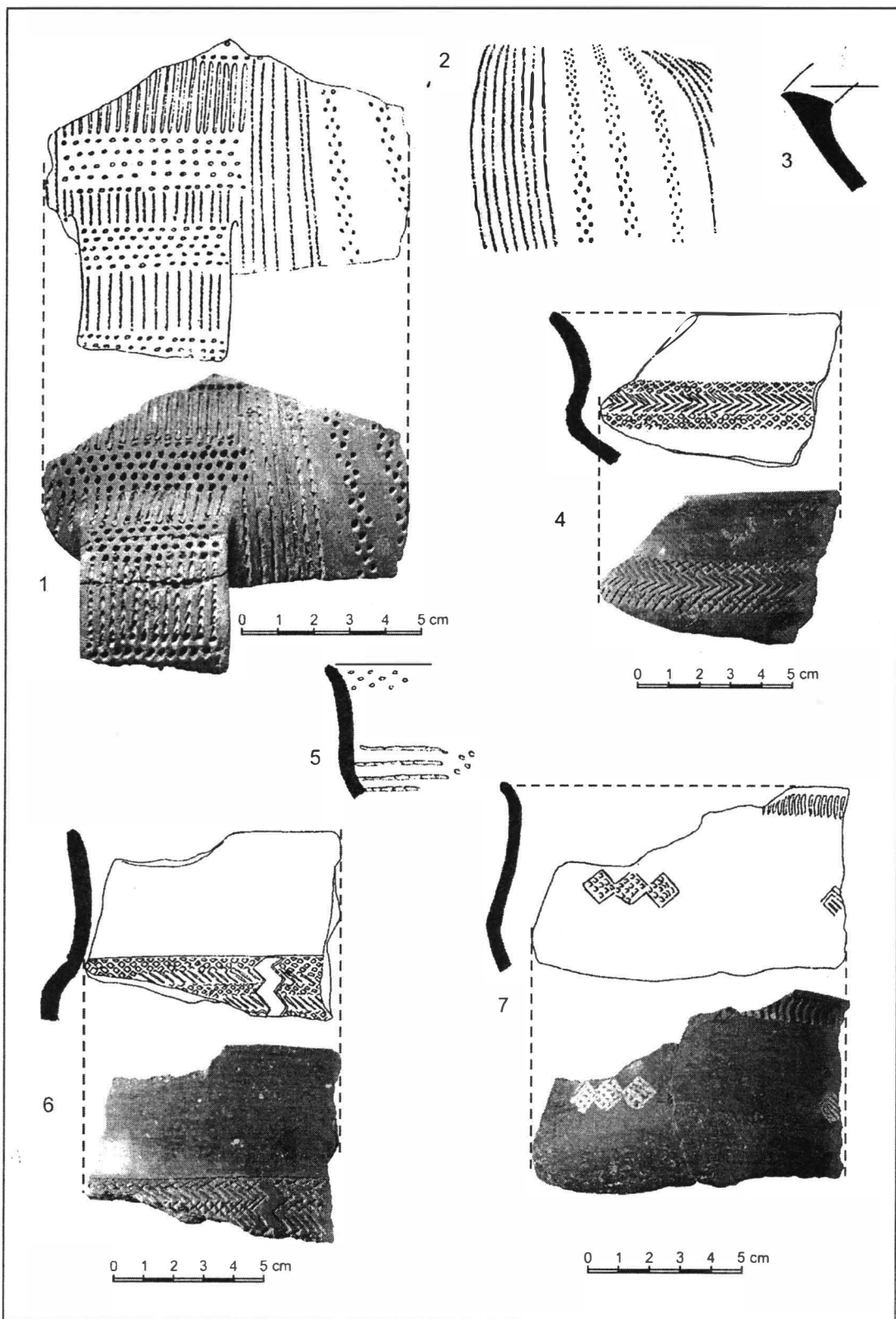

Fig. 75. Cultura Coțofeni: 1-2 - nivel i; 3-7 - nivel j

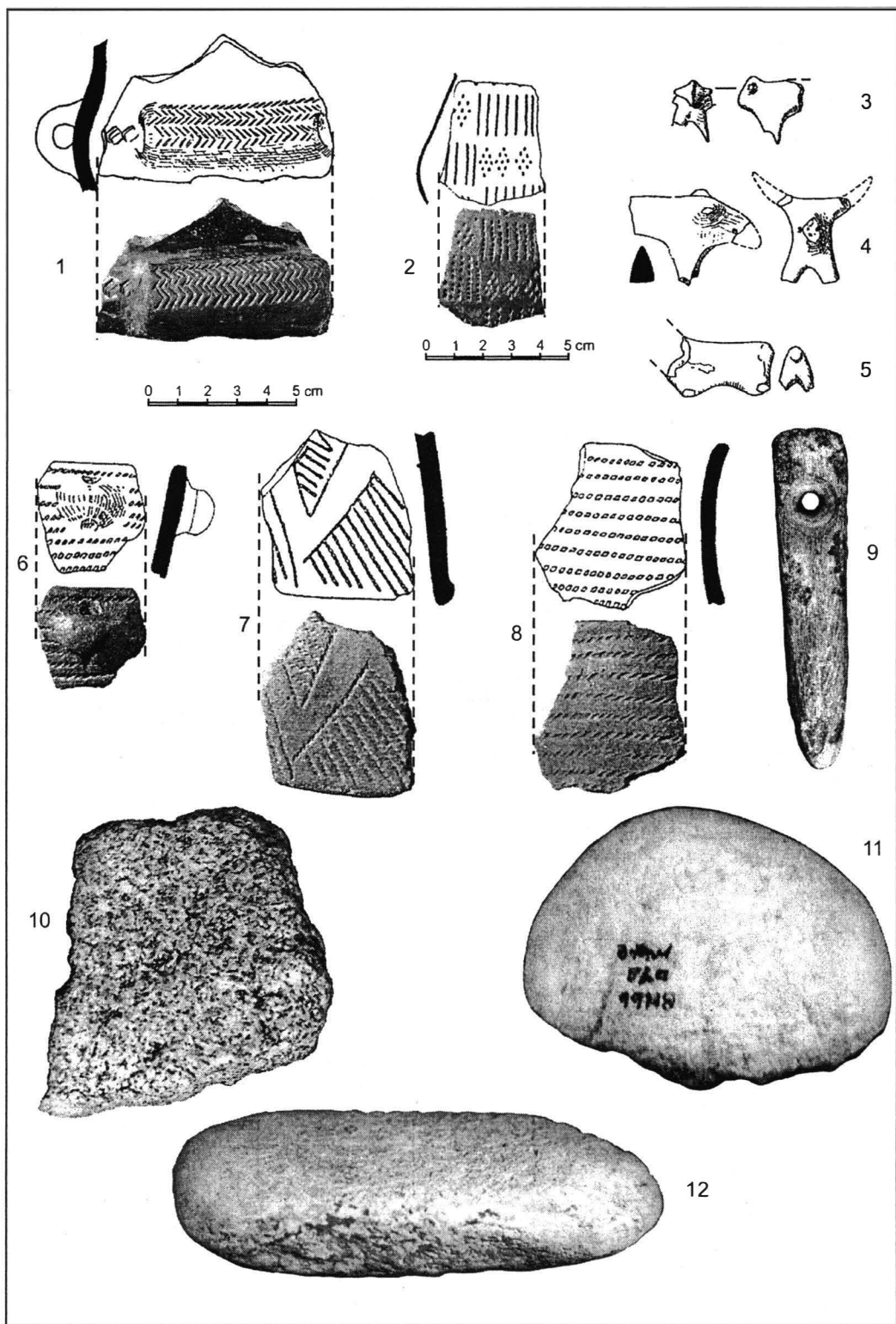

Fig. 76. Cultura Coțofeni: 1-2 - nivel i-j; 3 - nivel h4; 4 - nivel j; 5 - nivel i; 6 - nivel i-j; 7/1954 - passim.; 8 - nivel 6; 9 - miniatură din piatră; 10/1965 - frecătoare din piatră, nivel j-l; 11/1966 - nivel c; 12 - râșniță (?)

Unele probleme ale neoliticului târziu și perioadei de tranziție în lumina săpăturilor de la Băile Herculane – Peștera Hoților*

Petre Roman

Băile Herculane sunt cunoscute din literatura arheologică mai ales prin descoperirile epipaleolitice¹. S-au semnalat în același timp și resturi de locuire postpaleolitică atribuite culturilor Vinča, Tisa, Sălcuța IV, Coțofeni, epoca bronzului etc.² dar, din păcate, cercetările mai vechi n-au avut la dispoziție, pentru precizări stratigrafice, decât o mică zonă nederanjată și aceasta a oferit numai date privitoare la raportul stratigrafic Sălcuța IV - Coțofeni³.

Între 1965 – 1967, au fost întreprinse noi săpături cu scopul de a depista noi urme de locuire paleolitică și de a stratigrafia depunerile postpaleolitice. Totodată, Peștera Hoților urma să devină o stațiune de comparație pentru rezultatele obținute în Cazane, cu atât mai mult cu cât Valea Cernei este unul dintre culoarele care au permis, de-a lungul vremii, infiltrările elementelor etnoculturale, din și înspre defileul Dunării.

Suprafața dezvelită în ultimii trei ani – spre interiorul nederanjat al peșterii – însumează numai 30 m².

Între patul peșterii și nivelul de călcare actual, se află depuneri cu o grosime maximă de 3 m. Jumătatea lor inferioară, cu o grosime de 1,50 m - 1,90 m, conține 6 niveluri diferite ca structură și culoare. În primul, de jos în sus, au apărut în 1967 și sărace resturi de locuire musteriană⁴, iar penultimul a mai dat câteva piese paleolitice. Partea superioară a depunerilor, cu o grosime maximă de 1,20 m, reprezintă o succesiune de niveluri de locuire – greu de imaginat în condițiile unor așezări deschise – care aparțin neoliticului final, culturii Coțofeni, epocii bronzului, fierului și orânduirii feudale timpurii.

În rândurile de față, ne vom opri succint numai asupra locuirilor din neoliticul târziu și Coțofeni; prezentarea de ansamblu a descoperirilor urmând a face obiectul unui studiu monografic.

Stratul neolitic târziu este încadrat între o depunere sterilă și stratul Coțofeni care-l suprapune. O secțiune centrală, în continuarea vechilor săpături și prelungită înspre interiorul peșterii, ne arată cu claritate că locuirea neolitică a fost foarte intensă spre gura peșterii și din ce în ce mai slabă spre interior. Dacă, în partea centrală, stratul de cultură mai atinge încă o grosime de 0,50 m, după circa 10 m în interior, el se reduce la o bandă subțire de numai 3 cm. În legătură cu zona afectată de locuirea neolitică, nu ne scapă din vedere faptul că ea putea să progreseze lent spre interiorul peșterii și ca atare cele mai vechi niveluri de locuire să fi existat numai spre intrare. Unele observații

* Text dactilografiat și multiplicat în scria seria arheologică, Comunicări I, Craiova 1967.

¹ C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., în SCIV, VI, 1995, 1-2, p. 145; C. S. Nicolăescu-Plopșor și Eugen Comșa, în SCIV, VIII, 1957, 1-4, p. 17 și următoarele; C. S. Nicolăescu-Plopșor și Al. Păunescu, în SCIV, XII, 1961, 2, p. 203 – 213; vezi și Materiale, III, p. 51 – 53.

² C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., în SCIV, VI, 1955, 1 -2, p. 142; *idem*, în Materiale, III, p. 53, 56; Eugen Comșa, în SCIV, 16, 1965, 3, p. 550 – 551.

³ C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., în Materiale, III, p. 54.

⁴ Se confirmă în acest fel o ipoteză mai veche (v. C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., în SCIV, VI, 1955, 1-2, p. 146).

sunt însă de natură să ne indice totuși limita maximă a zonei folosite de primii locuitori postpaleolitici din Peștera Hoților. Este vorba anume de faptul că aceștia au procedat la o ardere intensă a viitoarei zone locuibile din care a rezultat un strat protector și izolant contra umidității. Această ardere va fi servit poate și unui scop de „purificare”. Numai peste acest strat protector s-au găsit vetrele primelor manifestări de viață postpaleolitică. Se adaugă și constatarea că materialele recoltate anterior nu lasă nici o posibilitate de a fi atribuite unor niveluri cronologice mai vechi decât cele delimitate de noi în zona nederanjată. În momentul în care, în etapele ulterioare, locuirea neolitică a depășit zona arsă intenționat, nivelul de călcare a fost amenajat, bătătorit, uneori lipit cu humă, după care s-au construit noi vetre.

În cadrul stratului neolitic s-au separat, fără nici o dificultate, cinci niveluri continue – care ocupă suprafețe mai mari – și alte cinci cu o extindere mai mică sau reprezentând subdiviziuni ale primelor. Extinderea locuirii peste zona incendiată s-a făcut începând cu al treilea nivel de locuire (c_1), iar ultimul nivel (e_2), prin aspectul sub care se prezintă (o masă neobișnuită de arsură, cărbune și cenușă ; trecerea prin foc a întregului inventar arheologic), are o semnificație aparte.

Stratul Coțofeni suprapune direct ultimul nivel neolitic și atinge în partea centrală a peșterii, o grosime de 0,70 m. În continuare, spre interiorul peșterii, se subțiază și după numai 10 m, se reduce la 0,40 m. Și acest strat conține mai multe niveluri: 16 ocupă zone mai mari iar alte 2 – 3 zone foarte restrânse. Ca și în cazul locuirii neolitice, se constată o extindere treptată spre fundul peșterii. “Capacul” stratului Coțofeni nu este peste tot același; în partea centrală este suprapus de nivelul de călcare actual, iar spre fund de niveluri feudale, hallstattiene sau din epoca bronzului.

Nivelurile de locuire, neolitice și Coțofeni, prezintă, în toate cazurile, vetre de foc aflate la distanță de cca 2 m una de alta. Vetrele de „vară” au avut foc direct pe nivelul de călcare, cele din «iarnă» erau construite din humă cu adaus, în unele cazuri, de pietre sau fragmente ceramice. În jurul lor s-au delimitat găuri de pari folosiți pentru lavițe. În unele cazuri pare a fi vorba și de existența unor „baldachine” protectoare contra căderilor de piatră din tavanul sau pereții peșterii. În acest caz însă, gropile de pari au diametrul de cca. 0,20 m.

Din stratul neolitic provin destul de numeroase rășnițe, oase de animale domestice, oase de pește, ceramică, câteva piese de silex și scule de aramă. Stratul Coțofeni a dat o mai mare cantitate de oase de animale, melci, ceramică sau piese de aramă. În ambele cazuri, întregul proces tehnologic al fabricării uneltelor de metal, de la materia primă și până la piesele finite, s-a realizat pe loc.

Pentru a reduce la maximum posibilitatea de amestec a resturilor arheologice, avem în vedere, în special, materialele culese din zona centrală, iar cele din zonele laterale – unde posibilitatea deranjamentelor prin ”măturarea” nivelurilor de călcare nu se exclude – numai pe acelea care fac corp comun cu obiecte din depuneri centrale.

Din punct de vedere cultural, întregul strat de cultură neolitic aparține unei singure culturi de aspect hibrid. Această constatare exclude de la început – faptele fiind prea evidente pentru a mai necesita o demonstrație – existența unor locuiri independente Vinča și Tisa, „cu precizări” foarte recente de Tiszapolgár⁵.

⁵ Ida Bognár – Kutzián, *Probleme der mittleren Kupferzeit im Karpatenbecken*, Symposium über dem Lengyel – Komplex und die benachbarten Kulturen, Nitra, 1967, p. 21.

Din păcate, nu putem ilustra acum, în aceste condiții, conținutul culturii materiale, așa încât ne mărginim la enumerarea unor caractere semnificative :

1. Deși în succesiunea nivelurilor se observă clar o evoluție rapidă a culturii materiale, observațiile de teren și studiul materialelor arheologice ne arată că, la Herculane, avem de a face numai cu două comunități etnoculturale (una neolitică târzie și alta Coțofeni). Fenomenul ni se pare explicabil în condițiile marilor frământări de la sfârșitul neoliticului și începutul epocii de bronz.

2. Perioada în cursul căreia a avut loc această evoluție pare a nu fi de lungă durată.

3. Nu există nici o legătură evolutiv-culturală între stratul neolitic și Coțofeni.

4. Primele două niveluri de locuire neolitică (a și b) prin conținutul resturilor materiale, documentează cultura Sălcuța în formă mai „pură”, la un nivel cronologic cel mai devreme Sălcuța III finală, dar în care se sesizează contacte cu elemente străine.

5. În nivelurile următoare ale stratului neolitic ($c_1 - e_2$) formele de vase Sălcuța evoluat se mențin, dar tipurile „clasice” dispar pe parcurs. Spre exemplificare, menționăm străchinile sau castroanele sălcuțene pe care le întâlnim, în toate variantele cunoscute, în nivelurile a, b, c_1 , $c_{2a} - b$, d ca apoi să dispară complet. În schimb, își fac apariția forme noi străine culturii Sălcuța – și încă din nivelul al treilea – cum ar fi „oala de lapte” (Milchtopf) așa de caracteristică pentru cultura Bodrogkeresztúr. Din ultimile trei niveluri remarcăm castronul cu fundul semisferic și marginea evazată, formă comună unei arii geografice mai largi.

6. Documentarea actuală ne arată că, nivelurilor neolitice de la c_1 până la e_2 le este caracteristică o toartă tipică care se fixează pe vas, în special la bază, prin apăsare.

7. Pe lângă tehnica și motivistica ornamentală sălcuțeană (lustruirea metalică, barbotina, canelura, pictura cu roșu, alb și aparent grafit, impresiunile) întâlnim, începând – sigur – din nivelul al treilea (c_1), o tehnică și motivistică total străine acestei culturi (împunsăturile succesive – Furchenstich – meandre, romburi, triunghiuri etc).

8. În cadrul stratului Coțofeni se poate urmări o evoluție clară a culturii materiale pe parcursul a patru etape mai importante. În prima etapă – documentată prin mai multe niveluri ($e_1 - v_{II}$) – menționăm lipsa totală a tehnicii împunsăturilor succesive. Predomină impresiunile și inciziile. În etapa a II- a (nivelurile f și g) întâlnim – în formă rudimentară – tehnica împunsăturilor succesive și elemente Kostolac. A treia etapă reprezintă o simbioză pe care o întâlnim în întregul Banat. Ultima etapă este o continuare a celei de a treia – în forme degenerate – și înregistrăm și primele infiltrări vučedoliene. Această ultimă etapă este sugestiv ilustrată și prin așezarea și necropola tumulară de la Moldova Veche⁶.

*
* *

Pentru resturile primelor două niveluri neolitice (a, b) de la Herculane, ca și pentru întreaga componență sălcuțeană de aici, găsim corespondențe identice în întreaga arie a culturii Sălcuța din Oltenia sau în grupa Bubanj Hum de pe valea Moravei. La Herculane primele două niveluri reprezintă o perioadă de timp foarte scurtă, cu

⁶ Pe înălțimea ”Humca” din ostrovul de la Moldova Veche, se găsește o așezare Coțofeni (variantea bănațeană) cu două niveluri, în care apar și destul de numeroase resturi Vučedol. Pe același ostrov s-au depistat mai mulți tumuli. Unul dintre ei, singurul săpat din această epocă, avea de jur împrejur un cerc de piatră, iar la mijloc, sub o grupare de piatră de formă aproximativ rotundă, un momânt de incineratie cu vase Coțofeni și Vučedol.

materiale nu prea numeroase dar caracteristice și sunt urmate de niveluri în care apare un element important de sincronizare și anume: toarta prinsă de vas prin apăsare. Ori, acest element, ca și altele de altfel, ne fac să raportăm nivelurile noastre $c_1 - e_2$ la faza Sălcuța III. O sincronizare mecanică a întregului strat Sălcuța IV - de la Sălcuța - cu toate nivelurile menționate de la Herculane s-ar putea dovedi greșită. Același lucru s-ar putea spune și despre paralelismul Herculane ($c_1 - e_2$) cu Bubanj Hum Ib - II, în care, cum o dovedesc descoperirile de la Hissar⁷ apare tipul de toartă cu baza lățită.

Cele mai apropiate analogii pentru descoperirile de la Herculane le găsim la Ostrovul Corbului⁸, Ostrovul Banului⁹ și peștera Românești¹⁰.

Dacă avem în vedere tipul de toartă amintit și alte câteva forme de vase (străchinile cu gura evazată; oalele cu gât scurt, drept sau evazat și corp bombat; pictura cu culoare roșie, albă și aparent grafit), analogiile se pot lărgi, cuprinzând o arie întinsă pe teritoriul României. În același timp, nu putem să nu avem în vedere deosebirile sau raportarea analogiilor numai la anumite niveluri neolitice de la Herculane.

De la Pecica - Șanțul Mare¹¹ avem la dispoziție un bogat și reprezentativ material ceramic la care toarta, prinsă de vas prin apăsare, joacă un rol important - funcțional și în unele cazuri, ornamental. Și aici, ca și la Herculane, componenta sălcuțeană este evidentă, mai ales în cazul vaselor cu două toarte sau a celor cu umăr proeminent, canelat vertical sau oblic. Și la Pecica sesizăm un fond Bodrogkeresztúr. Legătura cu Herculane se face prin majoritatea elementelor dar subliniem absența totală, la Pecica, a bogatei motivistici ornamentale de la Herculane, inclusiv a tehnicii împunsăturilor succesive. Tipologia formelor ne obligă, la nivelul documentării actuale, să acceptăm un paralism numai între nivelurile neolitice mai târzii de la Herculane (respectiv $e_{1a-c} - e_2$) și Pecica - Șanțul Mare.

Încă mai de mult, D. Berciu și I. Berciu¹² semnalau prezența, în toate așezările cu ceramică pictată vest-dacică, a unor fragmente de vase prevăzute cu toarte lățite la bază. Ulterior, D. Berciu¹³ va preciza că este vorba de „fazele ulterioare” ceramicii pictate de tip Petrești și că aceste toarte aparțin unei faze Petrești contemporană cu Sălcuța IV. Importante precizări de ordin stratigrafic în această problemă ne dezvăluie cercetările lui N. Vlăsa în două zone transilvănene¹⁴. La Cuci (raion Luduș, regiunea Mureș)

⁷ I. Todorović, *Die Grabung Hissar und ihre Verhältnisse zum Anaolithikum*, in *Archaeologia Jugoslavica*, IV, 1963, pl. I - III.

⁸ V. D. Berciu, *Catalogul muzeului arheologic din Tr. Severin*, în *Materiale*, I, pl. V A, 19 -20. La Ostrovul Corbului apare atât toarta tipică Sălcuța IV cât și motivele ornamentale de la Herculane, realizate uneori prin tehnica împunsăturilor succesive.

⁹ Săpături efectuate în 1966 de către colectivul arheologic de la Porțile de Fier.

¹⁰ La Românești au efectuat săpături Marius Moga (v. *Studii*, 2, 1949, I, p. 97) și mai apoi, FI. Mogoșanu și I. Stratan (cf. *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 335). De aici provin resturi Tiszapolgár și Coțofeni - varianta transilvăneană. Câteva fragmente ceramice, a căror poziție stratigrafică nu ne este cunoscută, rețin, în mod deosebit, atenția prin ornamentarea lor identică cu cea de la Herculane (inclusiv tehnica Furchenstich sau toartele prinse de vas prin apăsare).

¹¹ Materialele - aflate în muzeul din Arad - au fost studiate de noi prin amabilitatea colegului E. Dörmer.

¹² Cf. D. Berciu și I. Berciu, *Cercetări și săpături arheologice în județele Turda și Alba*, în *Apulum*, II, 1943 - 1945, p. 57 și fig. 44/2, 5-6, 10 - 12 ; 48/1-4.

¹³ În *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina ultimelor cercetări*, p. 319 - 320.

¹⁴ N. Vlăsa, *Asupra unor probleme ale neoliticului final și începutul epocii bronzului în Transilvania* (manuscris), v. și *Revista Muzeelor*, II, 1965, nr. Special, p. 117.

stratul cu toarte prinse de vas prin apăsare ar suprapune un bordei cu resturi de tip Petrești mai evaluate în care motivele decorative sunt asemănătoare celor din faza Cucuteni B. Pe această bază, N. Vlăsa a încadrat descoperirile similare din peștera „Dâmbul Colibii II” (raion Beiuș regiunea Crișana) într-o etapă post Petrești și pre Schneckenberg, pe durata afectată, în Transilvania, de cultura Coțofeni timpurie. Tot N. Vlăsa¹⁵ ne informează că, în peștera Binder din Cheile Turzii, stratul cu pictură Petrești este suprapus de un nivel cu toarte lățite la bază care, la rândul său, este acoperit de un nivel Coțofeni.

Cel mai bogat și reprezentativ material arheologic din Transilvania pentru acest orizont cultural și cronologic provine tot din Cheile Turzii și se află la muzeul din Alba-Iulia¹⁶. Remarcăm de aici străchinile cu gura larg evazată, umăr proeminent; castroanele adânci; oalele cu marginea dreaptă sau răsfrântă; vasele dreptunghiulare cu patru picioare; vasele de mari dimensiuni. Tortițele sau toartele, prinse de vase prin apăsare la unul sau ambele capete, sunt dispuse pe margine, gât, umăr sau pe partea inferioară – în cazul vaselor mari -, atât în poziție verticală cât și orizontală. Pe același vas se găsesc două, patru sau opt asemenea toarte cu rol funcțional sau ornamental. Ornamentația este săracă: caneluri oblice, pictură ce dă impresia de grafit dar, de cele mai multe ori, este vorba în realitate de culoare albă aplicată peste fondul lustruit al vasului. În două cazuri semnalăm prezența unei motivistici meandroide realizată prin incizii combinate cu împunsături succesive. Și în Cheile Turzii este vizibilă o puternică influență subcarpatică și un fond Bodrogkeresztúr, dar principalele elemente componente sunt expresia unui fond local. Ceramica transilvăneană aici menționată își găsește bune analogii la Pecica – Șanțul Mare și Herculane, dar ca și în primul caz, paralela se referă la ultimele niveluri neolitice de la Herculane. Se poate de asemenea consemna și un particularism specific al acesteia în raport cu Herculane și Pecica; elementele comune fiind însă identice. Particularismul se menține și în raport cu resturile Sălcuța IV de la Sălcuța.

Se conturează, așadar, cu claritate un orizont cronologic și cultural a cărui arie de răspândire se va dovedi în viitor mult mai întinsă decât descoperirile actuale o permit să se întrevadă. În acest sens, apariția unor vase de acest tip la Traian¹⁷, ni se pare deosebit de semnificativă. Este evident de pe acum însă că nu poate vorba de o cultură unitară, ci de un proces în cadrul căruia influențe diverse sunt asimilate și transpuse pe forme proprii de culturile neolitice târzii. Este cât se poate de clar, în același timp, că ne aflăm într-o epocă în care, cu toate particularitățile locale, avem de a face cu o uniformizare culturală pe mari spații geografice, determinată de anumiți factori pe care vom încerca să-i scoatem în relief mai jos. Suntem de asemenea convingși că acest proces nu are loc simultan peste tot, că între aceste grupe aparent sincrone – și în bună măsură așa a și fost – există diferențe cronologice. Am arătat doar mai sus, că descoperirile din Transilvania și cele de la Pecica – Șanțul Mare (dacă avem în vedere forme fundamentale) se sincronizează numai cu ultimile patru niveluri neolitice de la Herculane. În aceste condiții, observațiile stratigrafice de la Cuci și Peștera Binder nu sunt de natură să ne satisfacă. În aproximativ aceeași arie geografică, în afară de

¹⁵ Informații orale.

¹⁶ Mulțumim pe această cale prof. I Berciu care ne-a permis studierea lor.

¹⁷ Hortensia Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în *Materiale*, V, 1959, p. 190 și 197, fig. 7, 2 și 8.

ceramica pictată Petrești și orizontul ceramicii în discuție, există suficient de grăitoare descoperiri Bodrogkeresztúr¹⁸. Între acestea din urmă și ceramica cu toarte prinse de vas prin apăsare există afinități, dar ele nu se „contopesc”, cum se întâmplă de exemplu la Herculane, începând cu al treilea nivel (c₁). Același lucru se poate spune și despre zona Pecica de unde cunoaștem descoperiri Bodrogkeresztúr „pure”. În acest caz, se pune problema raportului cronologic pentru descoperirile Bodrogkeresztúr „pure” pe de o parte – ca să nu mai amintim pe cele Tiszapolgár târzii – și cultura Petrești și orizontul cu toarte specifice pe de altă parte. Același lucru despre raportul Bodrogkeresztúr nealterat și descoperirile de la Pecica – Șanțul Mare. Situația de la Herculane ar pleda pentru o anterioritate în Transilvania ca și la Pecica, a unui anume orizont Bodrogkeresztúr față de ceramica cu toarte specifice a celor două zone; aceasta neexcluzând apariția unei asemenea ceramică, în forme incipiente și în acel ipotetic orizont Bodrogkeresztúr și nici contemporaneitatea ceramicii cu toarte prinse de vas prin apăsare – din Transilvania – cu manifestări Bodrogkeresztúr din alte zone geografice. Problema este destul de complicată, fiind în directă legătură cu sfârșitul ceramicii pictate, tip Petrești. Ori între cultura Bodrogkeresztúr – fie ea chiar în forme incipiente sau de tranziție de la Tiszapolgár la Bodrogkeresztúr, cum pare a fi vorba la Deva - Ceangăi¹⁹ și Reci²⁰ - și Cucuteni A – B, există indicii în sensul dispariției picturii Petrești încă de la acest orizont cronologic. Pentru aceasta, ar pleda și amintitele vase de la Traian²¹, ca și unele descoperiri din raionul Odorhei²². Problema rămâne încă deschisă, dar ni se pare evidentă presiunea, spre Transilvania, a triburilor Tiszapolgár și Bodrogkeresztúr tocmai într-o vreme în care, la est de Carpați și Dunărea de Jos, avea loc penetrația primelor valuri de populații din stepele nord-pontice.

Cercul descoperirilor mai sus conturat este în strânsă legătură cu apariții mai vechi din Ungaria sud-estică de la Hódmezővásárhely – Hunyadi halom²³. Foarte recent, Ida Bognár - Kutzián a întocmit un studiu asupra descoperirilor de acest fel din Ungaria²⁴, ajungând la concluzia că, în jumătatea estică a bazinului carpatic, a avut loc o dezintegrare în grupe a culturii Bodrogkeresztúr. Pe baza descoperirilor unde apare toarta cu baza lătită, la care evident se adaugă și alte elemente specifice, cercetătoarea citată definește o grupă culturală, independentă de Bodrogkeresztúr, grupa Hunyadi. Din punct de vedere cronologic, o încadrează în limitele celei de a doua jumătăți a eneoliticului mijlociu ungar. În cimitirul de la Tiszapolgár – Basatanya influențele acestei grupe s-ar face simțite numai la mormintele cele mai târzii când apare și tehnica Furchenstich. Câtă vreme nu dispunem de întreaga ilustrație din Ungaria pusă în

¹⁸ Cf. N. Vlăsa, *Contribuții la cunoașterea culturii Bodrogkeresztúr în Transilvania*, în SCIV, XV, 1964, 3, p. 351 – 367 ; v. și Székely Zoltan, *Descoperiri din neoliticul târziu în așezarea de la Reci*, în SCIV, XV, 1964, I, p. 124 – 125 și fig. 5.

¹⁹ Octavian Floca, în SCIV, I, 1950, II, p. 220 – 224. Încă din această etapă pare a exista un strâns contact între regiunile sud și nord-carpătice.

²⁰ Székely Zoltan, *op.cit.*

²¹ Cf. și Hortensia Dumitrescu, în Dacia, N.S., V, 1961, p. 69 – 93, cu privire la idolii de aur.

²² Stefan Ferenczi (v. Revista Muzeelor, II, 1965, nr.sp., p. 417) vorbește de existența unei așezări contemporană cu ultimele etape Cucuteni B (B₂ – B₃) în care s-ar surprinde interferența Ariușd cu Tiszapolgár în evoluție spre Bodrogkeresztúr. Dacă, în cazul de față, avem de a face cu forme întârziate sau situații stratigrafice nesigure, e greu de spus.

²³ Banner János, în AÉ, 1941, p. 20 – 23 (rez. în limba italiană).

²⁴ Ida Bognár – Kutzián, *op.cit.*

discuție de cercetătoare citată, noi nu putem analiza în detaliu cele afirmate. Câteva observații se impun însă:

1. Încadrarea acestor descoperiri într-o grupă unitară credem că este prematură. S-ar putea ca în viitor să ajungem la concluzia că, în realitate, avem, de a face cu influențe și mixturi culturale care se manifestă diferit, în spații diferite, chiar dacă se păstrează o unitate aparentă. Această unitate aparentă ne-ar permite să introducem, de pildă în același complex, descoperirile la care am făcut aluzie mai sus, dar ne-am îndepărta cu siguranță foarte mult de realitatea cultural-istorică. Hunyardi, Pecica – Șanțul Mare, Sălcuța IV, Herculane, Cheile Turzii definesc realități zonale, dar nici una dintre ele nu cuprinde toate caracterele prezente în aria sus-schițată. De aceea socotim că, până la delimitarea grupelor zonale, să folosim denumirea de „orizontul cultural și cronologic al ceramicii cu toarte aplicate prin presiune” sau mai scurt, pentru circulație mai generală, „orizontul ceramicii cu toarte aplicate”.

2. Ceramica cu toarte aplicate prin presiune (Scheibenhenkel) are o mai lungă evoluție în timp și simpla ei prezență într-un complex nu este suficientă pentru a-l sincroniza cu altele care au de asemenea toarta cu pricina. Am arătat deja că la Herculane ea apare odată cu tehnica împunsăturilor succesive încă din nivelul al treilea (c₁) și se continuă până la sfârșitul locuirii neolitice târzii alături de forme care-și găsesc analogii la Pecica și Cheile Turzii. Or, dacă apariția tehnicii cu împunsături succesive ne-ar obliga să sincronizăm mormintele cu obiecte similare din cimitirul de la Tiszapolgár - Basatanya²⁵ cu nivelurile Herculane c₁, c₂, ar rezulta că descoperirile de la Pecica - Șanțul Mare și Hunyadi sunt ulterioare celor din cimitirul citat. Se adaugă și faptul, deja amintit, că în aria numitei grupe Hunyadi - Pecica apar materiale Bodrogkeresztúr nealterate care cer noi precizări cronologice.

Tehnica cu împunsături succesive, ca și alte elemente ornamentale de la Herculane, necesită o discuție specială. Această tehnică se folosește fie la delimitarea zonelor ornamentale, fie la realizarea unor motive meandroide pe fondul scrijelat al vasului. În cazul de față, orientarea spre Europa Centrală se impune. Analogii foarte apropiate, unele mergând până la identitate, întâlnim în Slovacia Orientală²⁶. Jalonarea drumului se realizează prin cimitirul de la Tiszapolgár – Basatanya și alte puncte de pe cursul mijlociu al Tisei²⁷. După S. Šiška, ceramica cu împunsături succesive din estul Slovaciei, face parte din cultura Bodrogkeresztúr (faza II-a) și s-ar sincroniza cu Ludanice târziu, ceramica de tip Retz (faza veche) sau ceramica Furchenstich din sud-vestul Slovaciei²⁸. A. Točík consideră ceramica Furchenstich din sud-vestul Slovaciei ca o apariție de scurtă durată între cultura Lengyel de tip Ludanice și tipul Boleráz în care pătrunde sporadic²⁹. Cum motivistica ornamentală de la Herculane are similitudini numai în aria Bodrogkeresztúr, rezultă că tehnica cu împunsături succesive a ajuns aici prin contactul comunităților Bodrogkeresztúr cu cele sălcuțene, într-o vreme în care Europa Centrală transmitea spre Balcani primele sale elemente etnoculturale din

²⁵ Idem, *The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár – Basatanya*, în *Arh.Hung.* XLII, S.N., 1963, mormintele 129, 130, 133, 137, 142.

²⁶ S. Šiška, în *Sl.A.* XIV – I, 1966, p. 73 – 74 (rez. german) și fig. 2/2 -3, 6, 9 - 11, 13, 17 – 18.

²⁷ Ida Bognár – Kutzián, *Probleme der mittleren Kupferzeit*, p. 28.

²⁸ S. Šiška, *op.cit.*, p. 74.

²⁹ A. Točík, în *P. A.*, LII, 1961, 2, p. 343 – 344 (rez. german).

neoliticul târziu. În cadrul acestei mișcări se va fi înscris și ceramica de tip Retz și manifestările înrudite din nord-vestul Jugoslaviei, inclusiv Bosnia.

Alte similitudini ne îndreaptă atenția spre grupa Bubanj Hum de pe valea Moravei. D. Berciu a paralelizat Bubanj Hum Ia cu Sălcuța IIC, Bubanj Hum Ib cu Sălcuța III și Bubanj Hum II cu Sălcuța IV³⁰. Descoperirile Kostolac - Coțofeni de la Bubanj ar documenta, după D. Berciu, un orizont cronologic și cultural post-Bubanj (Bubanj IV, după cercetătorul citat), iar contemporaneitatea Baden – Kostolac cu Bubanj Ib nu s-ar documenta³¹. Cultura Baden timpurie, spunea D. Berciu, ar fi contemporană cu Sălcuța IV, respectiv Bubanj II, vreme în care s-ar pune premisele certe ale culturii Coțofeni³².

Descoperirile de pe valea Moravei³³ și ținutul Metohija³⁴ au ridicat probleme deosebite, de ordin cronologic, pentru eneoliticul din vestul balcanic și Dunărea de mijloc cu repercusiuni asupra întregii Europe Centrale. În sincronizarea acestor așezări cu regiunile de la Dunărea de mijloc și nordul Dunării de jos, dacă luăm în considerație faptele documentare, așa cum s-au înregistrat în literatura de specialitate, ajungem însă în fața unei dileme imposibil de soluționat. Paralelismul propus de D. Berciu poate suferi modificări, dacă ne-am referi, de exemplu, la apariția toartelor cu baza lătită într-un mediu cultural ce corespunde fazei Bubanj Hum Ia de sfârșit și Ib timpuriu³⁵. În cazul de față, am putea sincroniza Bubanj Hum Ia final – Ib timpuriu cu Sălcuța IV dar, după câte am văzut, toarta în discuție are o evoluție mai îndelungată și putea apare la Bubanj mai devreme, cu atât mai mult cu cât originea ei egeeo-anatoliană – ca o transpunere în lut a tehnicii metalului – nu poate fi contestată³⁶. Dacă avem în vedere însă și prezența, în Bubanj Ib, a unor elemente comune cu Herculane³⁷, mai ales a acelora de proveniență central-europeană, nu mai poate fi vorba de un decalaj deosebit și ca atare, Bubanj Hum Ib și II nu se poate sincroniza decât cu Sălcuța IV, respectiv cu orizontul cronologic și cultural pe care l-am schițat mai sus. În acest caz, începuturile grupei Bubanj Hum nu se pot plasa în timp mai devreme decât Sălcuța III târzie (IIIb, după periodizarea lui D. Berciu).

Dar dilema la care am făcut aluzie, se referă la paralismul cronologic Baden – Kostolac și parțial Coțofeni cu Bubanj Hum Ib și II³⁸, fapt care a avut și are urmări considerabile pentru sistemul cronologic vest-balcanic și central-european. Documentarea arheologică din România, fie ea mai generală, fie dusă până la limitele posibile, cum se întâmplă la Herculane ca și existența, în Ungaria și România, a unei grupe culturale și cronologice sincronă Sălcuței IV, *exclude în mod categoric*, un

³⁰ D. Berciu, *Contribuții...*, p. 102 – 103, 107.

³¹ *Ibidem*, p. 102, v. și pag. 115.

³² *Ibidem*

³³ Milutin Garašanin, *Kontrollgrabung in Bubanj bei Niš*, în PZ, 36, 1958, p. 223 – 224; idem în 39 BRGK, 1958, p. 53 – 66.

³⁴ I. Todorović, *op.cit.*

³⁵ *Ibidem*, pl. I – III.

³⁶ Cf., de exemplu, Thermi în Lesbos (W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge, 1936, fig. 31; 34, 4, 7, 14 – 15 și 40, 3, 4).

³⁷ Ne referim la ornamentele spiraliforme realizate prin incizie, socotite la Bubanj ca elemente culturale Butmir (v. Milutin Garašanin, *Kontrollgrabung in Bubanj bei Niš*, în PZ, 36, 1958, p. 241 și pl. 8, 2; idem, în 39 BRGK, 1958, pl. 10, 1), ca și la unele fragmente ceramice denumite „Kostolac” (Milutin Garašanin, în PZ, 36, 1958, pl. 8, 3 – 6).

³⁸ Milutin Garašanin, în PZ, 36, 1958, p. 227, 241 – 243.

paralelism între culturile Baden - Pecél (din zona ei de răspândire pannonică și, în general, central-europeană), Coțofeni de la nord de Dunăre), Baden - Kostolac și Coțofeni, pe de o parte și cultura Sălcuța, respectiv Bubanj Hum I - II, pe de altă parte. În cazul descoperirilor zise „Baden - Kostolac” din grupa Bubanj Hum³⁹ nu există decât două posibilități și anume: ori fac parte dintr-un nivel care suprapune în realitate locuirea Bubanj și atunci contemporaneitatea și apartenența lor la complexele amintite nu mai întâmpină nici o dificultate, ori – dacă poziția lor stratigrafică nu intră în discuție și noi credem că nu – nu au nici o valoare pentru încadrarea în timp a culturii Coțofeni din România, Baden – Pécel de la Dunărea de mijloc, Baden – Kostolac sau Coțofeni – Kostolac, ele fiind în grupa Bubanj apariții mult mai timpurii iar prezența lor acolo se explică într-un alt mod decât cel în general acceptat până în prezent. Noi înclinăm spre a doua posibilitate deoarece așa-numitele resturi Baden - Kostolac și Coțofeni de pe valea Moravei și ținutul Metohija nu constituie elemente tipice pentru complexele în discuție așa cum le cunoaștem din aria lor de manifestare. În același timp, nu negăm nici afinitatea elementelor discutate cu complexele culturale menționate, dar le considerăm preludii ale apariției acestora în viitoarele lor arii de evoluție. Originea sudică, egeeo-anatoliană a culturii Baden a fost în repetate rânduri discutată și chiar demonstrată⁴⁰. În aceste condiții, transmiterea unor impulsuri culturale din zonele sudice spre nord este normală dar ele nu pot fi cotate drept „Baden” și cu atât mai mult, nu pot avea o valoare pentru încadrarea cronologică a culturii Baden de la Dunărea de mijloc. O origine sud-dunăreană a principalelor elemente componente ale culturii Coțofeni nu poate fi de asemenea tăgăduită. Ca și în primul caz, apariția unor așa-zise manifestări Coțofeni (noi am sublinia: numai anterioare împrăștierii lor la nord de Dunăre), în cadrul așezărilor Bubanj, ni se pare normală dar fără semnificație cronologică pentru viitoarea zonă nord-dunăreană a culturii Coțofeni.

Cum se explică însă prezența unor bunuri culturale „Kostolac” în aria Bubanj ? Și la Herculanee, în nivelurile neolitice c₁ – e₂ alături de tehnica împunsăturilor succesive și motive ornamentale meandroide sau spiraliforme, întâlnim romburi sau triunghiuri realizate din puncte (totdeauna însă pe un fond scrijelit) foarte asemănătoare celor de pe ceramica Kostolac. Unele fragmente ceramice de la Bubanj⁴¹, prezente și la Herculanee și încadrate în grupul descoperirilor „Kostolac” de acolo sunt total străine însă manierei ornamentale a „culturii Kostolac”. Atât la Herculanee cât și la Bubanj resturile „Kostolac” (de fapt cele cu ornamente punctiforme) pot reprezenta persistențe ale vechiului fond Tiszapolgár vehiculate pe spații mai mari, dar puteau fi și expresia unor manifestări culturale central-europene mult mai vechi decât orizontul cronologic Baden - Kostolac sau Coțofeni - Kostolac. La Herculanee, de altfel, orizontul Coțofeni - Kostolac își începe evoluția cu mult după încetarea locuirii neolitice. La Pecica - Șanțul Mare, deși ne aflăm într-o zonă de întrepătrundere Baden - Coțofeni - Kostolac, nu înregistrăm nici o influență a acestor culturi, deci ele apar aici mult mai târziu. Ce legături pot avea însă impulsurile central-europene – la orizontul Sălcuța IV – cu „cultura Kostolac” de mai târziu?

³⁹ *Ibidem* ; cf. și I. Todorović, *op.cit.*

⁴⁰ N. Kalicz, *Die Pécel Kultur und Anatolien*, Budapest, 1963.

⁴¹ Milutin Garašanin, în PZ, 36, 1958, pl. 8/4, 6.

Termenul de cultură Kostolac a fost dat de V. Milojević⁴², dar problemele acestei „culturi” nu sunt de fel lămurite. M. Garašanin preferă denumirea de Baden - Kostolac⁴³, dar chiar termenul „Kostolac” implică o componentă Baden și nicăieri, în afară de Pivnica - Bosnia de nord, nu întâlnim altă așezare designată „Kostolac” din care componentele Baden, Coțofeni și uneori Vučedol să lipsească. Cronologic, Kostolac urmează unor etape Baden - Pecel⁴⁴ și Coțofeni⁴⁵ timpurii. În viitor, vor trebui așadar delimitate, prin cartare, mai întâi ariile ocupate de culturile Baden și Coțofeni, iar apoi ariile în care celor două culturi li s-a adăugat un element nou care a dus la formarea a două mixturi distincte ce urmează a căpăta denumiri sugestive. Acest element nou, nealterat de alte influențe și strâns înrudit cu cultura Rössen din Germania, a fost surprins de A. Benac în nordul Bosniei, la Pivnica⁴⁶. A. Benac vorbește însă de o așezare în care cultura „Kostolac” ar apare în formele ei „pure”⁴⁷ dar, în acest caz, se menține contradicția deoarece termenul Kostolac presupune o mixtură, „nepură”. Socotim, așadar, că cel mai potrivit termen este acela de cultura Pivnica. Simbioza între cultura Pivnica și Baden dă naștere variantei Kostolac a culturii Baden, după cum din simbioza Pivnica și Coțofeni rezultă varianta bănățeană a culturii Coțofeni. Interesează în mod deosebit, pentru problematica discutată de noi, poziția cronologică a culturii Pivnica. A. Benac o încadrează în același orizont cronologic cu întregul ansamblu al „culturii Kostolac”⁴⁸. La un punct de vedere deosebit ajunge colegul V. Boroneanț care, studiind materialele de tip „Kostolac” de la Cuina Turcului (Porțile de Fier), socotește așezarea de la Pivnica contemporană cu Baden timpurie, deci anterioară etapei „Baden - Kostolac”⁴⁹. Nu este însă exclus ca Pivnica să caracterizeze tocmai acele elemente central-europene de avangardă, prezente în Bosnia înainte de apariția culturii Baden în Pannonia la un orizont cronologic sincron fazei vechi Retz, grupei Balaton, culturii Bodrogresztúr, orizontului ceramicii cu toarte aplicate și etapei timpurii a culturii La sinja.

Fixate în nordul Bosniei, peste un fond Butmir, ele au putut transmite spre sud și est acele apariții curioase de la Herculane și Bubanj unde au fost socotite ca tipuri „Kostolac”. Mult mai târziu se va produce și fuziunea cu Baden și Coțofeni. Se poate deci afirma, în concluzie, posterioritatea culturii Baden, Coțofeni, Kostolac față de cultura Bubanj Hum – Sălcuța.

*

* *

⁴² VI. Milojević, *Funde der Kostolac Kultur in der Sammlung des Vorgeschichtlichen Seminars in Marburg/Lahn*, în PZ, XXXIV/5, Heft 2, 1949 50, p. 151 – 158.

⁴³ Milutin Garašanin, *op.cit.*, p. 242; idem, în 39 BRGK, 1958, p. 37 – 45.

⁴⁴ VI. Milojević, *op.cit.*, p. 157 – 158. Date mai precise au fost obținute prin săpăturile de la Gomolava (Borislav Jovanović, în *Starinar*, XV – XVI, 1964 – 1965, p. 12).

⁴⁵ Cum este cazul la Herculane.

⁴⁶ A. Benac, în *Glasnik – Sarajevo*, XVII, 1962, p. 38 – 40 (rez. în limba germană); idem, în 42 BRGK, 1961, p. 146 – 153.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*

⁴⁹ V. Boroneanț, *Cultura Kostolac de la Cuina Turcului*, în SCIV, 17, 1966, p. 352.

Observațiile stratigrafice din Peștera Hoților oferă date atât pentru periodizarea variantei bănățene a culturii Coțofeni, cât și pentru înțelegerea procesului evolutiv al acestei culturi din întreaga sa arie.

Se conturează, în primul rând, un orizont cronologic, când cultura Coțofeni se prezenta unitar pe întreaga sa arie nord-dunăreană. Aceasta exclude posibilitatea genezei pe teritoriul României, prin evoluția culturilor neolitice târzii locale.

Într-o etapă imediat următoare are loc începutul formării treptate a unor variante regionale⁵⁰ care se vor cristaliza de-abia în etapa a treia de evoluție. Variantele sunt rezultate ale asimilării fondului local din fiecare zonă geografică și contactelor cu care triburile Coțofeni au venit în legătură. Marea mobilitate a acestor triburi a făcut ca, la periferie, să aibă loc repetate încălcări ale zonelor culturale.

Numai o cartare precisă a descoperirilor ne va putea ajuta la delimitarea variantelor regionale. De pe acum însă se conturează o variantă bănățeană, alta oltenească, alta transilvăneană și alta în zona Crișanei. Varianta bănățeană se cristalizează, prin puternice adausuri Pivnica – direct sau prin intermediul Kostolac – în etapa a treia de evoluție a acestei culturi. În Crișana înregistrăm mai întâi o întrepătrundere Baden - Coțofeni, urmată de infiltrarea variantei transilvănene. Varianta transilvăneană este rezultanta asimilării fondului local și influențelor transmise prin Banat.

*
* * *

Din cele mai sus discutate, ies în evidență câteva concluzii de ordin general istoric și anume:

1. Sincronismul și interdependența unor fenomene pe mari spații geografice. Într-adevăr, pătrunderea unor elemente etnoculturale în aria culturii Cucuteni (fenomenul C în faza A - B) și simultan (în fosta arie Gumelnița - Ariușd, estul și sud-estul Munteniei, Dobrogea) a triburilor culturii Cernavoda timpurie, nu putea rămâne fără urmări. Ea a provocat deplasarea spre vest, nord și sud-vest a unor comunități gumelnițene și sălcuțene care intră în mai strânse legături cu alte arii culturale. Grupa Bujanj, prezența unor elemente sălcuțene sau gumelnițene în Banat și Transilvania, însuși orizontul cultural al ceramicii cu toarte aplicate, nu pot fi decât expresia unui asemenea fenomen istoric.

2. În același timp, surprindem și o puternică presiune dinspre centrul Europei care aduce la Dunărea de mijloc și Balcani elemente specifice, determinând și împingerea triburilor Tiszapolgár târzii și Bodrogkeresztúr spre centrul Transilvaniei. O asemenea presiune etnică duce la noi mixturi și sinteze culturale, precum și la o largă și rapidă difuziune a elementelor culturale în sens sud-nord și invers.

3. După o etapă în care presiunea estică și central-europeană este dominantă, urmează o alta caracterizată printr-o deplasare etnoculturală dinspre sud spre centrul Europei. Expresia acestei deplasări este apariția la Dunărea de mijloc a culturii Baden, iar pe teritoriul României a culturilor Coțofeni și Cernavoda III. Tipul Boleráz din Slovacia se înscrie în acest context, ca o avangardă a deplasării și, oricum, paralelă cu etapele timpurii ale culturii Baden din Pannonia.

⁵⁰ v. și D. Berciu, *Contribuții...*, p. 117.

Einige Fragen des Spätneolithikums und der Übergangsperiode im Lichte der Grabungsarbeiten von Băile Herculane – Peștera Hoților.

Petre Roman

Zu Beginn stellt der Verfasser die Ergebnisse dar, die anlässlich der Grabungen, die zwischen 1965 – 1967 in der Peștera Hoților (Räuberhöhle) bei Băile Herculane (Herkulesbad) durchgeführt wurden.

Zwischen einer fundleeren Schicht, die das epipaläolithische Niveau überlagert und einem Niveau der Bronzezeit, liegen zwei Kulturschichten: eine ältere spätneolithische und eine neuere, die Coțofeni – Kultur - Schicht. In der ersten Schicht konnten zehn Siedlungsniveaus und in der Coțofeni - Schicht 16 Siedlungsniveaus bestimmt werden. Die ersten beiden neolithischen Niveaus (a, b) enthalten späte Sălcuța III – Kulturreste und die übrigen acht ($c_1 - e_2$) Sălcuța IV - Kulturreste (einschliesslich Scheibenhenkelgefässe, Weiss-, Rot- und Graphit-malerei) mit fremden Zusätzen (Furchenstich, Milchtöpfe, mäanderförmige, spiralenförmige Verzierungen; Dreiecke oder Rauten, die in Punkteverfahren erzielt sind). In der Coțofeni-Schicht sind vier Entwicklungsstufen nachweisbar. In der ersten Entwicklungsstufe ist das Furchenstichverfahren nicht bekannt; in der zweiten treten diesses, sowie «Kostolac» - Elemente auf; in der dritten Entwicklungsstufe ist eine Symbiose Coțofeni-«Kostolac» wahrzunehmen und in der vierten lassen sich die ersten Vučedol - Elemente nachweisen.

Aufgrund der Analogien, die sich mit ähnlichen Funden aus Rumänien aufstellen lassen (Sălcuța IV, Pecica – Șanțul Mare, Ostrovul Corbului, Peștera Românești, Cheile Turzii (Turda – Klamm) – bemaltes nach Petrești Niveau) wird das Gebiet, das Westoltenien, das Banat, West – und Mittelsiebenbürgen umfasst, ein Kultur – und chronologischer Horizont bestimmt, der als Scheibenhenkelhorizont bezeichnet wird. Für diese Zeit lässt sich nachweisen, dass einerseits Sălcuța – Gumelnița (Ausgangsstufe) und andererseits Bodrogkeresztúr – malereilose Petrești – Elemente ineinanderdringen und manchmal sogar verschmelzen.

In Ungarn entspricht diesem Horizont aus Rumänien die kürzlich von Ida Bognár - Kutzián bestimmte Gruppe vom Hunyadi Hügel. Verfasser ist der Meinung das Zusammenfassen dieser Funde - die im allgemeinen zeitgleich sind aber kleine Unterschiede aufweisen - in einen Kulturverband, der eine willkürliche Bezeichnung trägt, nicht dem Tatsachenbestand entspricht, weil es sich um gemeinsame Elemente handelt, die sich verschiedenen kulturellen Unterlagen angliedern, die eigentlich ihr spezifisches Gepräge beibehalten.

Die Elemente, die zwischen diesen weitauseinander gelegenen Entdeckungen eine Brücke schlagen, sind hauptsächlich mitteleuropäischen und südlichen Ursprungs. Diese mitteleuropäischen Elemente (wie zum Beispiel das Furchenstichverfahren) gelangen vermittels der Bodrogkeresztúr – Kultur in die $c_1 - e_2$ – Niveaus von Băile Herculane und die südlichen vermittels der von Bubanj - Sălcuța. Für die zeitgleiche Bestimmung der Gruppen, die den umrissenen Kultur - Horizont bilden, ist der durch Aufdrücken angebrachte Scheibenhenkel von völlig relativem chronologischem Wert, so dass bei der Beurteilung der Tatsachen, das Gesamtbild der Entdeckungen

berücksichtigt werden muss. Aus diesem Grunde wird über die Synchronisierung der Hunyadi – „Gruppe“ nur mit den spätzeitlichen Gräbern aus dem Gräberfeld von Tiszapolgár - Basatanya einiger Vorbehalt zum «Ausdruck» gebracht. Die ziemlich zahlreichen „reinen“ Bodrogkeresztúr Funde, die auf dem Gebiet, in dem die Keramik mit Scheibenhenkeln verbreitet ist, gemacht wurden, werfen noch eine chronologische Frage auf, sowie eine weitere hinsichtlich des Verschwindens der Petrești-Malerei.

Die gegenwärtigen Kenntnisse ermöglichen es, eine Zeitgleichheit zwischen Bubanj Hum Ia und Sălcuța III (b und c gemäss der Synchronisierung von D. Berciu) und Bubanj Hum I b – II und Sălcuța IV aufzustellen. Allgemein betrachtet, kann folgende teilweise Zeitgleichheit aufgestellt werden: Sălcuța IV – der Horizont, der Scheibenhenkelkeramik führt (einschliesslich der Hunyadi – „Gruppe“) – bestimmte Bodrogkeresztúr – Stufen (noch zu bestimmen!) – ostslowakische Bodrogkeresztúr (II.Phase nach S. Šiška) – südwestslowakische Furchenstichkeramik usw.

Die archäologischen Unterlagen aus Rumänien, das Bestehen des erwähnten chronologischen und Kulturhorizonts in Ungarn (zu dem auch die Hunyadi – Gruppe gehört), das Bestehen in Pannonien auch anderer synchroner Gruppen (Balaton – gemäss Ida Bognár – Kutzián) usw. schliessen eine Zeitgleichheit zwischen den Kulturen Baden, Kostolac und Coțofeni einerseits und Bubanj Ib – II, Sălcuța IV andererseits kategorisch aus. Da die Hauptelemente, aus denen die Kulturen Baden und Coțofeni bestehen, südlich zu sein scheinen – und zwar im ägäisch - anatolischen Sinne – können die sogenannten „Baden“ und „Coțofeni“ - Kulturreste ein Vorspiel derjenigen Bewegung darstellen, die sie später auf das Gebiet von Rumänien und Ungarn brachte. Als solche sind sie für ihre chronologische Einreihung völlig wertlos.

Die „Kostolac“ - Kulturreste von Bubanj und Hissar sind für diese „Kultur“ nicht kennzeichnend. Sie treten auch in Herculane auf, allerdings in viel frühzeitigeren Schichten als diejenigen, in denen die Anwesenheit der „Kostolac“ – Kultur gesichert ist. Die Begriffe „Kostolac“ – Kultur oder „Baden – Kostolac“ – Kultur ziehen das Augenmerk besonders auf sich. In Anbetracht dessen, dass in sämtlichen „Kostolac“ - Verbänden die Baden – Kultur durch einen Bestandteil vertreten ist (im Banat wird der Bestandteil der Baden-Kultur durch einen Bestandteil der Coțofeni – Kultur ersetzt), drückt die Bezeichnung Baden – Kostolac tatsächlich keine von Kostolac verschiedene Gegebenheit aus und umgekehrt. A. Benac beschreibt aber eine „reine Kostolac“ – Siedlung in Pivnica, die keinen Badener Einfluss aufweist. Weil aber die Bezeichnung Kostolac bereits ein Hinzufügen zur Baden – Unterlage von solchen Elementen bedeutet, die verschieden sind von denen der Art Pivnica, so können und müssen letztere eine eigene unterschiedliche Bezeichnung erhalten. Die Siedlung von Pivnica ist für eine bestimmte historische Gegebenheit, sowie für einen bestimmten chronologischen Augenblick kennzeichnend und kann folglich für eine Kultur, die Pivnica – Kultur, namengebend sein.

Durch die Verflechtung der Pivnica - Kultur - Elemente mit denen einer fortgeschritteneren Stufe - der Baden -Stufe – entstand der südliche oder Kostolac – Aspekt der Baden – Kultur, ebenso wie ihr unmittelbares oder über Kostolac erfolgtes Hinzufügen zur Coțofeni Unterlage zum Banater Aspekt der Coțofeni – Kultur führte.

A. Benac betonte bereits, dass die Siedlung von Pivnica eine mitteleuropäische Ausdehnung gegen Nordbosnien belegt. P. Roman nimmt an, dass diese Verschiebung vor dem Auftreten der Baden – Kultur in Pannonien stattgefunden hat. Aus Bosnien

konnten auch diejenigen “Kostolac” – Elemente übermittelt werden, die in Bubanj, Hissar und Herculane zusammen mit Butmir – Elementen auftreten. Künftigen Forschungen bleibt es vorbehalten, diese Annahme zu bestätigen oder zu bestreiten, keinesfalls aber werden sie beweisen, dass die “Kostolac” – Kultur mit Bubanj Hum I b - II zeitgleich sind.

Vom allgemeinen historischen Standpunkt aus betrachtet, arbeitet der Verfasser den Synchronismus und die gegenseitige Bedingtheit einiger Geschehen auf einem weitemspannenden geographischen Gebiet aus. Das Auftreten der Bubanj-Gruppe, die Anwesenheit von Sălcuța – Elementen nördlich und westlich der Karpaten, sind der Ausdruck dessen, dass die Träger der Gumelnița – Sălcuța - Kultur unter dem Druck der in das Verbreitungsgebiet von Cucuteni (das Geschehen C im Cucuteni A – B- Horizont) und Gumelnița (Cernavodă I Kultur, im Süden der Moldau, im Osten der Walachei und Dobrudscha) eindringenden nord-pontischen Schafhirten gegen Westen, Südwesten und Norden geschoben wurden. Gleichzeitig findet auch die Verschiebung mitteleuropäischer Stämme gegen den Balkan statt, wodurch die Gemeinschaften der spätzeitlichen Tiszapolgár – und der Bodrogkeresztúr – Kulturen gegen Siebenbürgen gedrängt wurden. Unter diesen neuen Umständen entsteht der weiter oben beschriebene chronologische Kulturhorizont.

Die Tatsache, dass daraufhin in Mitteleuropa am Mittellauf der Donau und auf dem Gebiete von Rumänien der Boleráz – Typus und die Baden - Coțofeni - Cernavodă III – Kulturen auftreten, ist nur als “Gegenoffensive” des Südens zu werten, die ausschliesslich gleichzeitig stattfinden konnte.

Săpăturile de la Băile Herculane în 1960 – 1961

C. S. Nicolăescu-Plopșor – Al. Păunescu

Ținând seama de faptul că, în ultima vreme vetrele aziliene din Peștera Hoților de la Băile Herculane, au format subiectul unor ample discuții, anul acesta s-au întreprins acolo noi săpături, care au avut ca scop, obținerea unor secțiuni în care să se poată verifica din nou poziția lor stratigrafică, dat fiind că lor nu li s-a dat o singură interpretare cronologică¹.

Săpătura a constat din lărgirea cu 1 m a pereților de sud și vest a vechiului șanț longitudinal din 1954-1955, situat în coridorul cel mare din fața încăperii centrale a peșterii.

Noile observații stratigrafice precum și desoperirea unor elemente necunoscute, nu fac altceva decât să întărească concluziile la care s-a ajuns anterior².

Stratul I. Steril arheologic, are o grosime de 0,80 – 1,40 m și e situat direct pe patul peșterii. Culoarea sa e gălbuie, mai deschisă spre bază și mai închisă în partea superioară, unde devine din ce în ce mai bogat în pietre și stânci prăbușite din bolta peșterii. În acest strat s-a putut observa amprenta unui fenomen periglaciatic și anume a unei mici involuțiuni închise. Faunistic, e prezent *Ursus spelaeus* Blum și *Canis lupus fossilis*.

Stratul II. Între golurile prăbușiturilor situate în partea superioară a stratului I, există un pământ gălbui închis, gros de 0,15 – 0,30 m în care s-au găsit două piese paleolitice: o lamă neretușată și un răzuitor fragmentar, oarecum înalt, pe așchie, lucrat într-un silex de culoare alb-albăstrui. Aceste câteva obiecte litice ne permit să atribuim stratul II aurignacianului întârziat. Fauna constă din: *Ursus spelaeus* Blum., *Bos* sau *Bison*, *Meles-meles*, *Canis vulpes*. De asemenea s-au descoperit și o serie de molari mărunți, foarte probabil de *Capra sp.* care atât din punct de vedere morfologic cât și dimensional sunt identici cu cei din vetrele cu microlite.

Stratul III. Peste stratul II gălbui închis, în care apar și o mulțime de bolăvănași mărunți, urmează stratul cu vetrele microlitice. Grosimea acestor vetre variază între 0,08 – 0,13.

¹ D. Berciu, *Neolitic preceramic în Balcani*, în SCIV, IX, 1, 1958, p. 91 – 98; idem, *Asupra protoneoliticului Europei sud-estice*, în *Omagiu lui C. Daicoviciu...* Buc., 1960, p. 15 21; idem, *Quelques problemes communes de la préhistoire de la Roumanie et de celle de la Bulgarie*, în *Izvestiia-Institut*, XXIII, 1960, p. 261-268; Vl. Miložević, *Präkeramisches Neolithikum auf der Balkanhalbinsel*, în *Germania*, 38, 3, 1960, p. 320-335; C. S. Nicolăescu – Plopșor, *Discuții pe marginea paleoliticului de sfârșit și începuturilor neoliticului nostru*, în SCIV, X, 2, 1959, p. 221-227.

² C. S. Nicolăescu-Plopșor și colaboratori, *Șantierul arheologic Cerna-Olt*, în SCIV, V I, 1-2, 1955, p. 140 – 146; C. S. Nicolăescu – Plopșor, Eugen Comșa și Al. Păunescu, *Șantierul arheologic Băile Herculane*, în *Materiale*, III, 1957, p. 51 – 57; C. S. Nicolăescu-Plopșor și Eugen Comșa, *Microlitele de la Băile Herculane*, în SCIV, VIII, 1 - 4, 1957, p. 17 – 25; idem, în *Dacia*, N. S., II, 1958, p. 393 – 399.

Cea mai bogată în material arheologic și faunistic este vatra III (situată în pătratele 4 - 4 al peretelui S). Arheologic ele au oferit 161 spărturi și așchii și 26 piese tipice. Printre acestea din urmă distingem: a) 2 nuclee; b) 12 lame neretușate; c) 1 lamă retușată abrupt; d) 5 așchii retușate; e) 4 răzuitoare; f) 1 vârf azilian; g) 1 triunghi dreptunghic.

Mai toate piesele sunt microlitice și în stare fragmentară. Acest material litic, identic celui descoperit în vetrele I și II, săpate anterior, se înscriu în tehnica și formele azilianului. În vetre au apărut o mulțime de oase sparte, arse și molari de: capră sălbatică, cerb, urs brun, dinți și vertebre de pește (după prof. M. Băcescu avem: crap, avat și probabil lipan) precum și resturi de gasteropode: *Helox pomatia*, *Lithoglyphus naticoides* (de apă dulce) și *Cepaea vindobonensis*.

S-au găsit și câteva cochilii sp. (fossil de origine marină), pe care purtătorii culturii aziliene le transformaseră în obiecte de podoabă. După prof. Al. Grossu aceste cochilii provin, probabil, din apropierea peșterii, și anume de pe valea Bannei, unde specia aceasta se găsește din abundență³.

Ca floră, pe baza determinării cărbunilor din vetre, în această vreme creștea din plin molidul (*Picea spec.*) asociat probabil cu alunul (*Alnus spec.*)⁴.

În afară de considerațiile anterioare asupra micromamiferelor⁵, observațiile și determinările preliminare din anul acesta aduc noi argumente în favoarea încadrării geocronologice a vetrelor aziliene, în perioada de început a postglaciului.

Vetrele aziliene se situează deasupra unei puternice prăbușiri de stâncă și pietre, care nu reprezintă altceva decât rezultatul acțiunii de dinamitare prin îngheț a ultimei oscilații glaciare a Würmului, care a dat naștere în aceeași vreme și fenomenului periglaciuar al involuției aflate sub vetre. Prezența molidului, conifer de înălțime, la altitudine de 200 m pledează în același sens.

Stratul IV. Deasupra vetrelor aziliene se găsește un pământ de culoare galben deschis prăfos, cu puține pietre, relativ mici. Are o grosime de 0,17 – 0,36 m și este steril atât arheologic cât și faunistic. Acest steril corespunde în peretele de sud și de nord al coridorului peșterii, unui început de crustă stalagmitică, groasă uneori de peste 0,20 m. Ea reprezintă, după noi, perioada cea mai ploioasă postglaciuară, vreme în care concomitent cu depunerea ei au luat naștere formațiunile calcare printre care unele depuneri de șiroire din peretele nordic ce fac legătura cu crusta stalagmitică.

Stratul V. Gros de 0,60 – 1,10 m reprezintă ultimile depuneri de locuire din peșteră și aparține postpaleoliticului. Depunerile sale *in situ*, se găsesc, în special, în marginea vestică a șanțului longitudinal (peretele V), mai exact la intrarea în încăperea centrală a peșterii. Stratul postpaleolitic cuprinde trei nivele de locuire: primul aparținând culturii Tisa târzie, al doilea fazei a IV-a a culturii Cornișor – Sălcuța și al treilea, culturii Coțofeni.

Fiecare din aceste trei nivele conține mai multe vetre suprapuse, foarte bogate în cenușă și cărbuni.

³ Determinări prof. Al. V. Grossu.

⁴ Determinări prof. Radu Popovici de la Sibiu.

⁵ Determinări prof. M. Hamar.

a) Nivelul I. Are grosime de 0,12 – 0,20 m și e situat direct peste stratul steril ce suprapune vetrele aziliene. S-au descoperit numeroase fragmente ceramice de culoare neagră-brună și numai câteva cărămizi.

Ca decor ele prezintă, în special, numeroase linii fin incizate sau ceva mai groase, dispuse în rețea, precum și linii orizontale și paralele tăiate de mici împunsături dispuse neregulat, fie vertical, fie oblic. În același complex s-a găsit și o lamă microlitică de obsidiană⁶. Apariția acestei piese, ne permite să atribuim tot acestui nivel și cele câteva obiecte lucrate din aceeași sticlă vulcanică (două așchii, un trapez înalt și un fragment de lamă) culese în 1954 din pământul de azvârlitură al vechilor săpături. Pe baza acestor observații, considerăm ceramica nivelului I ca reprezentând o variantă locală a culturii Tisa din ultima sa fază de dezvoltare (faza Tisa III), formată pe baza fondului vechi Tisa II (Tiszapolgár). Ea corespunde cronologic culturilor neolitice: Decea Mureșului din Transilvania, Bodrogkeresztúr din Ungaria și Cornișor Sălcuța (faza III) din Oltenia⁷. Faunistic, s-au descoperit câteva oase de oaie.

b) Nivelul II. Are o grosime de 0,30 – 0,40 m și aparține în general fazei târzii a culturii Cornișor – Sălcuța (faza IV), care în această regiune e influențată de cultura Vinča. Acest nivel conține mai multe vetre suprapuse, una din ele cuprinzând la bază multe pietre, lungi de 0,15 – 0,30 m și dispuse orizontal. S-au descoperit numeroase fragmente ceramice de pastă bună, unele lustruite. Mai multe fragmente de oale sunt prevăzute cu torți care au la bază o mică prelungire lățită.

Ca obiecte de piatră, au fost găsite: câteva răzuitoare și lame neretușate de silex, un toporaș șlefuit de formă trapezoidală din piatră dură, negricioasă, o spatulă de os, precum și două fragmente de sule mari de aramă (una lungă de 11 cm).

Fauna acestui nivel cuprinde oase și molari de: oaie, bou, porc domestic, mistreț, căprioară, cerb, câine, lup, vulpe, bursuc, oase de pasăre, de pește, melci, scoici (*Unio pictorum*).

c) Nivelul III. Are o grosime de 0,30 – 0,45 m și conține o mare cantitate de fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni. Acestea prezintă în cea mai mare parte ca decor, linii adâncite dispuse vertical și oblic (formând romburi), linii compuse din împunsături succesive și ornamentul cu boabe de linte.

La limita inferioară a nivelului III s-au descoperit și unele fragmente de vase care au sub buză brâuri alveolate iar pasta lor conține multă scoică pisată. La limita superioară a nivelului III au apărut și câteva cioburi care aparțin, foarte probabil, culturii Verbicioara. În acest nivel, nu s-au găsit unelte, în afară de una lucrată din corn de cerb.

Fauna nivelului III conține resturi de: oaie, bou, cerb și cochilii de melci și scoici (*Unio pictorum*).

Deosebit de interesantă este și descoperirea în cursul acestei campanii a două resturi umane. Ele au fost găsite în cotlonul din dreapta al coridorului mare, într-o încăpere formată din mai multe pietre mari (lungi de 0,12 – 0,40 m) dispuse fie orizontal fie oblic. În partea superioară a acestei încăperi s-a găsit un craniu de femeie lipsit de mandibulă, iar sub el un os sacral (tot de femeie). Craniul a fost așezat cu fața spre sud, iar la circa 0,14 m, sub el, s-a găsit un fragment de humerus de *Bos*, precum și

⁶ Câteva obiecte de obsidiană s-au găsit și în complexul cu ceramică Tisa (faza veche a acestei culturi) de la Vârșand – vezi D. Popescu, *Săpăturile de la Vârșand*, în *Materiale*, II, 1956, p. 101.

⁷ *Istoria României*, I, 1960, p. 53 – 55 și 59 – 60.

un vas mic în formă de bol, fără decor, lucrat dintr-o pastă brun-deschisă. Marginea buzei pare a fi spartă în câteva locuri, ritual.

Deasupra calotei craniene nu există nici o piatră, deoarece la circa 0,10–0,12 m de ea, apare însuși peretele înclinat al cotlonului peșterii.

Stratigrafic, acest lăcaș de cult a fost construit începând de la limita inferioară a nivelului I iar partea sa superioară corespunde atât nivelului II cât și jumătății inferioare a nivelului III. Arheologic, bolul mic pus ca ofrandă, după forma și pasta din care e lucrat, aparține nivelului I.

Pe baza baza acestor observații, ne permitem să atribuim complexul ritual de la Băile Herculane, purtătorilor culturii Tisa din faza sa târzie.

Importanța acestui complex, constă în aceea că el reprezintă prima descoperire a cultului craniului asociat cu osul sacrum.

Cultul craniului (fără sacrum) e cunoscut încă din paleolitic⁸. El dăinuie și în epocile următoare: epipaleolitic, neolitic bronz și fier (în special la celți)⁹. Îl întâlnim de asemenea la populațiile primitive din Indochina¹⁰ și din Noua Guinee¹¹.

În neoliticul nostru se cunosc numai înmormântările în poziție chircită¹², în afară doar de câteva crani izolate, care s-au descoperit în unele așezări, ca de pildă în cele de la Vidra¹³ și Gumelnița¹⁴.

Prezentăm, în anexă, nota antropologică asupra acestor resturi umane¹⁵.

REZUMAT

Prin lărgirea vechiului șanț longitudinal situat în coridorul cel mare, a fost săpată o suprafață de circa 18 x 2 m.

S-au descoperit cinci straturi: Stratul I e steril arheologic iar stratul II aparține aurignacianului întârziat.

Stratul III, e reprezentat prin câteva vetre aziliene. Materialul litic din vetre este în mare parte microlitic și conține: lame, răzuitoare, un vârf azilian fragmentar și un triunghi dreptunghic. Ca floră, în această vreme creștea din plin molidul (*Picea spec.*) și probabil alunul (*Alnus sp.*) Fauna cuprinde: capra sălbatică, cerb, urs brun, pește (crap, avat și probabil lipan), gasteropode: *Helix pomatia*, *Lithoglyphus naticoides*, *Cepaea vindobonensis*. S-au găsit și câteva cochilii de *Cerithium sp* fosil, folosite ca obiecte de

⁸ H. Breuil et Raymond, I, 1969, p. 53 – 55 și 59 – 60.

⁹ Fernand Benoit, *Entremont*, Aix-en-Provence, 1957, p. 27 – 49.

¹⁰ Ebert, *RL*, VIII, 1927, p. 149 – 150.

¹¹ M. N. Mikluho – Maklai, *Jurnal de călătorie*, I, Buc., 1959, p. 226.

¹² Eugen Comșa, *Contribuție cu privire la ritualurile funerare din epoca neolitică de pe teritoriul țării noastre*, în *Omagiul lui C. Daicoviciu*, Buc., 1960, p. 83 – 103; Hortensia Dumitrescu, *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la Céramique peinte du type Cucuteni – Tripolye*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 97 – 116.

¹³ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra*, în *PMMB*, I, Buc., 1934, p. 38 – 39.

¹⁴ Informație VI. Dumitrescu, *Săpăturile arheologice de la Gumelnița*, 1960. Aici s-au găsit într-o groapă din stratul cel mai de jos gumelnițean, un craniu de copil.

¹⁵ Dardu Nicolăescu – Plopșor, *Anthropologische Angabe über die menschlichen Überreste aus Băile Herculane*, *Dacia*, N. S., XV, 1971, 133.

podoabă. Pe baza acestor observații, autorii datează azilianul de la Herculane în perioada de început a postglaciarului. Despre un „neolitic preceramic” aici nu se mai poate vorbi.

Stratul IV e steril arheologic și faunistic. Așezat direct deasupra vetrelor, are o grosime de 0,17 – 0,36 m.

Stratul V aparține postpaleoliticului și cuprinde trei nivele bogate în vetre. Primul nivel reprezintă o variantă locală a culturii Tisa din faza sa târzie.

Al doilea nivel, aparține fazei IV a culturii Cornișor – Sălcuța, iar al treilea, culturii Coțofeni.

Deosebit de interesantă este și descoperirea a două resturi umane, într-o încăpere formată din pietre, situată în cotlonul din dreapta coridorului mare. Este vorba de un craniu de femeie lipsit de mandibulă și de un os sacral. Lângă aceste resturi s-a găsit un fragment de humerus de *Bos* precum și un vas mic în formă de bol. Întregul complex ritual aparține nivelului I (faza târzie a culturii Tisa).

Această descoperire reprezintă prima dovadă a culturii craniului asociat cu osul sacrum. Cercetările preliminare antropologice au arătat că craniul aparține unei femei de aproximativ 30 de ani iar osul sacral tot unei persoane feminine, de aceeași vârstă.

II

CÂTEVA URME DE VIEȚUIRE DIN SEC. AL VII-LEA ÎN INSULA BANULUI*

Petre Diaconu Petre Roman

Ostrovul Banului sau Golu, de la Gura Văii, este primul pe care Dunărea îl formează după ce scapă din strânsoarea munților.

Cum insula urma să devină o vastă carieră de nisip pentru barajul hidrocentralei, în 1966 s-au întreprins ample săpături de salvare, care au dezvelit parțial o așezare epipaleolitică, una Criș târzie și alta hallstattiană timpurie. Se adaugă o grupare de morminte bizantine și un cimitir feudal târziu.

Săpăturile s-au continuat în aprilie 1967 și, cu această ocazie, unul din șanțurile noastre (S. VII) a secționat două complexe din epoca prefeudală, al căror inventar ridică probleme importante pentru cunoașterea perioadei respective în zona Porțile de Fier.

Cele două complexe au fost denumite în mod convențional: A și B.

Complexul A este reprezentat dintr-o groapă de bordei dreptunghiulară cu dimensiunile de 2,50 x 3,20 m. Groapa – săpată de la un nivel neprecizat, dar destul de apropiat de nivelul de călcare actual – se adâncește în solul nisipos fin până la -0,93 m. Ea străpunge și, în același timp, suprapune o groapă hallstattiană.

În colțul est-sud-estic al bordeiului se afla un cuptor cu deschidere spre VSV. Partea interioară a cuptorului a fost construită din două cărămizi scoase din zidurile cetății romano-bizantine de pe insula Banului și din două pietre. De notat, că pe câte una din fețele cărămizilor se păstra și stratul de mortar din epoca romano-bizantină. Dimensiunile interioare ale cuptorului sunt: 0,50 m lungime și 0,37 m lățime. Înălțimea probabilă 0,30 m. Vom mai nota că cuptorul realizat în felul acesta era placat cu o sumedenie de pietre de râu de diferite mărimi, gresii, și chiar câteva bucăți de cărămizi din epoca romano-bizantină. La construirea cuptorului s-au folosit, ici-colo și cioburi hallstattiene, prefeudale, precum și un gât de amforă romano-bizantină din sec. al VI-lea. Tot acest material de construcție a fost „legat” cu lipitură de lut. Vatra cuptorului a fost fățuită; din cauza arderii ea s-a înroșit.

Pe vatra cuptorului și în jurul acestuia s-au găsit câteva fragmente ceramice prefeudale. Desigur, cioburile datează din vremea folosirii bordeiului, spre deosebire de cele folosite la construirea cuptorului care, din punct de vedere cronologic, sunt oricum anterioare.

În pământul de umplură al bordeiului (pământ nisipos de culoare galbenă-cenușie) au apărut cu deosebire fragmente ceramice din prima epocă a fierului; în afără de acestea, au mai fost recuperate: un obiect foliform cu pedunculul destul de gros, cum

* Text dactilografiat și multiplicat la Craiova, în seria Comunicări 2, 1967.

și o bucăciță de fier provenind de la un obiect nedefinit. Vârful foliform a fost descoperit în imediata apropiere a gurii vetrei cuptorului (fig. 4).

Al doilea complex arheologic (B) este situat la aproximativ 2 m ESE de complexul A și este reprezentat de o groapă de bordei, din care s-a păstrat numai o treime. Restul gropii fusese distrus în timpul lucrărilor de excavație. Nici în acest caz nu s-a putut preciza nivelul de la care s-a săpat groapa. Oricum, ea a perforat depuneri hallstattiene și ajunge la o adâncime de -0,68 m față de nivelul actual al solului. Spre deosebire de primul complex, pământul de umplutură al gropii acestui bordei are culoarea neagră. În el s-au găsit mai multe vestigii arheologice decât în primul complex. Aici au apărut, în afară de obișnuitele fragmente ceramice din epoca hallstattiană, câteva cioburi prefeudale, pietre sparte și cu urmă de arsură pe ele, puține oase, o fusaiolă de lut, un topor-calapod neolitic, refolosit ca ascuțitoare și o scoabă de fier.

Datorită faptului că nu există un nivel arheologic propriu-zis – și aceasta ca urmare a scurtei perioade de viațuire – este de la sine înțeles că nu s-a putut preciza, stratigrafic, un raport între cele două bordeie. În plus, se cuvine să mai menționăm că terenul de aici fusese nivelat de buldozere în timpul defrișărilor.

La aproximativ 15 m distanță spre sud de S. VII a fost distrus de excavatoare un alt complex arheologic asemănător celor două amintite mai sus. Și aici s-au putut observa pietre de râu, cărămizi romano-bizantine care proveneau, firește, de la un cuptor. Un alt cuptor – distrus și acesta – se afla la cca. 10 m mai la sud de precedentul. În sfârșit, în pământul rezultat din operația de decopertare din sectorul B au mai apărut, ici colo, pietre de râu și cărămizi romano-bizantine care ar putea să provină de la cuptoare din aceeași vreme. Din păcate însă, condițiile în care zăceau pietrele și cărămizile, nu ne-au permis în nici un chip să precizăm topografia bordeielor din care provin.

Deocamdată, să reținem că resturile arheologice enumerate mai sus provin dintr-o așezare mai mare care se va fi desfășurat spre SE – de-a lungul malului insulei Banului. Că așezarea prefeudală nu s-a întins și spre NV o dovedește rețeaua de secțiuni din această parte a insulei, în care nu au apărut astfel de materiale.

Ținând seama de observațiile de care dispunem, suntem îndreptățiți să afirmăm că așezarea de pe insula Banului nu avea o suprafață prea mare.

Din complexul A, după cum s-a afirmat deja, au fost recuperate fragmentele mai multor vase, dintre care numai unul este întregibil (fig. 1). Fragmentele ceramice sunt de culoare cărămizie și pe fața lor exterioară au pete negricioase. Din cauza arderii incomplete miezul cioburilor este întotdeauna de culoare neagră. Evident, dacă cioburile au suferit o ardere secundară atunci miezul a devenit cărămiziu. Cu excepția a două fragmente ceramice provenind de la vase lucrate la roata înceată, toate celelalte aparțin unor vase modelate cu mâna. Grosimea pereților vaselor atinge în medie 5 mm. Ce-i drept, au apărut și cioburi cu o grosime medie de 1 cm. Vasul întregibil are forma unei oale cu marginea răsfrântă în afară, umerii ușor curbați și fundul plat. Ornamentul este reprezentat de linii în val mărginite de câte o „bandă” de linii incizate orizontal. Decorul a fost realizat numai pe jumătatea superioară a corpului vasului (fig. 1).

Din materialul folosit la construcția cuptorului au fost recoltate două fragmente ceramice provenind de la două oale diferite, având marginea ușor răsfrântă spre exterior și corpul ceva mai bombat decât la acela descris mai înainte (fig. 2-3). Marginea exterioară al unuia dintre cele două cioburi a fost decorată cu impresiuni de

formă dreptunghiulară (fig. 2). Din acest complex este și un fragment de tepsie de lut cu marginea ornamentată cu impresiuni dispuse oblic.

Ceramica din complexul B face parte din aceeași categorie ca și cea descoperită în complexul A.

Am ținut să facem o prezentare mai amplă a realităților arheologice din S. VII din insula Golu, deoarece acestea – prin conținutul lor, dar și prin poziția geografică pe care o au față de alte descoperiri analoge de pe teritoriul țării noastre – ridică probleme importante.

Tipul de locuință caracteristic așezării prefeudale din insula Banului își găsește cele mai apropiate analogii în aria culturii Ipotești-Cândești – cunoscută uneori și sub numele de cultura Ciurel¹. Se știe că această cultură a fost documentată în mai multe locuri din Muntenia.

Ținând seama de tipul vetrelor de foc, unii cercetători au căutat să definească, în cadrul culturii Cândești – Ipotești, două arii geografice: una, cuprinzând nord-estul Munteniei, und ar predomina cuptoarele de piatră, iar cealaltă, cuprinzând centrul și vestul aceleiași provincii, unde se întâlnesc mai ales cuptoarele săpate în pământul cruțat². Și, firește, ajungându-se aici, n-a fost greu ca aria estică (Cândești) să fie denumită „carpică”, în timp ce cea vestică (Ipotești) era numită „dacică”³. După cum ne asigură aceiași cercetători, în pasta vaselor din aria estică a culturii Cândești-Ipotești s-ar fi folosit ca degresant mai mult cioburile pisate, în timp ce în pasta vaselor din aria vestică (Ipotești) s-a folosit ca degresant nisipul⁴.

Dacă am aplica criteriile mai sus schițate realităților arheologice din insula Banului, ar însemna să admitem că așezarea de aici aparține, după tipul de cuptor, ariei estice, iar după compoziția pastei vaselor ariei vestice. Ne grăbim să adăugăm însă că, la Ipotești, pe malul stâng al Oltului, într-unul din bordeie, o parte a ceramicii (în special cea modelată cu mâna) este lucrată din pastă în compoziția căreia s-au folosit cioburi pisate, în timp ce vasele din alte bordeie sunt modelate din pastă cu nisip și pietricele.

O comparație cu ceramica Cândești – Ipotești în funcție de ornamente este greu de operat fie numai și pentru motivul că, fragmentele de vase prefeudale din insula Banului, sunt foarte puțin numeroase. Dacă ne-am referi la motivul celor două linii în val, mărginite de o parte și de alta de câte o bandă de linii orizontale incizate în pastă crudă, am putea face o oarecare apropiere cu ceramica din așezarea de la Soldat – Chivan (București)⁵. În acest sens, o analogie mai evidentă se poate face cu decorul unui vas descoperit în mormântul avar nr. 53 de la Teiuș⁶, datat în veacul al VII-lea, cât și cu unele descoperiri de la Balta Verde⁷.

Așezarea de la insula Banului, poate fi apropiată de cele din aria culturii Cândești – Ipotești și în ceea ce privește prezența tepsilor. După cum s-a spus ceva mai sus, în această așezare s-a găsit un fragment de tepsie. Vom nota însă că în unele din așezările culturii Cândești – Ipotești nu s-au descoperit până în prezent astfel de forme.

¹ Sebastian Morintz, în *Materiale și cercetări arheologice*, III, 1959, p. 770.

² Victor Teodorescu, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 498.

³ *Ibidem*, v. și p. 499.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Săpături Gh. Cazimir; v. și Margareta Constantiniu, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 665-678.

⁶ Kurt Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în *SCIV*, II, 1951, 2, p. 17 și pl. VII/12.

⁷ D. Berciu, și Eug. Comșa, *Săpăturile de la Balta Verde și Gogoșu*, în *Materiale*, II, p. 403-405 și fig. 132-133.

Spre exemplificare, vom cita așezările de la Ipotești și Târgușor. Este posibil ca situațiile din așezările mai sus amintite să indice un orizont cultural anterior din punct de vedere cronologic. Referindu-ne la tipsiile de lut, vom menționa totodată că ele sunt caracteristice de obicei regiunilor în care izvoarele literare îi atestă pe slavi. Firește, prin aceasta nu vrem să susținem că tipsia de lut constituie un criteriu peremptoriu în ceea ce privește determinarea unui anume element etnic. Este posibil ca în anumite spații geografice și în anumite împrejurări istorice, tipsia de lut să fi fost folosită și de alte populații decât cele slave.

În prezentarea noastră am amintit de o margine de vas având ca decor – crestături. Acest ornament – adeseori întâlnit și pe vasele din așezarea Ciurel – lipsește cu desăvârșire la Ipotești⁸.

Din scurtele noastre referințe la realitățile arheologice din complexe de tip Căndești – Ipotești, ar reieși că așezarea din insula Banului face parte din această cultură. Cultura Căndești – Ipotești este datată, în general, de la sfârșitul secolului al V-lea și până în prima jumătate a veacului al VII-lea.

Așezarea din insula Banului, judecată în comparație cu realitățile arheologice de la Soldat – Chivan, Tieuș și chiar Balta Verde s-ar data mai degrabă în veacul al VII-lea decât în cel anterior. De altfel, dacă așezarea de aici și-ar fi început existența încă din sec. al VI-lea ar rămâne de neînțeles de ce în cele două bordeie descoperite nu a apărut și ceramica lucrată la roată cu învârtire rapidă asemenea aceleia din bordeiele de tip Căndești – Ipotești.

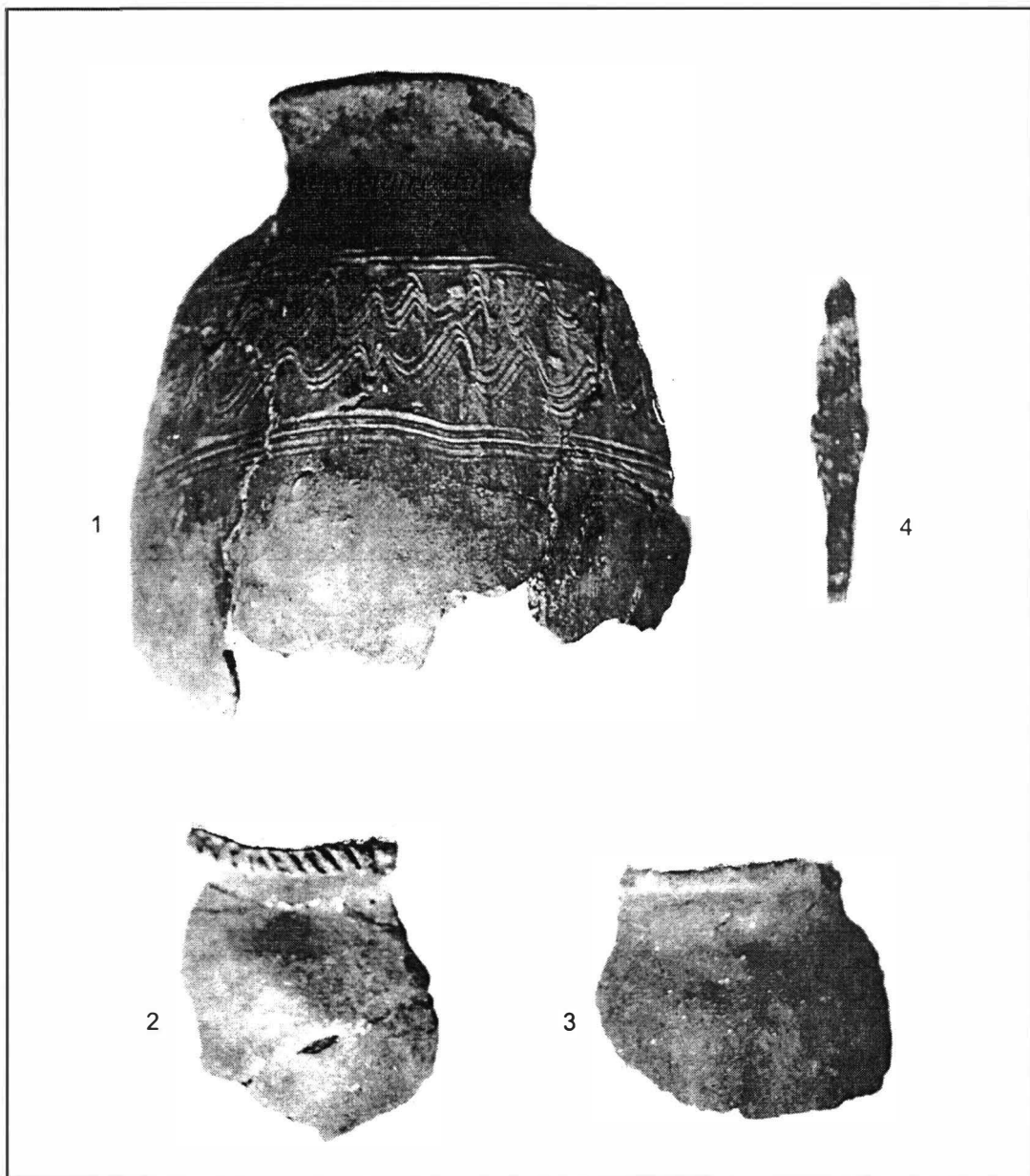
O datare a așezării Ostrovul Golu în sec. al VII-lea este impusă și de următoarea împrejurare. Se știe că în Ostrovul Golu a existat o cetate din epoca romano-bizantină ale cărei ruine se păstrează și astăzi. Cetatea, după datele de care dispunem, a dăinuit cu siguranță și în sec. al VI-lea. Data de distrugere a acesteia, în lipsa unor cercetări sistematice – nu poate fi încă precizată. Este posibil ca să fi fost ruinată către sfârșitul veacului al VI-lea în urma unui atac avar, dar tot așa de posibil este ca ea să fi fost distrusă la începutul sec. al VII-lea, ca urmare a grelelor lovituri date de slavi și slavo-avari.

Oricare ar fi fost situația, trebuie să admitem că locuitorii din bordeiele prefeudale din Ostrovul Golu nu s-au putut așeza aici, înainte de distrugerea cetății. Altfel, nu ne-am putut explica faptul cum a fost posibil ca ei să scoată cărămizi din zidurile fortificației și să le folosească pentru propriile lor necesități. După opinia noastră, locuitorii din epoca prefeudală s-au așezat aici în primele decade ale sec. al VII-lea. Chiar dacă am admite că cetatea a fost devastată la sfârșitul veacului al VI-lea, noi încă n-am avea vreun motiv să datăm începuturile așezării noastre în acea perioadă. De altfel, atâta vreme cât mai continuau luptele dintre bizantini, pe de o parte, și slavo-avari pe de altă parte - lupte care se vor încheia în prima lor fază odată cu prăbușirea limes-ului dunărean, la începutul sec. al VII-lea - avem tot dreptul să credem că așezarea din insula Banului nu putea să existe în acea vreme.

Cât va fi durat această așezare este iarăși greu de precizat. Ținând seama de observația că, în zona cercetată de noi, nu există un nivel arheologic propriu-zis care să corespundă bordeielor descrise mai sus, suntem înclinați să credem că așezarea din insula Banului a fost de scurtă durată.

⁸ Săpături P. Roman. Vezi : Petre Roman și Suzana Ferche, *Cercetările de la Ipotești (jud. Olt)*, SCIVA 29, 1978, 1, p. 73 -93.

În stadiul actual de cercetare este dificil de precizat atribuirea etnică a descoperirilor noastre. Judecând după caracterul general al elementelor arheologice, noi am fi înclinat să atribuim această așezare unor slavi timpurii, surprinși într-un timid proces de asimilare a câtorva elemente de cultură materială a civilizației romano-bizantină.

Ostrovul Golu. 1-3 - Complex A

III

SĂPĂTURILE DE LA OSTROVUL CORBULUI (comuna Hinova, jud. Mehedinți)*

Petre Roman

a. Perioada 1970-1977

Prin numeroase descoperiri, păstrate în Muzeul „Porților de Fier” din Drobeta – Tr. Severin, Muzeul Olteniei din Craiova și Muzeul Național de Antichități din București, Ostrovu Corbului a intrat de mult timp în literatura arheologică. Materialele provin din cercetări de suprafață sau săpături, efectuate de către Al. Bărcăcilă, Ion Andrieșescu, Ștefan Ciuceanu, Ion Nestor, D. Berciu și C.S. Nicolăescu - Ploșor, cât și din descoperiri întâmplătoare. Cu predilecție, vechile cercetări s-au concentrat la „Botu Piscului”, aflat în jurul indicatorului fluvial 916 (fig. 1). În perspectiva deschiderii lucrărilor pentru SHEN „Porțile de Fier”, Institutul de arheologie din București a decis, încă din 1970, efectuarea unor ample investigații de teren, care să fie urmate de săpături în obiectivele periclitare, de mare interes arheologic. La Ostrovu Corbului, cercetările de teren au fost realizate de către Sebastian Morintz și Petre Roman, în octombrie 1970. Săpăturile au început în noiembrie a aceluiași an, în punctul numit de localnici „Cliuci” – situate în jurul km fluvial 911.

Așezarea de la Cliuci are formă de tell și prezintă, pe marginea nordică, două trepte în pantă: cea superioară rezultând din repetatele arături ale fâșiei de frontieră, cea inferioară din eroziunile apelor, care au distrus de altfel o bună parte a stațiunii. În acest fel, întreaga succesiune a locuirilor de la Cliuci se conservă doar în zonele cele mai înalte. Pe plajă, straturile arheologice au fost spălate complet în apropierea apei și până la locuirile de tip Schela Cladovei, Criș, Sălcuța sau Coțofeni spre mal. Pe fâșia de frontieră, stratul arheologic posterior celui Coțofeni a fost înlăturat; ici-colo se păstrează doar partea inferioară a unor gropi daco-romane.

Săpăturile noastre, efectuate de-a lungul anilor 1970-1977, s-au concentrat în două zone și au urmărit dezvelirea unor cât mai întinse porțiuni din fiecare perioadă de locuire. Prin secțiunile centrale s-a sondat întreaga succesiune de locuiri; prin cele de pe fâșia de frontieră s-au dezvelit mari complexe de locuințe aparținând culturilor Coțofeni și Sălcuța, precum și o necropolă; în timp ce secțiunile de pe plajă au urmărit îndeosebi locuirile de tip Schela Cladovei și Starčevo-Criș.

Grosimea medie a stratului de cultură este de 4,30 m și este format din următoarele depuneri, pe care le prezentăm de jos în sus:

- Aspectul cultural de tip Schela Cladovei este documentat printr-o depunere distinctă, sondată în S. VIII, XIV, I, Ia, Ie, având grosimi variabile și aflată la adâncimi situate între 3,87 – 4,45 m. Cea mai bogată locuire de acest tip a fost dezvelită în S. XI, în care s-au descoperit șase niveluri de vetre (cu o interesantă evoluție în maniera de construcție) și o locuință semibordei. Complexe de pietre au fost dezvelite și în S. VIII,

* Text redactat în 1987, cf. contractului de cercetare cu Institutul de arheologie.

Ia, Ie, XIV. Din depunerile de tip Schela Cladovei au fost culese săpăligi cu sau fără perforație, din corn de cerb, vîrfuri de os, numeroase piese din cuarț-cuarțit, precum și o mare cantitate de resturi faunistice aparținând ovicaprinelor și suidelor. Cîteva morminte de înhumăție au fost puse de Fl. Mogoșanu în legătură cu acest tip de locuire.

- Suprapunând nemijlocit, dar fără legături genetice, depunerile de tip Schela Cladovei, urmează un strat de cultură de tip Starčevo III, gros de 20-30 cm, cu relativ numeroase gropi care antrenează în strat obiecte de cuarț-cuarțit, din depunerile mai vechi. Încă nu avem dezvelite complexe de locuire.

- Peste stratul Starčevo se așterne un steril, gros până la 30 cm.

- Stratul Sălcuța este bogat reprezentat în S.I, Ia, Ib, Ie, S. XI și S. XII prin mari complexe de locuire. În S.I, Ia, Ib, Ie, a fost dezvelită o parte a unei locuințe de suprafață, de la care s-au conservat segmente din podina de lut galben și mari cantități de chirpic ars la roșu, împrăștiate pe o mare suprafață, la adâncimile de 2,88-3,00m. În continuare, spre nord, o mare cantitate de cochilii de scoici. Sub nivelul de călcare al locuinței, pe o grosime ce atinge 20 cm, se mai află o depunere Sălcuța care, în secțiunile I, pare să reprezinte o nivelare pentru această locuință. În S. XII s-au constatat însă două niveluri de construcții aparținând culturii Sălcuța: unul cu baza în jurul adîncimii de 3 m, altul, cel mai vechi, între 3,25-3,33 m. În ambele cazuri, locuințele au fost puternic incendiate, părănd să indice că centrul așezării Sălcuța a fost distrus deja de Dunăre. Existența unei locuiri de scurtă durată nu este însă exclusă. Ori cum ar sta lucrurile, materialul recoltat (vase și cîteva obiecte din cupru) caracterizează o etapă scurtă din evoluția acestei culturi și devine un material de referință pentru periodizarea ei.

- Un steril aluvionar, bogat în humus, vînat, suprapune stratul Sălcuța. Grosimea stratului atinge uneori 40 cm.

- Solul aluvionar este secționat, complet sau doar în cea mai mare parte, de gropile unui cimitir de înhumăție cu schelete orientate est-vest, chircite pe o parte, cu inventar compus din ceramică. Fundul gropilor se adâncește deseori în stratul Sălcuța (chiar în chirpicul locuințelor), dar nivelul exact de săpare nu se observă. El este sigur anterior cu mult stratului Coțofeni și aparține unei etape când avea loc procesul de formare a culturii Bodrogkeresztúr.

- În S. XII, la partea superioară a sterilului aluvionar, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice Sălcuța, unele cu scoică în pastă și printre ele două cu decor în tehnica împunsăturilor succesive, cu motive specifice pentru cultura Bodrogkeresztúr. Două fragmente cu toarte aplicate, găsite pe plajă, sunt, probabil, în legătură cu această locuire de tip Herculană – eneolitic II. Mormintele mai sus menționate trebuie să fie mai vechi decât această perioadă și sperăm să consemnăm, în viitor, observații stratigrafice clare, în acest sens.

- Stratul Coțofeni este cel mai reprezentativ, grosimea sa depășind un metru. Este format din resturile a opt niveluri de construcții successive. În secțiunile I s-au dezvelit mai multe segmente de locuințe, dreptunghiulare, cu podine din platforme de lut galben, cu găuri pentru susținerea suprastructurii, incendiate în primele două etape și doar ruinate în celelalte. Din secțiunile XII provine o mare construcție, cu dimensiunile de cca. 15x5 m, care poate fi socotită un loc pentru nevoile întregii comunități. S-a recoltat un foarte bogat material arheologic care datează așezarea, prin importuri Kostolac și Vučedol, în faza Coțofeni III.

- Un steril galben separă stratul Coțofeni de cel următor.

- Cătorva resturi răzlețe Glina III nu li s-a putut preciza poziția stratigrafică. Tot astfel, pentru un văscior de tip Vinkovici, ca și pentru unele fragmente ceramice cu ornamente „textile”.

- Un strat gros, bogat în cenușe, care a deranjat prin mai multe gropi straturile anterioare și a fost în același timp puternic amestecat de gropi daco-romane, aparține epocii bronzului. Acest strat apare doar în secțiunile I; pe fâșia de frontieră și pe plajă păstrându-se doar gropi sau partea inferioară a unor gropi. O situație aparte am întâlnit în S. III și IX, situație încă neclarificată din cauza apelor de infiltrație. Acolo, pe plajă, s-a săpat într-o groapă de mari dimensiuni al cărui fund se găsea cu mult sub nivelul actual al apelor Dunării, fapt care a împiedicat delimitarea întregului său contur. O mare cantitate de ceramică ne arată că avem de a face cu o comunitate de caracter Proto-Gârla Mare, cu importuri Verbicioara faza III (eventual IV?) și cu strânse legături genetice la Dunărea Mijlocie.

- Resturi hallstattiene timpurii de tip Ostrovul Banului promit descoperirea unor complexe de acest tip.

- Foarte bogat reprezentată, mai ales prin gropi circulare sau în formă de clopot, este locuirea daco-romană, de la sfârșitul secolului II și începutul celui de-al III-lea dacă avem în vedere unele monede descoperite pe plajă.

- O locuință cu pietrar, din sec. VIII-IX, atestă sporadice locuri și din această vreme.

- Un bordei și mai multe gropi medievale încheie succesiunea de locuri de pe Cliuci.

Colectivul a întreprins permanente investigații de suprafață pe întregul ostrov, recoltând un bogat material arheologic.

Continuarea săpăturilor este impusă atât de importanța deosebită a acestei stațiuni, cât și de caracterul de salvare pe care îl au cercetările din acest Ostrov.

b. Campania din 1978

Cu fonduri puse la dispoziție de Institutul de arheologie (15.000 lei) s-au investigat straturile inferioare ale așezării din S. I și XII.

În S. Ia, în stratul aparținând culturii Schela Cladovei, s-au separat două niveluri de locuire. În același timp, s-a lămurit și problema apartenenței unor morminte, atribuite anterior, de către Florea Mogoșanu, culturii Schela Cladovei. S-a observat, spre exemplu, că groapa M. 24 tăia o parte a depunerilor de tip Schela Cladovei, nivelul ei de săpare pornind din stratul Starčevo-Criș. În umplutura gropii s-au găsit fragmente ceramice ale acestei ultime culturi, deci scheletul aparține acestei culturi.

De altfel, curățindu-se din nou profilul nordic al S.I. s-a putut constata că și groapa mormântului nr. 9. – socotit de Fl. Mogoșanu de tip Schela Cladovei – pornește tot de la baza stratului Criș și perforează depunerile de tip Schela Cladovei constând din două niveluri: cel inferior mai nisipos, cel superior conținând o mare cantitate de oase de pește.

Un alt mormânt (M. 25) s-a descoperit în S. Ib. În groapa acestuia perfora stratul Schela Cladovei. De remarcat faptul că scheletele mormintelor 24 și 25 sunt ale unor cadavre mutilate: M. 24 prezenta scheletul unui cadavru a cărei parte inferioară

lipsea, în timp ce M. 25 avea doar partea inferioară (picioarele, bazinul, o parte din vertebre). Tăierea pare a se fi produs înainte de îngropare.

În S. Ib s-a săpat în depuneri aparținând culturilor Criș și Schela Cladovei.

În suprafața XII s-a degajat mai întâi stratul de cultură Sălcuța, format în timpul a două mari perioade de construcție. În acest strat s-au adâncit gropile mortuare ale unui cimitir eneolitic târziu care reflectă și procesul de formare al culturii Bodrogkeresztúr. Dintre morminte, M. 22, aflat la adâncimea de -3,75 m (de la punctul 0 = cota + 40), într-o groapă rotundă, conținea un schelet puternic chircit pe stânga, orientat est-vest. Ca inventar a fost cel mai bogat: 7 vase, șiraguri de mărgelă, trei bumbi de aur, iar într-o cuptorire adiacentă gropii funerare părți carnoase de la un bovid.

Nivelurile de locuire Sălcuța sunt formate din locuințe de suprafață de mari dimensiuni al căror contur poate fi întregit cu ajutorul gropilor de pari, cu diametrul mare și adânci până la 80 cm. Într-una din ele s-au descoperit două vetre de foc: una cu gardină înaltă, alta plată.

Stratul Starčevo-Criș a fost subțire și nu a oferit complexe de locuire.

În depunerea de tip Schela Cladovei s-au separat două niveluri prin vetre construite din pietre. Suprafața săpată pentru această locuire este redusă dar în continuarea celei din S. XI unde Fl. Mogoșanu crede că a putut observa șase niveluri de locuire de tip Schela Cladovei.

c. Săpăturile din 1979

S-au concentrat îndeosebi asupra depunerilor inferioare ale așezării, primele care urmau să fie afectate de ridicarea nivelului apelor.

În S. Ic săpăturile au pornit de la baza stratului Coțofeni și s-au adâncit, succesiv, mai întâi în depunerea aluvionară sterilă, apoi în straturile aparținând culturilor Sălcuța, Criș, Schela Cladovei.

Perforând stratul aluvionar și adâncindu-se în stratul Sălcuța au fost găsite trei morminte: M. 29, cu scheletul zăcând la - 3,18 m, puternic chircit pe stânga, avea drept inventar o oală cu buza alveolată și 2 toarte, precum și o străchinuță cu decor specific Bodrogkeresztúr; M. 30 consta din câteva fragmente de oase umane iar M. 31 a rămas nesăpat (se va dezveli în 1980) primind nr. 35; nr. 31 îl va căpăta un mormânt de pe plaje scos de ape în 1981.

Stratul Sălcuța s-a aflat între 3,11 – 3,41 m dar materiale ale acestei culturi apar și mai sus, la baza depunerii aluvionare. Sub nivelul de dărâmături ale unei locuințe s-a găsit o vatră de foc construită într-un mod foarte original: s-a săpat mai întâi o groapă care a-a umplut cu lut, ars apoi, în timpul folosirii. Materialul ceramic a fost bogat dar lipsit de decor. Materialul litic a fost rar. S-a găsit și un ac de cupru.

Locuirea Criș – Starčevo este cuprinsă într-un strat aflat între 3,41- 3,58 m adâncime. Materialul arheologic constă din ceramică, material litic de caracter microlitic, oase numeroase de la ovine și ovicaprine.

Stratul Schela Cladovei s-a aflat între 3,58 – 4,07 m adâncime.

Și în secțiunea XII s-au săpat straturile inferioare ale așezării, mai vechi decât locuirea Coțofeni.

S-au descoperit și aici mai multe morminte: 26, 27, 28 ale culturii Bodrogkeresztúr și M. 32 al culturii Schela Cladovei.

M. 26 cu schelet chirchit pe stânga, orientat E-V, cu trei vase la cap; M. 27, dublu, schelete chirchite, orientate E-V, fără inventar; M. 28, schelet chirchit, pe stânga, la ureche un cercel de aur, orientare E-V.; M. 32, întins pe spate, orientat NE -SV, aflat la -4,12 m adâncime, aparține culturii Schela Cladovei. Ultimul mormânt este al unui bărbat de 45-50 ani, înalt de aproape 1,70 m.

Săpăturile în straturile de cultură au fost mult îngreunate din cauza infiltrărilor apelor Dunării.

În S. XV au fost descoperite, stratigrafic, următoarele resturi de locuire: feudal, daco-roman, Hallstatt, Gîrla Mare, Sălcuța, Starčevo-Criș.

d. Săpăturile din anul 1980

Din anul 1972, săpăturile de salvare din punctul „Cliuci” (km fluvial 911) s-au desfășurat fără întreruperi, cu resurse materiale mai mici sau mai mari, întotdeauna însă sub limita cerută de împrejurări.

Dependența cercetărilor noastre de programul de execuție a sistemului hidroenergetic și de navigație (SHEN) Porțile de Fier II (respectiv de cunoașterea exactă a datelor ridicării cotelor apelor, a construirii digului de protecție, a spațiilor pe care acestea urmau să-l afecteze direct sau tranșențial), ca și de nivelul foarte fluctuant (uneori de la o zi la alta) a cotelor Dunării în aval de barajul Hidrocentralei Porțile de Fier I, nu ne-au permis să întocmim de la început un plan de săpături care să poată fi eșalonat în timp și în spațiu.

S-a pornit de la ideea obținerii unui minimum de informații asupra potențialului stațiunii; curajul de a imagina un plan coerent căpătându-l pe măsură ce începerea lucrărilor de execuție la SHEN Porțile de Fier II se amâna.

Stațiunea am aflat-o conservată pe trei trepte de nivelment: cea inferioară, pe plaje, cu depuneri de tip Schela Cladovei mai rar Criș și Sălcuța; cea mijlocie, pe fâșia trupelor de grăniceri, pe care se păstrau funduri de gropi daco-romane, depuneri Coțofeni, Sălcuța, Criș, Schela Cladovei și morminte ale unui cimitir de tip Bodrogkeresztúr; cea superioară (din care jumătate s-a acoperit de digul de protecție) conserva depuneri din feudalismul târziu, complexe prefeudale, daco-romane, hallstattiene, niveluri de locuire din epoca bronzului, Coțofeni, Sălcuța, Criș, Schela Cladovei, precum și morminte de tip Schela Cladovei, Criș, Bodrogkeresztúr.

În situația dată, planul nostru de săpături – imaginat în condițiile mai sus amintite – a ținut să culeagă date despre toate locuirile și complexe arheologice, cu minimum de efort financiar.

O suprafață (S. I.), de 100 m.p., obținută din secțiuni alăturate, a fost trasată pe treapta superioară a stațiunii, unde grosimea depunerilor arheologice atingea 4,30 m. și a fost săpată pe parcursul a opt campanii successive de săpături (1972-1979), cu maximum de atenție pentru a realiza astfel cele mai complete și exacte situații stratigrafice. Restul cercetărilor s-au concentrat pe treptele inferioară și mijlocie ale stațiunii, cele mai periclitate de destrucția apelor și primele care vor intra definitiv sub apele lacului de acumulare.

Campania de săpături din 1980 s-a desfășurat între 15 august – 15 octombrie. La început, din cauza apelor ridicate care acopereau complet treapta inferioară și parțial pe cea mijlocie, a trebuit să deschidem o nouă secțiune (XVI) pe treapta superioară a

așezării. Noua secțiune a fost astfel trasată încât, pe de o parte să fie limita până la care se putea întinde digul de protecție (lărgit și înălțat în ultima iarnă), iar pe de alta să poată fi extinsă spre est și vest în scopul investigării tuturor depunerilor post-Coțofeni ce se vor fi aflat în zonă.

Rezultatele obținute în secțiunea XVI au fost importante, în parte neașteptate și, mai ales, promițătoare. În afara resturilor feudale târzii, sunt speranțe (mici complexe cu vetre și cuptoare) pentru stratografierea depunerilor daco-romane, lucru care n-a fost posibil în alte secțiuni. Mici grupări de obiecte hallstattiene mijlocii, ca și un complex compus din două vase par să nu fie izolate. Pentru faza cea mai timpurie, cunoscută până în prezent, a culturii Gârla Mare s-au cercetat resturile a trei locuințe de suprafață, aflate la niveluri diferite (formând cel puțin două niveluri de construcție distincte). Sub aceste locuințe, a apărut un strat de cultură aparținând culturii Glina III. În unele locuri, stratul Glina, gros de aproape 60 cm, se poate subdivide, cu ajutorul unor vetre de foc, în trei niveluri. Stratul Glina suprapune direct un strat Coțofeni. Imaginea pe care o aveam înainte vreme asupra locuirii purtătorilor culturii Glina rezulta din faptul că în secțiunea I, situată la 13 m de S. XVI, între stratul de cultură Gârla Mare și cel Coțofeni, apărea o depunere sterilă, iar din întreaga stațiune se culeseră numai câteva fragmente ceramice de tip Glina. Presupunem o trecere ocazională a purtătorilor acestei culturi. Importanța noilor descoperiri rezultă atât din poziția lor stratigrafică (peste depuneri Coțofeni finale, cu importuri Vučedol târzii), cât și din legăturile pe care materialul arheologic le reflectă cu evoluția culturală din Câmpia Tisei și de la Dunărea de Mijloc. Pentru periodizarea ansamblului descoperirilor Glina, cele de la Ostrovul Corbului vor juca, de asemenea, un rol important.

În S. XVI săpăturile s-au oprit și se vor opri și în continuare la stratul Coțofeni.

Cercetările efectuate pe treptele mijlocie și inferioară ale stațiunii au fost posibile numai în a doua parte a campaniei și au avut un caracter de rutină: continuarea dezvelirii unor complexe Coțofeni, Sălcuța, Criș și de tip Schela Cladovei pe de o parte, și a unor morminte aparținând culturilor Schela Cladovei, Criș și Bodrogkeresztúr pe de alta.

Într-o secțiune nouă (S. XVII), s-au dezvelit segmente din locuințe Coțofeni, cu podine din lut și vetre de mari dimensiuni construite pe „pat” de fragmente ceramice, provenind de la mai multe vase. În adânc au rămas nesăpate, dar vizibile în malul spălat de ape, alte locuințe Coțofeni și una Sălcuța, de mari dimensiuni. În locuințele Coțofeni s-au descoperit și fragmente ceramice Vučedol.

Într-o veche secțiune (S. XII), s-au săpat o parte a unei locuințe Sălcuța, mai multe morminte aparținând culturii Bodrogkeresztúr, complexe de locuire Criș și de tip Schela Cladovei, ultima cu două niveluri.

O problemă, nerezolvată de-a lungul anilor din cauza nivelului ridicat al apelor, a fost aceea a limitelor unui complex de tip Gârla Mare timpurie, descoperit în 1973 pe treapta inferioară (pe plaje). În a doua parte a campaniei de săpături, apele Dunării au scăzut brusc și suficient de mult pentru a permite să se observe că respectivul „complex” făcea parte de fapt din umplutura unui vechi canal al Dunării, format în timpul unei mari inundații care a pus capăt locuirii Sălcuța. Umplerea canalului a început pe vremea culturii Coțofeni și s-a încheiat târziu, în perioada hallstattiană.

e. Campania de săpături 1981

Cînd, în octombrie 1970, făceam o recunoaștere de teren împreună cu Sebastian Morintz, am rămas impresionați de enorma cantitate de material arheologic ce acoperea plaja între marginea vestică a satului și punctul de confluență a celor două Dunări: „Mare” și „Mică”, pe o distanță de aproximativ 700 m liniari. Loc de așezare părea a se contura numai în jurul km. fluvial 911, numit de localnici „Cliuci”, singurul mai înalt, ca un fel de grind neînundabil. Restul reprezenta un teren mai jos, inundabil și straturile sale groase de nisip aluvionar, în care se săpaseră sonde adânci, nu păreau să ascundă nimic. Poate doar morminte. Pe plaje erau însă și resturi de așezare. Am încercat, de-a lungul anilor, explicații diverse: material cărat de Dunăre dinspre malul jugoslav; material provenit din așezări distruse de pe malul românesc, aflate în amonte; cimitire distruse etc. Deoarece cercetările s-au concentrat în sectorul „Cliuci”, din jurul km. fluvial 911, problema abundenței de material pe plaje urma să fie rezolvată prin secțiuni trasate de-a lungul plajei sau prin folosirea mijloacelor mecanizate. Acțiunea a fost planificată pentru campania anului 1981.

În perioada dintre cele două campanii – 1980 și 1981 – s-au petrecut însă două evenimente majore pentru șantierul nostru: acțiunea de ridicare și lărgire a digului de protecție și creșterea periculoasă a apelor Dunării în primăvara 1981. Primul eveniment a necesitat excavarea de balast și nisip din zona pe care urma s-o cercetăm, al doilea a dus la spălarea terenului răscolit. În acest fel, problema materialelor arheologice de pe plaje a putut fi lămurită prin observații asupra noii configurații a terenului. Pornind dinspre sat spre zona cercetată prin săpături, pe o distanță de cca. 600 m liniari, avem următorul profil: La început, un strat, gros de cca 2,50 m, format din nisip aluvionar, acoperă un strat de cultură în a cărui parte superioară am observat resturi hallstattiene timpurii și Gârla Mare târzii. Spre mijlocul distanței, stratul de nisip aluvionar, continuând să acopere un strat arheologic, are grosimea de cca 1 m și scade, treptat, cu cât ne apropiem de km. fluvial 911 unde dispare complet. În acest punct, terenul este în prezent mai înalt datorită depunerilor arheologice a căror grosime se explică atât prin mai densa și îndelungata locuire dar și prin neafectarea lor de către apele fluviului, deviate spre malul iugoslav de curentul Dunării Mici.

Mijloacele financiare reduse nu ne-au permis să investigăm unele dintre obiectivele care se observau în zonele decopertate și nici să sondăm stratul de cultură ieșit la iveală. Sperăm s-o putem face în 1982.

Printre descoperirile demne de semnalat, care ies din cadrul sau preced săpăturile propriu-zise, menționăm: a) locuitorul Ciocârlan Ion, a cărui gospodărie se afla în apropierea km. fluvial 912, săpând o groapă pentru un stâlp de gard, a descoperit un mormânt de incinerare cu mai multe vase, asemănătoare celor găsite în așezarea Gârla Mare timpurie din jurul km. fluvial 911. Această descoperire deschide noi perspective pentru cunoașterea celei mai timpurii faze a susmenționatei culturi; b) pe plaje, 6 m spre est de S. XII k, s-a descoperit un mormânt (M. 31), dezvelit de ape, dar încă „in situ”, chircit pe stînga, orientat est-vest. În imediata apropiere a gropii, cu cca. 50 cm mai sus de fundul ei, se afla podina unei locuințe aparținînd celui mai vechi nivel Coțofeni. Adâncimea absolută a scheletului (față de orizontala 0): -3,49 m. Groapa s-a adâncit în stratul steril care suprapune depunerile sălcuțene și chiar în aceste ultime depuneri. Inventar nu s-a aflat, dar locuitorul P. Ciolan Bădițeanu din Batoți a găsit în

apropiere două vase puse unul într-altul. Nu am văzut încă cele două vase, dar atât mortul cât și vasele trebuie să aparțină culturii Bodrogkeresztúr; c) pe treapta a doua a stațiunii de la Cliuci (treaptă intermediară între plaje și partea cea mai înaltă a terenului), apele au dat la iveală craniul și bazinul altui mormânt (M. 39), aflat în apropierea și probabil în legătură cu M. 33, acesta din urmă aparținând Hallstattului mijlociu. Scheletul, orientat sud-nord, era întors cu fața în jos, prin răsucire din poziția inițială (răsucirea s-a produs în groapă, fie intenționat, fie după o moarte aparentă). Inventar nu avea, dar acesta a putut fi cărat de ape. În groapa M. 33, golită în 1980, am găsit un manșon de fier (lance?) care ar fi putut să se rostogolească din groapa M. 39.

După cum am comunicat deja în 1981 la Brașov, în acest stadiu al lucrărilor sincronizate (atât cât mijloacele ne-au permis-o) calendarului S.H.E.N. Porțile de Fier II, planul de săpături prevedea cercetarea depunerilor arheologice mai noi decât locuirea Coțofeni, depuneri cuprinse într-un strat de cultură nu mai gros de 1 m. În acest scop, s-a practicat deschiderea a două secțiuni paralele, la nord de S. XVI, lungi de 28 și late de câte 2 m. În cadrul acestora, săpătura s-a oprit în strat Gârla Mare în pătratele 11-13; pătratele 14-17 nu au putut fi adâncite de fel, în timp ce pătratele 18-24 au fost săpate până în limitele părții superioare a stratului Coțofeni.

De sus în jos, avem următoarea situație stratigrafică:

- Un strat de epocă romană, dacă va fi existat, a fost arat în chip repetat și spălat de ape. S-au conservat, în schimb, complexe adâncite în sol. Printre acestea, evidențiem două cuptoare în gropi dreptunghiulare, cu vatra, pereții și bolta realizate sau căptușite cu cărămizi de mari dimensiuni, cu ornamente din benzi adâncite, intersectate în diagonală. După toate probabilitățile, cuptoarele se găseau în interiorul unor colibe. Câteva gropi mici, rotunde, sau ovale, conțineau, de asemenea, resturi din perioada romană. Un alt complex, aparținând aceleiași perioade, este o groapă de provizii, tronconică, cu diametrul fundului de peste 2 m, adâncimea depășind și ea 1,50 m. Materialul ceramic este compus din veselă romană de țîrg, în asociere cu olărie tradițională dacică. Cultural și cronologic avem de-a face cu descoperiri asemenea celor de la Locusteni. Numeroasele complexe închise, gropi în special, vor constitui, odată cu încheierea săpăturilor, un excelent material de studiu pentru cunoașterea vieții rurale a populației daco-romane din perioada stăpânirii romane în Dacia.

- Nici de la locuirea hallstattiană mijlocie (Hallstatt C) nu ne-a rămas un strat de cultură: ea a fost sporadică în această parte. Dacă avem în vedere descoperirea mormintelor 33 și 39 în zona situată la nord-vest de secțiunile XVI, nu este exclus ca așezarea hellstattiană corespunzătoare să se afle mai spre est, așa cum par a o dovedi resturile mai bogate descoperite în S. XV. Din perioada în discuție, ne-au rămas materiale în alveolări sau gropi adâncite în stratul epocii bronzului.

- Locuirea următoare aparține epocii bronzului, vreme în care s-a constituit un strat de cultură relativ gros: 80 cm. Partea superioară a stratului s-a format prin construcții succesive de locuințe de suprafață, fără podină, cu resturi nu prea abundente de chirpic ars. În comparație cu săpăturile din 1980, acum s-au putut delimita trei asemenea niveluri de construcții. Aparțin culturii Gârla Mare: primele două unei perioade timpurii încă necunoscută până acum, ultimul putându-se deja înseria perioadei clasice. Unei etape și mai târzii a acestei culturi îi aparțin resturile de locuire aflate la cca 500 m mai spre est. Nivelele Gârla Mare sunt bogate în resturi arheologice: ceramică caracteristică pentru faza timpurie și începutul celei mijlocii, ceramică de

import sau imitată după cea Verbicioara, obiecte de metal, inclusiv un cerceș și un inel din aur.

- O depunere, abia sesizabilă stratigrafic din cauza subțiririi ei, pare să fie dovada unei locuiri independente de tip Verbicioara. Suntem fie în fața unei locuiri sporadice, fie în marginea așezării. Cărei etape anume din evoluția numitei culturi aparțin aceste resturi arheologice, vom putea afirma abia după studierea atentă a materialului recoltat.

- Partea inferioară a stratului epocii bronzului este constituită din mai multe niveluri aparținând culturii Glina al căror conținut reflectă întinse legături atât spre est, cât și, mai ales, spre vest, nord-vest și sud-vest. Această depunere nu numai că ne dezvăluie caracteristicile unei etape distincte din evoluția culturii Glina, dar îi și fixează poziția cronologică, pe baze stratigrafice, în raport cu anume etape din evoluția culturii Coțofeni care, la rândul lor, evidențiază și ele contacte culturale specifice.

- Stratul Glina suprapune nemijlocit stratul culturii Coțofeni, dar – la această adâncime – săpăturile s-au oprit și se vor opri și în campania din acest an.

f. Campania de săpături din 1982^{*}

Petre Roman, Ann Dodd-Oprițescu, Mircea Dogaru, Mihai Șimon

Acțiunii cu caracter de salvare de la Ostrovul Corbului i s-a alăturat, în anul 1982, și Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară din București. În acest fel, campania de săpături s-a putut extinde în două perioade: prima, în cursul lunii iulie, cu fonduri de la Institutul de arheologie, fiind efectuată de către un colectiv format din Petre Roman, Ann Dodd-Oprițescu și Mihai Șimon, iar a doua, între 15 august și 15 septembrie, cu 30 de soldați, când cercetările au fost executate de către Petre Roman, Ann Dodd-Oprițescu și Mircea Dogaru.

În campania asupra căreia raportăm, săpăturile au putut cuprinde atât sectorul din jurul km. fluvial 911, designat cu litera A, cât și un alt teren, situat între 140 și 200 m mai spre est de primul, pe care l-am numit sectorul B.

În sectorul A, cercetările au avut drept obiectiv, așa cum s-a întâmplat și în anii 1980 și 1981, locuirile cuprinse în depunerile post-Coțofeni.

Sacrificarea straturilor mai vechi, cele mai bogate, groase de aproximativ 4 m, se datorează, în parte, unor cauze obiective: timpul pînă la înecarea zonei s-a limitat. Stătea însă la îndemîna factorilor de decizie, care de-a lungul anilor au fost mereu încunoștiințați, să aibă o mai concretă înțelegere pentru necesitățile acestui obiectiv și a celor cu caracter de salvare în general.

În sectorul A nu au fost deschise secțiuni noi. În schimb, s-au cercetat segmentele proiectate anterior și rămase nesăpate: pătratele 1-10 din S. XVI (peste 20 m²) și pătratele 14-17 din S. XVI a, XVI b.

În parte, S. XVI b a intersectat prima noastră secțiune din această așezare, făcută în 1970.

Principalele observații le menționăm în cele ce urmează: în pătratele 12-14 și 23-24, gropile nr. 6, 6a, 13, 22 și 22a s-au adâncit destul de mult în stratul Coțofeni, secționând astfel zone de locuințe suprapuse, ale căror resturi depășesc grosimea de 1 m. Ne aflăm deci în zona centrală a succesivelor așezări Coțofeni.

Tot locuirii Coțofeni, ultimului nivel, îi aparține un complex metalurgic (fig. 1/2). Este vorba de o amenajare specială care va fi fost un cuptor a cărui cupolă a fost distrusă de o groapă pornită din stratul superior. Într-o masă de cenușe s-a amenajat un contur în formă de U care s-a lipit cu humă, înroșită prin ardere. Părțile laterale au fost placate cu cioburi de la vase Coțofeni, în timp ce pe vatră s-a depus mai întii un strat de cărbuni și cenușe, peste care s-a așternut un strat de cioburi. Peste stratul de cioburi al vetrei s-au făcut trei lipituri succesive care s-au ars separat. Peretele lateral, estic, s-a îngroșat printr-o lipitură groasă de humă care s-a ars la roșu, apoi printr-o căptușală de pământ zgurificat și, în sfîrșit, printr-o nouă lipitură cu humă. Peretele lateral estic are straturile de lipituri mai subțiri. În umplutura complexului și în afara lui s-au găsit bucăți de zgură de la prelucrarea metalului. Este, după cunoștințele noastre, primul document foarte grăitor privitor la preocupările metalurgice ale purtătorilor culturii Coțofeni.

* Raportul asupra cercetărilor din 1982 a fost scos din context și publicat în *Materiale și Cercetări Arheologice, Sesiunea XVII de rapoarte de la Ploiești (1983), partea I, București, 1992, p. 101-107* sub semnăturile: Petre Roman, Ann Dodd-Oprițescu, Mircea Dogaru, Mihai Șimon. Îl reedităm pentru refacerea unității raportului general: perioada 1970-1984.

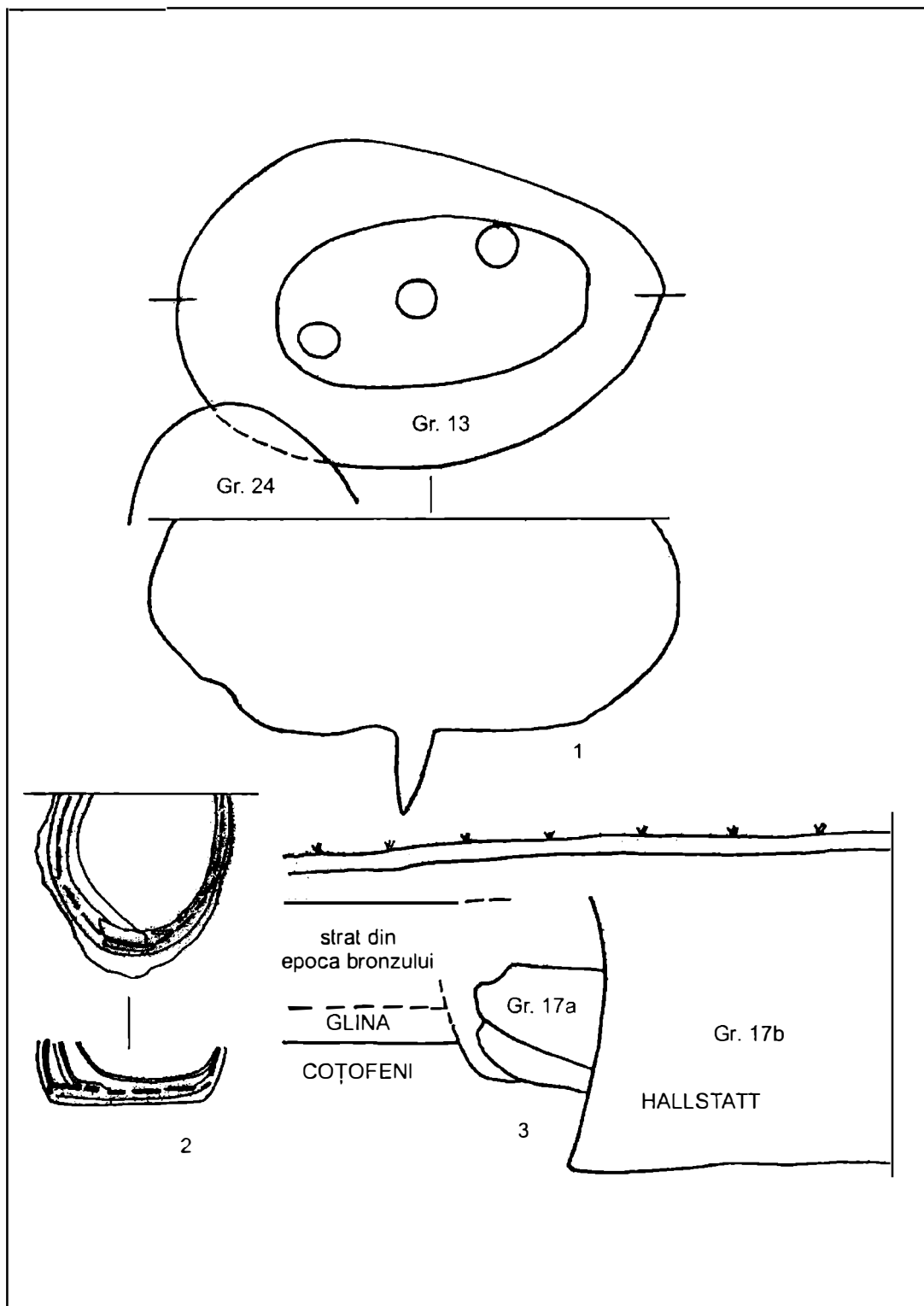

Fig. 1. Ostrovul Corbului, sector A. 1 - S. XVI b, □12/13, groapa 13, Gârla Mare;
 2 - S. XVI b □17, cuptor pentru redus minereu. cultura Coțofeni; 3 - S. XVI, □9-10,
 profil cu groapa 17a, din epoca bronzului și 17b din epoca fierului

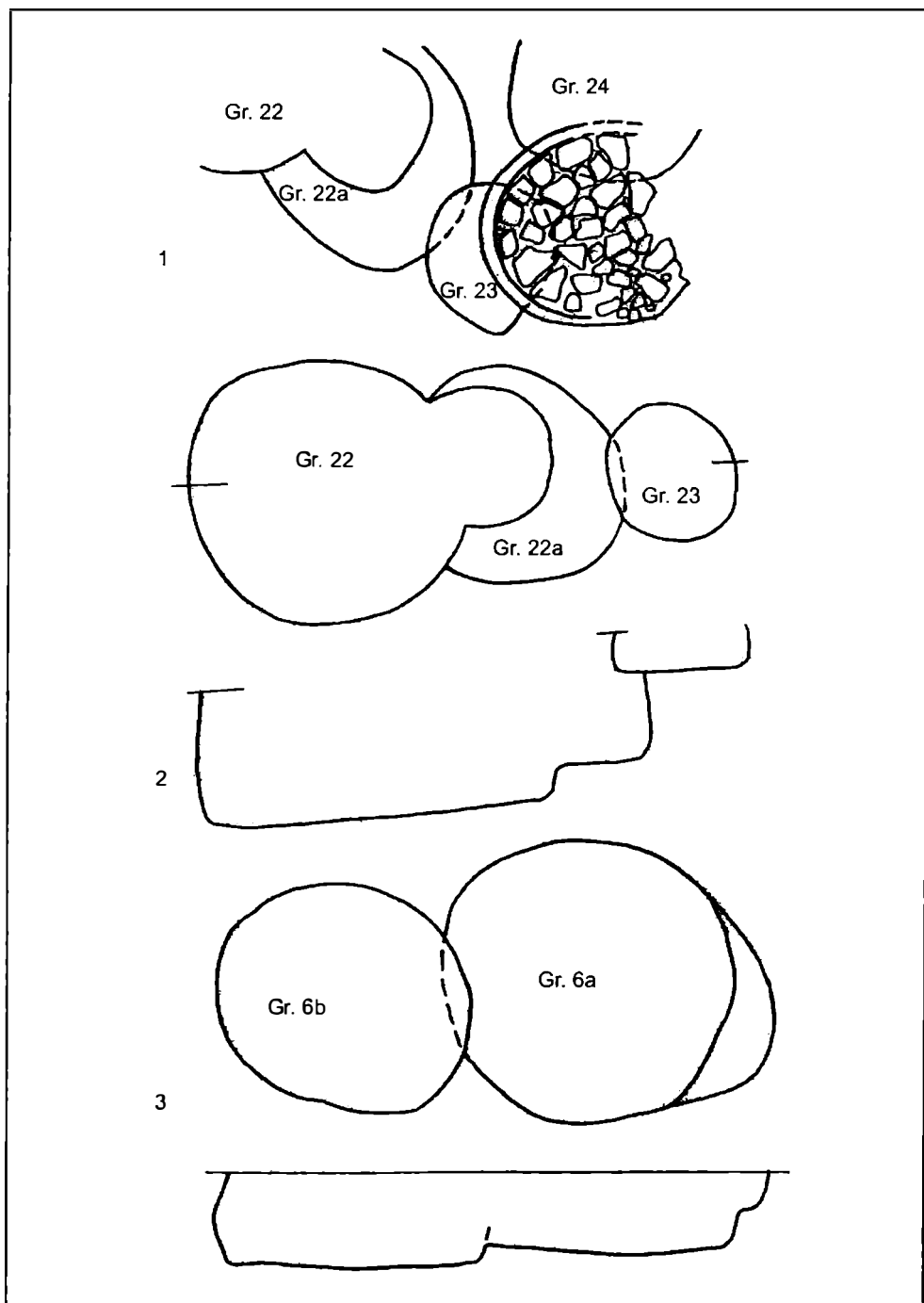

Fig. 2. Ostrovul Corbului, sector A. 1 - S. XVI a. gropi dacice și cuptor din cărămizi romane;
2 - gropile 22 și 23, plan și secțiune; 3 gropile 6 a și 6 b

Stratul de cultură post-Coțofeni are grosimi variabile, între 95 și 130 cm. El s-a format în vremea culturilor Glina, Verbicioara, Gârla Mare și daco-romană.

Locuirea Glina este reprezentată într-o depunere de 10-30 cm. grosime, de culoare cenușie închisă, granuloasă, cu resturi puține și dispersate în anumite segmente și cu aglomerări de material arheologic – dovadă a prezenței unor complexe de locuire în apropiere – în alte segmente. În suprafețele săpate în campania anului 1982 nu am mai găsit complexe Glina așa de bogate ca în cele cercetate în 1980 și 1981. Sintem deci fie la marginea așezării, fie între complexe de locuire care ar fi putut fi distanțate. Din păcate, nu mai este timp pentru extinderea săpăturilor în zona unde locuirea Glina s-a dovedit foarte consistentă.

Peste depunerea formată în timpul locuirii purtătorilor culturii Glina s-a suprapus un strat cenușiu – gălbui, granulos, cu multă cenușe, gros între 40-70 cm., greu de diferențiat după structură și culoare. În plus, stratul este răvășit de numeroase gropi. La partea inferioară conține resturi Verbicioara. Partea sa superioară oferă indicii de segmentare în două niveluri în care apar resturi Gârla Mare: timpurii și clasice.

Depunerea arheologică aparținând fazei III (după periodizarea prof. D. Berciu) a culturii Verbicioara este subțire și prezintă complexe izolate și distanțate. O adâncitură din pătratul 9 al S. XVI., numită groapa 17a, secționată din păcate de o groapă hallstattiană, era umplută cu pământ galben – reprezentând pereții nearși ai unei locuințe – peste care se suprapuneau resturi de pământ ars în care se găseau și două vase Verbicioara.

Resturile Gârla Mare apar chiar de sub solul vegetal actual și, uneori, sunt grupate în jurul unor vetre a căror prezență indică existența unor complexe de locuire fără podină. Acestea țin în special de ultimul nivel Gârla Mare, dintr-o fază deja „clasică” de evoluție. Spre deosebire de campaniile anilor 1980-1981, când au putut fi delimitate locuințe suprapuse, în 1982 mai spectaculoase au fost câteva gropi și în special gropile 13 și 18. Groapa 13 a servit drept magazie. Săpată de la adâncimea de 40-50 cm față de nivelul actual de călcare, groapa a fost adâncită 1,50 m, a căpătat forma ovală, cu pereți curbați pe axul lung de 310 cm și oblici pe axul scurt de 190 cm. Pe fundul mai neted, pe o suprafață de 200x90 cm, s-au păstrat găuri de pari pentru susținerea unui plafon. Groapa a secționat complexe de locuire Gârla Mare și îndeosebi Coțofeni și a fost parțial secționată, la partea superioară, de o groapă dacică. Din umplutură s-a recoltat o imensă cantitate de material arheologic, compus din vase întregi și fragmentare, fragmente ceramice, calupuri de pământ galben, bucăți de chirpic și vatră, cenușe, pietre, cărbuni și material osteologic. O altă groapă, groapa 18, era rotundă, dar fără a respecta riguros conturul și conținea, de asemenea, un foarte bogat material Gârla Mare timpuriu.

Pe lângă faptul că la Ostrovul Corbului a fost cercetată prima așezare a culturii Gârla Mare, se poate spune că s-au obținut observații prețioase, de natură stratigrafică și un foarte concludent material de referință pentru raporturile culturale și cronologice cu evoluția culturală de la Dunărea Pannonică.

Resturile hallstattiene au fost, de această dată, puțin numeroase pentru a reține în mod special atenția asupra lor. Amintim doar că o așezare de tip Insula Banului, aflată în marginea satului (circa 800 m spre est de sectorul A) a fost deja distrusă de lucrările șantierului hidroenergetic fără ca ea să fi fost măcar sondată. Dar și alte multe obiective sunt în situații similare.

Resturile daco-romane din sectorul A s-au bucurat de o atenție specială. Un strat de cultură propriu-zis din această vreme nu s-a găsit. Acesta ori nu a existat, ori a fost subțire și a fost spălat de Dunăre. Gropile și cuptoarele sunt cele două categorii de complexe arheologice ale perioadei. Primele sunt de două feluri: de provizii și altele ce par a sta în legătură cu practici de cult. Din prima categorie, reținem atenția asupra complexului de gropi nr. 22 și 22a care, la prima vedere, pot fi interpretate ca un caz obișnuit de intersectare. După toate probabilitățile însă, și situația s-a mai repetat, este vorba de o tehnică specială de amenajare a unor gropi-magazii, compuse din gropi duble, care se intersectau doar atât cât necesitățile de comunicare o impuneau. Groapa 22, cu pereții ușor oblici, perfect rotundă, cu diametrul bazei de 2 m și adâncimea de 2,30 m, cu partea inferioară și baza lutuită cu galben, prezintă pe partea sud-estică o lărgire adiacentă semicirculară, cu diametrul de 1 m, a cărei bază este în continuarea celei din groapa 22. În jurul acestei lărgiri este groapa 22 a, cu diametrul de 160 cm iar baza sa, aflată cu 33 cm mai sus, forma un fel de banchetă pentru depozitare. În groapa 22, cantitatea de material dacic este impresioanată, marfa romană de import fiind rară. Același lucru s-a constatat și la alte gropi contemporane.

Groapa 22a se intersectează cu o groapă mai mică a cărei bază se află cu 1 m mai sus. În umplutura acesteia din urmă s-au găsit greutateți piramidale de lut, pietre, cioburi și două vase miniaturale: o străchinuță și un borcan ambele de autentică factură dacică. În imediata apropiere a gropii de care a fost vorba, s-a aflat groapa 24, cu diametrul de 140 cm și baza la - 1,60 m față de nivelul de săpare. În umplutură s-au găsit 2 pietre mari, pământ ars, 1/3 dintr-un vas, fragmente ceramice nu prea numeroase, scheletul unui câine. Este a doua situație cu înmormântare de câini întâlnită în sectorul A.

Suprapunînd parțial gropile 23 și 24, pe care le considerăm mai mult cultice, s-a găsit un cuptor cu vatra pavată cu cărămizi romane, ornamentate cu benzi late ce se întretaie în diagonală. Alte două cuptoare s-au aflat în apropiere, unul dintre ele servind unei locuințe bordei din care s-a recoltat o impresionantă cantitate de material arheologic (ceramic și metalic) din epoca stăpînirii romane. Prelucrarea întregului material arheologic, recoltat din numeroase complexe închise, va permite obținerea unei imagini mai complete asupra comunităților sătești din perioada procesului de romanizare, în cazul de față de la sfîrșitul sec. II și prima jumătate a sec. III e.n.

*
* *

Un sondaj (XXII) executat între cele două sectoare, la aproximativ 100 m spre est de sectorul A, a scos la iveală, sub un steril aluvionar, resturi de construcții de locuințe aparținînd culturii Coțofeni. Depunerea Coțofeni este subțire și a fost perforată, din loc în loc, de gropi Gârla Mare.

*
* *

Sectorul B a fost sondat prin cinci secțiuni care însumează o suprafață de 191 m². Resturile de locuire sunt acoperite de o depunere aluvionară cu grosimi variabile. Un prim efect al inundațiilor repetate a fost uniformizarea stratului de cultură, uniform

în culoare și structura bogată în humus, astfel încât segmentarea lui în niveluri, atunci când nu există resturi de locuințe sau delimitarea gropilor este aproape imposibilă. Grosimea stratului propriu-zis atinge 70 cm și, în general, prezintă următoarea stratigrafie, pe care o enumerăm de sus în jos:

1. strat aluvionar steril arheologic;

2. depunere neagră-cenușie, humoasă, compactă, subțire, în care resturile dacice apar amestecate cu cele din epoca bronzului. La baza sa apar deja complexe de locuire din epoca bronzului;

3. nivel evidențiat de pigmenții de pământ ars și aglomerările de chirpic ce provin de la locuințe incendiate;

4. un al treilea nivel de cultură, cenușiu, cu pigmenți de cărbuni, este de fapt ultima depunere continuă. Ultimele două niveluri menționate sunt caracterizate printr-o ceramică specifică, cu ornamente textile și striate. Sub stratul epocii bronzului sunt depuneri semisterile, formate în timpul culturii Coțofeni. Ici, colo, din ele se desprind câte o groapă sau mici aglomerări de materiale ce dau ceramică cu slip roșu, puternic lustruit, aparținând culturii Coțofeni.

O sondă, până în zona stratului de calcar, ne-a arătat că, în perioada culturilor Sălcuța, Criș, Schela Cladovei așezările nu s-au întins până acolo. Remarcăm, de asemenea, complexe izolate, într-un caz sub baza stratului ce conține ceramică cu ornamente textile și striate, ce aparțin tot perioadei timpurii a epocii bronzului dar de aspect ce pare post – glinoid.

Stratul de cultură pe care l-am prezentat a fost perforat de gropi Gârla Mare, hallstattiene, dacice și de bordeie cu pietre, probabil din perioada prefeudală.

Datele obținute în sectorul B sunt excepționale și completează golurile existente în sectorul A. Din păcate, materialul nu a fost încă transportat la București, deci nu putem oferi detalii. Este aproape cert însă că cele două sectoare ne oferă, din combinarea datelor de stratigrafie verticală și orizontală, toată succesiunea culturală pentru epoca bronzului: Glina, orizontul ceramicii cu ornamente textile și striate, Verbicioara clasică și Gârla Mare, ultima cu mai multe faze. Analiza comparativă a descoperirilor din numeroasele complexe închise ne va da repere solide de referință, mai ales că ele ne indică foarte variate interferențe culturale.

De la sfârșitul Hallstattului timpurii datează un complex funerar din trei schelete de copii, însoțite de un material ceramic foarte bogat ornamentat.

Complexele dacice sunt databile, după un denar republican roman, în sec. I î.e.n.

Noi sperăm că și bordeiele cu piatră ne vor da un material arheologic care să ne ajute la încadrarea lor cronologică și culturală.

În încheierea foarte succintului raport, trebuie să subliniem și valoarea muzeistică și de patrimoniu a materialului arheologic recoltat: ceramică, unelte, arme, podoabe – unele din metal prețios -, monede.

g. Săpăturile din 1983

Petre Roman

În 1983, cercetările s-au executat în sectorul B. În sectorul A, două au fost obiectivele urmărite: a) obținerea unui profil în sectorul „canal”, prin totalizarea, în trepte, măcar a unui segment din mal și b) săparea unei noi suprafețe, pe treaptă mijlocie, pentru dezvelirea unui număr nedefinit, dar dorit măcar la 10, de morminte Bodrogkeresztúr. Taluzarea malului în sectorul „canal” s-a realizat pe o lungime de 3 m, coborându-se în trepte până la fundul vechilor secțiuni IX, III, deci pe o adâncime de peste 4 m. Începînd de sus, avem următoarea situație: o depunere aluvionară, grosă de 40 cm; un strat de umplere, cu material amestecat Coțofeni și bronz; un strat cu resturi bronz în care s-a descoperit (între -0,70-1 m) un pandantiv de bronz și o fusaiolă. Cam de la 1,57 m de la suprafață, atât pe profil cât și pe grund, se observă, foarte clar, limita estică, dreaptă a vechiului „canal”. Stratul pe care acesta l-a secționat este o depunere gălbuie, bogată în humus, care corespunde locuirilor mai vechi decât ale culturii Coțofeni. În depunerea secționată se observă, din loc în loc, pigmenți de pământ ars la roșu și bucăți de cărbuni. Marginea „canalului” este oblică, în unele segmente chiar abruptă. În grund însă nu este atât de dreaptă. Umplutura este clară: până în jur de 3,60 m este uniformă, cenușie, cu nisip, cărbuni nu prea mulți; apoi se observă o bandă oblică, cu mulți cărbuni, ce coboară de la est spre vest. Sub această bandă urmează o umplutură cenușie – închisă, cu multă cenușe, cărbuni, bucăți de pământ ars, oase, cioburi din epoca bronzului. Materialul nu este rulat, umplerea părănd rapidă, într-o singură etapă. La baza S. IX s-a păstrat o gropă ovală, rezultată natural din vârtejurile apei, umplută, pe grosimea sa de 30 cm, cu același conținut ca stratul care o suprapune. Umplutura „canalului” se separă net, oblic, de stratul de nisip galben – feruginos pe care-l secționează și în care apar bucăți de pământ ars, fragmente ceramice grupate. Această depunere „secționată” s-a format în timpul culturii Sălcuța. Între ea și umplutura canalului din epoca bronzului, sunt segmente rupte, umplute cu nisip, cenușe, scoici, cioburi Coțofeni. Deci canalul ar fi ante Coțofeni, locuirea Coțofeni fiind prima în preajma canalului și constând din resturi de construcții, gropi. În timpul locuirii Coțofeni, curgea încă apă pe canal și a început scurgerea de material arheologic pe lângă mal care era relativ sinuos. Linia canalului este foarte tranșantă în epoca bronzului și nu excludem o amenajare artificială după care a urmat o umplere masivă cu resturi din epoca bronzului. În continuare, par să se fi scurs ceva resturi hallstattiene timpurii după care s-a făcut umplerea cu materiale ale stratului Coțofeni. În secolul VII-VI î.e.n. umplerea va fi completă deoarece în preajmă s-a găsit mormântul nr. 33 care aparține perioadei menționate.

Malul stâng, vestic al canalului, prezintă o margine neregulată, argument în plus pentru o eventuală amenajare artificială a malului drept. O secțiune, IX C, practică în această parte în 1980 ne-a oferit și profilul acestui mal. Și aci adâncimea maximă a albiei este în jur de -6 m față de 0 și în jur de -4 m față de nivelul solului actual.

Pentru obținerea unor date îmbogățite asupra cimitirului Bodrogkeresztúr, tot în sectorul A (Cliuci) s-a săpat S. XII I cu dimensiunile de 24 x 3 m. Unele segmente ale sale ce păreau deranjate de gropi mai noi decât cimitirul nu au fost săpate. Săpătura a început de la adâncimea de -2,65 -2,70 m, adâncime la care, mai ales spre malul

românesc se mai păstrau segmente de resturi de locuințe Coțofeni la baza stratului de cultură. Astfel, în □1, la -2,75 s-a aflat partea superioară a unei vetre; o altă vatră se păstra în □7 la adâncimea de -2,65 m; în □8, la -2,70 s-a aflat podina unei locuințe, cu urme de arsură; în □16 până la adâncimea de -3,05 m s-a săpat un strat cenușiu, compact, nediferențiat; în □3 la -2,70 s-a aflat un dinte de cal.

O foarte interesantă observație este în legătură cu locuirea Sălcuța. Deși ne aflăm la numai 15 m depărtare de o locuință a acestei culturi, stratul de cultură Sălcuța lipsește în S XII 1, acolo stratul Coțofeni suprapunând o depunere aluvionară care, la rândul ei, acoperă stratul Criș care este foarte bogat în material arheologic.

În □6, la -3,20 – 3,30 stratul Criș era foarte bogat în resturi ceramice (vase cu pereți groși; vase cu gât scurt și gură strâmtă; forme cu pereți subțiri) și oase. Cantitatea de ceramică Criș crește între -3,30 – 3,50 m și scade între 3,50 – 3,60 m.

M. 42: - 3,67 schelet chirchit pe stânga, orientat est-vest, privire spre sud. Ca inventar două vase: o strachină mare cu gura în sus, cu un omoplat și piciorul unui animal ca ofrandă și o ceașcă cu 2 torți așezată pe cant. Pe antebrațul drept avea un cuțit de silex. Groapa era dreptunghiulară, cu laturile lungi rotunjite și se adâncea în strat Criș, după ce perfora sterilul aluvionar.

M. 43: Aflat la -3,20, în colțul sud-vestic al patratului 1. A fost parțial distrus și deranjat de o groapă de stâlp de la o construcție Coțofeni. Scheletul era pe spate, cu picioarele strânse și căzute (piciorul stâng pe stânga, dreptul aplecat spre dreapta), mâna stângă cu palma pe abdomen, dreapta pe lângă corp. Orientare est-vest. Mormântul era lipsit de inventar.

M. 44. Descoperit în □8, chirchit spre stânga, orientat est-vest, cu privire spre sud. În dreptul occipitalului avea un bol. Scheletul zăcea la -3,55. Mâinile, îndoite din cot, aveau etichete în dreptul bărbiei. Groapa ovală era săpată în strat Criș.

M. 45. Adâncimea -3,66. Scheletul a fost parțial distrus de M. 46. "In situ" s-au păstrat mâna stângă, craniul ce părea deplasat spre dreapta, jumătate din femure, tibiile și peroneele căzute pe stânga. Mortul era orientat vest-est și pare chirchit pe stânga, dar la demontare palma stângă s-a aflat pe umăr, iar dreapta sub brațul stâng, deci poziția putea fi și pe spate. În dreptul feței, așezată pe cant, era o strachină. Groapa era dreptunghiulară cu laturile scurte rotunjite.

M. 46. Adâncimea - 3, 69 m. Groapa, mică și ovală, a tăiat scheletul M.45. Mormântul 46 este al unui copil, chirchit, pe stânga, orientat est-vest, cu două vase puse unul într-altul, în dreptul frunții, ambele cu gura în sus.

M. 47. Adâncimea -3,70. Mormânt dublu, groapa dreptunghiulară, adâncită în strat Criș, cu laturile scurte rotunjite. Scheletele erau chirchite pe stânga, femeia în spate, iar în față un adolescent sau un individ mai mic cu un cap decât femeia. Femeia (M.47a) avea picioarele unite în dreptul calcâielor, mâinile cu etichete aduse în dreptul feței unde îi acoperea cruciș gura. În zona gâtului a avut, împrăștiate, 10 mărgelile de cupru de mici dimensiuni, la ceafă avea un vas cu scoică în pastă cu tortițe și proeminente. Scheletul de bărbat (M. 47b) era întors ușor cu omoplații în jos, în jos fiind răsucite și bazinul și picioarele. Capul era culcat pe o parte cu privirea la sud. Mâinile erau sub pieptul drept. Sub occipital a avut o lamă de obsidian, la cap 2 vase: o „oala de lapte” ornate și o strachină în dreptul frunții.

M. 48. Groapa s-a adâncit în partea superioară a stratului Criș. O groapă de par Coțofeni i-a distrus o parte a picioarelor. Scheletul era orientat est-vest, chirchit pe

dreapta, privire spre nord. Mâna stângă, îndoită din cot, era adusă în fața toracelui; dreapta, îndoită și ea din cot, avea labela pe bărbie. Picioarele au fost chircite, labela păstrându-se pe marginea gropii. Inventarul lipsea dar putea să fie distrus de groapă Coțofeni.

M. 49. Groapa, sectionată în capătul estic de o groapă Coțofeni, care i-a distrus craniul, s-a adâncit în strat Criș. Scheletul era orientat est-vest și chircit pe stânga. Bustul era răsucit în jos. Picioarele erau puternic strânse și căzute pe stânga. Inventarul putea să fi fost distrus odată cu capul.

M. 50. Într-o groapă foarte mică, ovală, adâncită în strat Criș. Scheletul era culcat cu fața în jos, cu brațele în față. Capul îndoit pe spate, astfel că mortul privește oblic 45°. Nu are inventar.

În sectorul B s-au săpat două noi secțiuni: XXIII și XXIV și s-au continuat săpăturile în S. XX și XXI a.

În S. XX s-a continuat săparea □ 5-6, la adâncimi mai mari de -3,67 m. Stratul de cultură este Coțofeni. În el s-au adâncit două gropi mari: groapa 3, circulară, adâncă, cu fundul albiat, conține la bază cenușe cu cărbuni și fragmente ceramice, chiar vase întregi sau întregibile. În umplutura gropii, la mijloc, s-au găsit bucăți de pamânt ars la roșu și calupuri de pamânt galben. Groapa a secționat deci complexul de chirpic din □ 5-6. După unele fragmente ceramice ea aparține culturii Gârla Mare. În □ 6 s-a găsit groapa 4 a carei umplutură, la bază, este din stratul Coțofeni pe care l-a secționat. La partea superioară, stratul de chirpic pare mai curând în umplutură decât la nivelul de zăcare a celui din jur. Deci și groapa 4 ar fi perforat complexul cu chirpic. Pe peretele sudic s-a conturat groapa 5 cu bucăți de pamânt ars în umplutură.

În S. XXIa s-a săpat la limita dintre baza stratului bronz și stratul Coțofeni și s-a adâncit săpătura în nivelul Coțofeni cu ceramică cu slip roșu. În același șanț s-au dezgolit mai multe gropi: 2, 3, 4. Groapa 2 este hallstattiană și avea în umplutură bucăți de pamânt ars, fragmente ceramice, oase, cărbuni, cenușe. Groapa avea un diametru de 97 cm, adâncimea de 80 cm de la nivelul probabil de săpare.

Groapa 3, secționată de groapa bordeiului prefeudal, avea diametrul de 1,50 m și adâncimea probabilă de cca. 1,20 m. Groapa a secționat stratul bronz, stratul Coțofeni și sterilul galben humos. Groapa aparține culturii Gârla Mare, aspectul Câma.

Groapa 4, situată la est de bordeiul prefeudal care a și secționat-o parțial, are pereți oblici (forma de clopot), spre vest și neregulați spre nord. Fundul gropii pare neregulat. Adâncimea este de 1,45 de la baza depunerii aluvionare, dar nivelul de săpare pare cu 10 cm mai jos. În umplutură: calupuri de pamânt galben, pietre, puțină cenușe cu cărbuni, fragmente ceramice.

Groapa bordeiului este patrulateră și are în colțul nord-estic un cuptor pietar foarte îngrijit și frumos construit. Cuptorul a fost cu boltă realizată din pietre de râu lipite cu lut. În interior, pe pereții dreپți și fund au fost plăci de gresie. S-au găsit doar două cioburi prefeudale. Groapa bordeiului a fost săpată dinspre baza stratului aluvionar, neputându-se preciza dacă a secționat complet sau parțial stratul de humus negricios.

Șanțul XXIII a prezentat următoarea stratigrafie, de sus în jos : un strat de nisip aluvionar, gros până la 1,30 m. Urmează un strat negru-humus, gros între 20-30 cm, cu resturi sporadice spre bază. Un strat din epoca bronzului, gros de circa 40 cm, negru, humos, compact. La partea sa superioară sunt resturi de chirpic de la locuințe incendiate

grupate în număr mai mare spre mijlocul șanțului, în pătratele 9-10 și 1. Un strat gros de cca. 30 cm, format în timpul locuirii Coțofeni, motiv pentru care are resturi slabe ale acestei culturi. Ici, colo, gropi neconturate aparțin etapei Cârna a culturii Gârla Mare sau Hallstattului, în cazul pătratului 3. În patratele 9-10, la baza stratului bronz, o depunere subțire ar putea să se apropie ca datare de Glina.

În pătratul 1 la -3,60 s-a conturat o groapa (nr. 2) Coțofeni cu suficient de mult material arheologic constând din fragmente ceramice (multe cu scoică, alte cu slip roșu), oase, pietre, scoici. În lipsa unui strat de cultură propriu-zis, aparținând culturii Coțofeni, descoperirea unor astfel de complexe explică materialul Coțofeni existent pe plaje. El reprezintă probabil prima fază a locuirii Coțofeni, înainte de fixarea pe Cliuci.

În patratul 2 s-a săpat o groapă dacică cu un bogat material constând din bucăți de chirpic, cărbuni, cenușe, ceramică, obiecte de fier.

Stratul de cultură din epoca bronzului se caracterizează prin ceramica striată și cu impresiuni în formă de fagure.

Secțiunea XXIV s-a săpat parțial în pătratele 1- 3 și 8-10. Secțiunea a fost plasată pe plaje, acolo unde stratul de cultură a fost în bună măsură spălat. În pătratele 1-3 stratul de nisip aluvionar recent este gros de 45 cm. Sub el o altă depunere aluvionară groasă de 10 cm. Stratul de cultură, gros de 28 de cm, este format dintr-o albiere în care s-au păstrat resturi de chirpic și fragmente ceramice ale etapei Cârna a culturii Gârla Mare. Albierea s-a adâncit într-un strat steril arheologic, galben-humos. Ea se află între -3,50 -3,80 m.

h. Săpăturile efectuate în 1984

Petre Roman

Săpăturile din 1984 s-au desfășurat în cursul lunii august. Întru-cât, în primăvară, toate secțiunile anterioare au fost inundate și acoperite cu un strat de mâl aluvionar, iar malurile au fost surpate, am renunțat la continuarea cercetărilor în vechile șanțuri și am deschis suprafețe noi, toate în sectorul A, la vest de km. fluvial 911.

Obiectivele urmărite au fost următoarele:

a) Cimitirul Bodrogkeresztúr în care s-au continuat cercetările prin lungirea S. XII l cu încă 12 m spre est.

b) Locuirea Starčevo-Criș investigată în paralel cu mormintele cimitirului eneolitic ale cărui gropi perforau acest strat de cultură.

c) Locuirea Sălcuța din care la vest de S. XII și nord de S. XVII se păstrează resturi ale unor locuințe incendiate.

d) Stratul epocii bronzului, cercetat prin prelungirea spre vest a S. XVI și taluzarea peretelui vestic al S. XV.

Concomitent s-a urmărit, pe plaje și de-a lungul malului, stratigrafia orizontală a așezării. Astfel, între confluența celor două brațe: Dunărea Mică și Dunărea Mare, ce prindeau între ele capătul vestic al Ostrovului, și „canal” (reamintim: în urma unei inundații catastrofale care a pus capăt așezării sălcuțene, acoperită cu un strat de mâl gros de 40 cm, s-a format un canal lat de 15 m care unea, mai spre est de confluență, apele celor două brațe susmenționate și care la confluența cu Dunărea Mare era deviat spre stânga, indicând în acest fel limita dunăreană a așezărilor, limită care se afla cu cca

35 m mai spre nord), între un strat steril, verzui-humos, și depunerile aluvionare, se observă un strat de cultură, gros de 0,50 m, de culoare cenușie-închisă, ce conține multe pietre și oase. În secțiunile XIII-XIV, executate cu ani în urmă de Fl. Mogoșanu, amplasate în acest loc, au fost aflate resturi ale unei așezări de tip Schela Cladovei și un mormânt dublu. Cele câteva resturi Criș și Sălcuța aflate pe plaje au putut ajunge acolo fie aduse de ape, fie că se datorează unor răspândiri sporadice din acea vreme.

Prima locuire constatată la est de „canal” este din timpul culturii Coțofeni. În această parte, stratul Coțofeni suprapune o depunere humoasă (care s-a format rapid datorită vegetației de baltă și inundațiilor) ce conține pigmenți de pământ ars și rare fragmente ceramice Sălcuța. Acest strat corespunde deci depunerii aluvionare postsălcutene, fragmentele ceramice și pigmenții de pământ ars fiind anemate din așezarea Sălcuța în timpul șiroirilor.

Așezarea Sălcuța începe la est de „canal”, pe la jumătatea suprafeței XVII și se termină la capătul vestic al S. XII I. Are deci o lărgime de circa 40 m.

În continuare spre est, în limitele S. XII, începe locuirea Criș care este foarte densă pe toată lungimea S. XII I (lung de 36 m). Așezarea Criș este prezentă, prin două niveluri, și în S. XV, deci are dimensiuni apreciabile.

Mai spre est, în zona S. XXII, stratul Coțofeni suprapune din nou o depunere sterilă și este perforat de gropi ale culturii Gârla Mare.

În sectorul B, în zona S. XVIII-XXIV, prima depunere arheologică este, de asemenea, cea Coțofeni. Peste ea sunt depuneri din epoca bronzului și dacice.

Secțiunea XII I. La suprafață s-au păstrat resturi de locuire din vremea culturii Coțofeni și funduri de gropi daco-romane. Resturile Coțofeni se grupează în două zone și indică locuințe cu vetre de foc și găuri de pari. Prima zona de locuințe Coțofeni este în □ 9-10, alte în □ 11-12. Locuințele au podine de lut galben, vetre de foc și pereți prăbușiți. Nu sunt urme de incendii. Ele sunt stratificate în mai multe rânduri. Astfel, la -3,20 apare o vatră de lut galben. În pătratul 10, deci în spațiul dintre locuințe, s-a găsit o groapă (nr. 4) rotundă, de mari dimensiuni, ce suprapune și taie o alta (nr. 5), tot Coțofeni, cu umplutură galbenă la fund, groapă care – la rândul ei – a distrus mormântul eneolitic nr. 52.

Sub stratul Coțofeni avea un strat steril (corespunzător inundației și locuirii Sălcuța) în care au apărut și resturi umane izolate. La baza stratului de inundație s-au descoperit fragmente ceramice Sălcuța târzii și fragmente cu ornamente specifice Bodrogkeresztúr.

Sub stratul de inundație este stratul Criș. În □ 8 la adâncimea de -4,30 m s-a descoperit conturul unei locuințe Criș cu o vatră pe humă galbenă, parțial cuptorită în stratul de cultură aparținând așezării Schela Cladovei care, în restul șanțului, este groasă de numai 10 cm, conținând numeroase pietre și oase sparte.

Dacă urmărim peretele sudic al secțiunii constatăm următoarea succesiune stratigrafică.

Partea superioară, cu o grosime între 70 cm (în pătratul 9) și 95 cm (în pătratul 12), aparține culturii Coțofeni. Stratul Coțofeni este format din mai multe niveluri de construcții. La baza sa este o depunere cenușiu-humoasă, cu cărbuni și cenușe. În pătratul 12, acestei depuneri îi corespunde o construcție de la care s-au păstrat o vatră de foc pe humă galbenă și segmente de podină. Urme de arsură au fost observate și în pătratul 11. Nivelului îi aparține și groapa nr. 5. Un alt nivel, următor, este cenușos cu mult cărbune în conținut. În pătratul 10, deasupra gropii 5 și trecând și în pătratul 9, sunt

urme de la o podină de lut galben. Un alt nivel are, în pătratul 12, resturi ale unei locuințe ce se întinde și sub malurile nordic și estic ale secțiunii. Următorul nivel este al unei construcții cu podină de lut galben. Sunt vizibile mai multe reparații și un strat de cenușe deasupra. Puțin mai sus, poate nu la mult timp după ruinarea celei anterior descrise, sunt observabile resturile altei construcții cu podină de lut și vatră de foc din pătratul 10.

În secțiunea XII I au fost dezgropate următoarele morminte:

Mormântul nr. 52., descoperit în pătratul 10, spre peretele sudic. Scheletul a fost distrus de o groapă Coțofeni. Ca inventar s-au păstrat fragmente de la două vase eneolitice. Vasele s-au aflat în umplutura gropii nr. 5 (Coțofeni) peste un strat de umplutură din humă galbenă, împreună cu fragmente ceramice și resturi aparținând culturii Coțofeni.

Mormântul nr. 53, este al unui copil, orientat est-vest, ce zace la adâncimea de -3,75 m. Groapa este de mici dimensiuni și are laturile scurte rotunjite. Scheletul zace pe partea stângă, cu picioarele strânse și mâinile îndoite din cot, cu palmele în dreptul feței. Nu s-a găsit nici-un inventar.

Mormântul nr. 54. Sub fundul gropii nr. 5 care, cum am scris mai sus a distrus mormântul nr. 52, s-a observat o groapă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, lungă de 1,35 m și lată de 0,60 m. Adâncimea gropii, dacă socotim de la baza stratului Coțofeni – nivel de îngropare, ulterior stratului de inundație, pentru cele mai multe morminte – era de 0,83 m. Groapa a secționat stratul de mâl aluvionar, stratul corespunzător așezării Sălcuța și s-a adâncit în stratul Criș. În umplutura gropii apar pietre și fragmente ceramice Criș. Scheletul, orientat est-vest, era chircit și culcat pe stânga. Brațul stâng era îndoit din cot în afara cadrului corpului iar brațul drept în dreptul pieptului. Palma stângă zăcea pe frunte, dreapta sub bărbie. Scheletul zăcea la -3,91 m și nu conținea inventar funerar. Oasele foarte bine conservate.

Mormântul nr. 55. S-a descoperit imediat la vest de mormântul 53 și la vest-nord-vest de mormântul 54. Groapa este oval – lunguiață. În ea, la -3,75, în strat humos de culoare închisă, cu resturi sporadice Criș, zăcea un copil, orientat est-vest, culcat pe stânga. Picioarul stâng era puternic chircit, cel drept lax. Mâna stângă era întinsă, cea dreaptă strânsă. Drept inventar a avut un vâscior cu gura în sus la cap și o strachină pusă pe cant la picioare.

Ca o observație generală: mormintele de copii sunt mai puțin adânci (circa 60 cm de la nivelul de săpare), cele de adulți mult mai adânci (80-90 cm).

Mormântul nr. 56. Era situat în colțul sud-vestic al pătratului 9. Groapa era de mici dimensiuni, având baza la -3,90 m. În groapă scheletul unui adult, chircit pe stânga, cu brațele îndoite și picioarele foarte strânse. Capul mortului era puternic îndoit pe spate pentru a intra în groapă. Orientare: est-vest. Inventar: un bol cu două tortițe așezat pe cant în dreptul feței, iar pe piept, sub bărbie, erau două străchini: una cu marginea înaltă, și canelată alta cu marginea îndoită.

Mormântul nr. 57. S-a descoperit în mijlocul pătratului 10, la adâncimea de 3,86 m. Scheletul era orientat est vest, culcat pe spate, cu picioarele strânse în sus și ușor deplasate spre stânga sub presiunea pământului. Laba piciorului drept se afla sub spatele scheletului din M. 58. Mâinile: stânga îndoită din cot și adusă în dreptul feței (craniul fiind aplecat spre stânga) iar dreapta culcată pe stânga cu palma în dreptul feței. Ca inventar: un vas cu două urechiușe, pus cap la cap.

Mormântul nr. 58. Este situat spre nord de mormântul nr. 57, din dreptul coastelor în jos și este în legătură cu mormântul nr. 57, fiind săpat în același timp. Spatele scheletului nr. 58 zace pe laba picioarului drept al mormântului 57, fără ca aceasta să fie într-un fel deranjată. Groapa mormântului nr. 58 se continuă ca groapă laterală, rotundă. Scheletul este puternic chircit, probabil strâns, culcat pe dreapta, cu mâinile îndoite din cot și aduse în față. Picioarele sunt strânse, cu genunchii în fața toracelui. Între genunchi și craniu era un vas capac, sub șezut un vas oală cu două torți. Ambele vase sunt forme sălcuțene, iar mormântul are o poziție diferită de cele săpate anterior. La fel groapa, cu fundul la -3,86 m. Scheletul pare să aparțină unei femei.

Mormântul nr. 59. Groapa cu fundul la 3,96 m, ovală, cu tendințe de rotunjire, adăpostind scheletul unui matur robust, înalt de 1,80 m, orientat est-vest. Este culcat pe stânga, puternic chircit ca și cel din mormântul nr. 58. Mâinile, împreunate, sunt sub bărbie, cu antebrățele încrucișate. Picioarele erau puternic îndoite astfel încât călcâiele se aflau sub bazin. Din cauza dimensiunilor mici ale gropii mortuare, capul era strâns pentru a încăpea. În umplutura gropii, la cap, s-a găsit un vas culcat pe o parte, cu gura spre nord. Între coaste și femurul drept s-a pus o strachină cu gura în sus.

Mormântul nr. 60. Zăcea la adâncimea de 3,76 m. Într-o groapă ovală, la 50 cm spre est de groapa mormântului nr. 59, s-a aflat scheletul unui copil de câteva luni, orientat vest-est. Scheletul era atât de prost conservat încât nu s-a putut observa cu precizie poziția de îngropare. Pare să fi fost întins pe spate. Mormântul n-a avut inventar.

Mormântul nr. 61. S-a descoperit imediat la est de groapa mormântului 56, la adâncimea de -3,75 m (cu 60 cm sub baza nivelului Coțofeni, deci de la nivelul de săpare). Mormântul aparținea unui prunc orientat est-vest. Fără inventar.

Mormântul nr. 62. S-a descoperit la nord de mormântul nr. 59 la adâncimea de 4 m. După poziție era probabil în legătură de rudenie cu cel îngropat la nr. 59 (soț, fiu?). Mormântul avea groapă dreptunghiulară, cu colțuri rotunjite, cu dimensiunile de 1,54 x 0,53 m. În umplutură s-a găsit îndeosebi ceramică Criș provenită din perforarea stratului de cultură. Scheletul aparține unui matur cu oasele bine conservate, orientat est-vest, chircit lax pe stânga cu mâinile încrucișate la palme care erau aduse în dreptul feței. Picioarele erau chircite lax. Prin poziție se apropie de mormântul nr. 57. Ca inventar, la cap, erau trei vase: la bază o jumătate dintr-un castron în care zăcea o strachină în care se afla un vas roșiatic cu două torți.

Mormântul nr. 63. Zăcea la sud de morminele 59 și 60, într-o groapă al cărui fund se găsește la adâncimea de 4 m, în strat Criș atingând, pe alocuri, și depunerea de tip Schela Cladovei. Scheletul a fost puternic chircit pe stânga, orientat est-vest, cu palmele în dreptul feței. La ceafă, drept inventar, o strachină cu patru proeminențe.

Spre est credem că ne-am apropiat de limita cimitirului. Spre vest el nu depășea, se pare, limitele secțiunii XII, deci o lățime în jur de 50 m. Malul Dunării era situat cu aproximativ 25-30 m mai spre nord. Spre sud, morminte eneolitice au apărut în secțiunea I, dar rare, ceea ce ar părea să indice limita. Un alt reper este dat de mormântul nr. 51 descoperit în colțul nord-vestic al S. XV. Cum suprafața XV de cca. 40 m² nu a mai dat și alte morminte, ea pare să indice o dublă limită: sudică și sud-estică. Dacă avem în vedere suprafețele săpate în comparație cu cele rămase necercetate rezultă că din cimitir a fost dezvelită 1 până la 1/3 din total. Groapa mormântului 51 avea dimensiunile de 1,15 x 0,60m. Fundul gropii se găsea la -3,58 față de punctul 0.

Groapa era dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite și tăia depunerea corespunzătoare așezării Sălcuța, adâncindu-se în stratul Criș și Schela Cladovei. Scheletul era orientat est-vest, aparținea unui matur și a fost așezat cu fața în jos, în poziție chircită. Sub presiunea pământului, coastele și coloana s-au deplasat spre dreapta și stânga, lăsând să se vadă la suprafață humerusul stâng, în timp ce dreptul, cu antebraț cu tot, era acoperit de coastele deplasate. Capul, inițial, a fost îndoit pe spate. Sub presiunea pământului, maxilarul inferior a rămas în dreapta, peste brațul drept, iar restul craniului a fost întors cu fața în sus. Picioarele au fost strânse din genunchi, iar brațele pe piept. Lângă tâmpla stângă s-a pus un vas cu gura în sus. În umplutura gropii s-au găsit materiale (ceramică, pietre) antrenate din perforarea stratului Criș și Schela Cladovei.

*
* *

Cum am scris mai sus, săpătura a ajuns, în S. XII l, la adâncimea de 4 m în pătratul 12 și 3,90 în pătratele 9-10. Sub această adâncime se observă o depunere subțire de tip Schela Cladovei, constituită din oase și pietre. Cât privește stratul Criș foarte bogat în ceramică, oase și pietre, este gros între 25-30 cm și se subdivide în două niveluri: cel superior caracterizat prin numeroase fragmente ceramice așezate pe orizontală. Pe la adâncimea de -3,65 – 3,70 m, într-o depunere semisterilă apar resturi sporadice din așezarea Sălcuța aflată în apropiere. Stratul de inundație care o suprapune are o grosime de 40 cm.

*
* *

Secțiunile XXV și XXVI, cu dimensiunile de 4x3 m și respectiv 8x1 m, au fost amplasate între secțiunile XII și XVII cu scopul de a dezveli o parte cel puțin din complexele sălcuțene, distruse în parte de apele Dunării și vizibile în malul scund al fluviului.

Săpătura a început în aceste secțiuni de la nivelul -2 -2,1 m față de punctul 0 și acolo apele spălaseră straturile de până la Coțofeni sau Sălcuța.

Un fund de groapă dacică a perforat în bună măsură și depunerile Coțofeni spre baza cărora a apărut și un inel de cupru cu un capăt răsucit. Stratul Coțofeni a fost acoperit de o depunere aluvionară rezultată în urma inundațiilor recente. Până pe la -2,70 m adâncime s-au păstrat resturi de podine și vetre a unor locuințe de suprafață. Suntem într-o zonă cu mai multe niveluri de construcție aparținând purtătorilor acestei culturi. Astfel, pe la -2,40 m s-a descoperit o vatră de foc amenajată pe o platformă de humă galbenă; la -2,50 o altă vatră pe un fundament de humă și cioburi Coțofeni așezate în două straturi separate de humă arsă. Este o construcție tipică pentru încălzitul locuințelor. Sub aceasta, o nouă vatră de foc, iar spre marginea nordică a pătratelor 1-2 din secțiunea XXVI au apărut resturile unei locuințe Coțofeni constând dintr-o alibere plină cu chirpic, cărbuni, oase, cenușe. Cel mai vechi nivel Coțofeni din această zonă constă din resturi de podină, resturi de arsură, o groapă care s-a adâncit până în stratul Sălcuța. Stratul Coțofeni suprapune un strat de mâl aluvionar, gros până la 45 cm, pe care-l deranjează prin adânciri, provocând infiltrări de materiale arheologice specifice.

Locuirea Sălcuța este prezentă în ambele suprafețe. În secțiunea XXV, la adâncimea de -3,17, s-a dat peste partea superioară a unei mase de pământ (chirpic) puternic ars la roșu, reprezentând resturile unei locuințe incendiate. În timpul inundației catastrofale, de care a fost vorba mai sus, apele de șiroire au creat un canal îngust care a tăiat resturile locuinței și a antrenat spre Dunăre o parte din ele. Pentru construirea locuinței s-a luat pământ din imediata apropiere, în locul respective rămânând o groapă care s-a umplut atât în timpul folosirii locuinței cât și prin resturile incendiate. Pe o podină amenajată direct pe steril și refăcută ulterior printr-un strat cu lut s-au ridicat pereții, din pământ lipit peste o structură de lemn. Conturul locuinței pare a fi fost dreptunghiular, larg de 4 m, dar cu lungimea nepăstrată spre Dunăre și nesăpată spre interior. Într-un colț al suprafeței săpate, sub pereții prăbușiți, s-au păstrat resturile unui chiup de mari dimensiuni iar în apropiere se găsea un vâscior cu două tortițe și 2 butoni. Podeaua locuinței, din cauza îndelungatei folosiri, era neregulată.

Spre vest de această locuință, în zona cercetată prin secțiunile XXVI și XVII s-a construit o nouă locuință Sălcuța, de mari dimensiuni, care a fost, de asemenea, incendiată. Ea reprezintă maxima extindere spre vest a locuirii sălcuțene. După distrugerea acestei locuințe s-a ridicat o altă construcție de la care s-au păstrat o vatră făcuță spre est și una cu gardină (cuptor) spre vest. Ar fi deci vorba acolo de 3 niveluri de construcții, peste ultima suprapunându-se stratul aluvionar.

Secțiunea XVI C, cu dimensiunile de 9 x 3 m, reprezintă prelungirea spre vest a S. XVI a nord și XVI b. Ea s-a adâncit numai până la stratul aparținând culturii Coțofeni și a fost destinată cercetării depunerilor din epoca bronzului. Depunerea superioară, arată și foarte ades aluvionată, conține un material amestecat: dacic, hallstattian, bronz. Sub ea urmează un strat cenușiu-granulos, cu bucăți de pământ ars, fragmente ceramice, gros de cca. 45 cm nediferențiable în mai multe niveluri. Suntem, așa dar, într-o zonă din afara construcțiilor. Ceramica aparține culturii Gârla Mare. La baza depunerii, în păturițele 2-3, pe o grosime de 10 cm, s-au aflat destul de multe bucăți de pământ ars cu urme de bârnc și niuclele întipărite provenind de la o construcție ușoară, fără podină, de lut, la fel ca și celelalte locuințe aparținând culturii Gârla Mare. Sub nivelul de călcare al acestei construcții, cu 6 cm mai jos, un vas cu gura în jos și fragmente ceramice așezate pe orizontală indică un nou nivel de călcare. Cu cea 30-35 cm sub locuința Gârla Mare apar resturi ale unei noi construcții de locuit aparținând culturii Verbicioara. Stratul Verbicioara suprapune o depunere a culturii Glina care, la rândul ei, acoperă stratul culturii Coțofeni.

Secțiunea XV a fost săpată în 1979 sub conducerea lui Alexandru Păunescu. Începută cu dimensiunile de 7x7 m, de la adâncimea de 0,90 m s-a săpat în trepte astfel încât, prin retrageri successive, suprafața s-a micșorat până la dimensiunile de 5x5 m. În 1984, dat fiind faptul că observațiile anterioare prezentau semne de întrebare, am decis să taluzăm și să săpăm treptele păstrate pe perețele vestic. În acest fel a fost posibil să obținem clarificări importante privitoare la stratigrafia secțiunii, încadrarea culturală a diferitelor depuneri sau complexe arheologice, răspândirea așezărilor etc.

La baza stratului de cultură este o depunere nisipoasă, colorată de resturi arheologice sporadice care ne arată că ea s-a format în perioada așezării aparținând culturii Șchela Cladovei. Așezarea este suprapusă de stratul culturii Criș, scizibil în două niveluri, cel superior mai bogat în resturi arheologice.

O depunere semisterilă, grosă de 10-15 cm, separă stratul Criș de stratul Coțofeni. Depunerea corespunde așezării Sălcuța și inundației catastrofale pe care am amintit-o deseori. Limitele așezării sălcuțene sunt deci foarte clare: ele se plasează la vest de secțiunea XV.

Surprinzător a fost faptul că stratul aparținând purtătorilor culturii Coțofeni nu a fost de fel gros (numai 30 cm) și nici bogat în resturi materiale. Spre sud s-a delimitat o groapă, iar în peretele nordic se vedeau urme de podină de la o locuință de suprafață.

Peste stratul aparținând culturii Coțofeni se suprapunea unul al epocii bronzului, format în perioada a trei culturi deosebite: a) cel mai vechi, de culoare cenușie- închisă, foarte bogat în humus, gros de 40-50 cm, contrastează prin culoare și structură de celelalte și aparține culturii Glina; b) cel mijlociu, gros de 30-40 cm, de culoare cenușie-deschisă, are în structură bucăți de pământ galben iar la bază resturile unei locuințe incendiate, constând din bucăți de pământ ars și o vatră construită pe un pat de cioburi. Nu s-au observat urme de podină. Stratul aparține culturii Verbicioara; c) nivelul superior are o groapă de bordei, de mari dimensiuni care coboară în trepte de la sud spre nord. Groapa se adâncește cca. 60-70 cm, secționând depuneri mai vechi ale nivelului mijlociu și inferior. Este lată, pe profil, de 6 m, dar nu a putut fi cercetată decât pe o lățime de 1 m. Materialul ceramic pare să stea în legătură cu Verbicioara dar și cu Gârla Mare. Peste umplutura gropii ultimului nivel se așterne un strat de culoare cenușie - închisă format din trei depuneri, cea superioară conținând resturi amestecate: daco-romane, hallstattiene și din epoca bronzului.

*

*

*

Campania de săpături din 1984 a fost a 14-a la număr și ultima. Chiar din toamna aceluiași an, apele lacului de acumulare „Porțile de Fier II” au acoperit această extraordinar de bogată mină arheologică a țării. Afirmția nu este cu nimic exagerată dacă rememorăm potențialul acestei zone:

- Două așezări de tip Schela Cladovei: una la vest de „canal”, alta la est de limita vestică a secțiunii XII.

- O bogată așezare Criș cu două niveluri de locuire, la care se adaugă mai multe morminte.

- O așezare Sălcuța târzie (ante IV) cu posibilitatea ca un număr restrâns de morminte să-i aparțină.

- Un cimitir eneolitic de tip Bodrogkeresztúr, cel mai sud-estic din aria acestei culturi, care ne arată și modul ei de formare.

- O întinsă așezare Coțofeni, cu mai multe niveluri de construcție și cu dovezi a unor vaste contacte culturale.

- O așezare aparținând culturii Glina.

- Așezare de tip Gornea – Vodneac.

- Așezare Verbicioara.

- Așezare Gârla Mare timpurie.

- Așezare Gârla Mare „clasică”.

- Morminte Gârla Mare timpurie.

- Așezare de tip Insula Banului din Hallstattul timpuriu.

- Complexe de locuire și rituale din Hallstattul mijlociu.

- Așezare dacică din sec. I î.e.n.
- Așezare daco-romană din sec. II-III e.n.
- Așezare cu bordeie prefeudale.

Adăugând la acestea așezările situate la Botu Piscului (la capătul opus al insulei) aparținând culturilor: Criș, Vinča, Sălcuța, Coțofeni, Gârla Mare, dacic, daco-roman, precum și pe cele situate în apropierea actualului sat (din perioada Glina), avem o imagine asupra potențialului arheologic acoperit acum de apele Dunării.

*

*

*

Prin poziția sa geografică, Ostrovu Corbului a atras, de-a lungul mileniilor, numeroase comunități omenești, reprezentante a diverse culturi și curente culturale care, folosind drumul natural al apei au putut ajunge cu rapiditate în regiune. În acest fel, avem la dispoziție un excelent material arheologic, bine stratigrafiat, care va permite, pe măsură ce va fi prelucrat și studiat, să se completeze și să se explice numeroase lacune și fenomene din pre- și protoistoria unor întinse ținuturi ale Europei de sud-est.

În prezent prelucrarea materialelor recoltate se află în stadii diferite și ea va fi realizată de către membrii colectivului care au efectuat cercetările, astfel încât comunicările au încă caracter preliminar.

Cea mai veche locuire este aceea de tip Schela Cladovei și asupra ei au referit în două rânduri Fl. Mogoșanu¹ și Al. Păunescu². Cultura Schela Cladovei, de la care ne-au rămas mai multe așezări în lungul Dunării de la Porțile de Fier³ ocupă probabil, și o bună parte din vestul peninsulei Balcanice, dacă avem în vedere descoperirile de la Crvena Stijena din Muntenegru⁴. Ea a evoluat între sfârșitul mileniului IX și până spre jumătatea mileniului VIII î.e.n.⁵ purtătorii ei nefiind exclus să fi făcut unele încercări de cultivare a plantelor. Câinele fusese, de asemenea, domesticit. Dacă V. Boroneanț leagă prima etapă a culturii de faza finală a romanello-azilianului din zonă, Al. Păunescu exclude o origine tardigravetiană, căci aceasta se încheiase în momentul sosirii în regiune a purtătorilor culturii Schela Cladovei tot astfel cum se va întâmpla cu aceștia din urmă la sosirea purtătorilor culturii Criș⁶. Ultimul autor citat nu atribuie „cu certitudine” cultura Schela Cladovei unui mezolitic pe cale de neolitizare și cu atât mai mult unui veritabil neolitic aceric⁷. Nici Fl. Mogoșanu⁸ nu împărtășește, ci dimpotrivă aduce argumente serioase împotriva, punctul de vedere după care cultura Schela Cladovei ar deriva, genetic, din cea anterioară romanello-aziliană. În schimb,

¹ SCIVA, 29, 1978, 3, p. 335-351.

² SCIVA, 35, 1984, 3, p. 235-256.

³ V. Boroneanț, în *Prähist. Zeitschr.* 45, 1970, I, p. 1-25; *idem*, *Dacia, N.S.*, 17, 1973, p. 5-38; Dragoslav Srejić, *Lepenski Vir*, Belgrad 1969; *idem*, *Arch. Jug.* 10, 1969, p. 13-21; Letica Zagorka, *Arch. Jug.* 10, 1969, p. 7-11; B. Jovanović, *Arch. Jug.* 10, 1969, p. 23-38; *idem*, *Starinar*, 18, 1968, p. 181

⁴ Al. Păunescu, *op.cit.*, p. 256.

⁵ *ibidem*, p. 256.

⁶ *ibidem*.

⁷ *ibidem*.

⁸ Fl. Mogoșanu, *loc.cit.*, p. 346-347.

ultimul autor nu exclude un contact cronologic între purtătorii culturilor Schela Cladovei și Criș⁹.

Revenind la Ostrovul Corbului, așezarea de aci a dat elemente foarte importante, pentru completarea conținutului acestei culturi¹⁰. Astfel, s-a descoperit un semibordei dreptunghiular, cu dimensiunile de 4,80 x 3,20 m, cu colțurile rotunjite și adâncit aproximativ 55 cm în depozitul steril de la bază. Intrarea, în trepte, se făcea dinspre nord-est. În groapa bordeiului s-au descoperit trei niveluri de vetre successive. Cea mai veche, pe fundul gropii. După o umplere, datorată unei perioade de nelocuire, s-a construit o nouă vatră, de formă elipsoidală, bordată cu pietre de râu, afundate în pământ. Dimensiuni: 1,50 x 0,40 m. După o nouă umplere, s-au construit alte două vetre de foc: una circulară, a doua elipsoidală. După abandonarea locuinței, un alt grup uman a construit o vatră dreptunghiulară. O altă vatră, tot dreptunghiulară a fost construită în apropiere și astfel de vetre sunt caracteristice și în alte așezări ale culturii Schela Cladovei. Alte vetre, rectangulare sau circulare au fost înserate de Fl. Mogoșanu în ale sale șapte nivele de locuire de tip Schela Cladovei¹¹. Drept unelte au fost folosite așchiile de curăț, cuarțit și gresie. Industria osului este bogată și identică celei din alte stațiuni. Lipsesc complet piesele din sillex. Cât privește coarnele de cerb prelucrate, ele au fost aproape unanim puse în legătură cu încercări de scormonire a solului nisipos, acesta implicând o tendință de neolitizare care a fost întreruptă de pătrunderea unor grupe umane care aduc cu ele o cultură neolitică deplin constituită.

Materialul rezultat din cercetări în așezarea Criș nu este încă studiat. Preliminar se poate spune că foloseau locuințe de suprafață sau ușor adâncite în pământ; cu vetre și cuptoare în interior; chiupuri pentru provizii îngropate în pământ în interiorul locuinței, unelte din cuarț, cuarțit, sillex și os; creșteau bovine, cultivau plante; aveau o ceramică variată monocromă cu slip roșu, nepictată; își îngropau morții în limitele așezării. Unele dintre mormintele atribuite de Fl. Mogoșanu¹² locuirii de tip Schela Cladovei aparțin în realitate purtătorilor culturii Criș. Așezarea se datează în faza III a acestei culturi.

Așezarea culturii Sălcuța este obiectul unui contract de cercetare care va fi realizat de către M. Simion. Imaginea asupra acestei locuiri este mult mai completă: s-au dezvelit complexe de locuire în secțiunile XII, XI, I, XXV, XXVI, XVII; s-a recoltat un bogat material arheologic. Lățimea așezării este cunoscută: 36-40 m. Lungimea, sau mai bine zis adâncimea de la mal spre interior a putut fi cercetată pe 28 m. Spre Dunăre a mai fost distrusă de ape o suprafață lungă de încă 25-30 m, iar în capătul sudic al secțiunii I stratul Sălcuța avea două niveluri și resturi de locuințe, deci așezarea se continua încă spre interior. Ar fi vorba de o așezare de mici dimensiuni, în jur de 70 x 40 m, în cadrul căreia locuințele, de mari dimensiuni, orientate nord-est – sud-vest, aveau probabil două încăperi cu vetre și cuptor (sau vatră cu gardiină înaltă). Așezarea a avut trei perioade de construcții: prima-mai redusă – s-a terminat printr-un incendiu; a doua – cea mai întinsă – a fost, de asemenea, incendiată; ultima de la care resturile sunt prost conservate, a fost distrusă de o inundație catastrofală. După resturile ceramice, așezarea se datează într-o perioadă târzie a culturii Sălcuța (probabil III) când pictura

⁹ *ibidem*, p. 348-349.

¹⁰ *ibidem*, p.340 și urm.

¹¹ *ibidem*, p. 342.

¹² *op.cit.*

cu grafit dispăruse total și când influențele cernavodene I sunt vizibile atât în tehnica de lucru cât și în aceea a formelor. Ultimei depuneri Sălcuța sau unui nivel subțire ulterior, nediferențiat stratigrafic, îi aparține un complex constând din îngroparea unui craniu de cal, împreună cu cornul unui cerb și fragmentul unui femur.

Cimitirul eneolitic cuprinde 54 de morminte, toate de inhumație. El se întinde pe o suprafață de 60 x 28 m, dar spre Dunăre o bună parte din el a putut fi distrusă (cca 50 %). Având în vedere densitatea din zonele cercetate, estimăm că au fost descoperite 1/4 până la 1/3 din total. Este deci probabil că cimitirul a avut în jur de 200 de morminte. Mormintele aparțin tuturor generațiilor: prunci, copii, maturi, bătrâni și ambelor sexe, deci unei populații cu o stabilitate îndelungată. Este probabil că este una și aceeași comunitate căci doar într-un singur caz groapa unui mormânt o deranjează pe a altuia. În același timp, mormintele vor fi fost ușor de recunoscut. Nu excludem posibilitatea ca înmormântările să fi început în timpul așezării sălcuțene, în afara limitelor ei, spre est, și după aceea, când așezarea a fost abandonată în urma inundațiilor, înmormântările să fi continuat, și să fi ocupat, treptat, spațiul dintre primele morminte și așezare, și apoi, în partea finală, să se suprapună așezării sălcuțene. Gropile mormintelor perforează stratul de inundație (în toate cazurile?) și rămân cu baza fie peste stratul cu construcții sălcuțene, fie că se adâncesc în el sau chiar îl perforează atingând stratul Criș. Gropile sunt de dimensiuni foarte reduse, astfel încât, uneori, cadavrul a trebuit să fie înghesuit pentru a avea loc în groapă (avem în vedere cazurile când li s-a îndoit capul). Scheletele sunt chircite în majoritatea zdrobitoare a cazurilor pe partea stângă, cu picioarele strânse, mâinile cel mai ades în dreptul toracelui, cu palmele în fața craniului. În cazuri rare apar și schelete chircite pe dreapta. Orientarea este est-vest, într-un caz vest-est. În mai multe cazuri morții au fost îngropați cu fața în jos. În patru cazuri mormintele sunt duble, în rest simple. Într-un caz un schelet zăcea pe spate cu picioarele strânse având alături un schelet strâns „covrig”. Mormântul face notă discordantă în ansamblul cimitirului dar probabil că mai sunt și alte cazuri rămase nesăpate. Oricum el ne amintește de poziții asemănătoare din cimitirul de la Decea Mureșului și mormântul de la Csongrad. Unele morminte nu au nici-un fel de inventar, altele dimpotrivă, posedă un inventar bogat constând din vase frumos ornamentate, ofrande de carne, podoabe inclusive obiecte din aur.

Foarte vizibilă este, pe materialul ceramic, constituirea și evoluția culturii Bodrogkeresztúr. Aci ni se pare a fi clară adăugarea la formele tipice sălcuțene a unor elemente transformate (de exemplu: oalele de lapte Bodrogkeresztúr sunt derivate din vasele de agățat Sălcuțene la care torțile în loc să fie lăsate la baza gâtului sunt urcate sub marginea vasului), sub impulsuri sudice (tipul de vas de care a fost vorba apărând în Metohia – la Hissar, în Grecia și Creta nu ca un aport nordic ci invers). Prezența Ceranvodă I devine mai clară decât în vremea culturii Sălcuța: unele vase au mai multă scoică pisată în pastă; străchinile cu marginea înaltă, în formă de pâlnie, care nu apar în Sălcuța sunt probabil o transmitere, prin filiera Cernavodă I, din vechiul fond gumelnițean. Inventarul ceramic, reflectă, de asemenea, evoluția culturii Bodrogkeresztúr până în perioada Sălcuța IV, căci unele vase poartă pe ele caracteristicile torți „pastilate”.

Importanța excepțională a acestui cimitir constă în mai multe elemente importante, nebănuite anterior și anume: a) se stabilește, pe bază stratigrafică, raportul cronologic între culturile Sălcuța și Bodrogkeresztúr; b) se precizează foarte exact

sensul curentului cultural care a dus la constituirea fenomenului Bodrogkeresztúr; respectiv de la sud spre nord sunt vehiculate o serie de bunuri culturale care, ajunse în diverse alte medii – cum ar fi Tiszapolgár, Decea Mureşului, Petreşti, Ariuşd, dau naştere la aspecte noi: Bodrogkeresztúr, Gorneşti, etc. Dacă judecăm analizele antropologice care indică şi modificări ale tipului somatic din unele cimitire Tiszapolgár cercetate pe teritoriul Ungariei, trebuie să luăm în consideraţie şi probabilitatea că aceste bunuri culturale sudice să fi fost purtate şi de comunităţi umane deplasate de la sud spre nord, comunităţi care aveau în structură sau avuseseră contacte cu grupele Sălcuţa, Buban, Krivodol şi Cernavodă I.

În acest fel, prezenţa unor descoperiri Bodrogkeresztúr mult mai la sud decât se presupusese că s-ar întinde aria acestei culturi ne apare ca firească şi nu datorată unei mişcări etnoculturale de la nord la sud. Faptul ne apare ca normal dacă ne reamintim despre prezenţa comunităţilor Sălcuţa pe culoarul Timiş-Cerna (Herculane, Cuptoare) şi a celor Tiszapolgár în aceeaşi regiune (Timiş).

Pe de altă parte, explicaţia pe care noi am dat-o fenomenului petrecut în perioada eneolitică târzie, adică de unificare culturală pe mari spaţii (aşa numita cultură Bodrogkeresztúr reprezentând decât o etapă în cadrul acestui vast proces), capătă, prin descoperirile de la Ostrovul Corbului, noi suporturi documentare.

Alte elemente vor putea fi evidenţiate prin analiza în detaliu a cimitirului.

*

*

*

Aşezarea Coţofeni ocupă cea mai întinsă suprafaţă, de la vechiul „canal” până în apropierea satului actual, adică pe aproximativ 650 m, resturile Coţofeni apar continuu pe plaje. Prin săpături s-a constatat că densitatea cea mai mare de locuire a fost între „canal”, capătul estic al S. XII 1, borna ce indică km. fluvial 911 şi pătratul 10 al secţiunii XVI, adică o suprafaţă de aproximativ 1 ha. Spre est, stratul de cultură se subţiază treptat şi, pe măsură ce ne îndepărtăm de zona centrală a aşezării, devine discontinuu, prezentând, din loc în loc, complexe de locuire uşor distanţate între ele. Nu este exclus ca locuirea să nu fi ocupat întreaga suprafaţă în acelaşi timp, ea putându-se restrânge sau întinde în funcţie de mărimea comunităţilor. Oricum, aşezarea Coţofeni de la Ostrov este una dintre cele mai mari pe care o cunoaştem. În zona centrală, stratul de cultură depăşeşte grosimea de 1 m, fiind constituit din mai multe niveluri de locuire şi construcţii. Locuinţele erau construite solid, la suprafaţa solului. Se amenaja, mai întâi, o platformă de lut galben care se usca sau se ardea. Apoi, pe un schelet de lemn cu lut, se ridicau pereţii şi acoperişul. Majoritatea locuinţelor erau de mici dimensiuni. Una singură, de forma literei L, a avut dimensiuni neobişnuit de mari: 15x5 m şi servea probabil ca loc pentru adunarea obştii. Nu avem, din păcate, nici un indiciu despre cimitirul acestor comunităţi. În împrejurimi nu avem tumuli, deci ar trebui să fie morminte plane, probabil de incinerare, situaţie care ar explica, în parte, marea împrăştiere de resturi ceramice Coţofeni pe plaje, în locuri unde nu se observă un strat de cultură.

Prin caracteristicile materialelor pe care le conţine, aşezarea de la Ostrovul Corbului, se datează în faza a III-a a culturii Coţofeni, Este o aşezare „dunăreană” tipică care are la bază o comunitate probabil „cernavodeană III” „coţofenizată” cu timpul căci

majoritatea ceramicii de uz comun este lucrată după un procedeu tipic pentru culturile Cernavodă I și III: amestec de cochilii de scoici pisate în pastă.

Ea conține, în același timp, numeroase elemente sudice, commune deopotrivă Anatoliei de vest și Thraciei. Avem în vedere forme de vase (precum: cămile cu gura oblică, askoi, străchini cu marginea teșită, vase cu gura în formă de pâlnie etc.) și motive ornamentale. Un specific al ceramicii de la Ostrovul Corbului este și larga răspândire a slipului roșu care acoperă interiorul, parțial sau total exteriorul, marginea sau torțile vaselor. Această tehnică ne duce cu gândul la apariții similare din Rachmani, Helladicul timpuriu I dar și la marfa roșie-cărămizie din Poliochni IV-VI. În Polichoni IV apar de altfel și alte elemente comune cu cele din Coțofeni III. Dacă deci, în Coțofeni I legăturile sunt mai puternice cu fondul anterior și cu Badenul în Coțofeni III elementele sudice se înmulțesc substanțial făcând destul de difuză limita sudică a ariei culturii noastre.

Deosebit de importante, pentru „datarea” așezării de la Ostrovul Corbului sunt resturile de tip Kostolac (mai reduse dar evidente) și cele Vučedol (mai numeroase și de aspect clasic). Din acest punct de vedere, bogata (și de efect) ornamentare în stil Coțofeni din varianta oltenească ar putea să explice de ce stilul Kostolac nu „prinde” în cadrul acestei așezări. Dacă avem însă în vedere aspectul „clasic” al importurilor Vučedol, am putea să ne aflăm, din punct de vedere cronologic, într-o perioadă post – sau finală în comparație cu evoluția Kostolac și locuirea din Peștera Hoților de la Băile Herculane. Așezarea de la Ostrovul Corbului pare să fie cea mai vestică de tip Coțofeni în varianta „oltenească” și să fie punct de plecare a unor bunuri de import ce se răspândesc spre vest, în lungul Dunării și Cernei, apărând în așezările de la Dubova – Cuina Turcului, Jupalnic și Herculane. Spre vest însă nu mai atinge așezarea de la Moldova Veche în timp ce materialul Vučedol se răspândește mult spre est până în centrul Munteniei.

*
* *

Așezarea Glina, suprapune, stratigrafic, stratul Coțofeni oferind, în acest mod o excelentă relație cronologică. Dimensiunile ei n-au putut fi precizate. Se știe, cu exactitate, că ea nu a preferat malul Dunării, că s-a plasat mai spre interior cu cca 50 m. Cât anume în interior nu știm căci spre sud, paralel cu malul, s-a înălțat digul de protecție a fostei insule. Dacă avem în vedere ca limite secțiunile XV și XVI, zona cercetată din această așezare se întinde pe o lățime de cca. 60 m.

Din păcate, suprafețele săpate sau zonele nederanjate nu au fost suficient de mari pentru a putea dezveli complexe de locuire și a căpăta astfel o imagine mai clară asupra tipului de locuințe. Într-una din secțiuni a fost descoperită vatra unei locuințe, vatră construită pe un pat de cioburi, peste care s-a așternut un strat de humă galbenă. Stratul Glina pare a se subdivide în trei niveluri și a oferit un bogat și caracteristic material arheologic. Remarcăm, în ornamentarea ceramicii, foarte rara apariție a „găurilor butoni”. Lipsesc, de asemenea, importurile sau produsele realizate sub influența vučedoliană, produse atât de frecvente în stratul anterior – Coțofeni – cât și în așezări

Glina din faza Govora – Runcuri¹³. Sunt prezente, în schimb, o serie de elemente noi care reflectă contacte cu grupurile Vinkovici – Somogyvár¹⁴, Nyírség¹⁵. Toate acestea ne evidențiază o etapă nouă din evoluția culturii Glina care este mai nouă decât culturile Coțofeni și Vučedol, dar este contemporană fie cu grupe derivate din Vučedol (cum ar fi Tivat – Mala Gruda, Laibacher Moor, Nyírség), fie cu grupe post Vučedoliene de tip Negrișori – Priboj – Bela Crkva – Vinkovici – Somogyvár. În acest fel, căpătăm elemente noi pentru periodizarea și cronologia culturii Glina. Dacă descoperirile de la Ostrovul Corbului reprezintă faza finală (a – IV-a) din evoluția culturii Glina, lor atașându-li-se și cele de la Verbița¹⁶ sau din părțile nordice ale Munteniei Centrale (ibidem), o fază mai veche este documentată prin descoperiri de genul celor de la Govora Sat – Runcuri¹⁷ sau Odaia Turcului¹⁸ și care, prin contactele pe care le arăta cu purtătorii culturii Coțofeni, ce suferiseră puternice influențe ale stilului ornamental Vučedol, o sincronizează cu faza Coțofeni III din etape târzii. O analiză tipologică ne arată că o fază și mai veche din evoluția culturii Glina este reprezentată prin descoperiri din perioada sa clasică, asemenea celor de la Brăneț care sunt mai noi decât așezarea Coțofeni II de acolo¹⁹, înscrisându-se deci la începutul fazei Coțofeni III. O fază și mai veche este aceea din vremea când comunitățile Glina nu se extinseseră spre vest, în dauna celor Coțofeni I, și aceasta trebuie să fie contemporană cu faza Coțofeni II. Deci, apărută spre sfârșitul fazei I sau în timpul fazei II a culturii Coțofeni, cultura Glina se va extinde treptat spre vest în dauna comunităților Coțofeni pe a căror cultură o înlocuiește în Muntenia în timpul fazei Coțofeni II, iar în Oltenia răsăriteană la începutul fazei Coțofeni III. Simultan cu această presiune constantă, comunitățile Coțofeni sunt puternic marcate de stilul Vučedol care este agreat și de comunitățile Glina din faza Govora sat – Runcuri (III). Descoperirile de la Ostrovul Corbului reprezintă însă o expansiune explozivă a comunităților Glina spre vest, care duce la sfârșitul culturilor Coțofeni și Vučedol, la împrăștierea unor comunități Vučedol spre vest și nord, la stabilirea unor contacte directe între comunități de la Dunărea de Jos cu altele de la Dunărea Mijlocie, de pe valea Moravei, și din ținuturile vest-sârbești. Această mișcare a contribuit la apariția unui stil nou, vizibil mai ales în ceramică și a adus cu sine un număr sporit de elemente noi cum ar fi varietatea în riturile și ritualurile de înmormântare (morminte de înhumație sau incinerație, în tumuli, în ciste, sub mantale de piatră) vizibile în mormintele tumulare de tip Negrișori și Priboj sau Bela Crkva atribuite grupului Vinkovici – Somogyvár sau chiar Leukas unde mormintele cele mai vechi, datate în Halladic timpuriu II, erau în gropi simple în timp ce cele mai noi erau depuse în ciste.

Ce a determinat mișcarea Glina spre vest? Noi trebuie să luăm în considerare faptul că la limitele platformei oltene și în câmpia Dunării din sudul aceleiași provincii sunt documentate morminte tumulare de mari dimensiuni, cu schelete orientate vest-est,

¹³ P. Roman, SCIVA, 1985, 4.

¹⁴ P. Roman, Thraco – Dacica, VI, 1985, fig. 1/1-3, 12.

¹⁵ *ibidem*, fig. 1/4, 6, 10.

¹⁶ D. Berciu, P. Roman, în Thraco – Dacica, V, 1984, p. 15-21.

¹⁷ P. Roman, SCIVA, 1985, 4.

¹⁸ Ersilia Tudor, Dacia, N.S., 26, 1982, p. 59-67.

¹⁹ Aug. Ulanici, în Cercet. Arh. 1, 1975, p. 58-69, 2, 1976, p. 49-64; 3, 1979, p. 27-38; 4, 1981, p. 20-29.

cu construcții din lemn, fără inventar ceramic care au atributele mormintelor jamna târzii. Când anume au putut pătrunde în această zonă purtătorii unor astfel de înmormântări? Și-au continuat ei, acum, drumul mai departe spre vest, în Banat și în Câmpia Tisei? Judecând ansamblul descoperirilor constatăm că până în perioada fazei Govora – Runcuri a culturii Glina, în ținuturile vest-pontice s-a format și a evoluat un cerc cultural care gravita, din punct de vedere cultural, în jurul așezărilor de pe lacul Varna, având în structură o puternică componentă etnică nord-pontică. O mișcare nord-pontică în această vreme nu rămânea neobservată, căci elementele cercului vest-pontic pătruseseră anterior și se autohtonizaseră între timp. Așezările Glina din Muntenia Centrală și de sud nu continuă după faza Govora – Runcuri; tot astfel așezările de tip Ezerovo. Presupunem, deci, că echilibrul a fost rupt din nou și noi triburi de păstori nord-pontici au pătruns în sud-estul României și nord-estul Bulgariei, continuându-și drumul spre vest de-a lungul câmpiei Dunării și antrenând în mișcare spre vest și comunități Glina. Împreună, cele două mișcări paralele au pus capăt evoluției culturii Coțofeni. Acum, unele grupe tumulare au pătruns în Banat și Câmpia Tisei, formând acolo un orizont cultural și cronologic ulterior descoperirilor tumulare de tip Moldova Veche, Srbski Krstur, dar contemporan cu mormintele de tip Bela Crkva sau reminiscente vučedoliene.

*

*

*

Deosebit de importante sunt și descoperirile aparținând perioadei dintre cultura Glina, faza a IV-a și cultura Verbicioara faza a II-a. Ele apar cam la 300 m mai spre est de limita secțiunilor făcute în sectorul A și se întind pe cca 120 m spre est. Materialul este complet neprelucrat, astfel încât considerațiile de față asupra lui au un caracter cu totul preliminar. Stratul de cultură stând mult sub apă în urma revărsărilor repetate ale Dunării și ridicării pânzei freatice s-a uniformizat, atât în structura bogată în humus cât și în culoarea care a devenit neagră, imposibil de diferențiat. Existența unor complexe de locuire a permis separarea mai multor niveluri, deranjate însă de gropi Gârla Mare, Hallstattiene, dacice și feudale timpurii.

Pe orizontală, așezarea a înaintat de la vest la est, cele mai vechi depuneri moștenind elemente glinoide și căpătând altele noi ce apar de vreme și factură Glockenbecher, tipul Csepel. Remarcăm din această perioadă multe cănițe din pastă brună, cu pereți subțiri, prevăzute cu tortițe și având, în două cazuri, reliefuri în formă de mustăți sub toartă.

Într-un nivel superior apare în număr mare o ceramică caracteristică ornamentată prin scrijelituri cu măturica (Besenstrichverzierung) și impresiuni textile sub forma fagurelui (Wabenmuster).

Lipsește alte ornamente. Spre est stratul de cultură conține, de asemenea, ceramică cu scrijelituri și impresiuni textile dar în număr mult mai diminuat apărând, în schimb, ornamente incizate care amintesc decorul de la Socodor, stratul inferior de la Vârșand și Verbicioara II. Acestea sunt datele preliminare pe care încercăm să le judecăm pentru a lămurii evoluția culturală până în perioada deplinei constituiri a culturii Verbicioara

Studierea atentă a întregului material din nivelul inferior ne va putea arăta dacă locuirea Glina se continuă până în perioada Glockenbecher – Csepel sau dacă aci avem

de a face cu o apariție culturală nouă ce trebuie pusă în legătură (sau nu) cu mișcarea Glockenbecher spre ținutul Budapestei de astăzi.

Cât privește asocierea ceramicii striate cu aceea textilă ea apare la Dunărea Mijlocie și Tisa la partea superioară a culturii Nagyrév și se continuă apoi în ceea ce s-a numit cultura Hatvan. Între descoperirile nivelului inferior – dacă acestea se plasează în perioada Glockenbecher Csepel – și Nagyrév – ul târziu am avea deci o perioadă necunoscută. Dacă, dimpotrivă nivelul inferior se datează mai târziu, adică mai apropiat de Nagyrév-ul final, hiatus – ul ar rămâne la partea inferioară.

Ceramica cu ornamente textile nu are antecedente în regiunea Dunării panonice. Cele mai vechi apariții sunt semnalate în cultura Rivnac, datate într-o perioadă corespunzătoare Coțofenilor II și culturii Vučedol. În estul Slovaciei ea apare însă într-o perioadă post-vučedoliană și prezența ei acolo s-ar putea explica prin deplasarea unor comunități Rivnac presate de purtătorii culturii Glockenbecher. Din Slovacia răsăriteană ea putea să se întindă mai departe spre sud. Problema care se pune: când a ajuns în Oltenia? Încă din această perioadă timpurie sau ceva mai târziu, spre sfârșitul culturii Nagyrév? În acest ultim caz, cum arată evoluția culturală de după Glina – etapa Ostrovul Corbului?

Un alt aspect al problemei este în legătură cu faptul că prin așezările de tipul nivelului mijlociu din stratul epocii bronzului situate în sectorul B, căruia îi corespund așezările de tip Gornea – Vodneac, înregistrăm o mare unitate culturală care se întinde din Slovacia răsăriteană, ținuturile de la est de Dunărea panonică și până în ținuturile Oltului inferior. În această situație este evident că noțiunile de cultură Hatvan și Otomani I trebuiesc rejudicate și precizat momentul regionalizării, respectiv a individualizării culturale care corepunde, după părerea noastră, abia etapei târzii din ceea ce s-a numit „cultura Hatvan”, fazei „Otomani II” și nivelului superior de la Ostrovul Corbului ce poate sta în legătură cu „Verbicioara II”.

Dacă deci, prin mișcarea Glina și jamma spre vest sunt aduse în zona centrală a Balcanilor noi elemente culturale estice care, la rândul lor, provoacă deplasarea spre nord și sud a altor grupe culturale locale (în direcția nord Makó și Nyírség; în direcția sud grupe cu morminte tumulare), reacția inversă este dovedită nu numai prin ajungerea elementelor Glockenbecher până în ținutul Budapestei ci și prin prezența mai ales a descoperirilor de ceramică textilă și striată până în nord-estul Olteniei. Ar rezulta o contribuție efectivă, etno-culturală, a unor comunități din Europa Centrală la constituirea unora dintre culturile bronzului mijlociu de pe teritoriul României.

*

*

*

Procesul de individualizare care este similar cu acela de apariție a culturilor bronzului mijlociu este documentat, la Ostrovu Corbului printr-o nouă așezare situată de data aceasta în sectorul A. Acolo, între stratul de cultură Glina și cel Gârla Mare, a fost diferențiat un strat cu materiale aparținând culturii Verbicioara.

Cum astfel de resturi nu au apărut în secțiunile I, iar în secțiunile XVI depunerea a fost subțire în timp ce în secțiunea XV stratul de cultură a fost destul de gros, rezultă că așezarea s-a întins spre limita estică a sectorului A, adică era orientată spre cele din sectorul B și nu este exclus ca ele să se fi interferat. Timp și mijloace pentru cercetarea tuturor problemelor n-a fost însă. Materialul Verbicioara nu a fost încă analizat. Cu

referire la așezarea din sectorul B, de tip Gornea – Vodneac, am spus că ea conține materiale cu analogii în depunerile de la Socodor și Vârșand stratul inferior ceea ce ar corespunde fazei timpurii a culturii Otomani după noi sau fazei „Otomani II” după alți autori. S-a scris²⁰ că o cultură Verbicioara în fazele I-III n-ar exista, ci este vorba de pătrunderea unui grup Vatina timpuriu până în Oltenia ”unde tocmai de aceea nu lipsesc elemente Vatina”. Pentru B. Hänsel²¹ numai fazele I-III reprezintă cultura Verbicioara în timp ce fazele următoare IV-V ar reprezenta o nouă grupă „grupa Govora”²². Ambele puncte de vedere ne apar astăzi ca inacceptabile. Este clar că D. Berciu²³ a publicat foarte puțin material caracteristic pentru fazele I-II. De altfel, probabil că la Verbicioara nici nu sunt documentate etapele timpurii ale culturii. În același timp, nu s-a cunoscut fondul comun care stă la baza mai multor culturi ale bronzului mijlociu și ca atare nu a fost sesizat momentul de individualizare pentru a se vedea deosebiri reale între Vatina și Verbicioara, în etapele incipiente; căci ele pornesc dintr-o bază cu multe elemente comune, dar apoi se ramifică în grupe separate. Ori așezarea de la Ostrovul Corbului pe care o avem în vedere reprezintă deja un astfel de moment cronologic și cultural. Ea începe în cursul fazei Verbicioara II și se continuă și în III până când apare acolo un nou grup cultural, cel de tip Protogârla Mare. Prin aceasta cade și punctual de vedere al lui Hänsel care rupe unitatea culturii în două, deși – după descoperirile noastre – legătura între faza II și III este firească. Fondul comun explică și legăturile spre nord cu Otomani. Individualizarea culturii Verbicioara, pe fondul reprezentat de descoperiri cu ceramică striată și cu impresiuni textile se face sub influența sudică de unde sunt preluate îndeosebi vasele specifice, cu două torți și butoni pe extremitățile acestora, în timp ce regiunile de la nord de Sava-Drava și Mureș păstrează elemente din fondul străvechi și predilecția pentru vase cu o singură toartă (vezi Otomani, ceramica încrustată etc.).

*
* *

Următoarea așezare care, de asemenea, a permis clarificarea multor probleme legate de evoluția culturală în perioada bronzului tracic, este aceea care, suprapunând, în sectorul A, stratul Verbicioara, se atribuie culturii Gârla Mare. Este de fapt prima așezare cercetată până în prezent, aparținând susnumitei culturi.

De fapt, este vorba de o așezare bine individualizată și cu o evoluție de-a lungul a trei niveluri de locuire, situată în sectorul A și de complexe de locuire sau gropi izolate – ultimele dintr-o perioadă ulterioară așezării – descoperite în sectorul B. Morminte aparținând perioadei de existență a așezării au fost descoperite în marginea vestică a actualului sat, în curtea unui locuitor.

Cum am mai spus, așezarea are trei niveluri de locuire. În cadrul lor, locuințele erau construcții ușoare, fără podine, cu pereți din structură și nuiete lipite cu lut, cu vetre de foc în interior. Locuințele erau modeste deși inventarul lor era extrem de bogat

²⁰ Gh. Lazarovici – C. Săcărin, *Banatica* 5, 1979, p. 77.

²¹ *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Teil, I, Bonn 1976, p. 57.

²² *ibidem*, p. 60-61.

²³ *Dacia*, N.S., 5, 1961, p. 123 și urm.

în ceramică și chiar obiecte de aur. Pentru provizii se foloseau gropi de mari dimensiuni, cu stâlpi de susținere a unui acoperiș din lemn. Mormintele erau de incinerare în urne, cu vase adiacente ce conțineau ofrande.

În cele trei niveluri de locuire constatăm, tipologic, o evoluție de la forme necunoscute până acum în descoperirile anterioare culturii Gârla Mare, spre forme care, în ultimul nivel amintesc de descoperiri mai vechi. Cum gropile și complexe din sectorul B conțin un bogat material arheologic de tip Cârna, iar de peste Dunăre, de la Korbovo, este cunoscut un cimitir de acest tip, rezultă clar că așezarea – cel puțin cu primele două niveluri – reprezintă o fază primară a culturii Gârla Mare, Proto Gârla Mare. Ea conține, elemente întâlnite în grupul Madarovce, în cultura Vattina și, de asemenea, importuri Verbicioara III clasice. Se observă, destul de evident, cum se produce, treptat, înlocuirea importurilor Verbicioara cu preluarea și prelucrarea originală a unor forme și motive ornamentale în cazul ceramicii de bună calitate sau fine, căci ceramica de uz comun prezintă probabil și mai numeroase elemente comune. Pentru ultima categorie trebuie să avem în vedere și faptul că în cimitirele culturii Gârla Mare este firesc ca ceramica de uz comun să nu apară. În cazul de față ar putea deveni foarte relevantă comparația ceramicii de uz comun a celor două culturi care ne-ar putea evidenția fenomenul apariției culturii Gârla Mare: este rezultat al unei migrații etno-culturale de la Dunărea de Mijloc sau al răspândirii unei mode stilistice în lungul Dunării, influență care se putea exercita asupra unor comunități verbicioarene, situație în care vasele Verbicioara n-ar mai fi simple „importuri”. O astfel de probabilitate nu trebuie exclusă ci investigată. În *Prähist. Zeit.* 59, 1984, 2, p. 188-229 au fost publicate materialele provenite dintr-un vechi canal al Dunării. Cei doi autori, subsemnatul și B. Hänsel, și-au expus punctele de vedere distinct și ele, precum lesne se observă din lectura textului, nu concordă. Faptul, este de natură să stimuleze cercetarea dar, după părerea noastră, B. Hänsel a riscat mult cu ale sale concluzii, lucru care se va vedea și din cele mai jos expuse.

Materialul publicat provine dintr-un vechi canal al Dunării, format în urma catastrofelei inundații care a distrus așezarea Sălcuța. În perioada așezării Gârla Mare, peretele vestic pare a fi fost tăiat pentru a-i mări oblicitatea în scopuri defensive. Imediat după aceea din stratul Gârla Mare, probabil de la o locuință incendiată, au fost asvârlite numeroase resturi arheologice, constând din cenușe, cărbune, bucăți de pământ ars, oase și multă ceramică Gârla Mare. Tot acolo a fost descoperit și un mic depozit, constând dintr-un inel de buclă înfășurat cu deșeuri de prelucrare, de podoabe din aur²⁴. După această umplere, ce pare bruscă, a urmat o umplere lentă în perioada hallstattiană când s-a scurs material din stratul Gârla Mare „marcat” de câteva fragmente din prima epocă a fierului. Umplerea, în continuare, a dus la o inversare stratigrafică, în sensul că s-au scurs materiale din stratul Coțofeni peste cele din epoca bronzului²⁵. S-au publicat, de asemenea, un fragment dintr-o valvă a unui tipar de turnat vârfuri de „lance” descoperit în S. Ie în depuneri de la mijlocul stratului Gârla Mare și două ace cu urechișe și cap conic, unul descoperit în strat Gârla Mare din S. XV, altul întâmlător pe plaje și încredințat nouă de către un locuitor din sat. Din păcate, deși indicațiile noastre

²⁴ Hänsel, Roman, în *PZ*, 59, 1984, 2, fig. 25/1.

²⁵ *ibidem*, p. 195, 196 și fig. 5.

au fost clare, B. Hänsel îl publică și pe acesta ca provenind din S. XV²⁶. Ceramica este lucrată în două moduri: din lut fin, cu suprafețe netezite și slipuite, uneori lustruite, căpătând luciri metalice, categoric adesea ornamentată și ceramică de uz comun.

Formele: 1) Cești și căni²⁷ din lut de bună calitate și adesea bogat ornamentate. Tipul de bază are gâtul strâmt, cilindric, înalt, cu buza răsfrântă, corpul mai scund sau egal cu gâtul. Au fund drept sau sunt prevăzute cu picior inelar. Ca excepție apar și vase pe piciorușe în sistem Madarovce. Apar și cești cu gât conic, dar rar. Iese din obișnuita serie și un fragment de tipul dublu conic²⁸. Torțile sunt în bandă lată, de obicei sub margine, uneori cu albiere semi-lucrată la partea superioară. Apar și căni cu toarte ușor supraînălțate. Ornamentele acoperă zona de sub margine, umărul și fundul vaselor.

Pe lângă formele cu părți clar conturate apar și cești sau căni cu corp nediferențiat: unele au formă de calotă și mai rar sub formă de clopot. Torțile sunt de regulă supraînălțate cu proeminențe pe maximă înălțime.

2. Străchini. Apar cel mai frecvent. Dominantă este forma cu zona umărului proeminentă; pântecoasă, gât în formă de pâlnie. Marginea este orizontală sau cu lobi în timp ce în zona torților prezintă o puternică albiere semilunară. Au două torți care unesc umărul cu marginea vasului. Sunt și străchini cu corpul puțin diferențiat. Omarea străchinilor nu este bogată. Atunci când sunt ornamentate sunt scoase în evidență diferite părți ale corpului.

3. Boluri. Sunt tronconice, larg deschise, cu marginea teșită oblic, lată sau ușor răsfrântă. Sunt frumos ornamentate pe marginea lată în exterior.

4. Vase în formă de Kantharos. Sunt cu corp pântecos, gât conic, toarte supraînălțate, puternice sau cu două torți, ce pornesc din margine unde au o proeminență răsucită sub formă de mosor²⁹.

5. Vase solniță. Formate din două recipiente, unite printr-o toartă puternică, în bandă.

6. Amfore. Sunt, din păcate, fragmentare și reconstituirea este dificilă. Au gâtul înalt, corp pântecos. Gâtul este cilindric în formă de pâlnie, conic cu marginea răsfrântă. Umărul este proeminent, rar cu o curbă lină. Pe maxima rotunjire sunt torți în bandă lată. Uneori ele sunt plasate la baza gâtului pe care o leagă cu umărul sau chiar pe umăr. Amforele nu sunt prea bogat ornamentate. Ornamentele adâncite sunt încrustate cu alb. Sunt și ornamente în relief: brâuri, proeminențe.

7. Vase cu toartă. Pântecoase, gât scurt, două torți în bandă unesc marginea cu umărul³⁰.

8. Vase globulare cu gât scurt³¹. Sunt bogat ornamentate, corp globular, gâtul scurt, marginea ondulată. Au ornamente bogate, în stil Gârla Mare și Verbicioara.

9. Vase (tăvițe de pește). Numeroase, de formă ovală, fund drept, cu proeminențe laterale pentru apucat sau toartă.

10. Vase grosiere. Sunt oale cu 2 torți sau borcane.

²⁶ *Ibidem*, p. 197 și fig. 6/2-3.

²⁷ Hänscl, Roman, *op.cit.*, fig. 7-9.

²⁸ *ibidem*, fig. 8/7.

²⁹ *ibidem*, fig. 15/2.

³⁰ *ibidem*, fig. 19/5-7.

³¹ *ibidem*, fig. 20/4-5.

11. Cazane Relativ multe fragmente provin de la cazane cu cuptoare. Vasul propriu zis este înconjurat de o cămașe sub forma unui cuptor, cu deschidere pentru foc și gaură pentru fum. Sunt prevăzute cu două torți puternice la partea superioară. Vasele erau foarte practice pentru activitățile gospodărești și prezentau o mare mobilitate.

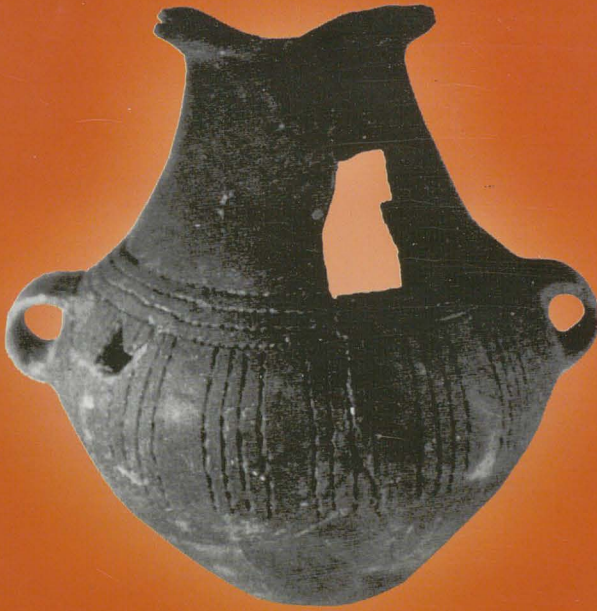
Ornamentarea, în comparație cu vasele din cimitirul de la Cârna, este mult mai săracă. Ea a fost realizată prin adâncire cu scopul de a încrusta pastă albă. Tehnicile folosite : incizii, împunsături successive, creștături, impresiuni foarte variate. Ceramica Verbicioara, de import sau datorată influențelor exercitate de ultima cultură, este ornată îndeosebi prin incizii. Doar un singur fragment ce se atribuie fazei Verbicioara IV este ornamentat prin tehnica împunsăturilor successive.

Comparând descoperirile de la Ostrovul Corbului, chiar B. Hänsel constată o serie de elemente deosebitoare pe ceramică și anume: lipsa cănilor înguste, cu o toartă și proeminențe; a străchinilor tronconice cu marginea teșită sau răsfrântă; a amforelor cu gât conic și buza trompetiformă; a ceramicii grosiere; a tăvițelor de pește; a vaselor cuptor din inventarul mormintelor de la Cârna. Se adaugă lipsa elementelor vatioide din decor. În schimb, lipsesc de la Ostrovul Corbului ceștile cu două toarte și proeminențe pe maxima lor curbură, unele etajate; volutele și spiralele, spirale în S, ghirlandele și motivele în zig-zag, cioculețele care separă motive principale, combinații de benzi orizontale și combinații în metope. Repertoriul ornamental de la Ostrovul Corbului este mult mai sărac în comparație cu Cârna, suprafețele ornamentate sunt mult mai reduse. Deosebiri stilistice există dar ele țin de ductul general, compoziția ornamentală este însă aceeași.

Aceste deosebiri, Hänsel le pune pe seama stării fragmentare a materialului de la Ostrovul Corbului, pe seama faptului că la Cârna avem un inventar funerar și pe aceea că între cele două puncte este o distanță de 60 km care fac din deosebirile enumerate un specific local care explică afinitățile vattinoide observate pe ceramica de la Ostrovul Corbului.

Surprinzător, dar Hänsel n-a ținut seama de precizările noastre după care la Ostrovul Corbului așezarea are trei niveluri, ultimul apropiindu-se prin caracteristicile ceramicii de obiectivele cunoscute anterior, și nici, mai ales, de afirmația pe care o făceam în text cu privire la existența unor complexe cu material „classic” Gârla Mare. Această realitate, la care se adaugă materialele publicate deja din punctual Botu Piscului și de la Korbovo, ne arată că nu poate fi vorba de un specific local, ci de deosebiri cronologice evidente, care situează descoperirile de la Ostrovul Corbului deja publicate într-o perioadă timpurie a culturii Gârla Mare.

O astfel de fază, paralelă cu Verbicioara III și cel mult cu început de IV, poate fi sincronizată cu Madoravce, pe baza unui așa zis „import”, și datată la începutul bronzului mijlociu – în sens central European, adică înainte de începutul fazei Reinecke B₁. Ea conține, de asemenea, numeroase elemente Vattina ceea ce ne arată direcția de pătrundere, dinspre vest spre est – de-a lungul Dunării, a noului stil ornamental sau a unor noi grupe etno-culturale. Încercările care s-au făcut de a explica apariția grupului Dubovac – Žuto Brdo – Gârla Mare prin migrația comunităților Szemerle sunt îngreunate de analogiile cu Madaravce pentru etapa de la Ostrovul Corbului, analogii care ne duc într-o perioadă mai veche decât apariția grupei Szemerle. Durata așezării ar putea fi marcată de un fragment de la un vas cu 2 torți de tip Verbicioara IV.

ISBN 973-566-188-5

